जिनदत्तसूरिमूर्तिः ।

वि. सं. १३३४ वर्षे पत्तने जिनप्रबोधसूरिणा प्रतिष्ठिता ।

क्रमसूची ।

भूमिका

भाषाभेदकोविदाः सुपरिशीलितवाङ्मया मनीषिणः ।

भाषाभेदाभिज्ञेषु न नामाभिनव निवेदनीयमपभ्रंशभाषाविषये वा तत्काव्यविषये, तथापि याथातथ्येन तत्स्वरूपानभिज्ञेषु तज्जिज्ञासुषु स्वल्पज्ञेषु सूपयोगि समुपकारकमवसरोचितमप्यावश्यक प्रासङ्गिक चात्र तन्निवेदनम्; यद्भाषामयी प्रस्तुता काव्यत्रयी भारतीभक्तैरद्य सकुतूहल दृष्टिपथपान्थीक्रियते ।

किन्तु ततोऽपि पूर्वमेतस्याः काव्यत्रय्याः कवयितुः परिचय आवश्यक इति प्रज्ञापनीये तच्चरिते तत्पूज्यस्य गुरुवर्यजिनवल्लभस्येतिवृत्त प्रभूतग्रन्थपर्यालोचनतः प्रोद्धृत्य प्राक् प्रदर्श्यते, यद्गुणस्तुतिरूपं चर्चरीसञ्ज्ञित सतच त्रिंशद्वृत्तसमन्वितं प्रस्तुतकविजिनदत्तसूरिप्रणीत काव्यमस्या काव्यत्रय्या प्रागेव प्रेक्षावद्भिः प्रेक्षकैः प्रेक्षणक्षणीक्रियते ।

जिनवल्लभसूरिः ।

जेसलमेरुजैनभाण्डागारीय-ग्रन्थसूच्यामप्रसिद्धग्रन्थग्रन्थकृत्परिचये (पृ. ४०-४१) सङ्क्षेपतोऽस्माभिः परिचायितोऽय सूरिर्विशेषतोऽत्राभिज्ञाप्यते । विक्रमीयद्वादशशताब्द्या सूरेरस्य सुप्रतिष्ठिता सत्ताऽसाधारण पाण्डित्य चारित्रपात्रत्वं च समधिगतप्रमाणैः सुतरां प्रतीयते । वि. स. ११२५ वर्षे जिनचन्द्रसूरिविरचिता संवेगरङ्गशालाऽनेन गणिना संशोधिताऽऽसीदिति वि. स. १२०७ वर्षीयताडपत्रीयपुस्तक—(जेसलमेरभा० सूची पृ. २१. अप्र० पृ. ३८) प्रान्तोल्लेखादवगम्यते ।

वि. स. ११३८ वर्षे प्राग्वाटकुलीननेमिकुमारलिखित कोट्याचार्यकृताया विशेषावश्यकटीकायास्ताडपत्रात्मकमेतदीय प्राचीन जीर्णमादर्शपुस्तकमद्याप्युपलभ्यते; यत्र जिनेश्वरसूरिशिष्यत्वमस्य निरदेशि । सूरिरय स्वयमपि स्वीये प्रश्नोत्तरषष्टिशतककाव्येऽष्ट-

---

१ 'लिखित पुस्तक चेदं नेमिकुमारसञ्ज्ञिना प्राग्वाटकुलजातेन शुद्धाक्षरविलेखिना ॥ सं. ११३८ पौषवदि ७ ॥ कोट्याचार्यकृता टीका समाप्तेति ॥ ६ ॥ ग्रन्थानन्दा त्रयोदश सहस्राणि सप्तशताधिकानि १३७०० । पुस्तक चेद विश्रुतश्रीजिनेश्वरसूरिशिष्यस्य जिनवल्लभगणेरिति' ॥—पुण्यपत्तन(पूना)स्थ 'भाण्डारकररिसर्चइन्स्टीट्यूट' संस्थायां प्रति (प्रतिकृतिप्राप्तिस्तु सूर्यपुरीयजैनानन्दपुस्तकालयतः)

सप्ततिकादौ च जिनेश्वरसूरिमभयदेवाचार्यं च सत्स्तुतिपात्रं सद्गुरुं नामसूचयत्। प्रायेणायं निजां कृतिं 'जिनवल्लभ' इति 'जिनवल्लभगणि' इति च नाम्नाऽभ्यजिज्ञपत्।

---

१ कः स्यादम्भसि (म्बुधौ)वारिवायमवति क्व द्वीपिनं हन्त्यगः

लोके प्राह हयः प्रयोगनिपुणैः कः शब्दधातुः स्मृतः ? ।

ब्रूते पालयिताऽत्र दुर्धरतरः कः क्षुभ्यतोऽम्भोनिधेः—

ब्रूहि श्रीजिनवल्लभस्तुतिपदं कीदृग्विधाः के मताम् ? ॥

—जिनवल्लभसूरिविरचिते प्रश्नशते (श्लो० १५९)

अव०—**मद्गुरवो जिनेश्वरसूरयः**। मद्गुर्जलवायसस्तस्य रवः शब्दः। अजिने चर्मणि 'निमित्तात् कर्मसंयोगे सप्तमी' इत्यनेन 'अजिने' इत्यत्र सप्तमी। हे अश्व! 'रस लस शब्दे' इति वचनात्। हे ऊ रक्षक 'अवतीति क्विप्, अव्यचीत्यादिना ऊटि रूपम्'। रयो वेगः। मम **जिनवल्लभस्य** गुरवो मद्गुरवः। एवंविधाः सन्तः के **जिनेश्वरसूरयः** सतां शिष्टानां स्तुतिपदमित्यर्थः ॥

पाके धातुरवाचि कः ? क्व भवतो भीरोर्मनः प्रीतये ?

सालङ्कारविदग्धया वद कया रज्यन्ति विद्वज्जनाः ? ।

पाणौ किं मुरजिद् बिभर्ति ? भुवि त ध्यायन्ति के वा सदा ?

के वा स(म)द्गुरवोऽत्र चारुचरणश्रीसुश्रुता विश्रुताः ? ॥ (श्लो० १५८)

अव०—**श्रीमदभयदेवाचार्याः**। 'श्री पाके' इति वचनात् श्रीधातुः। ममाभयं ददातीति मदभयदस्तस्मिन् यो मदभयं ददातीति तत्र मम मनः प्रीतियुक्तं भवतीत्यभिप्रायः। वाचा वचनेन। अरा विद्यन्ते यत्र तदरि चक्रं। ए विष्णौ भक्तिर्येषां ते आः वैष्णवाः तत्र भक्तिरित्यण् ॥

—स्तोत्ररत्नाकरे (म्हेसाणाश्रीयशोविजयजैनसंस्कृतपाठशालया प्रकाशिते भा० २)

लोकार्च्य**कूर्चपुरगच्छ**महाघनोत्थमुक्ताफलोज्ज्वल**जिनेश्वरसूरि**शिष्यः।

प्राप्तः प्रथां भुवि **गणिजिनवल्लभो**ऽत्र तस्योपसम्पदमवाप्य ततः श्रुतं च ॥

—अष्टसप्ततिकायां (चित्रकूटीयमहावीरप्रासादशिलालेखे)

२ सूक्ष्मार्थविचारापरनामसार्धशतकप्रान्ते—

जिणवल्लहगणिलिहियं सुहुमत्थवियारलवमिणं सुभणा ।

निसुणंतु मुणंतु सयं परे वि बोहिंतु सोहंतु ॥

षडशीत्यपरनामागमिकवस्तुविचारसारप्रान्ते—

जिणवल्लहोवणीयं जिणवयणामयसमुद्दविंदुमिमं ।

हियकंखिणो बुहजणा निसुणंतु गुणंतु जाणंतु ॥

पिण्डविशुद्धिप्रान्ते—

इच्चेय **जिणवल्लहेण गणि**णा पिंडनिज्जुत्तिओ किंची ।

पिंडविहाणजाणणकए भव्वाण सव्वाण वि ।

पौषधविधिप्रान्ते—

गणिजिणवल्लहेण पोसहविहिमिह लिहिय हियट्ठया ।
सह हियए कुणंतु निसुणंतु गुणतु मुणतु विहिरया ॥

सङ्घपट्टकप्रान्ते—(परि० १, पृ० ८६ द्रष्टव्यम्)

प्रश्नोत्तरषष्टिशतकप्रान्ते—

प्रत्येक हरिधान्यभेदशशिन. पृच्छन्ति किं लुब्धकः ?
त्वं प्राप्त कुरुषे मृगमजमवोऽवादद् गृहीताऽवदत् ।
कीदृग् भाति सरोऽर्हतश्च सदन किं चाल्पधीर्नाप्नुयन्
पृष्टः प्राह तथा च केन मुनिना प्रश्नावलीयं कृता ? ॥—अव० जिनवल्लभेन।

अजितशान्तिस्तवप्रान्ते—

इय विजया-जियसत्तुपुत्त सिरिअजियजिणेसर !
तह अइरा-विस्ससेणतणय ! पचमचक्कीसर ! ।
तित्थकरसोलसम ! सतिजिण वल्लह संतह
कुरु मंगलमवहरसु दुरियमखिल पि थुणतह ॥

पार्श्वनाथस्तोत्रप्रान्ते—

वापारियपाणि य मासिएण सावणसियट्ठमीए तुमं ।
सम्मेयपव्वए जिण वल्लहसिवसुक्ख पत्त जए ॥

भत्तिब्भरादि-वीरस्तोत्रप्रान्ते—

इय तुह गुणकणगुणणेण ज मए किंचि अज्जियं कुसलं ।
तेण तुमं चिय मज्झ सया वि जिण वल्लहो होज्जा ॥

दुरियरयादि-वीरस्तोत्रप्रान्ते—

एव वीरजिणेस दीणेसर ! तुम मोहधयविद्धसण ।
भव्वंभोरुहबोहसोहजणय दोसायरुच्छेयण ।
थोउ ज कुसलाणुबधिकुसल पत्तो म्हि किंचि तओ
जाइज्जा जिण वल्लहो मह सया पायप्पणामो तुह ॥

भावारिवारणादि-वीरस्तोत्रप्रान्ते—

इत्थ ते समसंस्कृतस्तवमह प्रस्तावगामासिवान्
आशासे जिनवीर ! नेन्द्रपदवीं न प्राज्यराज्यश्रियम् ।
लीलाभांजि न वल्लभप्रणयिनी-वृन्दानि किन्त्वर्थये
नाथेद प्रथय प्रसादविशदा दृष्टिं दयालो ! मयि ॥

वि. सं. ११६४ वर्षेषु चानेन **जिनवल्लभगणिना** निजाष्टसप्ततिका–सङ्घपट्टक–धर्मशिक्षाऽऽदि चित्रकूट–नरवर–नागपुर–मरुपुरादिषु स्वप्रतिष्ठितवीरविधिचैत्यादिषु प्रशस्तिरूपेणोत्कीर्णं कारितमासीदिति श्रूयते ।

वि. स. ११४१ वर्षे दीक्षाभाक्, वि. स. ११६९ वर्षे सूरिपदप्रतिष्ठितः, वि स. १२११ वर्षे च स्वर्गभाक् प्रस्तुतकाव्यत्रयीप्रणेता जिनदत्तसूरिरेतस्य जिनवल्लभाख्यनिजगुरोर्भूरिगुणस्तुतिरूपा चर्चरी व्यरचयत्, याऽत्र समीक्ष्यते । यत्र जिनवल्लभसूरेरसाधारणविद्वत्त्वं तत्प्रकटितविधिपथस्य चाम्नायः प्राबोधि । तथा च स एव सूरिर्गणधरसार्धशतके स्वगुरुपरम्पराप्रदर्शनपूर्वमलङ्कारालङ्कृता विस्तृता गुरुपारतन्त्र्यस्तवे च संक्षिप्ता जिनवल्लभसूरिस्तुतिं समकार्षीत्, परिशिष्ट(२-३)दर्शनेन तत् प्रकटं परिज्ञातं भविष्यति ।

वि. स. ११७० वर्षे मुनिचन्द्रसूरिणा जिनवल्लभीयसार्धशतकस्य चूर्णिर्व्यरचि । वि. स. ११७० वर्षे धारायां जिनदत्तसूरिशिष्येण जिनरक्षितसाधुना, वि. स. ११७१ वर्षे पत्तने जयसिंहराज्ये जिनदत्तसूरिशिष्यब्रह्मचन्द्रगणिना च लिखितायां कविपल्हप्रणीतायां पट्टावल्यां जिनवल्लभस्य नाम परिपठ्यते (परि. ४) । वि. स. ११७१ वर्षे धनेश्वरसूरिसमर्थितायां जिनवल्लभगणिप्रणीतस्य सूक्ष्मार्थविचारसारापरनामसार्धशतकस्य वृत्तावपि जिनवल्लभस्य सूरिविशेषणमभयदेवसूरिशिष्यत्वं च व्याहारि ।

जिनवल्लभसूरिरचितस्यागमिकवस्तुविचारसारापरनामषडशीतिकस्य वृत्तिर्जयसिंहदेवराज्ये वि. स. ११७२ वर्षे बृहद्गच्छीयजिनदेवोपाध्यायशिष्यहरिभद्रसूरिणा समर्थिता भावनगरस्थयाऽऽत्मानन्दसभया प्राचीनकर्मग्रन्थेषु प्रकाशिता समुपलभ्यते ।

---

१ शशि–मुनि–पशुपतिसंख्ये वर्षे विक्रमनृपादतिक्रान्ते ।
चैत्रे सितपञ्चम्यां समर्थितेयं गुरौ वारे ॥

—सा. श. वृत्तौ धनेश्वराचार्यः ।

२ [illegible] जिनदेवोपाध्याय [illegible] प्रकरणव्यक्तिरेषा च [illegible] श्रीजिनवल्लभा[illegible] सूरिः [illegible]

—सा. श. [illegible] धनेश्वराचार्यः ।

३ [illegible] जिनवल्लभगणिना [illegible] [illegible]श्रीअभयदेवसूरी[illegible] [illegible] जिनवल्लभगणि[illegible] ।

—[illegible] ([illegible])—[illegible]

पूर्वोक्तस्य वस्तुविचारसारस्य प्राकृतविवरणमेतस्यैव जिनवल्लभसूरेः शिष्येण रामदेव-गणिना विहितं विलोक्यते (जेसलमेरभां॰ सूची पृ. ४९) यस्य रचना वि. सं. ११७३ वर्षे इत्यन्यत्र पठ्यते ।

जिनवल्लभसूरिप्रणीतस्य पिण्डविशुद्धिप्रकरणस्य वृत्तिश्चान्द्रकुलीनचन्द्रसूरेरन्ते-वासिना यशोदेवसूरिणा वि सं. ११७६ वर्षे दृब्धोपलभ्यते (जेसलमेरभां॰ सूची पृ. ३९, पत्तनीयभां॰ सूची च द्रष्टव्या)

सुप्रसिद्धवैराग्यशतककर्तुः कविपद्मानन्दस्य पित्रा जिनवल्लभसूरिशान्तोपदेशामृत-सिक्तेन धनदेवश्रेष्ठिना नागपुरे नेमिनाथसदनं निर्मापितमासीत्—

"सिक्तः श्रीजिनवल्लभस्य सुगुरोः शान्तोपदेशामृतैः
श्रीमन्नागपुरे चकार सदनं श्रीनेमिनाथस्य यः ।
श्रेष्ठी श्रीधनदेव इत्यभिधया ख्यातश्च तस्यात्मजः
पद्मानन्दशतं व्यधत्त सुधियामानन्दसम्पत्तये ॥"

—वैराग्यशतकप्रान्ते ।

सुप्रसिद्धसिद्धान्तव्याख्याता कुमारपालभूपालसमकालीनो म[illegible]गिरिरपि जिन-वल्लभीयषडशीतिकां व्याख्यातवान् ।

चान्द्रकुलीनधनेश्वरसूरि—(वि. सं ११७१ वर्षे जिनवल्लभीय[illegible]कृत्)-प्रशिष्योऽजयदेवार्णोराजादिसम्मानितधर्मसूरेः शिष्यो यशोभद्रसूरि[illegible] गिकवस्तुविचारसारविवरणे इत्थमुद्गिरति स्म—

"क्वासौ श्रीजिनवल्लभस्य रचना सूक्ष्मा[illegible]ऽञ्चिता
क्वेयं मे मतिरल्पिकाप्रणयिनी [illegible] ।
पङ्गोरुङ्गनगाधिरोहणगुरुः [illegible]ऽसमा [illegible]—
ऽस्मद्[illegible] [illegible] नितरां [illegible] ॥"

—[illegible] ।

वि. सं १२२१ [illegible] वि. सं. १२७७ [illegible] जिन-पतिसूरिर्जिनवल्लभीय[illegible] स्म—

"[illegible] श्रीजिनवल्लभस्य [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

१ [illegible]

[illegible]

रगि: [illegible] —
सिद्धान्ता[illegible]क्याना-
दिनवाङ्गवृत्ति[illegible]भयदेवसूरि[illegible] —
धातरङ्गिणीतरङ्गरङ्गत्स्वान्त. सुविधिमार्ग[illegible]-
क्सीमन्तिनीवदनध्वान्त: स्वस्योपसर्गमन्युपगम्यापि [illegible]
सत्पुरुषपदवीमदवीयसीं विदधान. समुज्झित[illegible]र्भगवान् श्रीजिनवल्लभसूरि: मोहान्ध-
तमसध्वसनपटिष्ठसत्पथप्रकाशनगरिष्ठस्वदीपायमान दुर्वा[illegible] श्रीसङ्घ-
पट्टकाख्य प्रकरण चिकीर्षु.xx"

सङ्घपट्टकविवृतिप्रान्ते—

" सूरि: श्रीजिनवल्लभोऽजनि बुधश्चान्द्रे कुले तेजसा
सम्पूर्णोऽभयदेवसूरिचरणाम्भोजालिलीलायित: ।

चित्रं राजसभासु यस्य कृतिनां कर्णे सुधादुर्दिनं

तन्वाना विबुधैर्गुरोरपि कवेः कैर्न स्तुताः सूक्तयः ? ॥ १ ॥

हित्वा वाङ्मयपारदृश्वतिलकं य दीप्रलोकम्पृण

प्रज्ञानामपि रञ्जयन्ति गुणिना चित्राणि चेतांस्यहो ! ।

लुण्टाक्यश्च्युततन्द्रचन्द्रमहसामवाप्यविद्यामुपः

कस्यान्यस्य मनोरमाः सकलदिक्कूलङ्कषाः कीर्तयः ? ॥ २ ॥

माधुर्यशार्करितशर्करया रयाद् य पीयूषवर्षमिव तर्कगिरा निरन्तम् ।

विद्यानुरक्तवनिताजनितास्यलास्य हित्वा परत्र न मनो विदुषामरंस्त॥३॥"

पञ्चलिङ्गीविवरणप्रान्ते—

" तदनु समभूच्छिष्यस्तस्य प्रभुर्जिनवल्लभो

जगति कविता[illegible] यस्य द्रवद्रसमन्थराः ।

अनितरकविच्छायापस्या चमत्कृतिचुञ्चवो

न हृदि मधुरा [illegible] कस्य सरस्य यथेप्सवः ? ॥ " इत्यादि ।

वि. सं. १२४५ वर्षे जन्मभाजो जिनेश्वरसूरेः पिता जिनवल्लभसूरिगुणवर्णनगी-
तनिर्माता मरुकोट्टनिवासी नेमिचन्द्रभाण्डागारिक इत्थं प्रास्तौत्—

"अज्ज वि गुरुणो गुणिणो सुद्धा दीसंति तडयडा केइ ।

पर जिणवल्लहसरिसो पुणो वि जिणवल्लहो चेव ॥

वयणे वि सुगुरुजिणवल्लहस्स केसिं न उल्लसइ सम्म ।

अह कह दिणमणितेय उल्लयाण हरइ अंधत्तं ! ॥

दिट्ठा वि के वि गुरुणो हियए न रमंति मुणियतत्ताणं ।

के वि पुण अदिट्ठ च्चिय रमंति जिणवल्लहो जेम ॥ "

—षष्टिशतकप्रकरणे (गा १०७,८,१२९)

---

१ तच्छ्रवणेनाम्बडोऽपि [illegible] जिनवल्लभसूरिभ्यो [illegible] अभयदेवसूरेः [illegible] गणधरसार्धशतकवृत्ति-प्रभावकचरितादौ [illegible] ।

२ 'इति परमार्हतश्रीनेमिचंद्रभाण्डागारिकश्रीजिन(न)वल्ल(ह)भसूरिगुणवर्णन[illegible]'

२ अद्यापि गुरवो गुणिनः [illegible] दृश्यन्ते [illegible] केऽपि ।

परं जिनवल्लभसदृशः पुनरपि जिनवल्लभ एव ॥

वचनेऽपि सुगुरुजिनवल्लभस्य केषां [illegible] ।

अथ कथं दिनमणितेज उलूकानां हरत्यन्धत्वम् ? ॥

दृष्टा अपि केऽपि गुरवो हृदये न रमन्ते [illegible] ।

केऽपि पुनरदृष्टा एव रमन्ते जिनवल्लभो यथा ॥

" आकर्ण्याभयदेवसूरिसुगुरोः सिद्धान्ततत्त्वामृतं
येनाज्ञायि न सङ्गतो जिनगृहे वासो यतीनामिति ।
तं त्यक्त्वा गृहमेधिगेहवसतिर्निर्दूषणा शिश्रिये
सूरिः श्रीजिनवल्लभोऽभवदसौ विख्यातकीर्तिस्ततः ॥ "
—जेसलमेरभा०सूची (पृ. २)

वि॰ सं. १२९३ वर्षे जिनवल्लभीयद्वादशकुलकानां विवरणकारो जिनपालगणिर्जिनवल्लभमित्थं परिचाययति स्म—

" श्रीमच्चान्द्रकुलाम्बरैकतरणेः श्रीवर्धमानप्रभोः
शिष्यः सूरिजिनेश्वरो मति-वचः-प्रागल्भ्यवाचस्पतिः ।
आसीद् दुर्लभराजराजसदसि प्रख्यापितागारवद्-
वेश्मावस्थितिरागमज्ञसुमुनिव्रातस्य शुद्धात्मनः ॥
तस्मादभूद् नवनवाङ्गविवृतिवेधा मेधानिधेस्तनुतरो जिनचन्द्रसूरेः ।
संस्थापितानुपमधामजिनेन्द्रपार्श्वः श्रीस्तम्भनपुरवरेऽभयदेवसूरिः ॥
अर्थानामूहते स्मातिगहनरचनागूढताभाजि वृत्ते-
ऽशीति युक्ता चतुर्भिश्चतुरतरमतिर्यः सुविद्यानिधानम् ।
द्रोणाचार्यप्रधानैः स्तुत इति मुदितैः पत्तने सङ्घमुख्यै-
र्नून धात्रा धरित्र्यां प्रवचनतिलकः कौतुकान्निर्ममेऽसौ ॥ ३ ॥
तथा च तदुक्तिः—
'आचार्याः प्रतिसद्म सन्ति महिमा येषामपि प्राकृतै-
र्मातुं नाध्यवसीयते सुचरितैर्येषां पवित्रं जगत् ।
एकेनापि गुणेन किन्तु जगति प्रज्ञाधनाः साम्प्रत
यो धत्तेऽभयदेवसूरिसमता सोऽस्माकमावेद्यताम् ॥ ४ ॥'
तस्य ख्याति निशम्य श्रुतनिकषनिधेर्गौतमस्येव दूरात्
पुर्याः श्रीआशि(सि)काया: प्रवररजतकृत्त्वेन कच्चोलवर्षे ।
एवं विख्यातकीर्ति सितपद(ट)वृषभ' प्रेषयत् स्वं विनेयं
त्रैविद्यं शान्त-दान्तं निशमनविषयेऽथागमस्यास्य पार्श्वे ॥ ६ ॥

१ श्रीमत्सूरिजिनेश्वरस्य सुमुनिव्रातप्रभोः साम्प्रत
शीघ्र चारुमहाप्रबन्धकवितुर्वाक्यात् समारम्भि यत् ।
तन्निष्ठामधुना ययौ गुण-नवादित्यप्रमाणे वरे
वर्षे भाद्रपदे सि(सि)ते शुभतरे द्वादश्यहे पावने ॥ १ ॥—पत्तनीयभा सूची ।

शिष्योऽथ स श्रीजिनवल्लभाख्यश्चैत्यासिनः सूरिजिनेश्वरस्य ।
प्राप्य प्रसन्नोऽभयदेवसूरिं ततोऽग्रहीज्ज्ञानचरित्रचर्याम् ॥ ७ ॥
शुभगुरुपदसेवाऽऽप्तसिद्धान्तसारावगतिगलितचैत्यावासमिथ्यात्वभावः ।
गृहिगृहवसतिं स स्वीचकारातिशुद्ध्या सुविहितपदवीवद्गाढसंवेगरङ्गः ॥ ८ ॥
तथाऽस्य संविग्नशिरोमणेरभून्मनः प्रसन्नं सकलेषु जन्तुषु ।
जिनानुकूल्या भुवनं विबोधयन् यथा न शश्राम महामनाः स्वयम् ॥ ९ ॥
धर्मोपदेशकुलकाङ्कितसारलेखैः श्राद्धेन बन्धुरधिया गणदेवनाम्ना ।
प्राबोधयत् सकलवाग्जडदेशलोकं सूर्योऽरुणेन कमलं किरणैरिव स्वैः ॥ १० ॥
तानि द्वादश विस्तृतानि कुलकान्यम्भोधिवद् दुर्गमा-
न्यत्यन्तं च गभीरभूरिसुपदान्युन्निद्रितार्थाणि च ।
व्याख्यातुं य उपक्रमः कृशधियाऽप्याधीयते मादृशे—
नारोढुं तदमर्त्यशैलशिखरं प्रागल्भ्यतः पङ्गुना ॥ ११ ॥
एवं श्रीजिनवल्लभस्य सुगुरोश्चारित्रिचूडामणे-
र्भव्यप्राणिविबोधने रसिकतां वीक्ष्याद्भुतां शाश्वतीम् ।
आदेशाद् गुणविन्नवाङ्गविवृतिप्रस्तावकस्यादरात्
प्रादात् सूरिपदं मुदञ्चितवपुः श्रीदेवभद्रप्रभुः ॥ १२ ॥

द्वादशकुलकविवृतिप्रान्ते—

जयन्ति सन्देहलतासिधाराः श्रोत्रप्रमोदामृतवारिधाराः ।
सूरेर्गिरः श्रीजिनवल्लभस्य प्रहीणपुण्याङ्गिसुदुर्लभस्य ॥ १ ॥
आसन्नत्र मुनीश्वराः सुबहवश्चारित्रलक्ष्म्यास्पदं
स्तोकाः श्रीजिनवल्लभेन सदृशा निर्भीकवाग्विस्तराः ।
सङ्ग्रामे गहनेऽपि भूरिसुभटश्रेण्या वरे भारते
तुल्याः श्रीजितवाजिना विजयिनो वीराः कियन्तोऽभवन् ॥ २ ॥

—पत्तनीयभां० सूची ।

अनेनैव जिनपालगणिना वि. सं. १२९४ वर्षे विरचितायां चर्चरीविवृतौ जिनवल्लभसूरिमधिकृत्य यत् प्रोचे, तत् त्वत्र साक्षादेवेति न पुनरुद्ध्रियते ।

वि. सं. १२९५ वर्षे जिनवल्लभीयपिण्डविशुद्धिदीपिकाकार उदयसिंहसूरिरिदमुदगिरत्—

१ विक्रमतो वर्षाणां पञ्चनवत्यधिकरविमितशतेषु ।
रचितेयं श्लोकैरिह सूत्रयुता त्र्यधिकसप्तशती ॥
—पि. वि. दीपिकाप्रान्ते (पत्तनीयभां० सूची)

मध्येनाणहिल्लपाटक गच्छता रात्रौ तत्र मरुकोट्टे माणश्रावककारितजिनभवने प्रतिष्ठा विदधे।

ततः पत्तने प्राप्तः, श्रीअभयदेवसूरिवसतिं पृष्ट्वा प्रविष्टः। तत्र दृष्टो भगवास्तीर्थकरप्रतिरूपः सन्निकृष्टोपविष्ट[विशिष्ट]सिद्धान्तवाचनार्थिप्रचुराचार्यः स्ववाग्वैभवावधूतदेवाचार्यः भक्तिवशोल्लसितबहलरोमाञ्चकञ्चुकिका(ता)ञ्चितकायलतिकेन वन्दितस्तेन। ततो गुरुणा दर्शनमात्रेणैव योग्यो विशुद्धात्मफलक इव कश्चिदयं दृश्यते इति परिभाव्य मधुरवाण्या पृष्टः कुतो भवान्? किं च भवतः प्रयोजनमा[गम]नस्य? ततो [नि]योजितकरकुड्मलेन भगवद्दर्शनोद्भूतप्रभूतनिरुपमानबहुमानजल[द]पटलनिर्धौतान्तर्मलेन वचनामृतचारिमान्यकृतामृतनिर्मितरोहिणीवल्लभेन जगदे गणिजिनवल्लभेन—'भगवन्! निजाखण्डलक्ष्मीप्रकर्षेण स्वःपुरीदासिकायाः समागतस्ता[व]त् श्रीमदासिकायाः। श्रीजिनेश्वरसूरिणा स्वगुरुणा प्रेषितस्य मम मधुकरविभ्रमस्य यौष्माकीणवक्त्राम्भोज[विलीनसिद्धान्तरसपिपासितस्य मतिः सकलजनमनस्कामनाकल्पतरूणां भवतां पार्श्वे सिद्धान्तवाचनामध्येतु व्यवस्यति। ततः—] 'कालम्मि आगए विऊ अपत्तं च न वाइज्जा पत्तं च न विमाणए।'[1] इति विचिन्त्याभिहितम्—युक्तं विहितं भवता यत् सिद्धान्तवाचनाभिप्रायेणात्र समागतः। ततः प्रधानदिने वाचना दातुमारब्धा। यथा यथा सुगुरुर्जिनवचनवाचनां ददाति तथा तथा प्रमुदितचित्तः सन् स सुशिष्यः सुधारसमिव तामास्वादयति। हर्षोत्फुल्लपद्मदृशं तं तादृशं शिष्यमभिवीक्ष्य गुरवोऽपि तोषपोषद्विगुणीकृतवाचनादानोत्साहा बभूवुः। किं बहूक्तेन? तथा तथा ज्ञापनबुद्ध्या श्रीपूज्या वाचनां तस्मै दातुं प्रवृत्ता यथा स्तोकेनैव कालेन सिद्धान्तवाचना परिपूर्णा जाता।

पत्तनेऽभयदेवसूरिपार्श्वे सिद्धान्ताभ्यासः

तथा गुरोर्ज्योतिषिक एकः पूर्वप्रतिपन्न आसीद् 'यदि भवता कश्चिद् योग्यः शिष्यो भवेत्, तदाऽसौ मह्यं समर्पणीयो येन तस्मै समग्रज्योतिषं समर्पयामि'। ततः पूज्यैर्जिनवल्लभगणिः समर्पितः। तेनापि जिनवल्लभाय ज्योतिषं सुपरिज्ञानं प्रदत्तम्।

ज्योतिषः पठनम्

एवं च गृहीतसिद्धान्तवाचनः सिद्धान्तोक्तक्रियासम्यगनुष्ठानबद्धमानसः समवगतसत्स्फूर्तिज्योतिषः स्वगुरोः समीपे गमनाय मुत्कलनवचनं प्रतीच्छति। प्रभुभिरभिहितम्—'वत्स! सिद्धान्तोक्तसाधुसमाचारस्तावत् समस्तोऽपि त्वयाऽवगतोऽतस्तदनुसारेण यथा वर्तसे तथा विधेयम्।' श्रीजिन-

प्रस्थाने सिद्धान्तगुरोः शिक्षा

[1] 'काले आगते विद्वान् अपात्रं च न वाचयेत् पात्रं च न विमानयेत्।'

ततो देव-गुरून् संस्मृत्य देवता चानुज्ञाप्य स्थिताः । तत्र देवता च तेषां ज्ञानेन [ध्यानेन] सद[नुष्ठानेन] तुष्टा सती दुष्टप्रयुक्त तान् प्रत्ययुक्त दत्तावधाना रक्षति ।

ते च श्री**जिनवल्लभगणि**वाचनाचार्याः समस्तविद्यानिधानभूताः । कथम् ?

विद्यावैशारद्यम् गुरुत्वम्

तथाहि-सर्वसिद्धान्तवेदिनः सूत्रतोऽर्थतश्च कण्ठस्थ**पाणिन्या**द्यष्ट-व्याकरणा **मेघदूता**दिमहाकाव्यादिसर्वकाव्या **रुद्रटोद्भट-दण्डि-वामन-भामहा**द्यलङ्कार-चतुरशीतिनाटक-समग्रज्योतिपशास्त्र-**जयदेवा**दिनिःशेषच्छन्दोग्रन्थ-**जिनेन्द्र**मतव्यवस्थापका**भयदेवानेकान्तजयपताका**दि-**तर्ककन्दली-किरणावली-न्याय-शङ्करनन्दन-कमलशीला**दिपरसमयतर्कनि-ष्णाता अतस्तत्सौरभेण श्री**चित्रकूटे** प्रकर्षेण विख्याताः सञ्जाताः । सर्वे परदर्शनिकविप्रादि-लोका आगन्तु प्रवृत्ताः । यस्य यस्य यद्यच्छास्त्रविषयः सशयः समुत्पद्यते स सर्वोऽपि जनस्त त पृच्छति । श्री**जिनवल्लभगण**योऽपि भास्करकरा इव विसृत्वराः समस्तमपि संशयान्धकारमुच्छेदयन्ति । श्रावका अपि स्तोकस्तोकेन च समागच्छन्ति । ततः सिद्धान्तवचनानि श्रुत्वा तदनुसारेण क्रियामपि दृष्ट्वा **साधारण-सढक-सुमति-पल्हक-वीरक-मानदेव-धन्धक-सोमिलक-वीरदेवा**दिभिः श्रावकैः समाधिना श्री**जिनवल्लभगणि**वाचनाचार्या गुरुत्वेन प्रतिपेदिरे ।

श्री**जिनवल्लभगणी**शाना गुरूपदेशेनातीतानागतादिज्ञान ज्योतिपपरिज्ञान चातिशयितमासीत् । भगवदन्तिके **साधारण**श्राद्ध. परिग्रहप्रमाण ग्रहीतु प्रवृत्तः,

अनागतज्ञानम्

गणिमिश्रैरुक्तः-' कियन्मात्र सर्वसग्रहे करिष्यसि ?' **साधारणः**-'भगवन् ! सत विंशत्या सहस्रैर्मे' । विमलज्ञानदृष्टयः श्री**जिनवल्लभगुरवः**-'श्रावक ! वहुतर कुरु' । ततः कृतानि त्रिंशत सहस्राणि । पुनः [पूज्या] ज्ञानेन 'महानुभाव ! इतोऽपि प्रभूततर परिभावय' । **साधारणः**-प्रभो ! मदीयसमस्तगृहसारमूल्यगणनेऽपि पञ्च शतानि न पूर्यन्ते, कौतस्कुती ममाभ्य-धिकतरद्रव्यसम्प्राप्तिः ? । पुनर्हृक्त्य प्रभवः—सर्वसाधारण **साधारण** ! धार्मिकश्रावक ! किमनाय पुण्यसम्भारस्य ? मा कुरु गणनातुलाम्, चणकमात्रविक्रायिणोऽपि पुरुषाः सहस्राणिलक्षसंख्यो भवन्ति' इति साभिप्राय गुरुवचनमाकर्ण्य ' निश्चित किञ्चित् कल्याणम्... भद्र मम भविष्यतीति विचिन्त्येपद् विहस्य च **साधारणेनोक्तम्**-'...ति भगवन् ! भवतु सर्वपरिग्रहे ममैक लक्षमिति' । तथानिर्णीतगृहीतपरिग्रह-... सहस्र... दिने दिने प्रवर्धमानः सम्पदा

गुर्वाज्ञायां विशेषतः प्रवर्तमानः **साधारणः** सकलसङ्घस्य साधारणः समभवत्। सड्ढकादयोऽन्येऽपि श्राद्धाः **साधारण**वत् सर्वत्र **जिनवल्लभगणे**राज्ञया प्रवर्तितुमारब्धाः।

तत्र कृतचातुर्मासिककल्पानां श्री**जिनवल्लभ**वाचनाचार्याणामाश्विनमासस्य कृष्णपक्षत्रयोदश्यां श्री**महावीर**देवगर्भापहारकल्याणकं समागतम्। ततः श्राद्धानां पुरो भणितं **जिनवल्लभगणि**ना–भोः श्रावकाः! अद्य श्री**महावीर**स्य षष्ठं गर्भापहारकल्याणकं "पंच हत्थुत्तरे हुत्था साइणा परिनिव्वुडे" इति प्रकटाक्षरैरेव सिद्धान्ते प्रतिपादनात्। अन्यच्च तथाविधं किमपि **विधिचैत्यं** नास्ति. ततोऽत्रैव चैत्यवासिचैत्ये गत्वा यदि देवा वन्द्यन्ते तदा शोभनं भवति। गुरुमुखकमलविनिर्गतवचनाराधकैः [श्रावकै]रुक्तम्–'भगवन्! यद् युष्माकं सम्मतं तत् क्रियते'। ततः सर्वे श्रावका निर्मलशरीरा निर्मलवस्त्रा गृहीतनिर्मलपूजोपकरणा गुरुणा सह देवगृहे गन्तुं प्रवृत्ताः। ततो देवगृहस्थितयाऽऽर्यिकया गुरुश्राद्धसमुदायेनागच्छतो गुरून् दृष्ट्वा पृष्टम्–'को विशेषोऽद्य ?'। केनापि कथितम्–'वीरगर्भापहारषष्ठकल्याणककरणार्थमेते समागच्छन्ति'। तया चिन्तितम्–'पूर्वं केनापि न कृतमेतदेतेऽधुना करिष्यन्तीति न युक्तम्'। पश्चात् सयती देवगृहद्वारे पतित्वा स्थिता। द्वारप्राप्तान् प्रभूनवलोक्योक्तमेतया दुष्टचित्तया–'मया मृतया यदि प्रविशत'। तादृगप्रीतिकं ज्ञात्वा निवर्त्य स्वस्थानं गताः पूज्याः। श्राद्धैरुक्तम्—भगवन्! अस्माकं बृहत्तराणि सदनानि सन्ति. ततं एकस्य गृहोपरि चतुर्विंशतिपट्टकं धृत्वा देववन्दनादि सर्वं धर्मप्रयोजनं क्रियते। षष्ठकल्याणकमाराध्यते। गुरुणा भणितम्–'तत् किमत्रायुक्तम्?' ततं आराधितं विस्तरेण कल्याणकम्। जातं समाधानम्।

चित्रकूटे महावीर-षष्ठ-कल्याणकाराधनम्

अन्येद्युर्गीतार्थैः श्रावकैर्मन्त्रितं यथा–'विपक्षेभ्योऽविधिप्रवृत्तेभ्यः पार्श्वाज्जिनोक्तो विधिर्विधातुं न लप्स्यते, ततो यदि गुरोः सम्मतं भवति, तदा तले उपरि च देवगृहद्वयं कार्यते'। स्वसमाधानं गुरूणां निवेदितम्। गुरुभिरप्युक्तं यथा—

चित्रकूटे विधिचैत्य-द्वयप्रतिष्ठा

"जिनभवनं जिनबिम्बं जिनपूजां जिनमतं च यः कुर्यात्।
तस्य नरामर–शिवसुखफलानि करपल्लवस्थानि ॥ १ ॥"

इति देशनया ज्ञातं श्राद्धैः श्रद्धाप्रधानैर्यद् गुरूणामभिप्रेतमेवैतल्लोकमध्ये च वार्ता जाता यथैते देवगृहद्वितयं कारयिष्यन्तीति वार्तामाकर्ण्य **मह्लादन**पुरस्थेन **बहुदेव**श्रेष्ठिना कथितमेतेऽष्ट कापालिका देवगृहद्वयं कारयिष्यन्ति राजमान्या भविष्यन्तीति एतच्च श्रुतं श्री**जिनवल्लभगणि**भिः। अपरस्मिन् वासरे बहिर्भूमौ प्रभूणां

१ पंच हत्थोत्तरेऽभवन्, स्वातिना परिनिर्वृत।

सोऽपि मिलितः। साक्षेप भणित ज्ञानदिवाकरैः श्रीजिनवल्लभगणिमिश्रैः—'भद्र! **बहुदेव**! गर्वो न विधेयः। कश्चिदेतन्मध्यात् सोऽपि भविष्यति, यस्त्वां वद्मुच्छोटयिष्यति'। तच्च तथैव सञ्जातम्। प्रभुप्रसादात् **साधारण**साधु[ष्य]विक राजमान्यो बभूव। **नरवर्म**नृपः काप्यपराधे तस्मै दुष्टमुखाय रुष्टस्तमुष्ट्रेण सह वद्धोष्ट्रमिवारटन्तं **धारा**यामानाययति। तत्र च केनापि प्रयोजनेन **साधारण**साधुर्गतोऽभूत्, ततस्तेन सकलजगत्साधारणेन साधु**साधारणेन** विहित सेवनादिनिवारणेन निष्कारणेन राजानं विज्ञप्याङ्गीकृतसाधुचेष्टितेन बन्धनान्मोचितोऽसौ वराकः। देवगृहयुग्ममपि सोत्साहैः श्रावकैः कारयितुमारब्धम्, देव–गुरुप्रसादात् परिपूर्णं निष्पन्नम्। तत्र चोपरिष्टात् श्री**पार्श्व**जिनभवनमधस्ताच्च श्रीभव्यानां लोचनमनोहारि समुत्तुङ्गशिखरतोरणं स्वर्णमयदण्डकलशपरम्पराप्रभामण्डलखण्डितचण्डान्धकारं श्री**महावीर**जिनभवनं निर्मापितम्। श्री**जिनवल्लभगणि**वाचनाचार्यैर्विस्तरेण समस्तविधिपूर्वकं चक्रे गरिष्ठा प्रतिष्ठा। सर्वत्र प्रसिद्धिर्जाता अहो! एत एव [गुरवो] गुरव इति।

अन्यदा लोकमध्य एवंविधाः सर्वशास्त्रविदः श्वेतपटाः समाजग्मुरिति श्लाघां

ज्योतिःपरिज्ञानम्

महतीं श्रुत्वा विप्र एको ज्योतिषिकः पण्डितमानी श्री**जिनवल्लभगणि**समीपे समागत। श्रावकैः पट्टासनं दत्तम्। पृष्टोऽसौ गुरुभिर्भद्र! भवता कुत्र स्थाने वासः?, कस्मिंश्च शास्त्रेऽभ्यासः?। विप्रः— निवासस्तावदत्रैवाभ्यासस्तु सर्वेष्वपि व्याकरण–काव्य–नाटकालङ्कारादिषु। वाचनाचार्याः— भवतु, विशेषेण कुत्र?। विप्रः— ज्योतिषे। वाचनाचार्याः—चन्द्रादित्यलग्ने सम्यग् वेत्सि?। विप्रः सगर्वम्—किमत्रैवागणिते एक द्वौ त्रीन् वा लग्नान् प्रतिपादयामि?। ततः सगर्वं तद्वचनमुपश्रुत्य वाचनाचार्याः—शोभनं परिज्ञानम्? । पुनर्विप्रः— युष्माकमपि किमप्यस्ति लग्नविषये परिज्ञानम्?। वाचनाचार्याः— भविष्यति किञ्चित्। विप्रः साक्षेपम्—तर्हि कथयन्तु भवन्तः। वाचनाचार्या अनुत्सिक्ता अपि सोत्सेकमिव भो भो विप्र! कथय कति कथयामि दश विंशतिं वा लग्नान्?। तच्छ्रुत्वा तस्याश्चर्यमभूत्, तावत्सङ्ख्यॉल्लग्नान् झटिति प्रतिपाद्य पुनर्भणित भगवद्भिः—भो विप्र! गगनमण्डले हस्तद्वयद्वयस मेवखण्ड पश्यसि?। वमाण ब्राह्मणः—पश्यामि। वाचनाचार्यैरुक्तम्—कथय [किय]—न्मात्र जल मोक्ष्यति?। विप्रोऽजानानः शून्यदृष्टिर्दिशोऽवलोकयति। ततो भणितमाराध्यैः—शृणु भो विप्र! घटिकाद्वयान्तरे तन्मेवखण्डं हस्तद्वयमात्रमप्यधुना सकलं गगनमण्डलं व्याप्य तावद् वृष्टिं करिष्यति [यावता ततो वयर(?) मेव भाजनद्वयं परिपूर्णं भविष्यति। ततश्च] तत्रैवोपविष्टस्य विप्रस्योर्द्ध्वमुखस्य सर्वं तथैव तज्जातम्। विप्रो मस्तके हस्तौ योजयित्वाऽहो! ज्ञानमहो! ज्ञानमिति शिरो धुन्वन् प्रभूणा पादयोर्नि-

पपात, भणितुं च लग्नो यावदत्र तिष्ठामि, निश्चितं तावद् भगवता पादान् वन्दित्वा भोजन विधास्यामि । न मानविटम्बितेन मया ज्ञाता एवविधा भवन्त. । जाता सार्वत्रिकी प्रसिद्धिर्यदहो ! ज्ञानिनः श्वेतपटा एव भवन्ति ।

क्रियमाणघ्नकुशिष्य-त्यागः

अन्यदा कदाचिन्**मुनिचन्द्राचार्येण** शिष्यद्वय सिद्धान्तवाचनानिमित्त श्री**जिनवल्लभगणि**पार्श्वे प्रेपितम् । **जिनवल्लभगणि**रपि तयोर्वाचना दातु प्रवृत्तस्तावच्यशुभौ(भ) चिन्तयतः–'यदि **जिनवल्लभगणेः** श्राद्धान् कथञ्चिद् विप्रतारयाव' इति बुद्धया रञ्जयतः श्रावकान् । कदाचित् स्वगुरु-पार्श्वे प्रेपितु प्रच्छन्नवृत्त्या लेखोऽलेखि । त च वाचनाकपलिकायां प्रक्षिप्य वाचनां ग्रहीतुं गतौ तौ वसतौ गणिसमीपे वन्दन दत्त्वोपविष्टौ । यावदुच्छोटिता कपलिका ततो नूतनो लेखो दृष्ट्वा गृहीतो **जिनवल्लभगणि**मिश्रैरुच्छोटितश्च । तावपि हस्ताद् ग्रहीतु न शक्नुतः । ततोऽवधारितो लेखः । लिखित च तत्र–"**जिनवल्लभगणेः** केचित् श्राद्धाः स्ववश नीताः सान्ति. क्रमेण सर्वानपि वशीकरिष्याव इति मनोवृत्ति-रस्ति ।" 'अय चार्थो विरुद्धत्वा[द् य]द्यपि शास्त्रोपनिवन्धयोग्यो न भवति; तथापि चरितोपरोधादुक्त इति' । ततः श्री**जिनवल्लभगणि**ना द्विधा विधायाभाणि यथा–

"आसीज्जनः कृतघ्न. क्रियमाणघ्नस्तु साम्प्रतं जातः ।
इति मे मनसि वितर्को भवितालोकः कथ भविता ? ॥ १ ॥"

इति पठित्वोक्तम्–अहो ! एवविधाशुभभावयो. सृतं भवतोर्वाचनया । पश्चाद् विमुखौ गतौ स्वस्थानम्, पुनर्न दृष्टाविति ।

समस्यापूर्ति

कदाचि**ज्जिनवल्लभगणे**र्बहिर्भूमौ गच्छतः कश्चिद् विचक्षणः प्रसिद्धि पाण्डि-त्यस्य श्रुत्वा मिलितः, समस्यापद च प्रक्षिप्त कस्यापि राज्ञो वर्णनमाश्रित्य यथा–

'कुरङ्गः किं भृङ्गो मरकतमणिः कि किमशनि[१]: ? ।'

---

१ वि. स १३३४ वर्षे प्रभाचन्द्रसूरिणा विरचिते प्रभावकचरिते कविराजश्रीपाल–देवबोधयो. सवादेऽपीयं समस्यापूर्तिः प्रादर्शि–

समस्या दुर्गमा काञ्चित् पृच्छतेति नृपोदिते ।
श्रीपाल ऊचिवानेव. स्फुट शिखरिणीपदम् ॥
तच–'कुरङ्गः कि भृगो मरकतमणि कि किमशनिः ?'
तत्पादपूर्त एवासाववदत् कविनायक' ,
चरणत्रितयप्रक्ते को विलम्बोऽत्रामूदृशि ! ॥

तद् यथा–चिरं चित्तोद्याने चरसि च मुखाब्जं पिबसि च
क्षणादेणाक्षीणा विषयविषमुद्रा हरसि च ।
नृप ! त्व मानाद्रि दलयसि च कि कौतुककरः
कुरङ्गः कि भृङ्गो मरकतमणि' कि किमशनिः ? ॥
—प्रभावकचरिते (नि सा. प्रकाशिते पृ. ३०९)

ततः श्रीजिनवल्लभगणिना मनाक् परिभाव्य तदैव पूरिता समस्या, कथिता च तदग्रतः । यथा—

“ चिरं चित्तो(त्रो)द्याने चरसि च मुखाब्जं पिबसि च
क्षणादेणाक्षीणां विरहविषमोहं हरसि च ।
नृप ! त्वं मानाद्रिं दलयसि च किं कौतुककरः
कुरङ्गः किं भृङ्गो मरकतमणिः किं किमशनिः ? ॥ १ ॥”

इति श्रुत्वाऽत्यन्तं प्रमुदितो गदितुं प्रवृत्तोऽहो ! निश्चितं न निर्मूला जनप्रसिद्धिः ‘यादृशाः श्रुता[स्ता]दृशा एव यूयम्’ इति गुणस्तुतिं कृत्वा पादयोः पतित्वा गतः । ततः सुगुरुर्वसतौ समागतः श्रावकैः पृष्टो यत् सुगुरो ! किमि[ति] वह्वी वेला लग्ना ? । सहगतेन शिष्येण सर्वोऽपि कथिता वार्ता । जातः प्रमोदोत्फुल्ललोचनः समस्तोऽपि श्रावकलोकः ।

वाग्जडीयलोक-प्रतिबोधः

गणदेवनामा श्रावकः स्वर्णार्थी जिनवल्लभगणिपार्श्वे सुवर्णसिद्धिरस्तीति केनाप्युक्ते चित्रकूटस्थस्य भगवतः [समीपे] समागत्य पर्युपासनां कर्तुमारब्धः । लक्षितस्तद्भावो गणिना । तथापि योग्यं तं ज्ञात्वा तथा कृता संसारवैराग्यजननी देशना यथाऽसावत्यन्तं संविग्नो निःस्पृहो जातः । ततो भणितं गणिना—भद्र ! किं सुवर्णसिद्धिं कथयामि ? । तेनोक्तम्—भगवन् ! युष्मत्पादशुश्रूषां कुर्वाणो विंशतिद्रम्मनीव्या व्यवहारं कुर्वन् श्राद्धधर्मं करिष्यामि । तस्य च धर्मकथने लब्धिरस्ति । ततो लिखितकुलकान् लेखान् दत्त्वा विसर्जितो प्रेषितो वाग्ज(ग्ग)डदेशे । कृतः सर्वोऽपि वाग्ज(ग्ग)डीयलोकः श्रीजिनवल्लभगणिं प्रति जातप्रतिबन्धस्तेन ।

[illegible]

श्रीजिनवल्लभगणिव्याख्याने सर्वे विचक्षणा जना उपविशन्ति, विशेषतो ब्राह्मणाः स्वस्वविद्यासन्देहापोहार्थम् । अथ कदाचिदियं गाथा व्याख्याने समागता य[था]—

“ चिंतेइ निद्दीण पायवईण वा वि दट्ठूण ।
उच्छ न सुन्दर दिट्ठी अन्नदिट्ठि तार विंति ॥ १ ॥”

---

१ [illegible]

२ [illegible]

ततो निःशङ्केन व्याख्या[ता] यथावस्थित श्रीजिनवल्लभगणिना [illegible] ब्राह्मणा इति व्याख्यानं श्रुत्वा कुपिता विप्रा बहिर्निर्गता [illegible] निकटीभूताः । आलोचितं विप्रैस्तैः सह विवादं विनाऽर्थेनान [illegible] । अथ तेषां स्वरूपं तादृशं विज्ञाय श्रीजिनवल्लभगणेर्मनागपि [illegible] उत्पद्यते, न मनागपि । विमुक्तकटकारटितकरटतटपाटनपटिष्ठ[illegible] सिंहनादप्रतिशब्दनाधिरीकृतकाननस्य कदाचित् [illegible] मात्रोत्त्रस्तपलायनसञ्जाताङ्गभङ्गेभ्यः कुरङ्गेभ्यः स्यात् [illegible] । चास्मद्गुरूणां श्रीजिनपतिसूरीणामत्रैवार्थेऽन्योक्तिर्यथा–

" खरनखरशरकोटिस्फोटितानेककुम्भ–

स्थलविगलितमुक्ताराजिविराजिताङ्गः ।

हरिरपिगिरि[मां] किं तर्जितो निर्जितो वा–

ऽनिलचलदलपात[illegible] ॥ १ ॥"

ततो भगवता श्रीजिनवल्लभगणिना—

"मर्यादाभङ्गभीतेरमृतमयतया धैर्यगाम्भीर्ययोगात्

न क्षुभ्यन्ते च तावन्नियमित[illegible] ।

आहो ! क्षोभं व्रजेयुः क्वचिदपि समये दैवयोगात् तदानीं

न क्षोणी नाद्रिचक्रं न च [illegible]

इति [illegible] भूर्जकण्डे लिखित्वा [illegible]

[illegible]

तम्–' देव ! न पण्डितपूरिताः समस्याः प्रतिमान्त्यनयोः । राज्ञोक्तम्–अहो ! अस्ति कश्चिदुपायो येनानयोर्मनो रज्यते ? । केनापि विवेकिना पुरुषेणोक्तम्–देव ! **चित्रकूटे** श्वेतपटो **जिनवल्लभगणिः** सर्वविद्यानिधानमाकर्ण्यते । राज्ञा तदैवोष्ट्रद्वय शीघ्रगति [स]पुरुषं सलेख प्रेषितम् । लेखश्च साधु**साधारण**निमित्तम् । लिखित च [त]त्र–'भोः **साधारण**साधो ! *यथा त्वदीयगुरुभिर्मनोहरा पूरितेय समस्या शीघ्र समागच्छति तथा कार्यम्*, नान्यथेति । एव स राजलेखस्तैरौष्ट्रिकैः सन्ध्यासमये साधु**साधारण**हस्ते प्रदत्तः प्रतिक्रमणवेलायाम् । साधु**साधारणेन** स नृपलेखो गुरोः पुरो वाचितः, अवगतस्तदर्थो गणिमिश्रैः । ततः प्रतिक्रमणानन्तर झटिति पूरिता [सा] समस्या यथा—

" रे रे नृपाः ! श्री**नरवर्म**भूप—प्रसादनाय क्रियता नताङ्गैः ।
कण्ठे कुठारः कमठे ठकारश्चक्रे यदश्वोग्रखुराग्रघातैः ॥ १ ॥ "

लेखयित्वा तदैव दत्ता साधु**साधारण**हस्ते । तेनाप्यौष्ट्रिकपुरुषाणा हस्ते स्वकीयविज्ञप्तिकालेखसहिता सा समस्या प्रहिता । तेऽपि लेख गृहीत्वा रात्रावेव शीघ्र **धारा**पुर्या सम्प्राप्ताः । पठिता तयोर्विदुषोः पुरतः समस्या । रञ्जितमतीव [तया] तयोर्मनः, भणितं च ताभ्याम्—' अस्या सभाया नास्तीदृशो विद्वान् येनेय पूरिता, किं तर्ह्यन्यः कश्चित्' इत्येव प्रशसन्तौ वस्त्रादिप्रदानेन सत्कृत्य तौ प्रेषया[ञ्चक्राते नरेश्वरेण]

धारायां नरवर्मनृपात् सन्मानम्

[श्री**जिनवल्लभगणि**रपि भगवानुद्यतविहारकारी परमब्रह्मचारी कतिपयदिनैश्चित्रकूटाचलदुर्गाद् विजहार **धारा**याम् ।] केनाप्युक्त राज्ञोऽग्रे देव ! समस्यापूरकः श्वेतपटोऽत्रागतोऽस्ति । ततोऽतिशयितविद्वत्तागुणाकृष्टहृदयेनोक्तं नृपेण—' भोः शीघ्रमाकारयत तमत्र'। आकारितो विनयपूर्वक राजपुरुषैः, समागतो भगवान् प्रणतः सादर क्षितीश्वरेण । ततो लब्धाशीर्वादेन योजितहस्तमुकुलेनाभिदधे धराधवेन–' भो विद्वज्जनचूडामणे ! मन्मनस्तुष्टये पारुत्थलक्षत्रय ग्रामत्रय वा गृहाण । ' ततो भणित श्री**जिनवल्लभगणि**वाचनाचार्यैः–महाराज ! व्रतिना निषिद्धोऽर्थसङ्ग्रहोऽस्मदागमे विशेषतः । तथा चागमः-

" दोससयमूलजाल पुव्वरिसिविवज्जियं जई वतं ।
अत्थं वहसि अणत्थं कीस निरत्थं तवं चरासि ? ॥१॥" [उपदेशमाला गा०] इत्यादि ।

अतो वय नार्थं हस्तेनापि स्पृशामः । राजा पादयोर्निपत्य प्राह–भो महात्मन् ! निःस्पृहशिरोमणे ! तथापि लक्षत्रयस्य ग्रामत्रयस्य वा ग्रहणमन्तरेण मम मनःसमाधिर्नो-नतो यथा तथा मन्मनःसमाधिरुत्पादनीय. । वाचनाचार्यैरुक्तम्–" यद्यत्रार्थे महारा-

जस्य महानाग्रहस्तर्हि **चित्रकूटे** श्रावकैर्देवगृहद्वय कारितमस्ति, तत्र पूजार्थं त्वमण्डपि-कादानात् पारुत्थ[लक्ष]द्वय दापयत । " ततो राजा तुष्टः शाश्वत मा(मे) दान भवि-ष्यतीति तथैव चकार । तथा **श्रीजिनवल्लभगणे**र्धार्मिकत्वेन सर्वत्र प्रसिद्धिर्जाते ।

नागपुरे नेमिजिनालयप्रतिष्ठा

ततश्च **श्रीनागपुरे** श्रावकैर्देवगृह **नेमिनाथबिम्बं** च नूतन कारितमस्ति । तेषामेष बभूवाभिप्रायो [य]दुत वय महाचारित्रिण **श्रीजिनवल्लभगणिं** गुरुत्वेनाभ्युपेत्य तस्य हस्तेनोभयो. प्रतिष्ठां कारयिष्याम इति चिन्तयि[त्वा] सर्वसम्मतेन महताऽऽदरेण महता बहुमानेना-कारितो भगवान् **श्रीजिनवल्लभगणि**. । ततः पूज्यैः शुभलग्ने देवगृह **नेमिनाथ-बिम्बं** च प्रतिष्ठितम् । तत्पद्महस्तप्रभावाल्लक्षपतयस्ते श्रावका जज्ञिरे । **नेमिनाथ**बिम्बे रत्नमयानि मुकुट–तिलक–कुण्डलाङ्गद–श्रीवत्स–कण्ठमणिमालिकाद्याभरणानि [illegible]-ञ्चक्रिरे ।

नरवरपुरे विधिचैत्यप्रतिष्ठा

तथा नरवरपुरीयश्रावकाणां तथाऽभिप्रायो [जा]तो वयमपि **श्रीजिनवल्लभगणिं** गुरुत्वेनाङ्गीकृत्य देवगृह–बिम्बयोः प्रतिष्ठां विधापयाम इति पर्यालोच्य तथैव कारयामासुः । उभयोरपि [illegible] रात्रिबलिधारण–-रात्रिस्त्रीप्रवेशन— रात्रिप्रतिष्ठाकारण[illegible] मुक्तिसाधको विधिर्लिखितः ।

मरुकोट्टे विहारः, व्याख्यानशक्तिः

ततो **मरुकोट्टीय**श्रावकैः **श्रीजिनवल्लभगणि**[illegible] **विक्रमपुरमध्येन मरुकोट्टे** विहृता. । तत्र [illegible] सिस्थानादियुक्ता दत्ता वसतिः, स्थितास्तत्र । [illegible]— भगवन् ! युष्मद्वदनारविन्दाज्जिनवचनरसमास्वादयितुं [illegible] । प्रभुभिरभाणि–'युक्तमेतच्छ्रावकाणाम्, तदुपदेशमाला [illegible]' । [illegible]– पूर्वमेव श्रुता । पूज्यैर्भणितम्–भूयोऽपि श्रूयताम् । [illegible] उपदेशमाला ।

" सवच्छरमुसभजिणो छम्मासा वद्धमाणजिणचंदे ।
इय विहरिया निरसणा जएज्ज एओवमाणेण ॥ १ ॥ "

इत्येकस्या अपि गाथाया व्याख्याने [illegible]
नानासिद्धान्तोदाहरणामृतेन तृप्तिर्न जाता । [illegible]
एवैवं वचनामृतेन [illegible] । [illegible]
कथमन्यपेदृशी अमृततरङ्गिणी वाणी ईदृशी च [illegible]
देशनया श्रावकाः ।

कुलकरूपप्रकरण--प्रश्नोत्तरशतक--[1] शृङ्गारशतक-[1] नानाप्रकारविचित्रचित्रकाव्यसार-शतसङ्ख्यस्तुतिस्तोत्रादिरूपकीर्तिपताका सकलं महीमण्डलं मण्डयन्ती विद्वज्जनमनांसि प्रमोदयति ॥"

चारित्रसिंहगणिना सुमतिगणिविनिर्मितगणधरसार्धशतकबृहद्वृत्तेरेव प्रोद्धृते गणधरसार्धशतकान्तर्गतप्रकरणे पूर्वोक्तमेव चरितं प्रतिपादितम् । श्रीजिनदत्तसूरीयगणधरसार्धशतकस्य सुमतिगणीयविवरणमुपजीव्य जिनेश्वरसूरिशिष्येण वाचकसर्वराजगणिना विरचितायां संक्षिप्तवृत्तावप्युपरि प्रदर्शितमेवेतिवृत्तमुपलभ्यते । वि. सं. १६२९ वर्षे धर्मसागरोपाध्यायेन विरचिते स्वोपज्ञवृत्तिसमन्विते प्रवचनपरीक्षापरनाम्नि कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे पूर्वप्रदर्शितमेव चरितमवतारितं विवादपूर्वमवमतं चावलोक्यते । संक्षिप्तरूपं प्रायोऽन्यत्र क्षमाकल्याणादिरचितखरतरगच्छपट्टावल्यादावपि दृश्यते ।

शिष्याः

जिनवल्लभसूरेः पट्टधरं प्रस्तुतकाव्यत्रयीकर्तारं जिनदत्तसूरिं विहायान्ये के के शिष्याः समासन्[2] तद्विषये विशेषतो न व्यज्ञायि, नवरं सत्तरि (सप्तति) टिप्पन---जिनवल्लभीयवस्तुविचारसारप्राकृतविवरणकर्तू रामदेवगणेस्तु परिचयो भवति जेसलमेरभा० सूची(पृ. ४०, ४१, अप्रसिद्ध० पृ. ३४) विलोकनेन । अपवर्गनाममालाकारो जिनभद्रसूरिरपि च तत्प्रान्ते निजं जिनवल्लभ-जिनदत्तसूरिसेवित्वं जिनप्रिय(वल्लभ)-विनेयत्वं चाभिज्ञापयति स्म ।

---

१ वि सं. १२९३ वर्षे जिनपालगणिना प्रणीताऽस्य विवृतिरुपरि प्रादर्शि ।

२ वि सं. १४८३ वर्षे तपागच्छनायकसोमसुन्दरसूरिशिष्येण लेखितं सटीकमेतदुपलभ्यते । अवचूरिसहितं त्वेतद् म्हेसाणास्थयशोविजयजैनपाठशालया प्रसिद्धिं प्रापितम् । वि. सं. १६४० वर्षे पाठकपुण्यसागरेण विरचितैतद्वृत्तिश्चोपलभ्यते ।

३ जिनवल्लभसूरिविरचित 'उल्लासिक्कम' इत्यादि लघुजिनशान्तिस्तोत्रं वि. सं. १३२२ वर्षे धर्मतिलकमुनिरचितया विक्रमीयसप्तदशशताब्दयुत्तरार्धे च गुणविनयगणिगदितया वृत्त्योपेतमुपलभ्यते ।

जिनवल्लभसूरिविरचितं भावारिवारणादि वीरजिनस्तोत्रं वि सं १४८७ (?) वर्षे जयसागरगणिप्रणीतवृत्तिसहितं ही हं पण्डितेन प्राकाशि ।

जिनवल्लभसूरिरचितं 'दुरियरयसमीर' इत्यादि वीरस्तोत्रं वि. सं. १६८७ (?) वर्षे समयसुन्दरगणिनिर्मितवृत्तिसमन्वितं सूर्यपुर(सूरत)स्थजिनदत्तसूरिज्ञानभाण्डागारसत्यया प्रकाशयाञ्चक्रे

जिनवल्लभसूरिप्रणीतं नाभेय-शान्ति-नेमि-पार्श्व-वीरजिनचरितपञ्चकरूपं स्तोत्रपञ्चकं वि. स. १५१९ वर्षे साधुसोमगणिविहितवृत्त्या समन्वितं सम्प्राप्यते ।

एतदतिरिक्तान्यन्यानि चतुर्विंशतिजिनस्तुति-जिनविज्ञप्ति-वीरकल्याणकस्तोत्रादिस्तोत्राण्यपि यत्र कुत्रचिदुपलभ्यन्ते । स्वप्नाष्टकविचारनामा ग्रन्थो जिनपालोपाध्यायविहितभाष्यसहितो ज्ञायते (पत्तनीयभा० सूची) । अष्टसप्तत्यागमोद्धारायाऽन्याऽपि जिनवल्लभसूरिकृतिर्विज्ञायते जैनग्रन्थावल्या । जिनवल्लभसूरिनाम्नि निर्दिष्टाः पर्यन्तोपदेश-तीर्थंकरस्थानप्रकरण-बृहत्संग्रहणीवृत्तिरत्नचूडकथाप्रभृतयो ग्रन्थास्त्वेतैरेव वाऽन्यैवेति न निर्णीयते ।

प्रशंसकाः

जिनवल्लभसूरिसन्तानीयैः प्रभूतैर्विद्वद्भिर्ग्रन्थकारैर्ग्रन्थप्रारम्भप्रान्ते जिनचैत्यादिप्रतिष्ठालेखप्रारम्भप्रान्तादौ निजपूर्वजपरिचायकप्रशस्तिप्रदर्शने च प्रस्तुतोऽयं सूरिर्भूरिप्रशंसापूर्वमस्मारि । तत उद्धृत्यात्र किञ्चित् प्रदर्श्यते तथाहि—

वि. सं. १२९५ वर्षे चित्रकूटवास्तव्य सा. सल्हाकेन लेखिताया पुस्तिकायाम्—

" चारित्रिचूडामणिश्रीजिनवल्लभसूरिसन्तानीयश्रीजिनेश्वरसूरिपदपंकजमधुकरेण " इत्यादि । —जे० भां० सूची (पृ. २६)

[1]वि. सं. १३०७ वर्षे पूर्णकलशगणिः —

"तस्मिन् सोऽभयदेवसूरिरभवत् क्लृप्ताङ्गवृत्तिस्ततः*

संविग्नो जिनवल्लभो युगवरो विद्यालिताराऽम्बरम् ।"

—प्राकृतद्व्याश्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० २)

[2]वि. सं. १३१२ वर्षेऽभयतिलकगणिः—

"*तच्छिष्यो जिनवल्लभो गुरुरभाच्चारित्रवैचि(पावि)त्र्यतः

सारोद्धारसमुच्चयो नु निखिलश्रौतीर्थसार्थस्य यः ।

सिद्धाकर्षणमन्त्रको न्वखिलसद्विद्याभिरालिङ्गनात्

कीर्त्या सर्वगया प्रसाधितनभोयानाद्यविद्यो ध्रुवम् ॥ "

—स. द्व्याश्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० ४)

' जज्ञे *तदीयपदवीनलिनीमरालः स्वेभ्यश्चरित्ररमया जिनवल्लभाख्यः ।'

—न्यायालङ्कारप्रान्ते (जेसलमेरभां० सूची पृ.४८)

[3]वि. सं. १३१२ वर्षे चन्द्रतिलकोपाध्यायः—

---

१ समर्थिता विक्रमराजवर्षे हयान्तरिक्ष-ज्वलनेन्दुसंख्ये ।
पुष्यार्कशाल्यामलफाल्गुनैकादशीतिथौ द्व्याश्रयवृत्तिरेषा ॥
—प्राकृतद्व्याश्रयवृत्ति (प्रश० श्लो० १४)

२ अब्दे द्वादशभिस्त्रयोदशशते श्रीविक्रमाब्दे (द्वि)र्षे
श्रीप्रह्लादनपत्तने शुभदिने दीपोत्सवेऽपूर्यत ।
—सं. द्व्याश्रयवृत्तिः (प्रश० श्लो० १३)

३ श्रीमद्वीसलदेवगूर्जरधराधीशेऽधिपे भूभुजां
पृथ्वीं पालयति प्रतापतपने श्रीस्तम्भतीर्थे पुरे ।
वसु-शीतकर-त्रयोदशमिते संवत्सरे वैक्रमे
श्रव्यं भव्यमदं समर्थितमिदं दीपोत्सवे वासरे ॥
—अभयकुमारचरितम् (प्र० श्लो० ४०)

"श्रीजिनवल्लभसूरिस्तत्पट्टेऽभूद् विमुक्तबहुभूरिः ।
भव्यजनबोधकारी कल्मषहारी सदोद्यतविहारी ॥
तर्क-ज्योतिरलङ्कृतीर्निज-परानेकागमॉल्लक्षण
यो वेत्ति स्म मुनिश्रित सुविहितश्चारित्र(त्रि)चूडामणिः ।
नानावागडमुख्यकान् जनपदान् श्रीचित्रकूटस्थिता
चामुण्डामपि देवता गुणनिधिर्यो बोधयामासिवान् ॥"
—अभयकुमारचरिते (प्रश० श्लो० १०-११)

[1]वि स. १३१७ वर्षे लक्ष्मीतिलकगणिः—
" विद्वत्ताऽतिशयार्द्धि-सयमरमात्रैमातुरः सर्वतो-
वक्त्रो यस्य यशःकुमार उदितः श्रीतारकाधीश्वरम् ।
चित्रं न्यत्कृतवांस्त्रिलोकमपि च प्रासाधयल्लीलया
तीर्थे श्रीजिनवल्लभो गणपतिः शास्ति स्म सोऽयं ततः ॥"
—जिनेश्वरसूरीयश्रावकधर्मवृत्तौ (प्रश० श्लो० ४)

वि. सं. १३२० वर्षे प्रबोधचन्द्रगणिः—
"विद्या मा भवताकुला जननि ! वाग्देवि ! त्वमाश्वासयै-
ता धातस्त्वमिमा प्रबोधय गिर ब्रह्मन् ! स्वय मा मुहः ।
आसीनोऽभयदेवसूरिमुनिराट्-पट्टे जगद्वल्लभः
सूरिः श्रीजिनवल्लभः स्व(सु)रसतः सिद्ध तवैवेप्सितम् ।"
—सन्देहदोलावलिबृहद्वृत्तौ (प्रश० श्लो० ९)

---

१ श्रीबीजापुरवासुपूज्यभवने हैमः सदण्डो घटो
यत्रारोप्यथ वीरचैत्यमसिधत् श्रीभीमपल्ल्या पुरि ।
तस्मिन् वैक्रमवत्सरे मुनि-शशि-त्रेतन्दुमाने चतु-
र्दश्या माघसुदीह चाचिगनृपे जावालिपुर्या विभौ ॥
वीरार्हद्-विधिचैत्यमण्डनजिनाधीशा चतुर्विंशति—
सौधेषु ध्वजदण्ड-कुम्भपटली हैमीं महिष्ठैर्महैः ।
श्रीमत्सूरिजिनेश्वरा युगवरा' प्रलाघुरस्मिन् क्षणे
टीकाऽलङ्कृतिरेपिकाऽपि समगात् पूर्तिप्रतिष्ठोत्सवम् ॥
—श्रा. ध. प्र. वृ. (प्रश० श्लो० १६-१७)

२ विक्रमवर्षे व(ऽम्ब)र-कर-शिखि-रूपमिते मधोः प्रथमपक्षे ।
पञ्चम्या प्रह्लादननगरेऽसौ समर्थिता सोमे ॥—सं० दो० वृ० ।

[1]वि. सं. १३२२ वर्षे धर्मतिलकमुनिः—

"इह हि किलैकदा वर्णनातिक्रान्तानुपमभागधेयाः सुगृहीतनामधेयाः सकललोकसंश्लाघ्यमहार्घ्यविमलगुणमणिश्रेणयः संविग्नमुनिजनव्रातचूडामणयः स्वप्रज्ञाऽतिशयविशेषविनिर्जितामरसूरयः श्रीजिनवल्लभसूरयः श्रीअजित-शान्त्योः स्तवन चतुर्विधश्रीश्रमणसङ्घश्रेयस्कर सप्तदशवृत्तप्रमाण विशेषतः पाक्षिकादिपर्वणि पाठ्य चिकीर्षवः"

—जिनवल्लभीयाजितशान्तिस्तववृत्तिप्रारम्भे ।

वि. सं. १३२६ (?) वर्षीये सङ्घपुरजिनालयशिलालेखे—

"अपमलगुणग्रामोऽमुष्मादधीतजिनागमः
प्रवचनधुराधौरेयोऽभूद् गुरुर्जिनवल्लभः ।
सकलविलसद्विद्यावल्लीफलावलिविभ्रमं
प्रकरणगणो यस्यास्येन्दोः सुधा बिभृतेतराम् ॥ १०१ ॥
सम्यक्त्वबोधचरणैस्त्रिजगज्जनौघचेतोहरैर्वरगुणैः परिरब्धगात्र ।
य वीक्ष्य निःस्पृहशिखामणिमार्यलोकः सस्मार सप्रमदमार्यमहागिरीणां ॥१०२॥"

—बीजापुरवृत्तान्ते (पृ० ४)

[2]वि. स. १३२८ वर्षे प्रबोधमूर्तिगणिः (जिनप्रबोधसूरिः)—

'चान्द्रे कुलेऽजनि गुरुर्जिनवल्लभाख्यो-
ऽर्हच्छासनप्रथयिताऽद्भुतकृच्चरित्रः । ' —कातन्त्रदुर्गपदप्रबोधे

वि. सं. १२७८-१३३१ (?) वर्षे जगडुकविः—

'धंनु सु जिणवल्लहु वक्खाणि नाण-रयणकेरी छइ खाणि ।
बइतालीस सुद्धु पिंडु विहरेइ त्रिविधु मंदिरु जगि प्रगटु करेइ ॥'

—सम्यक्त्वमाईचउपई (प्रा. गू. का. संग्रहः पृ. ८१, गा. ४१)

वि. सं. १३३५ (?) वर्षे प्रभानन्दाचार्यः—

"*तस्मान्मुनीन्दुर्जिनवल्लभोऽथ तथा प्रथामाप निजैर्गुणौघैः ।
विपश्चितां संयमिनां गणे च (च वर्गे) धुरीणता तस्य यथाऽधुनाऽपि ॥"

—ऋषभपञ्चाशिकावृत्तौ, वीतरागस्तोत्रविवरणेऽपि ।

---

१ नयन-कर-शिखीन्दुमिते विक्रमवर्षे तपस्यसितषष्ठ्याम् ।
वृत्तिः समर्थिताऽस्या मानं च सप्तशतित्रिंशती ॥—अ ६ प्रान्ते ।

२ विक्रमनृपवर्षेऽष्टाविंशत्यधिके त्रयोदशशते । सम्पूर्णं पुस्तं प्रतिपदि राधेऽच्छिन्नां गुरौ वारे ॥

—जैसल्मेरभां० सूची (पृ. १७, क्र० ५७)

[1]वि. सं. १४११ वर्षे तरुणप्रभसूरिः—

* तदीयपादद्वयपद्मसेवामधुव्रतः श्रीजिनवल्लभोऽभूत् ।
यदङ्गरङ्गे व्रतनर्तकेन किं नृत्यता कीर्तिधनं न लेभे ? ॥

—श्रावकप्रतिक्रमणसूत्रविवरणे (प्रश० श्लो० ३)

[2]वि. सं. १४१२ वर्षे भुवनहितोपाध्यायः—

"......... **जिनवल्लभ**.... ....शागनावल्लभो..........प्रियः
यदीयगुणगौरव श्रुतिपुटेन सौ(सु)धोपम निपीय-
शिरसोधुनापि कुरुते न कस्ताडव ? ॥ २० ॥"

—जैनलेखसङ्ग्रहे (पू० नाहरसंगृहीते ख० १, पृ० ६०)

[3]वि. सं. १४२२ वर्षे सङ्घतिलकाचार्यः—

"*तत्पट्टपूर्वाचलचूलिकाया भास्वानिव श्री**जिनवल्लभाख्यः** ।
सच्चक्रसम्बोधनसावधानबुद्धिः प्रसिद्धो गुरुमुख्य आसीत् ॥"

—सम्यक्त्वसप्ततिवृत्तौ (प्रश० श्लो० ३)

वि. सं. १४२९ (?) वर्षे सोमतिलकसूरिः—

"संविग्नचूडामणयो न केषा स्युर्वल्लभाः श्री**जिनवल्लभास्ते** ।
मूर्ताऽपि यद्गीर्भविनाममूर्तमात्मानमुत्तुङ्गगुणैः ससञ्ज ॥"

—शीलोपदेशमालावृत्तौ शीलतरङ्गिण्याम् (प्रश० श्लो० ३)

[4]वि. सं. १४२९ वर्षे देवेन्द्रसूरिः—

"*तदनु **जिनवल्लभाख्यः** प्रख्यातः समयकनककषपट्टः ।
यत्प्रतिबोधनपटहोऽधुनाऽपि दन्ध्वन्यते जगति ॥"

—प्रश्नोत्तररत्नमालावृत्तौ (प्रश० श्लो० ९)

---

१ शशि-शशि-वेदेन्दु मते सवनि गनि पत्तने महानगरे ।
दीपोत्सवे च लिखित सुगमा दिनकृत्यविवृतिरि(?म)यम् ॥
—श्रा प्र सू वि (प्रश० श्लो० १३)

२ नयन-चंद्र-पयोनिधि-भूमिते व्रजति विक्रमभूभृदनेहसि ।
[illegible] दिने शुचिमासगे महीमचीकरदेवमयं सुधीः ॥—जै० ले० सं० (पृ० ६२)

३ [illegible] सोमतिलकाचार्यानुगम्याधुना
श्रीदेवेन्द्र[illegible] सम्यक्त्वसप्ततेः ।
[illegible] त्रि-नयनाम्भोधि-क्षपाकृत्प्रमे
[illegible]पत्तने [illegible] ॥ —स० स० वृ० ।

४ [illegible] देवेन्द्रसू[illegible] । नन्द-युग्म-पयोराशि-शशाङ्क[illegible] ॥
प्रश्नोत्तररत्नमालाया [illegible] । [illegible] श्रीमुनिचन्द्रसूरिभिः ॥
—प्र र मा वृ (प्रश० श्लो० १७-१८)

[1]वि. सं. १४६८ वर्षे वर्धमानसूरिः—

" श्राद्धप्रबोधप्रवणस्तेत्पट्टे **जिनवल्लभः** । सूरिर्वल्लभता भेजे त्रिदशाना नृणामपि ॥ "

—आचारदिनकरे (प्रश० श्लो० १४)

प्रायो विक्रमीयपञ्चदशशतके चित्रिता जेसलमेरुदुर्गीयजैनभाण्डागारादै-ताडपत्रात्मकपुस्तिकायाः काष्टपट्टिकायां **जिनवल्लभसूरि**–प्रतिकृतिरप्युपलभ्यते ।

वि. स. १४९७ वर्षे प्रतिष्ठिते सम्भवजिनालयप्रशस्तिशिलालेखे–

" ततः क्रमेण श्रीजिनचंद्रसूरि–नवांगीवृत्तिकार–श्रीस्तंभनपार्श्वनाथप्रकटीकारश्रीअभय-देवसूरि–श्री**पिंडविशुद्ध्या**दिप्रकरणकारश्री**जिनवल्लभसूरि**–" इत्यादि

—जेसलमेरभा० सूची (परि० पृ. ६७,७५)

वि. सं. १५०३ वर्षे **जिनवल्लभीयभा**वारिवारणादिस्तोत्रवृत्तिकारो जयसागरगणिः—

" श्रीवीरशासनाम्भोधिसमुल्लासनशीतगोः । सूरेरभयदेवस्य नवाङ्गीवृत्तिवेधसः ॥

पट्टालङ्कारसारश्रीः सूरिः श्री**जिनवल्लभः** ।" —जे० भां० सूची (पृ. ५७)

वि. स. १५०४ वर्षे महेश्वरकविः—

" एतत्कुले श्री**जिनवल्लभा**ख्यो गुरुस्ततः श्री**जिनदत्त**सूरिः ।

सुपर्वसूरिस्तदनुक्रमेण बभूव वर्यो बहलैस्तपोभिः ॥ "

मन्त्रिमण्डनवंशवर्णने काव्यमनोहरे (स० ७, श्लो० १५)

[2]वि. सं. १५१९ वर्षे जिनवल्लभसूरिरचितनाभेय–शान्ति–नेमि–पार्श्व–वीर जिनस्तोत्रचरितपञ्चकवृत्तिकारः साधुसोमगणिः—

" **जिनवल्लभ**सूरीन्द्रसूक्तिमौक्तिकपङ्क्तयः । दर्शितार्थाः सुदृष्टीनां सुखग्राह्या भवन्त्विति॥ "

—चरित्रपञ्चकवृत्तिप्रान्ते (श्लो० ६)

[4]वि. सं. १५४४ वर्षे कमलसयमोपाध्यायः—

" विचारवद्वाङ्मयवारधाता गुरुर्गरीयान् **जिनवल्लभोऽ**भूत् ।

सूत्रोक्तमार्गाचरणोपदेशप्रावीण्यपात्रं नहि यादृशोऽन्यः ॥ "

—उत्तराध्ययनवृत्तौ सर्वार्थसिद्धौ (प्रश० श्लो० ४)

---

१ पुरे नन्दवनाख्ये च श्रीजालन्धरभूषणे । अनन्तपालभूपस्य राज्ये कल्पद्रुमोपमे ॥
श्रीमद्विक्रमभूपालादष्टषणमनुसङ्ख्यके । वर्षे कार्तिकराकायां ग्रन्थोऽयं पूर्तिमाययौ ॥—C

२ अस्य संक्षिप्तपरिचयो जे० भा० सूची (अप्रसिद्ध० पृ ५४) दर्शनेन भविष्यति ।

३ जेसलमेरभां० सूची (प्रस्ता० पृ० १२, ४), पत्तनभा० सूची ।

४ जेसलमेरभां० सूची (प्रस्ता० पृ० १२; ४–५)

[1]वि. सं. १५१२ वर्षे पद्ममन्दिरगणिः—

"प्राप्तोपसम्पद्विभवस्तदन्ते द्विधाऽपि सूरिर्जिनवल्लभोऽभूत् ।
जग्रन्थ यो ग्रन्थमनर्थसार्थप्रमाथिनं तीव्रक्रियाकठोरः ॥"

—ऋषिमण्डलवृत्तौ (प्रश० श्लो० ७)

[2]वि. सं. १६१९ वर्षे साधुकीर्तिगणिना जिनवल्लभीयसङ्घपट्टकस्यावचूरिर्व्यधायि।

[3]वि. स १६४० वर्षे पाठकपुण्यसागरः—

"स जयताज्जगतीजनवल्लभः परहितैकपरो जिनवल्लभः ।
चतुरचेतसि यस्य चमत्कृतिं रचयतीह चिरं रुचिरं वचः ॥"

—जिनवल्लभीयप्रश्नोत्तरषष्टिशतककाव्यस्य लघुवृत्तौ ।

[4]वि. सं. १६४६ वर्षे समयसुन्दरगणिः—

"कृत्वा समीपेऽभयदेवसूरिं येनोपसम्पद्ग्रहणं प्रमोदात् ।
पपौ रहस्यामृतमागमानां सूरिस्ततः श्रीजिनवल्लभोऽभूत् ॥"

—अष्टलक्षार्थी (प्रश० श्लो० ११)

[5]वि. सं. १६५१ वर्षे पाठकगुणविनयः—

---

१ एनां जेसलमेरुनाम्नि नगरे प्रारब्धवानश्विनी-
कोटे वाग्गुरुपद्ममन्दिरगणिः पूर्णीचकारात्र च ।
वर्षे वह्नि-शराम्बुगोडुपमिते वैशाखशुक्लत्रयो-
दश्यां शुक्करोद्भवे शुभतमे योगेऽल्पधीशेखरः ॥ —ऋ. म. वृ.

२ तच्छिष्येण सुविहिता सुगमेयं साधुकीर्तिगणिनाऽपि ।
एकोनविंशममधिकषोडशसंवत्सरे प्रवरे ॥
माघस्य शुक्लपक्षे पञ्चम्यां प्रवरयोगपूर्णायाम् ।
विबुधैः प्रवाच्यमाना समस्तसुखदायिनी भवतु ॥ —सङ्घ० अवचूरिः ।

३ सम्पूर्णा विक्रमसत्पुरेऽसौ वृत्तिर्वियद्-वार्धि-रसेन्दु १६४० वर्षे ।
[illegible] श्रीजिनचन्द्राभिधसूरिराज्ये ॥— प्रश्नो० वृत्ति. ।

४ श्रीजिनचन्द्रगुरूणां समये रस-जलधि-राग-सो[म]गमिते ।
श्रीमल्लाभपुरेऽस्मिन् वृत्तिरियं पूर्णतां नीता ॥ —अ. र.

५ श्रीजिनचन्द्र[illegible] तेषां श्रीमद्युगप्रधानानाम् ।
राज्ये विजयिनि [illegible] वृत्तिरियं [illegible] ॥
वाचकगुणविनयैः श्री[illegible]पाठकशिष्यैः ।
[illegible] शशि-बाण-कायेन्दु १६५१ मितवर्षे ॥ —ऋ. म. वृ.

"सोऽभूदभयदेवाख्यः, सूरिः श्रीजिनवल्लभः।
ज्ञान-दर्शन-चारित्रपात्रं भेजे ततो भृशम् ॥
येन चण्डाऽपि चामुण्डा दर्शनं प्रापिता गुणैः।
कर्ता पिण्डविशुद्ध्यादिशास्त्राणां तत्त्वशालिनाम् ॥"

—सम्बोधसप्ततिवृत्तौ (प्रश० श्लो० ७-८)

[1]वि. स. १६५४ वर्षे ज्ञानविमलोपाध्यायः—

"तत्पट्टे च विरेजुः कर्मग्रन्थादिशास्त्रकर्तारः।
वैराग्यैकनिधानाः श्रीमज्जिनवल्लभाचार्याः ॥"

—शब्दभेदप्रकाशटीकायाम्।

इत्याद्यवदातावलोकनेन प्रस्तुतापभ्रंशकाव्यत्रयीप्रदर्शितविधिपथप्रचारयितुरेतत्काव्यत्रयीकर्तृजिनदत्तसूरिपूज्यस्य जिनवल्लभसूरेः सम्यक् परिचयो भविष्यतीति विस्तारभयाद् विरम्यते।

जिनदत्तसूरिः।

सुप्रसिद्धिमधिगतस्य परमपितामह(वडा दादा)प्रख्यया श्वेताम्बरजैनानुयायिभिर्विशेषतः खरतरगच्छीयैः प्रभूतपुरादिषु भक्तिप्राग्भारेणेदानीमपि 'स्तूप-प्रतिमा-प्रतिकृति-पादुकाप्रभृतिप्रतिष्ठापनपूर्वं प्रपूज्यमानस्य चतुराचित्तचमत्कृतकारिचारुचरितस्य प्रस्तुतापभ्रंशकाव्यत्रयीप्रणेतुर्जिनदत्तसूरेः परिचयः साम्प्रतं साम्प्रत इति स एव प्रस्तूयते।

प्रस्तुतसूरिणा स्वगुर्वादेः स्वीयविद्वत्ताऽऽदेश्च प्रकटाप्रकटरूपः परिचयः स्वयमपि समकारि स्वकीयकृतिसन्दर्भेषु। यन्मध्यादेषा काव्यत्रयी त्वत्र प्रत्यक्षा तथा च तत्कृतिरूपं गणधरसार्धशतकं गुरुपारतन्त्र्यं नाम ग्रन्थद्वयमप्यत्र परिशिष्टप्रदर्शितमुपयुक्तं प्रेक्ष्यते।

प्रदृश्यतेऽद्यापि प्रस्तुतस्य सूरेर्निशीथचूर्ण्यादि पुस्तकं प्रतिकृत्यौपवस्त्रप्रमुखं च [2]जेसलमेरुदुर्गादौ। किञ्चैतत्सूरिशिष्येण जिनरक्षितसाधुना वि. स. ११७० वर्षे

---

१ श्रीमद्विक्रमनगरे राजच्छ्रीराजसिंहनृपराज्ये। सल्लोकचक्रचाकप्रमोदसूर्योदये सन्दद् ॥
चतुराननवदनेन्द्रिय-रस-वसुधासमिते लसद्वर्षे। श्रीमद्विक्रमनृपतौ निक्रान्तेऽतीव कृतहर्षे ॥

—P. P. २, १२८

२ जेसलमेरुभा० सूची (पृ २३, ३१; अप्रसिद्ध० पृ. ५०) विलोकनीया।

धारानगर्यां लिखितानि, ब्रह्मचन्द्रगणिना च वि. सं. ११७१ वर्षे पत्तने जयसिंहदेवराज्ये लिखितानि कविपल्हप्रणीतानि पट्टावली(जिनदत्तसूरिस्तुति)पद्यानि त्वत्र परिशिष्ट(४)प्रान्ते परिनिदर्शितानि पाठकैः प्रत्यक्षीकारिष्यन्ते ।

श्रीमतश्चास्य सूरेः शिष्येण स्थिरचन्द्रगणिना वि. स. १२०७ वर्षेऽजयमेरौ दुर्गे पल्लीभङ्गे पञ्चाशकवृत्तेस्त्रुटितपुस्तकं गृहीत्वा गत स्वय लिखितमासीत्, तदपि विद्यते जेसलमेरुदुर्गभाण्डागारे ।[1]

अपवर्गनाममालाकारो जिनप्रियविनेयो जिनभद्रसूरिर्जिनवल्लभ–जिनदत्तसूरिसेवकत्वं निज न्यदर्शयत्[2] ।

पूर्वपरिचायितजिनवल्लभसूरेः पट्टप्रतिष्ठितेनानेन जिनदत्तसूरिणा निजपट्टधरपदवी जिनचन्द्रसूरये स्वयं व्यतारीत्यादीतिवृत्तोऽप्युपलभ्यते[3] । यस्य विनेयेन जिनमत-(? पति)यतिना वि. सं. १२१९ वर्षे विलिखिता राक्षसकाव्यटीकाऽऽदिपुस्तिका जेसलमेरुदुर्गभाण्डागारे दृश्यते ।

सूरिवर्यस्यास्य शिष्य–प्रशिष्यपरम्पराप्रोद्भूतैः प्रभूतैः पण्डितप्रकाण्डैः प्रणीतेषु प्रचुरपुस्तक–प्रतिमा–प्रासाद–प्रशस्तिप्रभृतिषु प्रादुष्कृत प्रविततमेतदीयं प्रोज्ज्वल सुयशः परिपठ्यते । प्रेक्षावतां प्रीतये ततः प्रोद्धृत्यात्र किञ्चित् प्रदर्श्यते । तथाहि—

वि. सं. १२२३–७७ वर्षेषु सूरिपदे विद्यमानो[4] जिनदत्तसूरिपट्टधरजिनचन्द्रसूरिशिष्यो जिनपतिसूरिः—

---

१ जे. भा. सूची (पृ. ६) ।

२ जे. भां. सूची (पृ. ४५) ।

३ " पूज्यश्रीजिनवल्लभप्रभुपदाभ्यारोहरोहद्यशः–
सूरिश्रीजिनदत्तदत्तपदवीराजीविनीभास्वतः ।
शिष्य श्रीजिनचन्द्रसूरिसुगुरोर्विद्यासरस्वानिति
व्यक्तव्यक्तमविधिर्व्यधाज्जिनपतिः सूरिः प्रबोधोदयम् ॥"
—जिनपतिसूरिः (जे भा सूची पृ. ६०)

" बाल्ये श्रीजिनदत्तसूरिविभुभिर्ये दीक्षिताः शिक्षिता
दत्त्वाऽऽचार्यपदं स्वयं निजपदे तैरेव संस्थापिताः ।
ते श्रीमज्जिनचन्द्रसूरिसुगुरवोऽपूर्वेन्दुबिम्बोपमा
न [illegible] ॥ "
—[illegible] (जे. भा. सूची पृ २)

४ जे. भा. सूची ([illegible] पृ. ५९) द्रष्टव्या ।

" तच्छिष्यो जिनदत्तसूरिरभवच्चारित्रिणामग्रणी-
यो मध्येसमय विधिं च विषय सत्पारतन्त्र्य तथा ।
एतां सिद्धपदत्रयीं त्रिपथगां लब्ध्वा यथा मातृकां
व्याशिष्टाहितलक्षणः कृतमुखो विश्व यथा शाब्दिकः ॥
लीला दोलाधिरोहात् काननशिखरिणः कन्दरोत्सङ्गरङ्ग-
क्षोणीमक्षूणशोभावधिमधिशयिताः पूर्णदत्तेत्र-कर्णाः ।
जीवातून् श्रोत्रवृत्तेर्निशमनमनसामन्तरङ्गं न मातः
शङ्के, गानच्छलेन त्रिदिवयुवतयो यद्गुणानुद्गिरन्ति ॥ "
—पञ्चलिङ्गीविवरणप्रान्ते (श्लो० ९-१०)

" जज्ञे श्रीजिनदत्तयत्यधिपतिः शिष्यस्ततस्तस्य यः
सिद्धान्ताद् विधि-पारतन्त्र्य-विषयाभिख्यागमिख्यान्वितः ।
आसाद्य त्रिपदीं विधुर्वटिमिव व्यध्व द्रुपध्वसन
चिच्छेद प्रतिपन्थिन सुमनसां व्यक्तकागमक्रमः ॥
लावण्यावसथो यथा पतिरपां नो पर्वतक्षोभितः
शक्रीव गुरुसदां सुवर्णसुभगो नोच्चैः सुरागाश्रयः ।
यः कल्पद्रुरिव द्रुतार्पितफलो नोपात्तसदापल्लवः
साम्यं यस्य तथापि शास्त्रयदासरतैः कुर्वते चारित्रा. ॥ "
—सङ्घपट्टकाविहतिप्रान्ते ।

वि. स. १२८५ वर्षे पूर्णभद्रगणिः—
" भास्वांस्ततः समुदगाज्जिनदत्तसूरि-
र्भव्यारविन्दवनबोधविधानदक्ष. ।
गावः स्फुरन्ति विधिमार्गविकासनैक-
तानास्तमोविदलनप्रवणा यदीयाः ॥ "
—धन्यशालिभद्रचरित्रे (जे. भा. सूची पृ. २)

वि. सं. १२९२ वर्षे जिन[illegible]गणी—
" जिनदत्त इति श्रीमान् सूरि[illegible] ।
जज्ञे स ज्ञान[illegible] दि[illegible] ॥ "
—[illegible] ।

१ [illegible] ।

वि. स. १२९१ वर्षे सुमतिगणिः—

" क्वैताः श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोर्वाण्योऽब्धिमध्योपमाः
क्वाहं दुर्गमहाटवीमृगनिभः प्रास्तान्तरप्रातिभः ।
तद्वृत्त्याहितबुद्धिरुद्धतमतिः कर्णे यथा कुण्डलं
कुर्वन् वेधविधिच्युतेऽहमपि तल्लप्स्ये तथा हास्यताम् ॥
महात्मनः पुण्यनिधेस्तथापि तस्यैव माहात्म्यवशाद् विधास्ये ।
वृत्तिं विचित्रां गणभृच्छतस्य सार्धस्य संक्षिप्ततरां सुबोधाम् ॥ + +

तत्र च प्रवचनप्रभावनाप्रासादोत्तुङ्गशिखरखरतरमरुत्तरङ्गरङ्गच्चारुचामीकरोदण्ड-दण्डानिर्धौतपूतप्रबलकलकलाविद्राणरणत्किङ्किणीक्वाणपटपटायमानधवलध्वजपटायमानः श्रीमदुज्जयनीदुर्जयनीरन्ध्ररन्ध्रान्वेपिद्वेपिभोगियोगिनीचक्रचक्रचित्रचरित्रचमत्कारकारि(री) श्रीमरुमण्डलमण्डन—परचक्रपराक्रमखण्डन—श्रीविक्रमपुरनगरनिवासिभूत—प्रेत—परेतराज-निर्व्याजसवासप्रोल्लासपरासनप्रवण—श्रवणसुखहर्पदद्वादशवार्पिकपराश्रुताप्रचारिप्रविहितसु-विहितजनरञ्जननिदान—परिहितमुहितहाटक—प्रकटितविकटनाटक—श्रीमदणहिलपाटक-सततसातिसातिप्रमितवर्पावस्थानविधान—प्र[ति]वादिपञ्चाननसिंहनादभञ्जन प्रदा(धान)—श्री[नि]कर्पसनिकर्पनिष्कपितदारिद्र्यमुद्रामुखि(द्रि)त—श्रीत्रिभुवनगिरिनीवृत्पातिनियामितपञ्च-सतयतिवासत(प्र)वासि-—श्रीवामाङ्गजोपरिनवफणिफणाविरोपणरूप—वामावर्तारात्रिकस्था-पनस्वरूप—प्रमुखनानारूपसारशक्तिसम्भारस्फायमान' निरन्तरागच्छद्गच्छत्प्रपन्नभृत्य-भावभावनारप्रणमन्नानाप्रकारकान्तिभारभासुरसुरासुरव्यन्तरविद्याधरधरेश्वरनिपेधि(वि)त—नदैवतनिर्दैन्य-दीनातुरप्रचुरतरनिर्विवादप्रसादानिर्मलनिस्तुलसकलसत्पादकमलः प्रभाव-सारस्वतमन्त्रानुभावविभावितारोपनिर्मुग्धशेमुपीसमु(?)कविराज—स्क(स्वक)पो-[illegible]न[वि]कल्पलोलकल्लोलवल्लहरीपरीतानवगीतसमस्तशास्त्रार्थकल्पना-[illegible]परिज्ञानाकृष्टविटपप्रकृष्टकोटिजनमानसः तात्त्विकतत्त्वावबोधोद्बुद्धशुद्धबोध-नि[illegible]प्रहारप्रहताहितनव्यापथ्यमिथ्यादर्शनदान्योत्थितातुल्यकल्यकल्याणकारिहारि-[illegible]—सात्त्विकशिरोमणि—श्रद्धानिधान—सात्त्विकश्राद्धप्रधान—पुन्ना-[illegible]—समार्जितश्रीमदुज्जयन्तोत्तुङ्गगुरुशिखरशिखर-[illegible]चिरगाढतृष्णानिनिर्विष्टदृष्टि—मिद्ध-—[illegible]प्रतिनिनयुगप्रधाननामाक्षर—

१ '[illegible] ।
[illegible] जिनदत्तसूरिः ॥'
[illegible] ।

पानतोऽपुसनोऽल्लसितयुगप्रधानपदवीविभाजिगिरिराजिराजहंसिकाऽऽसिकानन्यनिर्वन्धस्थानचरणचञ्चुरणरमणप्रधानमानसः परिगृहीतपरिग्रहो(हा)प्रहगानातपद्भुत(?त्यद्भुत)चित्रचारित्रसम्पद्(?)भिर्भगवान् श्रीजिनदत्तसूरिर्भूरिभव्यनव्यतरश्रद्धालुता[लता]वितानतानवोच्छेददक्ष निर्विपक्षविवेकाधिमज्जत्सेकप्रदं गणधरसार्धशतकाभिधं प्रकरणं चिकीर्षुः + + + ”

—गणधरसार्धशतकबृहद्वृत्तौ (प्रारम्भे) ।

प्रस्तुतजिनदत्तसूरिप्रशिष्यजिनपतिसूरिशिष्येण सुमतिगणिना जिनदत्तसूरिस्वर्गमनादनन्तरं चतुरशीतितमे वि. सं. १२९५ वर्षे समर्थितायां जिनदत्तसूरीयगणधरसार्धशतकस्य बृहद्वृत्तावित्थमुदलेखि जिनदत्तसूरि-चरितम्—

“ अधुना पूर्वाचार्याम्नायप्रतिपादनप्रसङ्गादद्भुतनिधानानां श्रीजिनदत्तसूरीणामेतत्प्रकरणकाराणां यथाश्रुति [यथास्मृति] किञ्चिच्चरितमुत्कीर्त्यते । तथाहि किल पूर्वं श्रीजिनेश्वरसूरिसत्कश्रीधर्मदेवोपाध्यायस्य सयताभिर्गीतार्थाभिर्धवलक्कके चतुर्मासी कृताऽऽसीत् । तत्र च क्षपणकभक्तवाच्छिगश्रावकपत्नी वाहडदेवीति नाम्ना पुत्रसहिता तासां साध्वीनां पार्श्वे धर्मं श्रोतुं समागच्छति । ता अपि तस्या विशेषेण धर्मकथाऽऽदिकं कथयन्ति । पुरुषलक्षणं शुभाशुभं च ता गुरूपदेशाद् विदन्ति, तस्याः पुत्रस्य प्रधानलक्षणानि पश्यन्ति, तल्लाभनिमित्तं च तन्मातरं वहाक्षिपन्ति । किं बहुना ? तथाऽऽक्षिप्ता यथा [सा] कथितकारिणी जाता । ततो भणिताऽऽर्यिकाभिर्धर्मशीले ! एष त्वदीयः पुत्रो विशिष्टयुगप्रधानलक्षणधरस्तदेनं यद्यस्मद्गुरूणां प्रयच्छसि, तदा तव महान् धर्मो भवति, किञ्चैष समस्तजगन्मुकुटभूतो भवति । तयाऽपि [तत्] प्रतिपन्नम् । ततश्चतुर्मास्यनन्तरं श्रीधर्मदेवोपाध्यायानां स्वरूपं कथितं यदस्माभिरत्र पात्र(रत्न)मेकं प्राप्तमस्ति, यदि युष्माकं प्रतिभास्यति । ततः शीघ्रं समागताः [श्री]धर्मदेवोपाध्यायाः। दृष्टश्चासौ ज्ञातं च निश्चितं न सामान्यपुरुष एषः, किं तर्हि गुरुतरपदयोग्यो भविष्यति। तन्माता पृष्टा ‘ तव सम्मतं यद्येष दीक्ष्यते ?’ । तयोक्तं पुण्यपात्रया—‘ भगवन् (न्तः) ! प्रसादं कृत्वा कुरुतैव येन ममापि निस्तारो भवति ’ । पुनः पृष्टोपाध्यायैः—‘ कियद्वर्षप्रमाणोऽयम् ? ’ । तयोक्तम्—‘ एकादशशतद्वात्रिंशत्सवत्सरे ११३२ जातः’ इति । तत एकादशशतैकचत्वारिंशत्सवत्सरे ११४१ शुभलग्ने तस्योपाध्यायैर्दीक्षा प्रदत्ता नाम च कृतं सोमचन्द्र इति ।

जन्म दीक्षाऽऽदि

---

१ गणधरसार्धशतके (गा. ७८,१४८) द्रष्टव्यम् ।

भणित उपाध्यायैः सर्वदेवगणिस्त्वया [कियद्वर्षाणि] प्रतिपाल्य एषः, सर्वं बहिर्भूमिनयनादिकं कार्यमस्य क्रियाकलापश्च शिक्षणीय इति।

बाल्ये प्रतिभा

सूत्रादिपाठस्तेन पूर्वं स्वगृहस्थितेनैव कृतोऽस्ति। 'करेमि भंते! सामाइयं' इत्यादि पाठ्यते। प्रथमव्रतदिन एवासौ सोमचन्द्रमुनिर्नीतोऽस्ति बहिर्भूमौ सर्वदेवगणिना। [अज्ञानत्वादुद्गतक्षेत्राणि तेन त्रोटितानि। ततः शिक्षानिमित्तं रजोहरणं मुखवस्त्रिका च गृहीता सर्वदेवगणिना] भणितश्च व्रते गृहीते किं क्षेत्राणि त्रोट्यन्ते? तद् गच्छ स्वगृहम्। ततस्तदैवोत्पन्नप्रतिभेन तेनोक्तम्–'युक्तं त्वया भणितम्, परं मम चोटिकाऽऽसीत् तां दापय येन गच्छामि' इत्युक्ते गणेराश्चर्यमभूत्। चिन्तितं कीदृक् सदुत्तरमेतस्य? किं सम्प्रति प्रतिवचनं दीयते?। एषा वार्ता धर्मदेवोपाध्यायसमीपे जाता। धर्मदेवोपाध्यायैश्चिन्तितम्–'भविष्यति योग्यः पुरुषः'।

तैरुक्तम्–' त्वदीयप्रधाने पाषाणो धृतः '। सोमचन्द्रेणोक्तम्–" कश्चित् पाषाणः काश्चिने-त्पगुणेन ज्ञायते, यावती च पञ्जिका भणिता, तावतीं मां पृच्छन्त्वेतानपि, यथार्थं यो न व्याख्यास्यति स एव पाषाणः "। आचार्येणोक्तम्–' भोः सोमचन्द्र ! त्वां प्रज्ञाऽऽदि-सौरभगुणाढ्य कस्तूरिकां जानाम्येव, परमेतैर्मूर्खैः प्रेरितोऽहं व्याख्यानेऽतः क्षन्तव्य भवता । एवं पञ्जिका स पपाठ ।

अशोकचन्द्राचार्येणोपस्थापना कृता । हरिसिंहाचार्येण सर्वसिद्धान्तवाचना दत्ता पण्डितसोमचन्द्राय तथा मन्त्रपुस्तिका । यया सिद्धान्तवाचना स्वयं गृहीता सा कपलिका च भगवता तुष्टेन दत्ता । तथा देवभद्राचार्येणापि तुष्टेन काष्ठोत्किरणं दत्तम्, येन महावीरचरित–पार्श्वचरितादीनि चत्वारि कथाशास्त्राणि पट्टिकायां लिखितानि । एवं च पण्डितसोमचन्द्रगणिर्ज्ञानी[ध्यानी]सैद्धान्तिकः सर्वजनमनोहारी श्रावकाणामानन्दकारी साध्वाचारेण ग्रामानुग्रामं विहरति ।

जिनवल्लभसूरि-पदे प्रतिष्ठा

इतश्च [श्रीदेवभद्राचार्यैः श्रुतं जिनवल्लभसूरीणां देवलोकगमनम् । चिन्ता समुत्पन्नाऽतीव चित्तसन्तापो जातोऽहो ! सुगुरूणां पदमुद्योतितमभूत्, परं विघटितम् । पश्चाद्]देवभद्राचार्याणामीदृशं चित्त जातं यदि श्रीजिनवल्लभसूरि–युगप्रधानपदं योग्यपदस्थापनेन नोद्ध्रियते, तदा का भक्तिः ! । ततश्चिन्तितमाचार्यैरस्मिन् गच्छे कस्तत्पदयोग्य इति चिन्तयतां चित्ते पण्डितसोमचन्द्रगणिर्लग्नः । निश्चितमेष एव योग्यः श्रावकाणां ज्ञान-ध्यान-क्रियापरत्वे-नानन्दकारी । पश्चात् सर्वसम्मते पण्डितसोमचन्द्राय लेखः प्रदत्तो यत् त्वया चित्रकूटे

१ गणधरसार्धशतके (गा. ७७,७९,८१–८४,१४८) द्रष्टव्यम् । अशोकचन्द्राचार्यस्य शिष्येणोदयचन्द्रगणिना वि॰ सं॰ ११५४ वर्षे लेखितं ताडपत्रीयमोघनिर्युक्तिसूत्रं विद्यतेऽद्यापि पत्तनीयजैनभाण्डागारे । तत्रस्थश्चायमुल्लेखः—

" संवत ११५४ वर्षे वैशाखशुक्लप्रतिपदायां रविदिने श्रीअशोकचंद्राचार्यशिष्येण उदयचंद्रगणिना जिनभद्रलेखकहस्ताद् विमलचंद्रगणिहस्तात्र ओघनिर्युक्तिसूत्र लेखित ॥ " P. P. ५,२९.

अनेनैवाशोकचन्द्राचार्येण प्रसन्नचन्द्र–हरिसिंह–देवभद्रादयः सूरिपदे प्रतिष्ठिता आसन् । तन्मध्याद् देवभद्रसूरिर्जिनवल्लभ–जिनदत्तयोः सूरिपदप्रदाता बभूव । तदुक्तम्— ' तेभ्यः श्रीदेवभद्रसूरिभ्य सूरिपदं आचार्यपदं दत्तं वितीर्णं कैरित्याह–अशोकचन्द्रसूरिभिः श्रीजिनचन्द्रसूरिप्रसादीकृताचार्यपदैः । तथा चैभिरेव प्रकरणकारिप्रभुभिर्विंशिकानामन्यत्रापि यथा—

" अभिनेकवरसहोदरसहदेवगणेस्ततोऽभवच्छिष्यः । सूरिस्त्वशोकचन्द्रो जिनचन्द्राचार्यप्राप्तपदः ॥"

उक्तं च तत्रैव तैरेव यथा—

शीघ्रं समागन्तव्यम्, येन श्रीजिनवल्लभसूरिपदप्रतिष्ठायामपि नागतोऽमूः । बहवश्च तत्पदे स्थातु लम्बकर्णा गौरवर्णाः श्रीपर्णपर्णाक्षाः साक्षादिव मकरध्वजा गूर्जरत्रासञ्जाताः सयता अभ्युद्यता आसन्, पर योग्यतां गुरव एव विदन्ति कि बहुना ? । देवभद्राचार्याः पण्डितसोमचन्द्रोऽन्येऽपि साधवश्चित्रकूटे समाजग्मुः । सर्वोऽपि लोको वेत्ति सामान्येन श्रीजिनवल्लभसूरिपदे सूरिपदस्थापनं भविष्यति, न ज्ञायते कश्चिदुपवेक्ष्यति । श्रीजिनवल्लभसूरिप्रतिष्ठिते साधारणसाधुकारिते श्रीमहावीरचैत्ये पदस्थापन भविष्यति । ततः स्वपरिभावितलग्नदिनादर्वागृदिने श्रीदेवभद्राचार्यैरेकान्ते भणितः पण्डितसोमचन्द्रगणिर्यदुतास्मिन् दिने युष्मदीयं पदस्थापनालग्न परिभावितमस्ति । प० सोमचन्द्रेणोक्तम्–' युष्माक सग(म)त तद् युक्तम्, पर यद्यस्मिँल्लग्ने स्थापयिष्यथ तदा न चिराय जीवित भविष्यति । षण्णा दिनानामुपरि शनैश्चरवा[स]रे यल्लग्न भविष्यति तत्रोपविष्टाना त्वस्माक चतुर्दिक्षु विहरता चतुर्विधः श्रीश्रमणसङ्घः श्रीजिनवल्लभसूरिवचने प्रभूतो भविष्यति चिरञ्जीवित्वं च' । श्रीदेवभद्राचार्यैरुक्तम् ' एतदेव वयमपि गवेपयामहे, तदपि लग्न न दूरे, तत्रैव भवतु ' । ततस्तस्मिन्नेवं दिने श्रीजिनवल्लभसूरि[पदे विस्तरे]ण सन्ध्यासमये लग्नवेलायां सस्थापिताः श्रीजिनदत्तसूरिनामानो युगप्रवरास्ततो वादित्रैर्वाद्यमानैः समागता वसतौ । प्रतिक्रमणानन्तर वन्दनक दत्त्वा श्रीदेवभद्रसूरिभिर्भणितम्–' देशना कुरुत ' । ततः सिद्धान्तोक्तोदाहरणानुसारिहारिसुधासारणिकरणिगीर्वाणवाणीप्रवन्धेन तथा कृता पूज्यैः श्रीजिनदत्तसूरिभिर्देशना यथा 'ह्रस्वशरीरः श्यामवर्णोऽय किमित्युप[वेश्यते ? किं न सन्त्यन्ये गौरवर्णा लम्बकर्णा विशाललोचना गच्छमध्ये साधवः ² ' इत्यादि कालुष्यमपहाय सर्वा प्रजा रञ्जिता सती भणति–' अहो [सिंहा]नां पदे सिंह एवोपविष्टो विराजते । धन्याः श्रीदेवभद्राचार्या यैरीदृशं पात्ररत्न परीक्षितम्, किमस्मादृशाः स्थूलमतयोऽन्तर्लक्षणानि जानन्ति ? ' ।

" सूरिः प्रसन्नचन्द्रो हरिसिंहो देवभद्रसूरिरपि ।
सर्वेऽप्येते विहिता सूरिपदेऽशोकचन्द्रेण ॥ "
—गणधरसार्धशतक (गा. ८४) बृहद्वृत्तौ सुमतिगणिः ।

१ ' तथा च विंशिकायामप्येवमुक्तम्—
इतोऽप्यभयदेवाख्यसूरेः श्रीश्रुतसम्पदम् । समवाप्य ततो मत्वा चैत्यवासोऽस्ति पापकृत् ॥ १ ॥
श्रीमत्कूर्चपुरीयश्रीसूरिजिनेश्वरस्य शिष्येण । जिनवल्लभेन गणिना चैत्यनिवास परित्यक्त ॥ २ ॥
[illegible] देवभद्रेण सूरिणा । श्रीचित्रकूटदुर्गेऽस्मिन् सोऽपि सूरिपदे कृत. ॥ ३ ॥ '
—ग. सा. श. (गा. ८४) बृहद्वृत्तौ सुमतिगणिः ।

२ अत्र [illegible] निरीक्षणीया ।

३ ' सं. ११६९ [illegible] ' इति ग. पट्टावल्यादौ ।

अन्यस्मिन् दिने विज्ञप्ताः श्रीजिनदत्तसूरयः श्रीदेवभद्राचार्यैर्यत् कतिपयदिनानन्तरं कतिचिद् दिनानि श्रीपत्तनाद् बहिर्विहर्तव्यम् । श्रीजिनदत्तसूरिभिरुक्तम्–'एवं विधास्याम'। अपरदिने जिनशिखरेण साधुविषये किञ्चित् कलहादिकमयुक्तं कृतम् । ततो

औदार्यम्

देवभद्राचार्यैर्गलके गृहीत्वा निष्कासितः । ततो यत्र श्रीजिनदत्तसूरयो बहिर्गच्छन्ति, तत्र गत्वा स्थितः । तत्र गतानां पूज्यानां पादयोर्लगित्वा दीनवागवादीत्–' प्रभो ! मदीयोऽयमन्याय एकवारं क्षन्तव्यः, न पुनः करिष्यामि ' । ततः कृपोदधयः श्रीजिनदत्तसूरयस्तं प्रवेशयामासुः । पश्चाद् देवभद्राचार्यैरुक्तम्–'युष्माभिर्न युक्तं कृतम्, एष दुरात्मा न भवतां सुखावहो भविष्यति । [illegible] बहिर्निष्कासनमेव श्रेयः ' । पूज्यैरुक्तम्—" श्रीजिनवल्लभसूरिपृष्ठे लग्नोऽयं [illegible] नुवर्तयितुं शक्यते तावदनुवर्त्यते " । श्रीदेवभद्राचार्यादयोऽन्यत्र विहारं [illegible], कालेन स्वःपदं सम्प्रापुरिति ।

[श्रीजिनदत्तसूरिभिरपि श्रीपत्तनाद् विजिहीर्षुभिः श्रीदेव–गुरुस्मरणाय [illegible]

मरुस्थलादिषु विचरणम्

चक्रे । ततो देवलोकात् श्रीहरिसिंहाचार्य आगतः ' किमर्थं [illegible]ऽहम् ? ' इत्युवाच ।] श्रीजिनदत्तसूरिभिरुक्तम्–' [illegible] हेतुना ' ततो ' मरुस्थलादिषु विहर्तव्यम् ' इत्युपदेशं दत्त्वा [illegible]ऽदर्शनं श्रीहरिसिंहाचार्यः । यावत् तत्र तिष्ठन्ति [illegible] वास्तव्या मेहर–भोरड(?)र–वासल–भरतादयः [illegible] । ततः श्रीजिनदत्तसूरिगुरु [illegible] वचनं च [illegible]ऽतीव [illegible] श्रीजिनदत्तसूरीणां [illegible] प्रतिपन्ना । भरतः सुगुरुपार्श्वे [illegible] स्थितः, अन्ये तु मेहर–भोरड[illegible] स्वस्थाने गताः स्वकुटुम्बाग्रतः पशुवर्णनं कुर्वन्ति–' [illegible] श्रीजिनदत्तसूरयः ' इत्यादि । एवं तत्र देशे प्रवेशो जातः ।

ततो नागपुरे [illegible] । तत्र [illegible] [[illegible]

नागपुरे संवादः

[illegible] भवति । '] [illegible] देव उवाच–

" [illegible] ।

[illegible] ॥ "

तदाकर्ण्योक्तं श्रीपूज्यैः—

" धनदेव ! तावकीनं वचनं कुर्मोऽथवा नु तीर्थकृताम् ? ।
यदनायतन सूत्रे भाणित तद् ब्रूमहे नियतम् ॥ १ ॥
उत्सूत्रभाषणात् पुनरनन्तसंसार[कार]णाद् बहुशः ।
किं लोकेन त्वग्रोगिणो भवेत् प्रचुरो मक्षिकासङ्गः ॥ २ ॥
किञ्च—मैवं मस्था बहुपरिकरो जनो जगति पूज्यता याति ।
येन [बहु]तनययुक्ताऽपि शूकरी गूथमश्नाति ॥ ३ ॥ "

तद् वचनमतीव कर्णकटुक दुःखदमभूद् धनदेवस्य । भवतु, तथापि गुरुणा युक्तमेव वक्तव्यम् । यतः—

" रूसउ वा परो मा वा विसं वा परियत्तउ ।
भासियव्वा हिया भासा सपक्खगुणकारिया ॥ "[1]

इति सिद्धान्तप्रामाण्यात् केषाञ्चिद् विवेकिना [पुन]स्तद् वचन रुचितम् ।

ततो नागपुरादजयमेरौ विहृताः । तत्र च ठ० आसधर–साधु (साधारण)–

अजयमेरौ देवगृहादि, अर्णोराज–समागमः

रासलप्रभृतिश्रावकाः सन्ति । श्रीजिनदत्तसूरयो देववन्दनार्थं वाहडदेवगृहे गच्छन्ति । अन्यदा तत्राद्य आचार्य आगतः । स च पर्यायेण लघुरपि चैत्ये देववन्दनार्थं गताना गुरूणा व्यवहार नाकरोत् । ततः ठक्कुराशाधरप्रभृतिश्रावकैरुक्तम्—' किमत्र गच्छतां फलम् ?, यदि युक्त न प्रवर्तते ' । ततो वन्दनादिव्यवहारो निवृत्तः । ततः श्रावकैर्विज्ञतोऽर्णोराजः—' देवास्माक श्रीजिनदत्तसूरयो गुरव. समागताः सन्ति ' । राज्ञोक्तम्—" भद्रम्, यथाऽऽगताः कार्य कथयत " । श्रावकैरुक्तम्—' देव ! भूमिखण्डमेकमवलोक्यते, यत्र देवगृहादिधर्मस्थानानि श्रावकाणा स्वकुटुम्बसदनानि च सम्पाद्यन्ते ' । पश्चादर्णोराजेनोक्तम्—" दक्षिणदिग्भागे यः पर्वतस्तस्मिन् स्थ(भूत)ले यद् देवगृहादिक रोचते, तन्निःशङ्क कुरुत, आत्मीयगुरवश्च मम दर्शनीयाः ' । एतत् स्वरूप प्रभूणामग्रे श्रावका अचीकथन् । प्रभुभिः परिभाव्य भाषितम्—" भो ! य एवमस्मद्दर्शनोत्कण्ठितो नरेन्द्रस्तस्मिन्नाकारिते गुण एव स्यात् " । ततो गुरुवचनमनुकूलयद्भिः श्रावकैर्भव्यवासरे समाहूतोऽर्णोराज आगतः । क्षिप्रमेव नमस्कृताः श्रीजिनदत्तसूरयः । अभिनन्दित आशीर्वादेन प्रभुभिः । तथा चाशीर्वादः—

" विश्व[विश्व]विनिर्माण–स्थिति–प्रलयहेतवः ।
सन्तु राजेन्द्र ! भूत्यै ते ब्रह्म-श्रीपति-शङ्कराः ॥ १ ॥

---

१ रुष्यतु वा परो मा वा विष वा परिवर्तताम् । भाषितव्या हिता भाषा स्वपक्षगुणकारिका ॥

तथा—नीतिश्चित्ते वसति नितरां लब्धविश्रान्तिरुच्चैः
श्रीरस्याङ्गे भुजयुगलमप्याश्रिता विक्रमश्रीः ।
एषोऽन्यर्थं क्षिपति बहुभिर्लोकवाक्यैः प्रियो मा-
मित्यर्णोराड् ! भ्रमति भुवनं कीर्तिरस्ताश्रया ते ॥ " इत्यादि ।

सद्गुरुमुखकमलविनिर्गतभारतीमाकर्ण्य तुष्टो राजा बभाषे—' नन्दवात्र तिष्ठन्तु सुगुरवः ' । गुरुभिरुक्तम्—" युक्तमुक्तं महाराजेन परमस्मदीया स्थितिरियं यत् सर्वत्र विहारक्रमः क्रियते लोकोपकाराय । अत्र पुनः पुनरागमिष्यामो यथा युष्माकं समाधानं भविष्यति तथा विधास्यामः ' । ततः समाधानेनोत्थितो राजा ।

ततः ठक्कुर आशाधरो भणितः पूज्यैर्यथा—
" इदमन्तरमुपकृतये प्रकृतिचला यावदस्ति सम्पदियम् ।
विपदि नियतोदयायां पुनरुपकर्तुं कुतोऽवसरः ? ॥ "

अतः स्तम्भनक–शत्रुञ्जयोज्जयन्तकल्पनया पार्श्वनाथ–ऋषभनाथ–नेमिनाथ[illegible]-स्थानानि परिभावनीयानि । उपर्यम्बिकादेवकुलिका तले च गणधरादि[illegible] चिन्तनीयम् " । इत्यभिधाय श्रीपूज्यैर्वाग्ग(ग्ज)देशे सुशकुनेन [illegible] विहार ॥

वाग्जटदेशे विहारः

तत्रत्यलोकाश्च [श्रीजिनवल्लभसूरिविषये प्रागेव समाहितचेतसोऽभूवन्, [illegible]-गमग्रहणेऽपि नगनशीलास्तेषां देवलोकगमनवार्तामाकर्ण्य तेषां पदे ये [illegible]-पितास्ते 'ज्ञान–ध्यानगुणोपेताः] श्रीमहावीरवदनारविन्दविनिर्गतार्ह[illegible]-धर्मरत्नागणधरराचितसिद्धान्तवेदिनः श्रीजिनदत्तसूरिनामानः [illegible] युगप्रधानास्तीर्थकरकल्पा अत्रास्मद्देशे विहृताः सन्ति ' इति [illegible] स्तत्पादाम्भोजवन्दनार्थमायाताः । ततः श्रीपूज्यदेशनां [illegible] त्यन्तमानन्दिताः सञ्जाताः । यद् यत् ते श्रावकाः पृच्छन्ति, तत् तत् [illegible]-यन्तः केवलिन इव श्रीजिनदत्तसूरयस्तेषां मनःसमाधानमुत्पादयन्ति । [illegible] केचन देशविरतिं केचन सर्वविरतिं गुणं संसारे गृह्णन्ति । [illegible] मतिनो बहवः [illegible] तस्मिन् प्रस्तावे [illegible] प्रस्तावे जिनशेखरमुपा[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

श्रीजिनदत्तसूरीणां शरणं गतो व्रतं जग्राह । ततः श्रीपूज्यैः शक्तिनिधानैः करुणानिधानैर्दुष्टदेवतातो रक्षितः ।

तथा गुणचन्द्रगणिर्नाम यतिः सोऽपि जिनदत्तसूरिभिर्दीक्षितः । स हि पूर्वं श्रावकः सन् तुरुष्कैर्हस्तदर्शनेन ' चङ्गो भाण्डागारिको भविष्यति ' इति ज्ञात्वा नाशनभयाच्छृङ्खलया दृढं निबद्धः । तेन च भावनया नमस्कारलक्षं गुणितम् । तत्प्रभावाच्छृङ्खला स्वयमेव त्रुटिता । ततोऽलक्षितो निःसृत्य रजनीपश्चिमार्धे कस्याश्चिद् वृद्धाया गृहे प्रविष्टः । तया च कृपया कोष्ठिकामध्ये प्रक्षिप्तः । तुरुष्कैः प्रेक्षितो न लब्धः, ततो रात्रौ निर्गत्य स्वदेशे गतः । एवं च तेन जातसंवेगेन प्रभूणां पार्श्वे वृत्त(व्रत) गृहीतमिति ।

तथा रामचन्द्रगणिर्जीवानन्दपुत्रसहितोऽन्यगच्छाद् भव्यं धर्मं ज्ञात्वा श्रीजिनदत्तसूरीणामाज्ञां प्रतिपन्नः । तथा ब्रह्मचन्द्रगणिर्व्रतमाददे ।

एतेषां मध्याज्जिनरक्षित—शीलभद्र—स्थिरचन्द्र—वरदत्तप्रभृतिसाधवस्तथा श्रीमति—जिनमति—पूर्णश्रीप्रभृतयः साध्व्यश्च वृत्ति—पञ्जिका—टीकाऽऽदिलक्षणशास्त्रभणनार्थं श्रीधाराया प्रेषिताः । तैश्च तत् सर्वं भणितं भक्तिमन्महर्द्धिकश्रावकसाहाय्येन ।

आत्मना श्रीजिनदत्तसूरयो रुद्रपल्ल्यां विहृताः । तत्र च पथि गच्छतामेकस्मिन् ग्रामे श्रावक एकः प्रतिदिनं व्यन्तरेण प्रचण्डेन पीड्यते । तस्य च पुण्येन श्रीजिनदत्तसूरयस्तत्रैव ग्रामे उत्तीर्णाः । तेन श्रावकेण विज्ञप्तं शरीरस्वरूपम् । परिभावितं श्रीपूज्यैर्यदुत—' एष मन्त्र - तन्त्राणामसाध्यो व्यन्तरः । ततो गणधरसप्ततिकां कृत्वा टिप्पनके लेखयित्वा तस्य व्यन्तरगृहीतस्य श्रावकस्य हस्ते टिप्पनकं दत्तम्, भणितश्च दृष्टिस्थाने निवेशनीया । तेन च तथा कृतं यावदसौ व्यन्तरो गाढतरं पीडया समागतः खट्वासीमाम्, शरीरे न सङ्क्रान्तो गणधरसप्ततिकाहृदयनिवेशनदर्शनप्रभावात् । द्वितीयदिने द्वारसीमां यावत् समागतः । तृतीयदिने त्वागत एव न । श्रावकस्तु सुस्थो जातः, किं बहुना ? ।

रुद्रपल्ल्यां विहारः

रुद्रपल्ल्यां सम्प्राप्ताः । जिनशेखरोपाध्यायाः श्रावकैः सहिताः सम्मुखमागताः, विस्तरेण मध्ये प्रविष्टाः । विंशोत्तरं शतं कुटुम्बानां तत्र श्रीजिनवल्लभसूरिवचनव्यव-

१ जेसलमेरुदुर्गीयचिन्तामणिपार्श्वजिनचैत्यान्तःस्थायाः प्रतिमाया अधोवर्ती[illegible] पठ्यते लेखः—
' संवत् ११४७ वर्षे श्रीखरतरगच्छेशश्रीजिनशेखरसूरिभिः श्रीऋषभबिम्बं कारापितं ॥ '
इत्यत्र समय-गच्छ-सूरिपदानि चिन्त्यानि ।

स्थितं कारितम्। श्रीऋषभनाथ–श्रीपार्श्वनाथचैत्यद्वय प्रतिष्ठितम्। केचित् सम्यक्त्वधारिणः, केचिद् देशविरतिग्राहिण. श्रावका बभूवुः। केचित् सर्वविरतिमग्रहीषुर्देवपालगणिप्रभृतयः। एव तेषा समाधानमुत्पाद्यात्र जयदेवाचार्य प्रेषयिष्याम इति भणित्वा पुनः पश्चिमदेशे विहृताः।

वाग्जडदेशे चर्चरी–रचना

ततो वाग(ग्ज)डदेशे समायाता व्याघ्रपुरे। तत्र स्थितैः श्रीजयदेवाचार्याः शिक्षां दत्त्वा रुद्रपल्ल्या प्रेषिताः। तत्र स्थितैरेव श्रीजिनवल्लभसूरिप्ररूपितश्रीचैत्यगृहविधिस्वरूपा चच्च(र्च)री कृता। सा च टिप्पनके लेखयित्वा प्रेषिता मेहर–वासलप्रभृतिश्रावकाणां ज्ञानार्थ विक्रमपुरे। देवधरसत्कसण्हियाभिधानजनकगृहसमीपे पौषधशालाऽस्ति। तस्यामुपविश्य श्रीजिनदत्तसूरिभक्तश्रावकै[रुच्छोटितं चच्च(र्च)रीटिप्पनकम्। अत्रान्तरे मदोन्मत्तेन देवधरेणागत्य चच्च(र्च)रीटिप्पनकमिति भणित्वा हस्तादुद्दाल्य द्विधा कृतं तच्चच्च(र्च)रीटिप्पनकम्। तस्य च किमपि कर्तु] न शक्यते उन्मत्तत्वादेव। तत्पितुरग्रे कथिता वार्ता। तेनोक्तम्–'बाढ दुर्दान्त एष, तथापि वारयिष्यामः'। पुनरपि पूज्येभ्यो दत्ता श्रावकैर्विज्ञप्तिका। तदन्तर्लिखित चच्च(र्च)रीटिप्पनकपाटनस्वरूपम्। पूज्यैरपि लेखा[र्थ]मवधार्य पुनर्लेखयित्वा द्वितीयटिप्पनक चच्च(र्च)र्याः प्रेषितम्, लेखश्च प्रेषितः। इदं च लिखितम्–देवधरस्योपरि विरूपक केनापि न भणनीयम्, देव-गुरुप्रसादादेष भव्यो भविष्यति। तच्च द्वितीयटिप्पनकं प्राप्त सत् प्राणिपत्य श्रावकैरुच्छोटित समाधान जातम्। देवधरेण पुनश्चिन्तितम्–'यद्यपि मया टिप्पनक पाटितम्, तथाप्याचार्यै. पुनरपि प्रेषितम्, अत्र कारणेन केनापि भवितव्यम्। तत् प्रच्छन्नं परिभावयाम्येकान्ते किं तत्र लिखितमास्ते(मस्ति)?'। ततो यदा श्रावकाः टिप्पनक स्थापनाचार्यालये मुक्त्वा द्वार स्थगयित्वा गतास्तदा स्वगृहादुपरि चा(वा)टकेन प्रविश्य बहिर्द्वारे स्थगितेऽपि टिप्पनक गृहीत वाचयितु च प्रवृत्तः। ततो यथा यथा—

"जहि उस्सुत्तजणक्कमु कु वि किर लोयणिहि
कीरतउ नवि दीसइ सुविहियपलोयणिहि।
निसि न ण्हाणु न पइट्ठ न [साहुहि] साहुणिहि
निसि जुवइहिं पवेसु न नट्टु विलासिणिहि ॥ [का. १६]
जहि अत्थमियइ दिणयरि जहि नवि जिणपुरओ
दीसइ धरिउ न सुत्तइ जहि जणि तूरओ। [का. १८]
जहि रयणिहि रहभमणु कयाइ न कारियइ
लउडारसु जहि पुरिसु वि दिंतउ वारियइ ॥ [का. १९]

जहि सावय तंबोलु न भक्खहि लिंति न य
जहि पाणहिय धरिंति न सावय सुद्धनय।
जहि भोयणु नवि सयणु न अणुचिउ बइसणउ
सह पहरणि न पवेसु न दुट्ठउ बुल्लणउ ॥ [का. २१]
जहि न हासु नवि हुड्ड [न खिड्ड] न रूसणउ
कित्ति[नि]मित्तु न दिज्जइ जहि धणु अप्पणउ।
करहि जि बहु आसायण जहि ति न मेलियहि
मिलिय ति केलि करिंति समाणु महेलियहि ॥ [का. २२][1]' इत्यादि।

तदर्थमवधारयति तथा तथा मनसि प्रमोद उत्पद्यते। अहो! अत्यन्तं शोभनो जिनभवनविधिः। एतदनुसारेण स्थालीपुलाकन्यायेनान्यदपि सर्वं शोभन सम्भाव्यते। अतोऽत्र मार्गे मया प्रतिपत्तिः कर्त्तव्या, 'केवल विम्बमनायतन स्त्रीः पूजा न करोति' एतत् सन्देहद्वय प्रच्छनीयमस्ति' इति विचिन्त्य टिप्पनक तथैव धृत्वा सन्मार्गविहित-चेताः स्वगृहमागतो देवधर'।

शिष्यादिभ्य-पद-प्रदानम्

इतश्च वागडदेशे स्थितैः श्रीपूज्यैरपि ये धाराया प्रेपिता आसस्ते सर्वेऽप्यानायिताः सिद्धान्त श्राविताः। ततः स्वदीक्षितो जीवदेवनामाऽऽचार्य-पदे सस्थापितः। तथा दश वाचनाऽऽचार्याः कृतास्तद्यथा वा० प० जिनरक्षितः १, वा० प० शीलभद्रगणिः २, वा० पं० स्थिरचन्द्रगणिः ३, वा० प० ब्रह्मचन्द्रगणिः ४, वा० प० विमलचन्द्रगणिः ५, वा० वरदत्तगणिः ६, वा० भुवनचन्द्रगणिः ७, वा० वरणागगणिः ८, वा० रामचन्द्रगणिः ९, वा० माणिभद्रगणिश्चेति १० दश।

तथा पञ्च महत्तराः कृतास्तथाहि—श्रीमतिमहत्तरा १, जिनमतिमहत्तरा २, पूर्णश्रीमहत्तरा ३, जिनश्रीमहत्तरा ४, ज्ञानश्रीमहत्तरा ५ [चेति]।

तथा हरिसिंहाचार्याणा शिष्यो मुनिचन्द्राभिध उपाध्याय आसीत्, तेन च जिनदत्तसूरिः प्रार्थितोऽभूद्—'यदि कश्चिन्मदीयशिष्यो योग्यो भवतां समीपे समागच्छति तदा तस्याचार्यपद दातव्यमेव'इति प्रतिपन्नं प्रभुभिः। ततस्तस्य मुनिचन्द्रोपाध्यायस्य शिष्यो जयसिंहनामा मुनीन्द्रपदे निवेशितः। तस्यापि शिष्यो जयचन्द्रनामा पत्तने समवसरणे सूरिपदे स्थापितः। द्वयोरप्यग्रे भणित यथा 'युष्माभिरस्मदुक्तरीत्या प्रवर्तितव्यमिति'।

---

१ परि० ४ पृ. ११२ प्रान्ते द्रष्टव्यम्।

जहि सावय तंबोलु न भक्खहि लिंति न य
जहि पाणहिय धरिंति न सावय सुद्धनय।
जहि भोयणु नवि सयणु न अणुचिउ बइसणउ
सहु पहरणि न पवेसु न दुडउ बुल्लणउ ॥ [का. २१]
जहि न हासु नवि हुड्ड [न खिड्ड] न रूसणउ
कित्ति[नि]मित्तु न दिज्जइ जहि धणु अप्पणउ।
करहि जि बहु आसायण जहि ति न मेलियहि
मिलिय ति केलि करिंति समाणु महेलियहि ॥ [का. २२][1] इत्यादि।

तदर्थमवधारयति तथा तथा मनसि प्रमोद उत्पद्यते। अहो! अत्यन्तं शोभनो जिनभवनविधिः। एतदनुसारेण स्थालीपुलाकन्यायेनान्यदपि सर्वं शोभन सम्भाव्यते। अतोऽत्र मार्गे मया प्रतिपत्तिः कर्तव्या, 'केवलं बिम्बमनायतनं स्त्रीः पूजा न करोति' एतत् सन्देहद्वयं प्रच्छनीयमस्ति' इति विचिन्त्य टिप्पनक तथैव धृत्वा सन्मार्गविहित-चेताः स्वगृहमागतो देवधरः।

इतश्च वागडदेशे स्थितैः श्रीपूज्यैरपि ये धारायां प्रेषिता आसस्ते सर्वेऽप्या-नायिताः सिद्धान्त श्राविताः। ततः स्वदीक्षितो जीवदेवनामाऽऽचार्य-पदे सस्थापितः। तथा दश वाचनाऽऽचार्याः कृतास्तयथा वा० प० जिनरक्षितः १, वा० प० शीलभद्रगणिः २, वा० पं० स्थिर-चन्द्रगणिः ३, वा० प० ब्रह्मचन्द्रगणिः ४, वा० प० विमलचन्द्रगणिः ५, वा० वरदत्तगणिः ६, वा० भुवनचन्द्रगणिः ७, वा० वरणागगणिः ८, वा० रामचन्द्रगणिः ९, वा० माणिभद्रगणिश्चेति १० दश।

शिष्यादिभ्यः पद-प्रदानम्

तथा पञ्च महत्तराः कृतास्तथाहि–श्रीमतिमहत्तरा १, जिनमतिमहत्तरा २, पूर्ण-श्रीमहत्तरा ३, जिनश्रीमहत्तरा ४, ज्ञानश्रीमहत्तरा ५ [चेति]।

तथा हरिसिंहाचार्याणा शिष्यो मुनिचन्द्राभिध उपाध्याय आसीत्, तेन च जिनदत्तसूरिः प्रार्थितोऽभूद्–'यदि कश्चिन्मदीयशिष्यो योग्यो भवता समीपे समागच्छति तदा तस्याचार्यपद दातव्यमेव'इति प्रतिपन्न प्रभुभिः। ततस्तस्य मुनिचन्द्रोपाध्यायस्य शिष्यो जयसिंहनामा मुनीन्द्रपदे निवेशितः। तस्यापि शिष्यो जयचन्द्रनामा पत्तने सम-वसरणे सूरिपदे स्थापितः। द्वयोरप्यत्रे भणित यथा 'युष्माभिरस्मदुक्तरीत्या प्रवर्तितव्यमिति'।

---

१ परि० ४ पृ. ११२ प्रान्ते द्रष्टव्यम्।

जहि सावय तंबोलु न भक्खहि लिंति न य
जहि पाणहिय धरिंति न सावय सुद्धनय।
जहि भोयणु नवि सयणु न अणुचिउ बइसणउ
सह पहरणि न पवेसु न दुट्ठउ बुल्लणउ ॥ [का. २१]
जहि न हासु नवि हुड्ड [न खिड्ड] न रूसणउ
कित्ति[नि]मित्तु न दिज्जइ जहि धणु अप्पणउ।
करहि जि बहु आसायण जहि ति न मेल्लियहि
मिल्लिय ति केलि करिंति समाणु महेल्लियहि ॥ [का. २२][1] इत्यादि।

तदर्थमवधारयति तथा तथा मनसि प्रमोद उत्पद्यते। अहो! अत्यन्तं शोभनो जिनभवनविधिः। एतदनुसारेण स्थालीपुलाकन्यायेनान्यदपि सर्वं शोभनं सम्भाव्यते। अतोऽत्र मार्गे मया प्रतिपत्तिः कर्तव्या, 'केवलं चिन्तनायतन [illegible] पूजा न करोमि' एतत् सन्देहद्वयं प्रष्टव्यमस्ति' इति [illegible] टिप्पनकं [illegible] सन्मार्गगत-चेताः स्वगृहमागतो देवधरः।

इतश्च वागडदेशे स्थितैः श्रीपूज्यैरपि ये धारायां प्रेषिता आसन् [illegible] नायिता. सिद्धान्त भणिताः। ततः स्वदीक्षितो जीवदेवनामाऽऽचा[र्य]-

शिष्यादिभ्य पद-प्रदानम्

पदे संस्थापितः। तथा दश वाचनाऽऽचार्या. [illegible] वा० प०
जिनेरक्षितः १, वा० प० शीलभद्रगणि. २, वा० प० स्थिर-
चन्द्रगणि. ३, वा० प० ब्रह्मचन्द्रगणिः ४, वा० प० विमलचन्द्रगणि ५, वा० वरदत्तगणिः ६, वा० भुवनचन्द्रगणि ७, वा० वरणागगणि. ८, वा० रामचन्द्रगणि ९, वा० माणिभद्रगणिश्चेति १० दश।

तथा पञ्च महत्तराः कृतास्तथाहि—श्रीमतिमहत्तरा १. जिनमतिमहत्तरा २. पूर्णश्रीमहत्तरा ३. जिनश्रीमहत्तरा ४, ज्ञानश्रीमहत्तरा ५ [चेति]।

तथा हरिसिंहाचार्याणां शिष्यो मुनिचन्द्र [illegible], तेन च जिनदत्तसूरि' प्रार्थितोऽभूत्—यदि [illegible] [illegible] शिष्यो [illegible] [illegible] सूरिपदे स्थापित। [illegible] [illegible]।

1 [illegible]

एव पदस्थान् कृत्वा ते[षां] शिक्षा दत्त्वा सर्वेषा विहारादिस्थानानि भणित्वा स्वयम-

अजयमेरौ
चैत्यगृहत्रय-प्रतिष्ठा

जयमेरौ विहृताः श्रीपूज्याः । तत्र च श्रावकैश्चैत्यगृहत्रयाम्बिकाऽऽदिस्थानानि पर्वतप्रगुणीकृतानि सन्ति । ततः श्रीजिनदत्तसूरिभिः शोभनलग्ने मूलनिवेशे जिनमन्दिरेषु प्रचिक्षिपिरे वासाः । ततः शिखरादिनिवेश कारयामासुः श्रावकाः ।

इतश्च श्रीविक्रमपुरे सण्हियापुत्रदेवधरेण श्रीजिनदत्तसूरिप्रेपितचच्च(र्च)रीटिप्पनक-

चर्चरी-प्रभावः
विक्रमपुरे विहारः

दर्शनोन्मीलितसद्दर्शनकारिविधिबोधेन पञ्चदशस्वकुटुम्बश्रावकसमुदाय कृत्वा स्वजनकश्रे० आसदेवादयो भणिताः श्रावकाः—'भोः! मयाऽत्र श्रीजिनदत्तसूरयो विहार कारयितव्याः' । तस्य चाग्रे कोऽपि किमपि भणितु न शक्नोति । श्राद्धसमुदायेन निर्गतो नागपुरे सम्प्राप्तः । तदानी च तत्र देवाचार्यो विशेषेण प्रसिद्धिपात्र वर्तते । देवधरोऽपि विक्रमपुरादाग(दग्र)तः प्रसिद्धोऽस्ति जातः श्रुतस्तेन । पश्चाद् देवगृहे व्याख्यानप्रस्तावे देवाचार्य उपविष्ट आस्ते । देवधरोऽपि पादप्रक्षालनादिशौच कृत्वा देवगृह गतः। देववन्दनादि कृत्वा वन्दितो देवाचार्यः,तेनापि पृष्टा क्षेमवार्ता। ततः प्रथमत एव देवधरेण पृष्ट आचार्यः—'भगवन्! [देवगृहे] रात्रौ स्त्रीप्रवेश—प्रतिष्ठा—बलिविधान—नन्यादिकयुज्यते नवा ?' । तच्छ्रुत्वा देवाचार्यश्चिन्तयति—'निश्चित कथचिज्जिनदत्ताचार्य मन्त्रोऽस्यकर्णे प्रविष्टोऽतस्तद्वासित इव लक्ष्यते' इति विचिन्त्योक्तम्—"श्रावक! रात्रिस्त्रीप्रवेशादिक सङ्गतं न भवति । देवधरः—-तर्हि कि न वार्यते ? । आचार्यः—-लक्षसङ्ख्यलोकाना मध्ये को वार्यते ? । देवधरः—-भगवन्! यत्र देवगृहे जिनाज्ञा न प्रवर्तते, कि तर्हि जिनाज्ञानिरपेक्षः स्वेच्छया जनो वर्तते तज्जिनगृह [जन]गृह वा प्रोच्यते ? इति प्रतिपादयध्वं यूयम् । आचार्यः—-यत्र साक्षाज्जिनोऽन्तर्निविष्टो दृश्यते, तत् कथ जिनमन्दिर नोच्यते ? । देववरः—-आचार्य! वय तावन्मूर्खाः परमेतद् वयमपि जानीमो यदुत यत्र यस्याज्ञा न वर्तते, तद् गृह तदीय नोच्यते । एव च पाषाणरूपार्हद्बिम्बमात्रान्तर्निवेशनेन भगवदाज्ञापरिहारेण स्वेच्छया व्यवहारे कथ नाम तज्जिनमन्दिरमुच्यते ? परमेव जानाना अपि यूयं प्रवाहमार्गं न निवारयध्वे, प्रत्युत पोषयध्वे तदेते वन्दिता अनुज्ञापिताश्च मया यूयम्—-'यत्र तीर्थकराज्ञा प्रवर्तते, स मार्गो मयाऽभ्युपेतव्यः' इत्यभिधायोत्थितो देवधर. । सहानीतस्वकुटुम्बरूपश्रावकाणां जात स्थिरीकरण विधिमार्गविषये । प्रात. श्रावकसमुदायसहितोऽजयमेरौ । वन्दिता भावसार श्रीजिनदत्तसूरयः । तदभिप्रायानुगमपूर्वक कृता पूज्यैर्देशना जातोऽसौ निःसन्देहः । अभ्यर्थिता. प्रभवः श्रीविक्रमपुरविहार प्रति । ततो विस्तरेण तत्र देवगृह—बिम्बाम्बिका—गणधरादिप्रतिष्ठां विधाय समागता देवधरेण सह श्रीविक्रमपुरे । प्रबोधितस्तत्रत्यो जनो बहुः । स्थापिता श्रीमहावीरप्रतिमा ।

तत उज्जायां गच्छतामन्तरे ये भूतादयस्तेऽपि प्रतिबोधिताः, किं पुनरुच्यते

प्रतिबोध-विचक्षणता

यल्लोकः ? । ततो नगरे विटताः । ततस्त्रिभुवनागिरौ प्रतिबोधितस्तत्र कुमारपालो नाम राजा । कृतस्तत्र प्रचुरतरयतिजनविहारः । प्रतिष्ठितो भगवान् शान्तिनाथदेवः । तथोज्जयिन्या विहारेण प्रतिबोधित पूज्यैर्योगिनीचक्रम् ।

तथैकदा श्रीचित्रकूटप्रवेशके दुष्टैरपशकुनाय सम्मुखीकृतो रश्मिबद्धः कृष्ण-भुजङ्गम. । ततो मन्दीभूतानि गीत-वादित्रादीनि । श्रावका अप्यहो ! न सुन्दरमिति जाता सविषादाः । ततः प्रोक्तं ज्ञानदिवाकरैः श्रीजिनदत्तसूरिभिः—'भोः ! किमेवं विमनस्का यूयम् ? । यथैष कृष्णभुजङ्गो रज्जुबद्ध एवमन्येऽपि ये केचनास्मद्दुष्टास्तेषा बन्धन पतिष्यतीति प्रेरयतातीव सुन्दर शकुनमेतत्' । पुनरग्रतो गच्छता दुष्टैरेका कृत्तनासिका दुर्निमित्तविधानाय प्रेषिता । सा चाग्रतः स्थिता दृष्टा पूज्यपादैर्जल्पिता च यथा—'आई ! भल्ली !' ततस्तया दुष्टरण्डया दत्त प्रतिवचः—'भल्लइ धाणुक्कइ मुक्की ।' पुनरुक्ता किञ्चिद् विहस्य सप्रतिभैः पूज्यैर्यथा—"पक्खाहरा तेण तुह छिन्ना" ततः सा गेय(गया) विलक्ख उत्तरानिक्खुट्टी (? गता विलक्षा निरुत्तरा)

उपसंहारः

इत्यनेकाश्चर्यनिधानाना निरन्तर किङ्करैरिव सुरैः सर्वदोपास्यमानपादानां करुणासमुद्राणां धारापुरी—गणपद्रादिस्थानेषु प्रतिष्ठितवीर—पार्श्व-शान्त्यजिततीर्थकृद्बिम्ब-देवगृहशिखराणां स्वज्ञानबलदृष्टनिज... कारिरासलाग्ररुहाणां भास्करवद् विबोधितभुवनमण्डलभव्याम्भोरुहाणामेतच्च ... श्रीजिनदत्तसूरीणा चरितलेशः प्रतिपादितः ॥"

जिनदत्तसूरिप्रशंसकाः

समनुवदन्ति समर्थयन्ति च सुमतिगणिसङ्कलितमेतच्चरितमेतदनु... गणि—सर्वराजगणिप्रभृतयः पूर्वोक्तगणधरसार्धशतक... तथा चान्ये प्रशंशासुस्तत्परम्पराप्रविष्टाः प्रतिष्ठिताः ...

तथा हि वि० स० १२०७ वर्षे पूर्णकलशगणिः—

" तत्पट्टे जिनदत्तयोगितिलकः सन्मार्गप... "

—प्राकृतद्वयाश्रय... ...

वि. सं. १३१२ वर्षेऽभयतिलकगणिः—

" तत्पट्टाम्बरसूरडम्बरधरः कृष्णद्युतिर्देवतै

सेव्यः श्रीजिनदत्तसूरिरविभः प्राद... "

केनाप्यस्खलितप्रतापगरुडो यस्य त्रिलोक्यां स्फुरं-
स्त्रोटं त्रोटमपास्यति श्रितवतां विघ्नाहिपाशान् क्षणात् ॥"
—संस्कृतद्व्याश्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० ९

"आसीत् पदेऽस्य जिनदत्तगुरुर्भटेन
येनादधे विधिपथः ■वहः खिलोऽपि।"
—न्यायालङ्कारप्रान्ते।

वि. सं. १३१२ वर्षे चन्द्रतिलकोपाध्यायः—

"ततोऽजनि श्रीजिनदत्तसूरिर्येनेह कल्याणमदायि भूरि।
यः पारतन्त्र्य विषयं विधिं च प्रकाशयामास विशेषतोऽपि॥
भव्यान् सार्धं कुटुम्बैः शतश उपकृतौ कर्मठोऽबोधयद् यो
यस्याज्ञामत्र देवा अपि शिरसि दधुर्भक्तिभारेण नम्राः।
यन्नामामानधामाधरितसुरवर—क्षोणिजन्माभिमान
स्मर्तु बद्धादराणां दलयति विपदोऽद्यापि दत्ते च भद्रम्॥"
—अभयकुमारचरिते (प्रश० श्लो० १२—१३)

वि. सं. १३१७ वर्षे लक्ष्मीतिलकगणिः—

"चिन्तामणिः कल्पतरुर्वराकौ कुर्वन्ति भव्याः किमु कामगव्या?।
प्रसीदतु श्रीजिनदत्तसूरिः सर्वे पदा हास्तिपदे प्रविष्टाः॥"
"तत्पट्टे जिनदत्तसूरिरुदगाद् यः सन्तत दैवतैः
सेव्याह्रिर्भृशमद्भुतैरतिशयैस्तैस्तैः सदाऽलङ्कृतः।
आख्यातोऽम्बिकया स्वय युगवरस्तीर्थङ्करस्य प्रति—
र्लुप्तेऽप्यग्र्यपदे ततश्च जिन इत्याख्या दधौ सान्वयाम्॥"
—जिनेश्वरसूरीयश्रावकधर्मवृत्तौ (प्रा० श्लो० ९, प्रश० श्लो० ९)

वि. सं. १३२० वर्षे प्रबोधचन्द्रगणिः—

"स्वैरं यैर्विहरद्भिरत्र भुवने सर्वज्ञकल्पैस्तथा-
ऽनन्यव्याहतदेशनालहरिभिर्मिथ्यात्वमुन्मूलितम्।
एते सम्प्रति संशयप्रभृतयस्तन्मूलभूता यथा
निर्जीवा इव नोच्छ्वसन्त्यपि मनाक् कालेऽनुकूलेऽपि हि॥

तैः पूज्यपादैर्जिनदत्तसूरिभिः कृतेऽत्र शास्त्रे जिनशासनानुगे ।
संन्देहदोलावलिनाम्नि लेशतः करोमि वृत्तिं स्वगुरूपदेशतः ॥ ”

“ तत्पट्टे **जिनदत्तसूरि**रभवन्मार्तण्डचण्डप्रभो
यस्मिन् विष्टपशर्मणे त्वत इतः स्वच्छन्दसा भ्राम्यति ।
तज्ज्योतिर्गलहस्तिता घनतमःपिण्डा इव द्विड्-गजा
जग्मुर्दिक्षु विदिक्षु मङ्क्ष्वभिभवं वक्तुं तु दिग्दन्तिनाम् ॥ ”

——जिनदत्तसूरीयसन्देहदोलावल्या बृहद्वृत्तौ ।

वि. स. १३२६ (?) वर्षीये जिनमन्दिरप्रशस्तिशिलालेखे——

“ तस्मिन् महात्मनि समेयुषि नाकलोक
तीर्थं बभार भगवान् **जिनदत्तसूरिः** ।
नामापि यस्य बत पार्श्वविभोरिवाशु
सर्वं भय हरति मंगलमातनोति ॥ १०३ ॥

यस्मिन्नजनभृगभासि तरुणाभोभृत्कुलकुंजर—
श्रीलुटाकगभीरधीरमधुरध्वाने वृष जल्पति ।
पीयूषैरिव पूर्यमाणमनसो भव्याः प्रजह्लादिरे
विश्वे चादिगजा गलन्मदभरा द्राक् कांदिशीक्यं दधुः ॥ १०४ ॥”

——बीजापुरवृत्तान्ते (पृ. ४)

---

१ “ इह हि किलातिशायिज्ञानिभिर्भगवद्भिः [भट्टारक] श्री**जिनदत्तसूरि**भिर्दुःषमाकालमाहात्म्याविर्भवदसन्मार्गसंसर्गोत्तसदनेकसशयशङ्कापङ्कलङ्कितानि भविष्यद्धार्मिकलोकधर्मानुष्ठानानि मा भूवन्निति परोपकाररसिकतया स्वोत्प्रेक्षितसम्भाव्यप्रश्नमालानुसारि सारोत्तराभिधायक संशयपदप्रश्नोत्तरनामक प्रकरण चक्रे तचेद ‘ **सन्देहदोलावली** ’ इति नाम्ना प्रसिद्धम् ।

* * * * *

एव च ‘ श्रीवीन(ठ)णहिडाभिधानपत्तनवास्तव्यया कयाचित् खरतरपरमश्राविकया प्रतिदिनमात्मगुरूपदिष्टधर्मानुष्ठानान्यनुतिष्ठन्त्या स्वव्यापरणाननुरूपगच्छान्तरीयश्रावकव्यापरणदर्शनात् तथाविधसुगुरुसम्पर्काभावाच्च समुद्भवन्तः सन्देहाः सम्यगुत्तरलाभार्थं विज्ञप्तिकाया लिखित्वा दूरदेशप्रवेशपेशलितानार्यप्रायकु[ज]नमनगा श्रीअम्बिकादेवताप्रकटितयुगप्रधानत्वालङ्कृतनामधेयाना श्री**जिनदत्तसूरी**णा पादमूले प्रेषिताः । श्रीमत्पूज्यैश्च वाचनानन्तरमेव तस्या भविष्यल्लोकानामप्युपकाराय मरलोचितत्वात् सुगमार्थं सार्धशतगाथाप्रमाणमेतत् प्रकरण विरचितम् ’ इत्येषाऽपि प्रसिद्धिर्वृद्धपरम्परया निशम्यमाना समूला भवतीति । ”

—सन्देहदोलावलीबृहद्वृत्तौ प्रबोधचन्द्रगणि. ।

केनाप्यस्खलितप्रतापगरुडो यस्य त्रिलोक्यां स्फुरं–

स्त्रोटं त्रोटमपास्यति श्रितवता विघ्नाहिपाशान् क्षणात् ॥"

—संस्कृतद्व्याश्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० ९

" आसीत् पदेऽस्य **जिनदत्त**गुरुर्भटेन

येनादधे **विधिपथः** सुवहः खिलोऽपि । "

—न्यायालङ्कारप्रान्ते ।

वि. सं. १३१२ वर्षे चन्द्रतिलकोपाध्यायः—

" ततोऽजनि श्री**जिनदत्तसूरि**र्येनेह कल्याणमदायि भूरि ।

यः **पारतन्त्र्य** **विषय** **विधिं** च प्रकाशयामास विशेषतोऽपि ॥

भव्यान् सार्धं कुटुम्बैः शतश उपकृतौ कर्मठोऽबोधयद् यो

यस्याज्ञामत्र देवा अपि शिरसि दधुर्भक्तिभारेण नम्राः ।

यन्नामामानधामाधरितसुरवर–क्षोणिजन्माभिमान

स्मर्तुं बद्धादराणा दलयति विपदोऽद्यापि दत्ते च भद्रम् ॥ "

—अभयकुमारचरिते (प्रश० श्लो० १२–१३)

वि. सं. १३१७ वर्षे लक्ष्मीतिलकगणिः—

" चिन्तामणिः कल्पतरुर्वराकौ कुर्वन्ति भव्या. किमु कामगव्या ?।

प्रसीदतु श्री**जिनदत्तसूरिः** सर्वे पदा हास्तिपदे प्रविष्टाः ॥ "

" तत्पट्टे **जिनदत्तसूरि**रुदगाद् यः सन्तत दैवतैः

सेव्याह्रिर्भृशमद्भुतैरतिशयैस्तैस्तैः सदाऽलङ्कृतः ।

आख्यातोऽम्बिकया स्वय युगवरस्तीर्थङ्करस्य प्रति—

र्लुप्तेऽप्यग्र्यपदे ततश्च जिन इत्याद्या दधौ सान्वयाम् ॥ "

—जिनेश्वरसूरीयश्रावकधर्मवृत्तौ (प्रा० श्लो० ९, प्रश० श्लो० ९)

वि. सं. १३२० वर्षे प्रबोधचन्द्रगणिः—

" स्वैरं दैवैर्दृढद्भिरत्र भुवने सर्वत्रकल्पैस्तथा–

[illegible]तदेशनाऽक्षरिभिर्मिथ्यात्वमुन्मूलितम् ।

एते सम्प्रति संशयप्रभृतयस्तत्समुद्भूता यथा

[illegible] इव नेच्छन्त्यन्यति मनाक् कालेऽनुकूलेऽपि हि ॥

तैः पूज्यपादैर्जिनदत्तसूरिभिः कृतेऽत्र शास्त्रे जिनशासनानुगे ।
सन्देहदोलावलिनाम्नि लेशतः करोमि वृत्तिं स्वगुरूपदेशतः ॥ "

" तत्पट्टे जिनदत्तसूरिरभवन्मार्तण्डचण्डप्रभो
यस्मिन् विष्टपशर्मणि स्वत इतः स्वच्छन्दसा भ्राम्यति ।
तज्ज्योतिर्गलहस्तिता घनतमःपिण्डा इव द्विड्-गजा
जग्मुर्दिक्षु विदिक्षु मङ्क्ष्वभिभवं वक्तुं तु दिग्दन्तिनाम् ॥ "

—जिनदत्तसूरीयसन्देहदोलावल्या बृहद्वृत्तौ ।

वि. स. १३२६ (!) वर्षीये जिनमन्दिरप्रशस्तिशिलालेखे—

" तस्मिन् महात्मनि समेयुषि नाकलोकं
तीर्थं बभार भगवान् जिनदत्तसूरिः ।
नामापि यस्य बत पार्श्वविभोरिवाशु
सर्वं भयं हरति मंगलमातनोति ॥ १०३ ॥

यस्मिन्नजनभृगभासि तरुणाभोभृत्ककुत्कुंजर-
श्रीलुटाकगभीरधीरमधुरध्वाने वृषं जल्पति ।
पीयूषैरिव पूर्यमाणमनसो भव्याः प्रजह्लादिरे
विश्वे वादिगजा गलन्मदभरा द्राक् कांदिशीक्य दधुः ॥ १०४ ॥"

—बीजापुरवृत्तान्ते (पृ. ४)

---

१ " इह हि किलातिशायिज्ञानिभिर्भगवद्भि [भट्टारक] श्रीजिनदत्तसूरिभिर्दुःषमाकालमाहात्म्याविर्भवदसन्मार्गसंसर्गोल्लसदनेकसंशयशङ्कापङ्कलङ्कितानि भविष्यद्धार्मिकलोकधर्मानुष्ठानानि मा भूवन्निति परोपकाररसिकतया स्वोत्प्रेक्षितसम्भाव्यप्रश्नमालानुसारि सारोत्तराभिधायकं संशयपदप्रश्नोत्तरनामकं प्रकरणं चक्रे तदेव ' सन्देहदोलावली ' इति नाम्ना प्रसिद्धम् ।

* * * * *

एवं च ' श्रीवीन(ठ)णहिल्लाभिधानपत्तनवास्तव्यया कयाचित् खरतरपरमश्राविकया प्रतिदिनमात्मगुरूपदिष्टधर्मानुष्ठानान्यनुतिष्ठन्त्या स्वन्यापरणाननुरूपगच्छान्तरीयश्रावकन्यापरणदर्शनात् तथाविधसुगुरुसम्पर्काभावाच्च समुद्भवन्तः सन्देहाः सम्यगुत्तरलाभार्थं विज्ञप्तिकायां लिखित्वा दूरदेशप्रवेशपेशलिनानार्यप्रायकु[ज]नमनसा श्रीअम्बिकादेवताप्रकटितयुगप्रधानत्वालङ्कृतनामधेयानां श्रीजिनदत्तसूरीणां पादमूले प्रेषिताः । श्रीमत्पूज्यैश्च वाचनानन्तरमेव तस्या भविष्यल्लोकानामप्युपकाराय सरलोक्तित्वात् सुगमार्थं सार्धशतगाथाप्रमाणमेतत् प्रकरणं विरचितम् ' इत्येषाऽपि प्रसिद्धिर्वृद्धपरम्परया निशम्यमाना समूला भवतीति । "

—सन्देहदोलावलीबृहद्वृत्तौ प्रबोधचन्द्रगणि. ।

केनाप्यस्खलितप्रतापगरुडो यस्य त्रिलोक्या स्फुरं–
स्त्रोटं त्रोटमपास्यति श्रितवतां विघ्नाहिपाशान् क्षणात् ॥"
—संस्कृतद्वयाश्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० ९

" आसीत् पदेऽस्य **जिनदत्तगुरु**र्भटेन
येनादधे **विधिपथः** सुवहः खिलोऽपि ।"
—न्यायालङ्कारप्रान्ते ।

वि. सं. १३१२ वर्षे चन्द्रतिलकोपाध्यायः—

" ततोऽजनि श्री**जिनदत्तसूरि**र्येनेह कल्याणमदायि भूरि ।
यः **पारतन्त्र्यं विषय विधिं** च प्रकाशयामास विशेषतोऽपि ॥
भव्यान् सार्धं कुटुम्बैः शतश उपकृतौ कर्मठोऽबोधयद् यो
यस्याज्ञामत्र देवा अपि शिरसि दधुर्भक्तिभारेण नम्राः ।
यन्नामामानधामाधरितसुरवर–क्षोणिजन्माभिमान
स्मर्तु बद्धादराणां दलयति विपदोऽद्यापि दत्ते च भद्रम् ॥ "
—अभयकुमारचरिते (प्रश० श्लो० १२–१३)

वि. स. १३१७ वर्षे लक्ष्मीतिलकगणिः—

" चिन्तामणिः कल्पतरुर्वराकौ कुर्वन्ति भव्या किमु कामगव्या ?।
प्रसीदतु श्री**जिनदत्तसूरिः** सर्वे पदा हास्तिपदे प्रविष्टाः ॥ "
" तत्पट्टे **जिनदत्तसूरि**रुदगाद् यः सन्तत दैवतैः
सेव्याङ्घ्रिर्भृशमद्भुतैरतिशयैस्तैस्तैः सदाऽलङ्कृतः ।
आख्यातोऽम्बिकया स्वय युगवरस्तीर्थङ्करस्य प्रति–
ष्ठेनेऽप्यग्र्यपदे ततश्च जिन इत्याख्यां दधौ सान्वयाम् ॥ "
—जिनेश्वरसूरीयश्रावकधर्मवृत्तौ (प्रा० श्लो० ९, प्रश० श्लो० ९)

वि. सं. १३२० वर्षे प्रबोधचन्द्रगणिः—

" [illegible] [illegible]दभित्र भुवने सर्व[illegible]स्तथा–
[illegible]मुन्मूलितम् ।
[illegible] [illegible] [illegible]भूता यथा
[illegible] [illegible] [illegible] मनाक् कोऽनुरूपोऽस्ति हि ॥

तैः पूज्यपादैर्जिनदत्तसूरिभिः कृतेऽत्र शास्त्रे जिनशासनानुगे ।
सन्देहदोलावलिनाम्नि लेशतः करोमि वृत्तिं स्वगुरूपदेशतः ॥ ”

“ तत्पट्टे जिनदत्तसूरिरभवन्मार्तण्डचण्डप्रभो
यस्मिन् विष्टपशर्मणे स्वत इतः स्वच्छन्दसा भ्राम्यति ।
तज्ज्योतिर्गलहस्तिता घनतमःपिण्डा इव द्विड्-गजा
जग्मुर्दिक्षु विदिक्षु मङ्क्ष्वभिभवं वक्तुं तु दिग्दन्तिनाम् ॥ ”

——जिनदत्तसूरीयसन्देहदोलावल्या वृहद्वृत्तौ ।

वि. स. १३२६ (?) वर्षीये जिनमन्दिरप्रशस्तिशिलालेखे——

“ तस्मिन् महात्मनि समेयुषि नाकलोक
तीर्थं बभार भगवान् जिनदत्तसूरिः ।
नामापि यस्य बत पार्श्वविभोरिवाशु
सर्वं भयं हरति मङ्गलमातनोति ॥ १०३ ॥

यस्मिन्नजनभृगभासि तरुणाभोभृत्ककुल्कुंजर–
श्रीलुटाकगभीरधीरमधुरध्वाने वृप जल्पति ।
पीयूषैरिव पूर्यमाणमनसो भव्याः प्रजह्लादिरे
विश्वे वादिगजा गलन्मदभरा द्राक् कांदिशीक्यं दधुः ॥ १०४ ॥”

——बीजापुरवृत्तान्ते (पृ. ४)

---

१ “ इह हि किलातिशायिज्ञानिभिर्भगवद्भि [भट्टारक] श्रीजिनदत्तसूरिभिर्दुःषमाकाल-माहात्म्याविर्भवदसन्मार्गसंसर्गोल्लसदनेकसंशयशङ्कापङ्ककलङ्कितानि भविष्यद्धार्मिकलोकधर्मानुष्ठानानि मा भूवन्निति परोपकाररसिकतया स्वोत्प्रेक्षितसम्भाव्यप्रश्नमालानुसारि सारोत्तराभिधायकं संशयपद-प्रश्नोत्तरनामकं प्रकरणं चक्रे तदेव ‘ सन्देहदोलावली ’ इति नाम्ना प्रसिद्धम् ।

*　　*　　*　　*　　*

एवं च ‘ श्रीवीन(ठ)णहिडाभिधानपत्तनवास्तव्यया कयाचित् खरतरपरमश्राविकया प्रति-दिनमात्मगुरूपदिष्टधर्मानुष्ठानान्यनुतिष्ठन्त्या स्वव्यापरणाननुरूपगच्छान्तरीयश्रावकव्यापरणदर्शनात् तथाविधसुगुरुसम्पर्काभावाच्च समुद्भवन्त· सन्देहा· सम्यगुत्तरलाभार्थं विज्ञप्तिकायां लिखित्वा दूर-देशप्रवेशपेशलितानार्यप्रायकु[ज]नमनसां श्रीअम्बिकादेवताप्रकटितयुगप्रधानत्वालङ्कृतनामधेयानां श्रीजिनदत्तसूरीणां पादमूले प्रेषिताः । श्रीमत्पूज्यैश्च वाचनानन्तरमेव तस्या भविष्यल्लोकानामप्यु-पकाराय सरलोक्तित्वात् सुगमार्थं सार्धशतगाथाप्रमाणमेतत् प्रकरणं विरचितम् ’ इत्येषाऽपि प्रसिद्धि-र्वृद्धपरम्परया निशम्यमाना समूला भवतीति । ”

——सन्देहदोलावलीवृहद्वृत्तौ प्रबोधचन्द्रगणि. ।

केनाप्यस्खलितप्रतापगरुडो यस्य त्रिलोक्यां स्फुरं-
स्त्रोटं त्रोटमपास्यति श्रितवता विघ्नाहिपाशान् क्षणात् ॥"

—संस्कृतद्व्याश्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० ९

" आसीत् पदेऽस्य **जिनदत्त**गुरुर्भटेन
येनादधे **विधिपथः** सुवहः खिलोऽपि ।"

—न्यायालङ्कारप्रान्ते ।

वि. सं. १३१२ वर्षे चन्द्रतिलकोपाध्यायः—

" ततोऽजनि श्री**जिनदत्तसूरि**र्येनेह कल्याणमदायि भूरि ।
यः **पारतन्त्र्य** विषय **विधिं** च प्रकाशयामास विशेषतोऽपि ॥
भव्यान् सार्धं कुटुम्बैः शतश उपकृतौ कर्मठोऽबोधयद् यो
यस्याज्ञामत्र देवा अपि शिरसि दधुर्भक्तिभारेण नम्राः ।
यन्नामामानधामाधरितसुरवर-क्षोणिजन्माभिमान
स्मर्तुं वद्धादराणा दलयति विपदोऽद्यापि दत्ते च भद्रम् ॥ "

—अभयकुमारचरिते (प्रश० श्लो० १२-१३)

वि. स. १३१७ वर्षे लक्ष्मीतिलकगणिः—

" चिन्तामणिः कल्पतरुर्वराकौ कुर्वन्ति भव्या किमु कामगव्या ?।
प्रसीदतु श्री**जिनदत्तसूरिः** सर्वे पदा हास्तिपदे प्रविष्टाः ॥ "

" तत्पट्टे **जिनदत्तसूरि**रुदगाद् यः सन्तत दैवतैः
सेव्याह्रिर्भृशमद्भुतैरतिशयैस्तैस्तैः सदाऽलङ्कृतः ।
आख्यातोऽम्बिकया स्वय युगवरस्तीर्थङ्करस्य प्रति—
लुप्तेऽप्यग्र्यपदे ततश्च जिन इत्याख्या दधौ सान्वयाम् ॥ "

—जिनेश्वरसूरीयश्रावकधर्मवृत्तौ (प्रा० श्लो० ९, प्रश० श्लो० ९)

वि. सं. १३२० वर्षे प्रबोधचन्द्रगणिः—

" स्वैरं यैर्विहरद्भिरत्र भुवने सर्वज्ञकल्पैस्तथा-
ऽनल्पवृत्तदेशनाऽहरिभिर्मिथ्यात्वमुन्मूलितम् ।
ते सम्प्रति संशयप्रसूनयस्तन्मूलभूता यथा
निर्मूला इव नेक्ष्यतेऽन्यपि मनाक् कालेऽत्र तुच्छेऽपि हि ॥

ते: एतत्पाठैर्जिनदत्तसूरिभि: जातोऽत्र शासने जिनशासनानुगे ।
संदेहदोलावलिनाम्नि ग्रन्थः गाथाभि कृति स्वगुरूपदेशतः ॥ "

" तस्मिन् जिनदत्तसूरिभगवन्मार्तण्डचण्डप्रभो
यस्मिन् निष्पतामिषे स्वत इत. स्वच्छन्दता भ्राम्यति ।
तत्त्वौर्निर्गलिता घनतम पिण्डा इव द्विट्-गजा
जग्मुर्दिक्षु विदिक्षु मदस्त्वमिभव यत्तु तु दिग्दन्तिनाम् ॥ "

——जिनदत्तसूरीयसन्देहदोलावल्या बृहद्वृत्तौ ।

वि. स. १९२९ (?) वर्षीये जिनमन्दिरप्रशस्तिशिलालेखे——

" तस्मिन् महात्मनि समेयुषि नाकलोक
तीर्थं बभार भगवान् जिनदत्तसूरिः ।
नामापि यस्य बत पार्श्वविभोरिवाशु
सर्वं भय हरति मंगल्मातनोति ॥ १०३ ॥
यस्मिन्जनभृगभासि तरुणांभोभृत्फकुत्कुंजर—
श्रीलुटाकगभीरधीरमधुरध्याने वृपं जल्पति ।
पीयूषैरिव पूर्यमाणमनसो भव्याः प्रजह्लादिरे
विश्वे वादिगजा गलन्मदभरा द्राक् कांदिशीक्यं दधुः ॥ १०४ ॥"

——बीजापुरवृत्तान्ते (पृ. ४)

---

१ " इह हि दिव्यातिशायिज्ञानिभिर्भगवद्भिः [भट्टारक] श्रीजिनदत्तसूरिभिर्दुःषमाकालमाहात्म्याविर्भवदसन्मार्गधंमर्गोद्गमदनेकमदावशद्वापदस्खलद्गितानि भविष्यद्धार्मिकलोकधर्मानुष्ठानानि मा भूवन्निति परोपकाररसिकतया स्वोत्प्रेक्षितसम्भाव्यप्रश्नमालानुसारि सारोत्तराभिधायक संशयपदप्रश्नोत्तरनामक प्रकरण चक्रे तदेद ' **सन्देहदोलावली** ' इति नाम्ना प्रसिद्धम् ।

*   *   *   *   *

एत च ' श्रीवीन(ठ)णहिडाभिधानपत्तनवास्तव्यया कयाचित् खरतरपरमश्राविकया प्रतिदिनमात्मगुरूपदिष्टधर्मानुष्ठानान्यनुतिष्ठन्त्या स्वकन्यापरणाननुरूपगच्छान्तरीयश्रावकन्यापरणदर्शनात् तथाविधसुगुरुसम्पर्काभावाच्च समुद्भवन्तः सन्देहाः सम्यगुत्तरलाभार्थं विज्ञप्तिकाया लिखित्वा दूरदेशप्रवेशपेशलित्वानार्यप्रावकु[ज]नगनगा श्रीअम्बिकादेवताप्रकटितयुगप्रधानत्वालङ्कृतनामधेयाना **श्रीजिनदत्तसूरीणा** पादमूले प्रेषिताः । श्रीमत्पूज्यैश्च वाचनानन्तरमेव तस्या भविष्यल्लोकानामप्युपकाराय नरलोचितत्वात् सुगमार्थ सार्धशतगाथाप्रमाणमेतत् प्रकरण विरचितम् ' इत्येषाऽपि प्रसिद्धिर्वृद्धपरम्परया निशम्यमाना समूला भवतीति । "

——सन्देहदोलावलीबृहद्वृत्तौ प्रबोधचन्द्रगणि. ।

केनाप्यस्खलितप्रतापगरुडो यस्य त्रिलोक्यां स्फुरं-
स्त्रोटं त्रोटमपास्यति श्रितवता विघ्नाहिपाशान् क्षणात् ॥"
—संस्कृतद्व्याश्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० ९

"आसीत् पदेऽस्य **जिनदत्त**गुरुर्भटेन
येनादधे **विधिपथः** सुवहः खिलोऽपि ।"
—न्यायालङ्कारप्रान्ते ।

वि. सं. १३१२ वर्षे चन्द्रतिलकोपाध्यायः—

"ततोऽजनि श्री**जिनदत्तसूरि**र्येनेह कल्याणमदायि भूरि ।
यः **पारतन्त्र्यं विषयं विधिं** च प्रकाशयामास विशेषतोऽपि ॥
भव्यान् सार्धं कुटुम्बैः शतश उपकृतौ कर्मठोऽबोधयद् यो
यस्याज्ञामत्र देवा अपि शिरसि दधुर्भक्तिभारेण नम्राः ।
यन्नामामानधामाधरितसुरवर-क्षोणिजन्माभिमान
स्मर्तुं वद्धादराणा दलयति विपदोऽद्यापि दत्ते च भद्रम् ॥"
—अभयकुमारचरिते (प्रश० श्लो० १२-१३)

वि. स. १३१७ वर्षे लक्ष्मीतिलकगणिः—

"चिन्तामणिः कल्पतरुर्वराकौ कुर्वन्ति भव्याः किमु कामगव्या ?।
प्रसीदतु श्री**जिनदत्तसूरिः** सर्वे पदा हास्तिपदे प्रविष्टाः ॥"
"तत्पट्टे **जिनदत्तसूरि**रुदगाद् यः सन्तत दैवतैः
सेव्याह्रिर्भृशमद्भुतैरतिशयैस्तैस्तैः सदाऽलङ्कृतः ।
आख्यातोऽम्बिकया स्वयं युगवरस्तीर्थङ्करस्य प्रति-
र्लुप्तेऽप्यग्र्यपदे ततश्च जिन इत्याख्या दधौ सान्वयाम् ॥"
—जिनेश्वरसूरीयश्रावकधर्मवृत्तौ (प्रा० श्लो० ९, प्रश० श्लो० ९)

वि. स. १३२० वर्षे प्रवोधचन्द्रगणिः—

"स्वैरं यैर्विहरद्भिरत्र भुवने सर्वज्ञकल्पैस्तथा-
ऽनन्यव्याहतदेशनालहरिभिर्मिथ्यात्वमुन्मूलितम् ।
एते सम्प्रति सशयप्रभृतयस्तन्मूलभूता यथा
निर्जीवा इव नोच्छ्वसन्त्यपि मनाक् कालेऽनुकूलेऽपि हि ॥

"... तत्पूर्वैर्जिनदत्तसूरिभिः तत्रोऽत्र शास्त्रे जिनशासनानुगे ।
संदेहदोलावलिनामनि स्थिताः पदेषु ये सन्ति स्वगुरूपदेशतः ॥ "

" तत्पट्टे जिनदत्तसूरिरभवन्मार्तण्डचण्डप्रभो
यस्मिन् निष्प्रमाणेण स्वत इत. रसनन्दता साम्प्रति ।
तत्त्वैर्योगिमनोहरिता घनतम पिण्डा इव दिङ्-गजा
स्फूर्जत्सु दिक्षु मदस्नभिभव पातुं तु दिग्दन्तिनाम् ॥ "

——जिनदत्तसूरीयसन्देहदोलावल्या वृहद्वृत्तौ ।

वि. स. १२९८ (?) वर्षीये जिनमन्दिरप्रशस्तिशिलालेखे——

" तस्मिन् गतागतिं समेयुषि नाकलोके
तीर्थं बभार भगवान् जिनदत्तसूरिः ।
नामापि यस्य वत पार्श्वविभोरिवाशु
सर्वं भय हरति मङ्गलमातनोति ॥ १०३ ॥

यस्मिन्जनमृगभानि तरुणाभोभृत्कवुत्कुजर-
श्रीलुटापगभीरधीरमधुरध्वाने नृप जल्पति ।
पीयूषैरिव पूर्यमाणमनसो भव्याः प्रजह्लादिरे
विश्वे वादिगजा गलन्मदभरा द्राक् कांदिशीक्य दधुः ॥ १०४ ॥"

——बीजापुरवृत्तान्ते (पृ. ४)

---

१ " इह हि विख्यातिशायिज्ञाननिर्भिन्नदृग्भिः [भट्टारक] श्रीजिनदत्तसूरिभिर्दुःषमाकाल-माहात्म्याविभिपरतन्त्रावचंसगोरमदनेकगहनशङ्कापङ्ककलङ्कितानि भविष्यद्धार्मिकलोकधर्मानुष्ठानानि मा भूवन्निति परोपकारैकधिया स्वोत्प्रेक्षितनम्भाव्यप्रश्नमालानुसारि सारोत्तराभिधायक संशयपद-प्रश्नोत्तरनामकं प्रकरण चक्रे तदेव ' सन्देहदोलावली ' इति नाम्ना प्रसिद्धम् ।

* * * * *

एवं च ' श्रीचित्र(ट)गड्डाभिधानपत्तनवास्तव्यया कयाचित् खरतरपक्षभाविकया प्रति-दिनमात्मगुरूपदिष्टधर्मानुष्ठानान्यनुतिष्ठन्त्या स्वव्यापरणानुरूपगच्छान्तरीयश्रावकव्यापरनदर्शनात् तथाविधगुरुगुरुकारूपवर्गाभावाच्च समुद्भवन्तः सन्देहाः सम्यगुत्तरलाभार्थं विज्ञप्तिकायां लिखित्वा दूर-देशप्रवेशपेशलिमानार्यप्राघुण[न]मनसा श्रीअम्बिकादेवताप्रकटितयुगप्रधानत्वालङ्कृतनामधेयानां श्रीजिनदत्तसूरीणां पादमूले प्रेषिताः । श्रीमत्पूज्यैश्च वाचनानन्तरमेव तस्या भविष्यल्लोकानामप्यु-पकाराय नरलोचितत्वात् गुणमार्थ सार्धशतगाथाप्रमाणमेतत् प्रकरणं विरचितम् ' इत्येषाऽपि प्रसिद्धि-र्वृद्धपरम्परया निशम्यमाना समूला भवतीति । "

——सन्देहदोलावलीवृहद्वृत्तौ प्रबोधचन्द्रगणि ।

वि. सं. १३२८ वर्षे प्रबोधमूर्तिगणिः (जिनप्रबोधसूरिः)—

" तच्छिष्यमौलिजिनदत्तगुरुप्रवीर-

श्चक्रे खिलं विधिपथं सुवह समन्तात् । "

—कातन्त्रदुर्गपदप्रबोधे ।

वि. स. १३३४ वर्षे जिनप्रबोधसूरिणा प्रतिष्ठिता जिनदत्तसूरिमूर्तिरद्यापि प्रेक्ष्यते ऽणाहिलपाटक-पत्तने । [1]

[2] वि. स. १३८३ वर्षे जिनकुशलसूरिः—

" समस्तयोगिनीचक्रदेवदेवताव्रातविहितशासना नानाप्रभावनाप्रभावित-श्री-जिनशासना महर्द्धिकनागदेवश्रावकसमाराधितश्रीअम्बिकालिखितश्रीजिनदत्तसूरियुग प्रधानेत्यक्षरवाचनमार्जनसमुपार्जितयुगप्रधानपदसत्यताप्रधानाः सकलातिशायिप्रगुण-गुणगणमणिखनयः सकलशिष्टचूडामणयः प्रबोधितान्यगच्छीयातुच्छभूरिसूरयः श्रीजिन-दत्तसूरयः × × "

" तत्राभवन् श्रीजिनदत्तसूरयः शश्वद् यदाज्ञा लुलुपुर्न भूरयः ।
देवा नृदेवा नततिर्यगङ्गिनः सिन्धुर्न चाग्निर्न च योगसङ्गिनः ॥ "

——जिनदत्तसूरीयदेववन्दन(सम्यक्त्वारोपविधि)कुलकवृत्तौ ।

वि. स. १४११ वर्षे तरुणप्रभसूरिः——

" तत्पट्टशैलेऽजनि योगिराजः सुरानतः श्रीजिनदत्तसूरिः । "

—श्रावकप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ ।

वि. सं. १४१२ वर्षे भुवनहितोपाध्यायः—

"तत्पट्टे जिनदत्तसूरिरभवद् योगीन्द्रचूडामणि-
र्मिथ्याध्वान्तनिरुद्धदर्शन...............

---

१ ' टागडिआवाडा 'नामकपाटके जिनमन्दिरे । मूर्तिप्रतिष्ठालेख इत्थं पठ्यते—

" संवत् १३३४ वैशाखवदि ५ श्रीजिनदत्तसूरिमूर्तिः श्रीजिनेश्वरसूरिशिष्यश्रीजिन-प्रबोधसूरिणा............ [प्रतिष्ठिता] । "

२ 'तच्छिष्यः स्वल्पमेधा अपि जिनकुशलसूरिरेकान्तकान्त—
श्रीसिद्धान्ताभ्यासलेशाद् विरचितकतिचिदाख्यानकाख्यानरम्याम् ।
सम्यक्त्वारोपविध्युज्ज्वलकुलकवरस्यादधौ वृत्तिमेता
ञ्यष्टत्र्येकैर्मिताब्दे गृहमणिदिवसे वाग्भटश्रीपुरान्तः ॥ '
—चैत्यवन्दन(सम्यक्त्वारोपविधि)कुलकवृत्ति (प्रश० १०)

श्रावक यो न्यदेशि सुगुरुः क्षेत्रेत्र सर्वोत्तमः
सेव्यः पुण्यवतां सता सुचरण-ज्ञानश्रिया सत्तमः ॥ २१ ॥"

—राजगृहगिरिप्रशस्तौ ।

वि. स. १४७३ —९५ वर्षे जयसागरगणिः—

" तत्रान्यदा ज्ञान–दर्शन–चारित्रगुणैकभूमयः श्रीमदम्बिकोपासनोपलब्धकराक्षर-श्रीनागदेवसुश्रावकविज्ञातप्रकटीकृतयुगप्रधानपदवीसरिन्महाब्धयस्त्रिभुवनातिशायिभाग-धेया नानाश्रुतरत्नाकराः क्वचित् तथाविधदुष्टरोगव्यन्तरादिदोषदूषित धार्मिकजनमुद्वीक्ष्या-क्षामकारुण्याविवशमनसः श्रीजिनदत्तसूरयो दोपप्रतिक्रियाकरणदक्षं तत्तादक्षदेवदेवता-प्रणिधानप्रत्यस्तप्रतिपक्ष हितैपिमनीषिमनुजकण्ठकन्दलीविमलस्रगनुकार ' त जयउ ' इति लोकप्रसिद्धनामावतार जागरूकास्तोकप्रभावप्राग्भारं श्रीविधिसङ्घरक्षाऽर्थ स्मरणास्तव विरचितवन्तः । "

—जिनदत्तसूरीयस्मरणस्तववृत्तौ ।

"इह हि पुरा नागदेवसुश्रावकयुगप्रधानजिज्ञासाविहितसत्तोपवाससन्तुष्टोज्जयन्त-निवासिश्रीअम्बिकादेवता तत् ह(द्ध)स्तलिखितेतराचार्याज्ञेयलिपिरूपाक्षरवाचनोत्पुसनप्रका-रप्रकटितयुगप्रधानभावा ज्ञान–दर्शन–चारित्रागण्यपुण्यातिशयसत्त्वराञ्जितश्रीशासनदेवता-वितीर्णोज्जयिनीस्थितमहाकालप्रासादमध्यवर्तिशैलमयभारपट्टवीटकान्त.सगोपित–पुराश्री सिद्धसेनादिवाकरवाचित–दशपूर्वधरश्रीकालिकसूरिविरचितानेकाद्भुतश्रीप्रथमानुयोगसि—द्धान्तपुस्तकरत्नार्थसम्यक्परिज्ञानजगद्विदितमहाप्रभावा निजप्रातिभवैभवविस्मापित–देव-सूरयः श्रीजिनदत्तसूरयो लोकप्रतिबोधार्थ सुविहितविहारेण विहरन्तोऽन्यदा रोगाद्युपद्रवो-पशमार्थ च सुगुरुजनपारतन्त्र्यस्तवरूप स्मरण महाप्रभाव ' मयरहिय ' इति प्रसिद्ध चिकीर्षवः × × × । "

—जिनदत्तसूरीयगुरुपारतन्त्र्यस्तववृत्तौ ।

---

१ ' श्रीजिनवर्धनसूरिवचनामृतपायिवाचनाचार्यजयसागरगणिना विरचिता स्मरणस्तव-वृत्ति. । ' इति प्रान्ते पठ्यते ।—C

जयसागरगणिपरिचयो जे. भा सूच्यामप्रसिद्धग्रन्थग्रन्थकृत्परिचये (पृ.५४)ऽस्माभिरकारि ।

२ वृत्तिप्रान्ते ' श्रीसागरचन्द्रसूरिप्रसादात् ' इत्युल्लेखदर्शनेनानुमीयते वि स १४५९ वर्षे जिनराजसूरिनिदेशाज्जेसलमेरुदुर्गे लक्ष्मणराज्ये खरतरगच्छकारिते जिनप्रासादे गर्भगृहे पार्श्वजिन-बिम्बस्थापकोऽयं सागरचन्द्रसूरि स्याद् यस्य सूरेर्मूर्तिरद्यापि तत्र दृश्यते । तत्प्रासादप्रशस्ति-शोधकेन जयसागरगणिना (जे. सूची पृ ५४,६३) एषा वृत्ति कृता सम्भाव्यते ।

"इह हि परोपकारकृतधियो विशुद्धसिद्धान्ताचारशृङ्गारितचारित्रश्रियः श्रीजिनदत्त-सूरयस्तथाविधविषमदुष्षमासमुल्लसदसदुपदेशदायकवचनश्रवणान्यान्यक्रियाऽनुष्ठानदर्श-नोद्भूतप्रभूतसन्देहावर्तपतित लोकमालोक्य कथञ्चित् तमुद्धर्तुमनसः स्वपरसम्भावितप्रश्न-तदनुसारिताद्दगुत्तरदानप्रधानं संशयपदप्रश्नोत्तरनामक सन्देहदोलावलीति द्वितीयनाम-प्रसिद्ध प्रकरणमकार्षुः।"

—जिनदत्तसूरीयसन्देहदोलावल्या लघुवृत्तौ।

वि. सं. १५४४ वर्षे कमलसयमोपाध्यायः—

"कूष्माण्ड्याऽऽस्तिकनागदेवतपसा सन्तुष्टया यद्-युग-
प्राधान्य प्रकटीकृत सुकृतिनामानन्दकन्दाम्बुदम्।
सैष श्रीजिनदत्तसूरिरखिलश्रामण्यविद्योऽभवद्
यस्य श्लाघ्यचरित्रपङ्क्तिगणने नो पाटव कस्यचित्॥"

—उत्तराध्ययनवृत्ति(सर्वार्थसिद्धि)प्रान्ते।

वि. स. १५९३ वर्षे पद्ममान्दिरगणिः—

"पट्टे तदीयेऽभवदद्भुतश्रीर्युगप्रधानो जिनदत्तसूरिः।
यो योगिनीचक्रमुखादिदेवशीर्षे निजाज्ञा मुकुटीचकार॥"

—ऋषिमण्डलवृत्तौ (प्रश० श्लो० ८)

वि. सं. १६४६ (?) वर्षे समयसुन्दरोपाध्यायः—

"यो योगिनीभ्यो जगृहे ददौ च वरान् वरान् जाग्रदनेकविद्यः।
प ।पि पीरान् स्ववशीचकार युगप्रधानो जिनदत्तसूरिः॥"

—कल्पसूत्रकल्पलतायाम् (प्रश० श्लो० ४)

"जिग्यिरे येन योगिन्यश्चतुःषष्टिर्यतीन्दुना।
सूरिः श्रीजिनदत्तोऽभूत् तत्पट्टाम्बुजभास्करः॥"

—अष्टलक्षार्थी(प्रश० श्लो० १२)

वि. सं. १६४६–९१ वर्षे गुणविनयगणिः—

"शुद्धानेकरसप्रवाहविबुधासाधारणप्रीतिदा
रेजे यस्य सरस्वतीव सकलान् सम्पावयन्ती मुखे।

मुक्तासारतरं ततो जनपदान् भव्यानभव्यापयं
स श्रीमज्जिनदत्तसूरिसुगुरु श्चित्ते निधायाधुना ॥"

—गणधरावृत्तौ (श्लो० ३)

" प्रौढं प्रौढकुमतप्रमानपदवादार्य प्रतीतं पुरा
देवोऽन्या मुरि नागदेवमसिकश्राद्धस्य साक्षात् पुरः ।
योगीन्द्रोऽपि च येन मन्त्रमहिमप्रागल्भ्यतो जिग्यिरे
स्तुमः श्रीजिनदत्तसूरिमनघ तीव्रप्रतापारुणम् ॥ "

—दमयन्तीचम्पूवृत्तौ ।

" तत्पट्टेऽभूच्चतुःषष्टियोगिनीनां प्रसाधकः ।
युगप्रधानताख्यातः सूरिः श्रीजिनदत्तराट् ॥
यन्नाममन्त्रस्मरणात् नम्रत्वमपि विलोक्यते ।
तडित्पातादिकाऽऽपायो भस्मसात् क्षणाद् भुवि ॥ "

—सम्बोधसप्ततिकावृत्तौ (प्रश० श्लो० ९–१०)

---

१ " श्रीमद्खरतरराजाधिराजकल्पद्रुमगरसौभाग्ये ।
राज्यं शासति जननाऽऽनन्दकरे न्यायवृत्तिपरे ॥
श्रीराजसिंहभूभुजि निजभुजदण्डनिर्जितारिनृपराजे ।
सन्ध्यादिगुणविचक्षणमन्त्रीश्वरकर्मचन्द्रवरे ॥
विक्रमतो रस-हरिभुज-रस-शशिवर्षे जनोत्सवोत्कर्षे ।
श्रीमद्विक्रमनगरे विनिर्मिता विमलमतिगम्या ॥ "

—गणधरावृत्तिः (प्रश० श्लो० १०–१२)

२ " श्रीविक्रमतोद्भवसद्विक्रमराजसिंहनृपराज्ये ।
सत्कर्मकर्मचन्द्राभिधधीसखधुर्यसन्धार्ये ॥
श्रीमद्विक्रमभूपतेः स्वरशरस्वव-तर्क-शकप्रमा—
ख्याताया शरदि प्रमोदविसरभ्राजिष्णुपौराकुले
श्रीमेरन्तवनाम्नि भद्रनगरेऽर्हच्चैत्यशोभाधरे
चक्रे श्रीदमयन्त्युदारचरिते टीका महार्था सुधी ॥
अश्वपतिनृपाधिनृपतौ विजयिनि शर-भुवन-रसमिते वर्षे ।
श्रीमल्लाभपुरीयं पादाशि परा पुरस्तुषिताम् ॥ "

—दमयन्तीचम्पूवृत्तिः (प्रश० श्लो० १५–१६,९)

" इह हि परोपकारकृतधियो विशुद्धसिद्धान्ताचारशृङ्गारितचारित्रश्रियः श्रीजिनदत्तसूरयस्तथाविधविपमदुष्पमासमुल्लसदसदुपदेशदायकवचनश्रवणान्यान्यक्रियाऽनुष्ठानदर्शनोद्भूतप्रभूतसन्देहावर्तपतित लोकमालोक्य कथञ्चित् तमुद्धर्तुमनसः स्वपरसम्भावितप्रश्नतदनुसारितादृगुत्तरदानप्रधान संशयपदप्रश्नोत्तरनामक सन्देहदोलावलीति द्वितीयनामप्रसिद्ध प्रकरणमकार्षुः । "

—जिनदत्तसूरीयसन्देहदोलावल्या लघुवृत्तौ ।

वि. सं. १५४४ वर्षे कमलसयमोपाध्यायः—

" कूष्माण्ड्याऽऽस्तिकनागदेवतपसा सन्तुष्टया यद्-युग-
प्राधान्य प्रकटीकृत सुकृतिनामानन्दकन्दाम्बुदम् ।
सैप श्रीजिनदत्तसूरिरखिलश्रामण्यविद्योऽभवद्
यस्य श्लाघ्यचरित्रपङ्क्तिगणने नो पाटव कस्यचित् ॥ "

—उत्तराध्ययनवृत्ति(सर्वार्थसिद्धि)प्रान्ते ।

वि. स. १५५३ वर्षे पद्ममन्दिरगणिः—

" पट्टे तदीयेऽभवदद्भुतश्रीर्युगप्रधानो जिनदत्तसूरिः ।
यो योगिनीचक्रमुखादिदेवशीर्षे निजाज्ञा मुकुटीचकार ॥ "

—ऋपिमण्डलवृत्तौ (प्रश० श्लो० ८)

वि. सं. १६४६ (?) वर्षे समयसुन्दरोपाध्यायः—

" यो योगिनीभ्यो जगृहे ददौ च वरान् वरान् जाग्रदनेकविद्यः ।
प ापि पीरान् स्ववशीचकार युगप्रधानो जिनदत्तसूरिः ॥ "

—कल्पसूत्रकल्पलतायाम् (प्रश० श्लो० ४)

" जिग्यिरे येन योगिन्यश्चतुःषष्टिर्यतीन्दुना ।
सूरि. श्रीजिनदत्तोऽभूत् तत्पट्टाम्बुजभास्करः ॥ "

—अष्टलक्षार्थी(प्रश० श्लो० १२)

वि. सं. १६४६–९१ वर्षे गुणविनयगणिः—

" शुद्धानेकरसप्रवाहविबुधासाधारणप्रीतिदा
रेजे यस्य सरस्वतीव सकळान् सम्पावयन्ती मुखे ।

३ चैत्यवन्दनकुलकम् (प्रा.) गा. २८   ४ ॐ गणधरसप्ततिः (प्रा.) गा. ७०
५ उपदेशरसायनम् (अप०) गा. ८०   ६ चर्चरी (अप०) गा. ४७
७ कालस्वरूपकुलकम् (अप०) गा. ३२   ८ सर्वाधिष्ठायि(स्मरण)स्तोत्रम् गा. २६

---

३ " सव्वन्नूण मय मएण रहिओ सम्मं सया साहए
भव्वाण पुरओ पवाहविरओ निच्छम्म-निम्मच्छरो ।
सो मे धम्मगुरु सया गुणि-गुरु कल्लाणकारी वरो
लग्गो जो जिणदत्त-सोहणपहे नीसेसमुक्खावहे ॥"

इत्यन्तिमगाथायुक्तमेतद् वि. स. १३८३ वर्षे जिनकुशलसूरिणा चतुश्चत्वारिंशच्छत-श्लोकपरिमितया वृत्त्या, लब्धिनिधानेन संक्षिप्तटिप्पनेन च व्यभूष्यत । देववन्दनकुलकं सम्यक्त्वारोप-विधिकुलकमित्यादिकाऽस्यापरा संज्ञा ज्ञायते । वृत्ति-टिप्पनसमन्वितमेतत् प्रसिद्धम् ।

४ अप्रसिद्धमेतत् । अस्य नामोपलभ्यते गणधरसार्धशतक-वृत्त्यादौ (अत्र भूमिका द्रष्टव्या पृ. ५१) जेसलमेरुदुर्गीयभाण्डागारे १५० क्रमाङ्कपुस्तिकाया प्राप्यतेऽपि ।

५ " इय जिणदत्तुवएसरसायणु इह-परलोयह सुक्खह भायणु ।
कण्णंजलिहि पियंति जि भव्वइ ते हवंति अजरामर सव्वइं ॥ '

इति प्रान्तपद्यपर्यवसितमेतद् वि स १२९४(२) वर्षे जिनपालोपाध्यायेन शतचतुष्टयश्लोक-परिमितया वृत्त्या संयोजितम् । तच्चात्र पूर्वमेव प्रकाश्यते ।

६ " इय युगपवरह सूरिहि सिरिजिणवल्लहह
नायसमयपरमत्थह बहुजणदुल्लहह ।
तसु गुणथुइ बहुमाणिण सिरिजिणदत्तगुरु
करइ सु निरवमु पावइ पउ जिणदत्तगुरु ॥"

इत्यन्त्यपद्योपेतैषा जिनपालोपाध्यायेन वि. स १२९४ वर्षे विहितया शतत्रयश्लोकप्रमितया वृत्त्या समायोजि । सा चात्र प्रथममेव प्रकाशभावं प्राप्नोति ।

७ " इय जिणदत्तुवएसु जि निसुणहि पढहि गुणहि परियाणवि जि कुणहि ।
ते निव्वाण-रमणी सहु विलसहि वलिउ न संसारिणि मह मिलिसहि ॥"

इति प्रान्तपद्यपर्यवसितं द्वात्रिंशद्गाथमेतत् कुलकं सूरप्रभोपाध्यायनन्दितया सार्धशतश्लोक-मितया वृत्त्या सार्धमस्य ग्रन्थस्य तृतीयत्वेन निवेश्य प्रकाशितम् । उपदेशरसायनान्तरं 'कालस्वरूपकुलक' इति वृत्तिकाराभिमताभिधया प्रख्यापि । जिनपालोपाध्यायकृताऽस्य वृत्तिः पत्तने विद्यत इति जैनग्रन्थावल्यामसूचि, किन्तु नास्माभिः सा दृष्टा ।

८ ' त जयउ ' इत्यादिपदेनोपलक्षितत्वात् तन्नाम्ना विशेषतः प्रसिद्धम्, प्रान्ते च—

" इय जो पढइ तिसंझं दुस्सज्झं तस्स नत्थि कि पि जए ।
जिणदत्ताणाइ ठिओ सुनिट्ठिअट्ठो सुही होइ ॥'

इत्यनया गाथया समुपेतमेतदत्र मुद्रितम् । अस्य वृत्तिः उदयसागरोपाध्यायेन वि. स. १४९५ (?) वर्षे विनिर्मिताऽप्रसिद्धा ।

८

९ सुगुरुपारतन्त्र्यम् (प्रा.) गा. २१ | १० *त्रिंशिका
११ विघ्नविनाशिस्तोत्रम् (प्रा.) गा. १४ | १२ *उपदेशकुलकम्
१३* अवस्थाकुलकम् | १४ *श्रुतस्तवः
१५* अध्यात्मगीतानि | १६ उत्सूत्रपदोद्घाटनकुलकम् ।

---

९ " सच्चरियाणमहीणं **सुगुरूणं पारतंत**मुव्वहइ ।
जयउ **जिणदत्तसूरी** सिरिनिलओ पणयमुणितिलओ ॥"

इत्यन्तिमगाथोपेतमेतन्नैकश' प्रसिद्धम् । अस्य शतद्वयश्लोकप्रमाणा वृत्तिरप्युपलभ्यते । वृत्तिकारो जयसागरगणिरिति जैनग्रन्थावल्यामसूचि । तत्र च तद्वृत्तिरचनासमयो वि स. १३६८ वर्षरूपो निर्दिष्टश्चिन्त्यो यतोऽत्र सम्भाव्यमानजयसागरस्य समयो विक्रमस्य पञ्चदशशताब्द्युत्तरार्धषोडशशताब्दीप्रारम्भरूप प्रामाणिकः (जे भा सूच्यामप्रसिद्ध० पृ०५४ इत्यत्र विलोकनीयम्)

१० अप्रसिद्धैषा । अस्या नामोपात्तं गणधरसार्धशतकबृहद्वृत्तौ । अत्र भूमिका (पृ.४४) द्रष्टव्या ।

११ 'सिग्घमवहरउ ' इत्यादिनाऽऽरब्धत्वात् तन्नाम्नैव विशेषत प्रसिद्धिमधिगतम्,
" **जिणदत्ताणं** सम्मं मन्नति कुणति जे उ कारंति ।
मणसा वयसा वउसा जयति साहम्मिया ते वि ॥
जिणदत्तगुणेहि नाणाइणो सया जे धरंति धारति ।
दंसियसियवायपहे नमामि साहम्मिया ते वि ॥"

इत्यन्तिमपद्यसूचितस्वाभिधानमेतदपि स्मरणस्तोत्रं नैकदा प्रकाशितम् । अस्य संक्षिप्ता वृत्तिरप्युपलभ्यते ।

१२, १३, १४, १५ क्रमाङ्केषु सूचिता कृतिर्जेसलमेरुदुर्गे भाण्डागारपुस्तिकाया पठ्यते, किन्तु विशिष्टावलोकन विना नात्र किमपि तद्विषये स्पष्टीकर्तुं शक्यते । तथा च जैनग्रन्थावल्यां जिनदत्तसूरिकृतित्वेन निर्दिष्टाऽपि पट्टावली न तथा, किन्तु सा कविपल्हप्रणीता जिनदत्तसूरिस्तुतिरित्यत्र (परि० ४) दर्शनेन प्रतीत भविष्यति पाठकानाम् ।

नामसाम्याद् वायटीयगच्छीयजिनदत्तसूरिकृतस्यापि शकुनशास्त्रस्य गूर्जरभाषानुवादपुस्तिकाया प्रस्तुतजिनदत्तसूरिप्रतिकृति निवेश्य प्रकारान्तरेणास्य सूरेः कृति. सा इत्यसूचि तदनुवादक-प्रकाशकेन प. हीरालालेन, तथा च कैश्चित् तच्चरितमत्र समिश्रितम्, किन्तु तद् भ्रान्तिमूल प्रतीयते प्रेक्षावताम्।

* अप्रसिद्धग्रन्थसज्ञापकमेतदभिज्ञानम् ।

समकालीनसूरयः ।

प्रस्तुतजिनदत्तसूरि-जीवनसमये विक्रमस्य द्वादशशताब्द्या त्रयोदशशताब्द्याश्च प्रथमचरणे सत्तां बिभ्राणाः प्रभूताः प्रौढाः सूरिपुङ्गवाः समजनिषत, सूर्यैरिव यैर्जिन-प्रवचन-गगनाङ्गणं स्वप्रतिभया प्राद्योति ।

तत्र च केषाञ्चिदुल्लेखोऽत्राजानि । तदितरेषां जिनभद्रसूरि-देवचन्द्रसूरि-देव-भद्रसूरि-धनेश्वरसूरि-नन्नसूरि-पार्श्वदेवगणि (श्रीचन्द्रसूरि)-महेन्द्रसूरि-मुनिचन्द्र-सूरि-यशोदेवसूरि-यशोदेवोपाध्याय-रत्नप्रभसूरि-रामचन्द्रसूरि-रामदेवगणि-वर्धमा-नसूरि-शान्तिसूरि-सिद्धसूरि-हरिभद्रसूरि (१-२)-हेमचन्द्रसूरि (१-२) प्रभृतीनां संक्षिप्तपरिचयस्त्वस्माभिरन्यत्र (जे. भां. सूच्याम्, अप्रसिद्ध०) अकारि ।

तथा चान्येषामाम्रदेवसूरि-चक्रेश्वरसूरि-चन्द्रप्रभसूरि-चन्द्रसेनसूरि-विजय-सिंहसूरि(१-२)-श्रीचन्द्रसूरि-हेमचन्द्रसूरिप्रभृतीनां परिचय. प्रो० पिटर्सनादिसङ्कलि-तरिपोर्टपुस्तकादिपर्यवलोकनेन, वादिदेवसूरि-वीराचार्य-हेमचन्द्रसूरिप्रमुखाणां चरित प्रभावकचरितादिप्रेक्षणेन, लक्ष्मणगण्यादीनां चापरेषां परिचयस्तत्तत्कृतिसुपार्श्वचरितादि-प्रशस्तिप्रान्तांशनिरीक्षणेनावगम्यते । केषाञ्चिच्च परिचयः प्रकाश्यमानपत्तनीयजैनभाण्डा-गारीयग्रन्थसूच्यादावपि प्रदर्शयिष्यत इति नेह तदर्थं प्रयत्यते ।

केवलं जिनदत्तसूरेर्वादिदेवसूरि-हेमचन्द्रसूरिभ्यां साकं जन्म-दीक्षाऽऽदिसमय-स्थलादिविषयकं समवक्तव्यमत्र कोष्ठके प्रदर्श्य सन्तुष्यते—

		जिनदत्तसूरेः	वादिदेवसूरेः	हेमचन्द्रसूरेः
१	[illegible]	११३२	११४३	११४५
२	[illegible]	[illegible] (गूर्जरदेशे)	मद्दाहृतम् (गूर्जरदेशे)	धन्धूकपुरम् (गूर्जरदेशे)
३	[illegible]	०	पूर्णचन्द्र	चाङ्गदेवः
४	[illegible]	[illegible] (हुम्बडवणिक्)	प्राग्वाटवणिक्	मोढवणिक्
५	[illegible]	वाछिग	वीरनागः	चच (चाचिग)
६	[illegible]	बाहडदेवी	जिनदेवी	चाहिणी (पाहिनी)
७	[illegible]	११४१	११५२	११५० (४)
८	[illegible]	सोमचन्द्रः	रामचन्द्रः	सोमचन्द्रः
९	[illegible]	धर्मदेवोपाध्याय	मुनिचन्द्रसूरिः	देवचन्द्रसूरिः
१०	[illegible]	विधिपक्षः (खरतर)	वृहद्(वड)गच्छ	पूर्णतलगच्छः
११	[illegible]	११६९	११७४	११६६
१२	[illegible]	अर्णोराजः	सिद्धराजः	सिद्धराज-कुमारपालौ
१३	[illegible]	१२११	१२२६	१२२९
१४	[illegible]	अजयमेरुदुर्गः	०	अणहिलपाटक(पत्तन)म्
१५	[illegible]	जिनचन्द्रसूरिः	महेश्वरसूरिः	रामचन्द्रसूरिः
१६	[illegible]	गणधरसार्धशतकम्	स्याद्वादरत्नाकरः	सिद्धहेमशब्दानुशासनम्

व्याख्याकारः

(१)

जिनपालोपाध्यायः ।

अपभ्रंशकाव्यत्रय्यन्तर्गतस्य चर्चर्युपदेशरसायनाख्यकाव्यद्वयस्य व्याख्यातुर्जिनपालस्य परिचितिरप्यत्रौचितीमञ्चति । विवृतिकर्त्राऽनेनैतदन्ते निज जिनपतिसूरेः शिष्यत्वं जिनेश्वरसूरेश्च निदेशवर्तित्व स्पष्ट पर्यचायि । एतयोर्जिनपालस्यापि च सक्षिप्तपरिचयस्त्वस्माभिरन्यत्राकारीति विशेषतो निवेदनीयमेवात्र निवेद्यते ।

जिनपति-जिनेश्वरसूरिद्वयस्यापि प्रशस्तगुणगणप्रशस्तिः प्रचकाशे तत्परम्पराजातैस्तच्छिष्य-प्रशिष्यप्रभृतिभिः, परन्तु भूमिकाया अतिविस्तारभयात् तत्प्रदर्शने नोत्सहे; केवलं प्रस्तुतव्याख्याकारगुरोर्जिनपतिसूरेः परिचिति किञ्चिदुद्धरामि । तथाहि—

वि. सं. १२८५ वर्षे जिनपतिसूरिशिष्यः पूर्णभद्रगणि[1]—

" यैर्वादीन्द्रकरीन्द्रदर्पदलने सिंहैरिव स्फूर्जित
मोहध्वान्तविनाशने भुवि सदा सूर्यैरिवोज्जृम्भितम् ।
भव्यप्राणिसमूहकैरववने चन्द्रैरिवेहोद्गत
ते श्रीमज्जिनपत्यभिख्यगुरवोऽभूवन् यतीशोत्तमाः ॥ "

—धन्य-शालिभद्रचरित्रे (प्रश० श्लो० ८)

वि. सं. १२९३ वर्षे प्रस्तुतो जिनपालोपाध्यायः—

" नानासद्वादकेलीविदलितविलसन्मानशैलः परेषा
रेखां यः प्राप विद्वत्स्वनितरसुलभां सर्वविद्यावतसः ।
दृष्टान्तत्व चरित्रिष्वलभत कुमतध्वान्तविध्वंसहंसः
स श्रीमान् सूरिराजो जिनपतिरभवत् तत्पदालङ्करिष्णुः[2] ॥ "

—द्वादशकुलकविवरणे (प्रश० श्लो० ९)

---

१ जेसल्मेरभा० सूच्याम् (अप्रसिद्ध० पृ. २८, ३६, ४०, ४१; नामसूची)

२ तत्पदेनात्रामेऽपि चोपरिपरिचायितजिनदत्तसूरेः पट्टधरो जिनचन्द्रसूरिर्विवक्षितः; यस्य जन्म वि. सं ११९१ वर्षे, सूरिपद वि स १२११ वर्षे, स्वर्गमनं च वि. सं. १२२३ वर्षे खरतरगच्छपट्टावल्यादितो ज्ञायते ।

सिद्धान्ताम्बुधिकुम्भसम्भवसमः साहित्यलक्ष्मीप्रियः
पान्थो व्याकरणाटवीषु तिलको यस्तार्किकाणां व्रजे ।
वादीन्द्रद्विपभेदपञ्चवदने काव्यं महार्थं वरं
यस्मिन् कुर्वति भङ्गिभिर्जडतया माघोऽपि माघायते ॥

यश्चायसंहननकाय इवाधिसेहे
गाढोपसर्गभरमस्पृह एव देहे ।
आदाय शोधिमधिपोऽपि च योऽत्र षट् षण्-
मासान् परं च विकृतीस्त्रिदृशो मुमोच ॥

छन्दो–लक्षण–तर्कशास्त्रविविधालङ्कारवित्कोविदे
पृथ्वीराजसभे कुतूहलगृहे श्रीगूर्जरत्रावनौ ।
तर्कन्यायवरोपपत्तिसहितैः सिद्धान्तवाक्यैस्तथा
तत्त्वं प्रोच्य महीतले विधिपथं प्रोत्सर्पयामास यः ॥ ”

—अभयकुमारचरिते (प्रश० श्लो० १६–१९)

वि. स. १३१७ वर्षे जिनेश्वरसूरिशिष्यो लक्ष्मीतिलकोपाध्यायः—

“ येनामुद्यन्त सद्यः प्रतिनृपतिसभं वादिनां वक्त्रगेहा
उन्मुद्राणि त्वभूवंस्तदपमलयशोगीतिकोलाहलेन ।
अस्यो(न्यो)न्याशाङ्गनानां शिवपदकमलाकार्मणं यश्च मुद्रां
गच्छस्यादत्त सोऽभूज्जिनपतिजिनराट् तत्कपट्टेऽभिषिक्तः ॥ ”

—श्रावकधर्मप्रकरणवृत्तौ (प्रश० श्लो० ७)

वि. स. १३२० वर्षे जिनेश्वरसूरिशिष्यः प्रबोधचन्द्रगणिः —

“ येषां गीर्वाणवाणीलहरीभिरभितः पूर्यमाणाऽखिलाऽपि
श्रीपृथ्वीराजपृथ्वीपतिसमितिरिहाश्चर्यसिन्धौ ममज्ज ।
चित्रं तत्रापि शत्रोर्वपुषि ववृधिरे तर्ष–मालिन्य–तापाः
पापानां वा किमेतज्जिनपतिगुरवस्तेऽथ पट्टे बभूवुः ॥”

—सन्देहदोलावलिबृहद्वृत्तौ ।

वि. स. १३२६ (?) वर्षे सट्टपुरजिनालयशिलालेखे—

“ ततो जिनपतिः प्रभुर्गुरुवतंसचूडामणि—

वि. सं. १२९९ वर्षे जिनपतिसूरिशिष्यः सुमतिगणिः—

“ तस्याभूद् भूपमूर्ध्नोद्भटमुकुटतटीकोटिघृष्टांघ्रिपद्मः
शिष्यः शस्यो बुधैर्वै जिनपतिरिति सन्नामतः सूरिरुच्चैः ।
विख्यातः क्षोणिपीठे सुविहितयतिराट् [राज]चक्राधिनाथ—
श्छन्दोऽलङ्कार—तर्कप्रमुखनिखिलसद्ग्रन्थविस्तारितार्थः ॥
प्रतिदिनमपि सिद्धिप्रेयसीसङ्गसौख्या—
नुगतनवकथाख्याक्षिप्तचित्त निरीक्ष्य ।
क्षणमपि दयित न ज्ञान—चारित्रलक्ष्म्यौ
मुमुचतुरुदितात्म[जात]भीत्येव य च ॥ ”

—गणधरसार्धशतक—बृहद् वृत्तौ (प्रश०)

वि. स. १३०७ वर्षे जिनेश्वरसूरिशिष्यः पूर्णकलशगणिः—

“ विज्ञाः केचन लक्षणेऽथ कतिचित् तर्के परेऽप्यागमे
काव्येऽन्ये च समग्रशास्त्रचतुराः प्रायेण नामून् विना ।
व्यक्तु नूनमिद विधिर्बहुविधैः शास्त्रैर्विजाप्यासमान्
प्राज्ञान् राजसमास्वलम्भयदतो यान् जैत्रपत्राण्यरम् ॥
भृङ्गायमाणपदपुष्करराजहंसा
वर्ण—प्रतापजितपुष्कर राजहसाः ।
श्रीजिनचन्द्रपदपङ्कजराजहसा—
स्ते जज्ञिरे जिनपतिप्रभवोऽच्छ(य) हसाः ॥”

—प्राकृतद्व्याश्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० ३, ४)

वि. स. १३१२ वर्षे जिनेश्वरसूरिशिष्योऽभयतिलकगणिः—

“ आरुह्य क्षितिभृत्सभाचतुरिका निर्जित्य दुर्वादिन—
स्तेजोऽग्नौ ज्वलिते लम्पयनुदिश नादे यशोदुन्दुभेः ।
पाणौकृत्य जयश्रियो गुरुमहैर्यः शारदा मातर
पुर्ण्या चोन्मुदिता व्यधाज्जिनपतिः सूरिः स जज्ञे ततः ॥”

—स. द्व्याश्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० ७)

वि. स. १३१२ वर्षे जिनेश्वरसूरिशिष्यश्चन्द्रतिलकोपाध्यायः—

“ [illegible] श्रीजिनपतिसूरिर्जज्ञेऽथ पञ्चलिङ्गी यः
श्रीमद्[illegible] [illegible] चक्रे बुधस्त्वरम् ॥

सिद्धान्ताम्बुधिकुम्भसम्भवसमः साहित्यलक्ष्मीप्रियः
पान्थो व्याकरणाटवीषु तिलको यस्तार्किकाणां व्रजे ।
वादीन्द्रद्विपभेदपञ्चवदने काव्यं महार्थं वरं
यस्मिन् कुर्वति भङ्गिभिर्जडतया माघोऽपि माघायते ॥

यश्चाद्यसहननकाय इवाधिसेहे
गाढोपसर्गभरमस्पृह एव देहे ।
आदाय शोधिमधिपोऽपि च योऽत्र पट् पण्-
मासान् परं च विकृतीर्बहुशो मुमोच ॥

छन्दो–लक्षण–तर्कशास्त्रविविधालङ्कारनिष्कोविदै
पृथ्वीराजसभे कुतूहलगृहे श्रीगूर्जरत्रागतो ।
तर्कन्यायवरोपपत्तिसहितैः सिद्धान्तवाक्यैस्तथा
तत्त्व प्रोच्य महीतले विधिपथं प्रोत्सर्पयामास य ॥"

—अभयकुमारचरिते (प्रश० श्लो० १६–१९)

वि. स. १३१७ वर्षे जिनेश्वरसूरिशिष्यो लक्ष्मीतिलकोपाध्याय.—

"येनामुच्यन्त सद्य. प्रतिनृपतिसभं वादिनां वक्त्रगेहा
उन्मुद्राणि त्वभूवंस्तदपगल्भयशोगीतिकोलाहलेन ।
अस्यो(न्यो)न्याराद्गुनानां शिवपदकमलाव[illegible] [illegible]
गच्छस्यादत्त सोऽभूज्जिनपतिजिनराट् त त्पदेऽभिषिक्त. ॥"

—श्रावकधर्मप्रकरणवृत्तौ (प्रश० श्लो० ८)

वि. स. १३२० वर्षे जिनेश्वरसूरिशिष्य. प्रबोधचन्द्रगणि.—

"येषां गीर्वाणनाणी[illegible]रिभिरनिशं [illegible] [illegible]ऽपि
श्रीपृथ्वीराजभूपे [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible]
पापानां [illegible] जिनपति[illegible]ऽः पदे [illegible] ॥"

—[illegible] ।

वि. स. १३२६ (?) [illegible] —

"[illegible] जिनपतिः [illegible]

जिनाधिपतिशासन समुदनीनमत् सन्मनाः ।
समग्रगुणमालिकासमतियातस्तर्यावले-
र्व्यलोक्यततरामहो किमपि वैशिष्ट्यभृत् ॥
यस्मिन् परिपहचमूभरससहिष्णौ
नानोपसर्गपटलीं विकटा विजिष्णौ ।
ऊर्जत्तपःश्रियि परोपकृतिप्रवीणे
श्रीवीरनाथजिनता प्रथयन्ति धन्याः ॥"

—वीजापुरवृत्तान्ते ।

वि. सं. १३८३ वर्षे जिनकुशलसूरिः—

"अत एव श्रीआशापल्यां पूर्वसैद्धान्तिकचक्रचूडामणिभिर्वादीन्द्रद्विपदघटाविद्रावणकेसरिभिर्निरछद्मशुद्धक्रियाकारिभिः श्रीजिनपतिसूरिभिः श्रीप्रद्युम्नसूरिभिः सहायतनानायतनवादं कुर्वाणैः सकलान्याचार्यचक्रप्रत्यक्षमोघनिर्युक्त्यादिसिद्धान्तानुसारेण सविस्तरमायतन संस्थाप्यानायतनं निराचक्रे ।"

तथा—

"दृष्ट्वा मोहव्यपोह विदधत इह यान् मोहकर्त्री स्वकान्ता
श्यामां ज्ञात्वा च चन्द्रस्तदुपहतिभिया ता तनूकृत्य नूनम् ।
क्रोडीचक्रे कलङ्कच्छलत उडुवृतो व्योम्नि शून्येऽभ्रमच्च
श्रीमन्तस्तत्कपट्टे जिनपतिगुरवस्ते चकासाम्बभूवुः ॥"

—चैत्यवन्दनकुलकवृत्तौ (पृ. ९९, प्रश० श्लो० ४)

जिनपतिसूरिसत्काः कतिचित् पुस्तिका उपलभ्यन्तेऽद्यापि जेसलमेरुभाण्डागारादौ।
एवं प्रस्तुतस्य प्रौढविदुषो वादिविजेतुस्तस्य जिनपतिसूरेः शिष्योऽय जिनपालोपाध्यायः ।

जिनपालस्य जन्म—दीक्षाऽऽदिसमयः सम्यग् नावबुध्यते, तथापि षट्स्थानकवृत्तिरनेन वि. स. १२६२ वर्षे विहिता विज्ञायत इति ततः पूर्वं विक्रमस्य त्रयोदशशताब्द्याः पूर्वार्धे वाऽनुमीयमानः स दोषावहो न प्रतिभाति । अनेनोपदेशरसायनविवरणरचना युग—नव—रविप्रमिते वर्षे, चर्चरीविवृतिरचना च वेद—ग्रह—रविवर्षेऽकारीति स्पष्टं समवसीयते । चर्चर्याः (गा. १७) विवृतौ निज रसायनविवरणमस्मारि । युगशब्देन द्विसंख्याग्रहणमपि कर्तुं शक्यत इति विचार्यमाणे चर्चरीविवरणात् प्राग् रसायनविवरणमद्भुतं प्रतिभासते ।

* [illegible] ([illegible] पृ० २८)

इत्थं चास्य कृतिक्रमः परिज्ञायते—

वि. सं. १२६२ वर्षे षट्स्थानक–वृत्तिः ।
सनत्कुमारचक्रिचरित सटीक महाकाव्यम् ।
वि. सं. १२९२ वर्षे उपदेशरसायन–विवरणम् ।
वि. स. १२९३ वर्षे द्वादशकुलक–विवरणम् ।
" " पञ्चलिङ्गीविवरण–टिप्पनम् ।
वि. सं. १२९४ वर्षे चर्चरी–विवरणम् ।
अज्ञातरचनासमय स्वप्नविचार–भाष्यादि ।

वि. सं. १२९५ वर्षे जिनदत्तसूरीयगणधरसार्धशतकस्य बृहद्वृत्तिकर्ता सुमतिगणिः समकालीन स्वसतीर्थ्यमेत जिनपालोपाध्यायमित्थ स्मरति स्म—

" नानातर्क–वितर्क–कर्कशलसद्वाणीकृपाणीस्फुरत्—
तेजःप्रौढतरप्रहारघटनानिर्पिष्टवादिव्रजाः ।
श्रीजैनागमतत्त्वभाविताधियः प्रीतिप्रसन्नानना,
सन्तु श्रीजिनपाल इत्यलमुपाध्यायाः क्षितौ विश्रुताः ॥
नानाऽलङ्कारसार रचितकृतबुधाश्चर्यचित्रप्रकार
नानाच्छन्दोऽभिराम नगरसुखमहार्णवकाव्यप्रतानम् ।
दृब्धं काव्यं सटीकं सकलकविगुण तुर्यचक्रेश्वरस्य
क्षिप्र दैस्तेऽभिषेकाः प्रथनजिनदत्ताश्चिपाला सुदे न ॥"

—गणधरसार्धशतकबृहद्वृत्तौ (प्र० ले. १०. [illegible]

चन्द्रतिलकोपाध्यायेनाहङ्कारिवादिविजेतृरत्नादेः जिनपालोपाध्याय [illegible] वाचनोपादायि । वि. स. १३१२ वर्षे रचित [illegible] मपि तेनास्यैव जिनपालोपाध्यायस्य प्रेरणया रचित इति [illegible]—

" [illegible] मनोज्ञ [illegible]—
[illegible] ।
जिन [illegible]—
[illegible] जिन [illegible]

१

सम्यगध्याप्य निष्पाद्य यश्चान्तेवासिनो बहून् । चक्रे कुम्भ–ध्वजारोपं गच्छ–प्रासादमूर्धनि ॥
श्री**जिनपालो**पाध्यायमौलेस्तस्यास्य सन्निधौ । मयोपादायि नन्द्यादिमूलागमाङ्गवाचना ॥

× × ×

श्री**जिनपालो**पाध्यायकृतां त्रिः प्रेरणामहम् । चरित्रकरणे प्रापं सरस्वत्युपदेशवत् ॥
सुशकुनमिवास्मि तन्मन्वानो द्रढिमान्वितः । काव्याभ्यासविहीनोऽपि व्यधां काव्यमिदं ततः ॥"
—अभयकुमारचरित्रे (प्रश० ३७-४२)

वि. सं. १३२० वर्षे सन्देहदोलावलिवृत्तिकर्ता प्रबोधचन्द्रगणिश्चैन-मेव जिनपालोपाध्यायं निजमागमगुरुमभ्याजिज्ञपत्—

" नृपसमिति विजिताविविधप्रतिवादिवितीर्णजयपताकाऽऽढ्याः ।
जिनपालोपाध्याया आसन् यस्यागमे गुरवः ॥"—सन्देहदोलावलिवृत्तौ (प्रश०).

जिनपालस्य सतीर्थ्याः ।

(१) **जिनेश्वरसूरिः**—जिनपतिसूरेरस्य पट्टधरः, अस्य परिचितिरुपरि समसूचि ।
(२) **पूर्णभद्रगणिः**—अस्य परिचयोऽकारि जेसलमेरुभा०सूच्याम् (पृ. ४९)
(३) **सुमतिगणिः**—परिचायितोऽस्य जेसलमेरुभा०सूच्याम् (अप्रसिद्ध० पृ.५०)
(४) **सूरप्रभोपाध्यायः**—अस्य परिचयोऽग्रे कार्यते ।

---

(२)

सूरप्रभोपाध्यायः ।

अपभ्रंशकाव्यत्रय्यन्तर्गतायाः कालस्वरूपकुलकसञ्ज्ञिकाया द्वात्रिंशिकाया वृत्तिकारो जिनपतिसूरिशिष्योऽयं स एवाभिज्ञायते, येन वि. स. १२८५ वर्षे पूर्णभद्रगणिरचित धन्य–शालिभद्रचरितं समशोधि—

" चरितमिदमखिलं निर्मलविद्याकूपारपारदृश्वानः ।
वाचकमुख्याः **सूरप्रभा**भिधाः शोधयाञ्चक्रुः ॥ "—जेसलमेरुभा०सूची ।

वि. स. १२९५ वर्षे गणधरसार्धशतक–बृहद्वृत्तिकारः सुमतिगणिर्निजं सतीर्थ्यमेनमित्थमुपालक्षयत्—

" यद्वक्त्राम्भोज–रङ्गाङ्गणभुवि भुवि नाभोगभङ्गीप्रबन्धा
नानाच्छन्दःप्रबन्धै रचितबुधमनश्चित्रचित्रप्रबन्धा ।
नर्नर्त्युद्दामकामप्रकटनविकटोत्पाटपाटप्रचारा
श्रीवाणी नर्तकीव प्रसममभिसम स्फारहारप्रकारा ॥

सूरप्रभाभिधेया विनेयास्तेऽतिरेकतस्तेनाः ।
प्रभवन्तु भीमन्तास्ते मामिव सुधीमन्तः ॥ ”

—गणधरसार्धशतकवृत्तौ (श्लो० १७, १८)

जिनपालोपाध्यायस्तीर्थेनानेन सूरप्रभोपाध्यायेन स्तम्भतीर्थनगरे दिगम्बर-वादियमदण्डो विजितः । चन्द्रतिलकोपाध्यायोऽस्य पार्श्वे विद्यानन्द पठितवान्, यो वि. सं. १३१२ वर्षेऽभयकुमारचरितं व्यरचयत्—

“ सूरिं जिनेश्वरगुरुं जिनतीर्थयात्राऽभ्यायातसङ्घसहित समरञ्जयद् यः ।
श्रीस्तम्भतीर्थनगरे वरजल्पकेलौ निर्जित्य वादियमदण्डदिगम्बरेशम् ॥
स श्रीसूरप्रभसमभिधो बुद्धिधामाभिधेको
ज्ञाता नाम स्वमिव निखिला लक्षणाद्याश्च विद्याः ।
रत्नावल्ज्यायस्त्वरितकवितानिर्मितौ ब्रह्मकल्पो
विद्यानन्दं शिशुमिव भृशं हेलयाऽभाणयन्माम् ॥ ”

—अभयकुमारचरिते (प्रश० श्लो. ३०, ३१)

अस्य विदुषोऽन्यां कृतिं परिचितिं वा नैवोपलब्धुमपारयामिति विरमामि ।

अपभ्रंशभाषा ।

भाषाभेदविवेचकैर्भाषासमुपासकैः संस्कृतशाब्दिकैरितरैश्च प्राज्ञैर्यस्या अपभ्रंश इति नाम परिकल्पितम्, कैश्चिच्च संस्कृतादपभ्रष्टेयमित्यादि यद्विषये प्रोद्घोषितम्; तस्याः सर्वसाधारणजनोपकारिण्या वर्तमानानां भारतवर्षीयाणां प्रायोऽशेषार्यदेशभाषाणां जननीरूपायाः प्राकृतापभ्रंशभाषाया विषये वक्तव्यमत्र प्रकाश्यते ।

अपभ्रंशस्य प्राकृते समावेशः

प्रसिद्धमहर्षिपतञ्जलिना प्ररूपितं खल्वेतत् पाणिनीयमहाभाष्ये [१, १, १] शब्दापशब्दानामनुशासनविचारे—" भूयांसोऽपशब्दाः, अल्पीयांसः शब्दाः । एकैकस्य हि शब्दस्य बहवोऽपभ्रंशाः, तद्यथा गौरित्यस्य शब्दस्य **गावी गोणी** गोता गोपोतलिका इत्येवमादयोऽप**भ्रंशाः** ।" एतावता च प्रकारान्तरेण प्रख्यापितं प्राकृतशब्दानामेवापभ्रंशत्वं प्राचुर्यं च, यतस्त एव गावी–गोणी–प्रभृतयः शब्दाः प्राचीनजैनसिद्धान्तपुस्तकेषु बहुशः प्रयुक्ता दृश्यन्ते[1], चण्ड–हेमचन्द्रादिभिर्वैयाकरणैश्च निजे प्राकृतलक्षणे तेषां शब्दानां शुद्धता च निरदेशि[2] ।

तथा चापभ्रंशस्य लक्षणं प्रादर्शि कविदण्डिना—

" आभीरादिगिरः काव्येष्व**पभ्रंश** इति स्मृताः ।

शास्त्रे तु संस्कृतादन्य**दपभ्रंश**तयोदितम् ॥ "—काव्यादर्शे [१, ३६.]

वि. स. ११२५ वर्षे नमिसाधुश्च निर्दिशति स्म—

'तथा **प्राकृतमेवापभ्रंशः**'—रुद्रटीयकाव्यालङ्कारस्य टिप्पने [२, १२]

संस्कृतवैयाकरणैः संस्कृतशब्दानुशासनसिद्धात् संस्कृतादतिरिक्तं सर्वमप्यपभ्रंशमिति व्याहृतम्, तच्च प्रकृतिभवं प्राकृतमिति प्राकृतवैयाकरणैर्नियमितम् । एवं व्याकरणवेलया नियन्त्रितेऽपि प्राकृतजनभाषाव्यवहारस्त्वनपेक्ष्य शब्दशास्त्रनियमान् यथेष्टं स्वच्छन्दं प्रावर्तत, न च नियन्त्रणमविसेहेऽत एव स विदग्धानां प्रसादेन 'अपभ्रंश'

---

१ 'सीरीणियाओ **गावीओ**', '**गोणं** वियाल'—आचाराङ्गे [श्रु० २, उ० ४, ५]

'**गावीए** पुण दिण्णा तणं पि गोरत्तणमुवेइ ।'—आवश्यकचूर्णौ ।

'**गोणीणं** संगेल्लं'—व्यवहारसूत्रे [उ० ४]

'वच्छग **गोणी** गुज्जा०', '**गोणी** चंदणकंथा०'—आव० नि० [गा० १३३,१३६.]

'एन्ध **गोणी**', दिट्ठो । अण्णहया उ **गोणी** । **गोणि**गरिच्छो उ गुरू ।'

—दशवैकालिकवृत्तौ [पृ ५] हरिभद्रसूरिणोद्धृतः पाठः ।

२ 'गोः **गावी**'—चण्डकृते प्राकृतलक्षणे [२, १६]

'**गोणा**दयः'—सिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासने [८, २, १७४]

इति नाम्ना पप्रथे । कालक्रमेण वैयाकरणानां कृपया अपभ्रंशभाषासंज्ञाऽपि प्रसिद्धिं प्राप । तानपि वैयाकरणनिबद्धानपभ्रंशभाषानियमानुल्लङ्घ्य प्रकृतिप्रवर्तमानो विविध-जनपदभाषाव्यवहारः सामान्यसंज्ञया 'प्राकृत' 'अपभ्रंश' इत्युच्यमानोऽपि विशिष्टतया तत्तद्देशभाषानाम्ना प्रसिद्धिं जगाहे । एवं विचार्यमाणे कथञ्चिद् भेदेनापभ्रंशनामधेयेऽपि प्राकृताङ्गभूतत्वात् तेनातीवसाम्याच्च 'प्राकृतमेवापभ्रंशः' इति वचनं नानुचितं प्रतिभाति ।

प्राकृतस्य सत्कारः

जिनवरैः प्राकृतभाषा सरला सुगमा स्त्री–बाल–मन्दादिसर्वजनोपकारक्षमा(?)तिसमर्था च विचार्य निजसिद्धान्तोऽर्थतस्तद्द्वारैव प्रकाशितः । एतदर्थ-संवादिकामिमामार्यामागमादुद्धृत्य प्रादर्शयद् वर्धमानसूरिः—

"मुत्तूण[1] दिट्ठिवायं कालिय–उक्कालियंगसिद्धंतं ।
थी–बालवायणत्थं पाइअ(यय)मुइयं जिणवरेहिं ॥"—आचारदिनकरे [उ.१९]

जिनवरैरिव तदनुचरैस्तत्त्वज्ञगणधरैरपि तथैव तद्विशेषोपकारितामाधार्य तथैव सूत्रतो जैनसिद्धान्तरचनाऽकारि । समुपलभ्यन्ते चैतत्समर्थका नैकशः संवादाः—

"बाल–स्त्री–मूढ(मन्द)–मूर्खाणां नृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम् ।
अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः सिद्धान्तः प्राकृतः स्मृ(कृ)तः ॥"

उद्धियते श्लोकोऽयं दशवैकालिकटीकायां [प १०१] हरिभद्रसूरिणा, काव्यानुशासनटीकायां हेमचन्द्राचार्येण, तथा चान्यत्रान्यैरपि । जैनसिद्धान्तव्याख्यातृभिर्हरिभद्रसूरि–शीला-ङ्काचार्याभयदेवसूरि–हेमचन्द्रसूरि–श्रीचन्द्रसूरि–मलयगिरिप्रभृतिभिः सूत्रपद–शब्दशु-द्धिसिद्धिसूचनेऽसकृत् प्राकृतशैल्या प्राकृतलक्षणात् प्राकृतत्वाद् वेत्यादि समुच्चारितम्[2] ।

राजशेखरसूरिः सं० १३८७ वर्षेऽनुवदति स्मेत्थं पूर्वपद्यम्—

"बाल–स्त्र्यादिजडप्रायभव्यजन्तुहितेच्छया ।
प्राकृतागमकर्तृभ्यो गणभृद्भ्यो नमो नमः ॥"—प्राकृतद्व्याश्रयवृत्तौ ।

---

१ मुक्त्वा दृष्टिवादं कालिकोत्कालिकसिद्धान्तम् । स्त्री–बालवाचनार्थं प्राकृतमुदितं जिनवरैः ॥

२ 'प्राकृतशैल्या अनुसरणम्, प्राकृतशैल्या [illegible] । [illegible]—

" [illegible] ।
[illegible] ।"

" [illegible] ।
[illegible] ।"

[illegible] प्राकृत [illegible] ।"
—[illegible] ([illegible])
[illegible] ।

विक्रमादित्यसत्कृतस्तत्समकालीनः सिद्धसेनदिवाकरः प्राकृतं जिनशासनमिति लोकोक्त्या लज्जमानः संस्कृतसिद्धान्तकरणार्थं सङ्घं व्यज्ञपयत्, किन्तु सङ्घेन तदनुचितं विचार्य प्राकृतसिद्धान्तद्वारैव बालादिसर्वजनस्य परमोपकारं निश्चित्य तादृक्चिन्तनेनापि परमगम्भीरसदाशयानां सुज्ञानिनां प्राकृतसिद्धान्तप्रणेतॄणां तीर्थकृद्-गणधरादीनामपमाननं वितर्क्य भविष्यल्लोकशिक्षणायापि प्रबलं प्रायश्चित्तं तस्मै व्यतारीत्यपि श्रूयते[1]

जैनसिद्धान्ते भणितिद्वयं संस्कृता प्राकृता चेत्यभाणि—

भाषाद्वये प्राकृतस्थानम्

"संकता **पागता** चेव दुहा भणितीओ आहिया ।
सरमडलमि गिज्जते पसत्था **इसिभासिता** ॥"[2]

—स्थानाङ्गसूत्रे (आ. समितिप्र० पृ. ३९४)

"सैकया **पायया** चेव भणिइओ होंति दोण्णि वा ।"[3]

—अनुयोगद्वारसूत्रे (आ. समितिप्र० पृ. १३१)

"सक्कय-**पायय**वयणाण विभासा जत्थ जुज्जते जं तु ।"[4]

—बृहत्कल्पभाष्ये (लि. वृत्तिप. ९)

वि°. सं. ९६२ वर्षे सिद्धर्षिः प्रकाशयतीत्थं हार्दम्—

---

१ भद्रेश्वरसूरिः— "उज्जेणीए नयरीए महावाई महाकवी य **सिद्धि(द्ध)सेणो** नाम साहू । सो य कयाइ जंतो बाहिं दिट्ठो **विक्कमाइच्च**राएणं चिंतिउ(यं) च-न जाणामि इमेसिं केरिसो आसीवाउ त्ति । कओ से दिट्ठिप्पणामो । लक्खिउं च तब्भावमुब्भवियहत्थेण **सिद्धसे[णे]ण** दिन्नो(ण्णो) महासद्देणं धम्मलाभो । राएण छड्डत्तणावज्जिएण दवाविया से दव्वकोडी । भणियं च कराविं रायपारिग्गहिएण **विक्कमाइच्च**स्स वायपट्टिए—

धम्मलाभो त्ति वुत्तम्मि दूराउस्सियपाणिणो ।
साहुणो **सिद्धसेण**स्स दद्दो कोडिं निराहिवो ॥

निवेइया य सा रायदिण्णा दि(द)व्वकोडी **सिद्धसेणेण** गुरुस्स । तेणावि संघस्स । संघेणावि कओ तीए साहारणसमुग्गओ । लज्जतो य **पाययं** जिणागमणं ति लोउत्तीए **सिद्धसेण**(णो) विण्णवइ संघं- 'जइ भणह तो करेमि **सक्कयं** पि सिद्धतं'। संघो भणइ- "चिंतिएणावि तेण पायच्छित्तं, किं पुण जंपिएण; ता चरसु तुमं पायच्छित्तं ॥"

—कथावल्याम् (पत्तनस्था ताडपत्रीया प्रतिः पृ ३००)

२ संस्कृता **प्राकृता** चैव द्विधा भणिती आम्नाते ।
स्वरमण्डले गीयन्ते प्रशस्ता **ऋषिभाषिता** ॥

३ संस्कृता **प्राकृता** चैव भणिती भवतो द्वे वा ।

४ संस्कृत-**प्राकृत**वचनानां विभाषा यत्र युज्यते यत्र तु ।

५ ' संस्कृता प्राकृता चेति [illegible] चाप्याः ।
[illegible] ॥ " -उ. भ कथा ।

संस्कृता प्राकृता चेति भाषे प्राधान्यमर्हतः ।
तत्रापि संस्कृता तावद् दुर्विदग्धहृदि स्थिता ॥
बालानामपि सद्बोधकारिणी कर्णपेशला ।
तथापि प्राकृता भाषा न तेषामपि भासते ॥ "

—उपमितिभवप्रपञ्चाकथापीठे ।

प्राकृतभाषायाः प्राकृतकाव्यस्य च प्रशस्तत्वम्

संस्कृतकाव्यालङ्कार-च्छन्दोलक्षण-नाटकादिग्रन्थेषु पुरातनैः संस्कृतवदियं प्राकृतभाषाऽपि समाश्रिता । तथा सुप्रसिद्धनृपसातवाहन-दण्डि-वाक्पति-राज—राजशेखर—प्राकृतमञ्जरीकार—शम्भुरहस्यकार—भूषणभट्टतनय—सिद्धर्षि—महेश्वरसूरि—जयवल्लभ—नमिसाधु—त्रिविक्रमदेवप्रभृतिभिर्भूरिभिर्भाषातत्त्ववेदिभिः प्राकृतभाषायाः प्राकृतकाव्यस्य च मधुरता मृदुता सरलता सर्वग्राह्यता सर्वोपकारिता हृदयङ्गमता च प्रोद्घोषि ।

तथाहि सातवाहनः—

प्राकृतकाव्यस्य माधुर्यम्

" अमय पाइयकव्वं पढिउ सोउ च जे न जाणंति ।
कामस्स तत्ततत्ति कुणंति ते कह न लज्जंति ? ॥"[1]

—गाथासप्तशत्याम् ।

जयवल्लभः—

" पाइयकव्वस्स नमो पाइयकव्वं च निम्मियं जेण ।
ताह चिय पणमामो पढिऊण य जे विजाणंति ॥"[2]—वज्जालग्गे ।

कविदण्डी—

" महाराष्ट्राश्रया भाषा प्रकृष्टं प्राकृतं विदुः ।
सागरः सूक्तिरत्नानां सेतुबन्धादि यन्मयम् ॥"

—काव्यादर्शे [१,३४]

प्राकृतमञ्जरीकारः—

" प्रसीदन्तु च वाचस्ता यासां माधुर्यमुच्छ्रितम् ।
प्राकृतच्छद्मना चक्रे कात्यायनमहाकविः ॥
अहो ! तत् प्राकृतं हारि प्रियावक्त्रेन्दुसुन्दरम् ।
सूक्तयो यत्र राजन्ते सुधानिष्यन्दनिर्भराः ॥ "

—प्राकृतमञ्जर्याम् (प्राकृतप्रकाशवृत्तौ)

---

१ अमृतं प्राकृतकाव्यं पठितुं श्रोतुं च ये न जानते ।
कामस्य तत्त्वचिन्तां कुर्वन्ति ते कथं न लज्जन्ते ? ॥

२ प्राकृतकाव्याय नमः प्राकृतकाव्यं च निर्मितं येन ।
तांश्चैव प्रणमामः पठित्वा च ये विजानन्ति ॥

जयवल्लभः—

प्राकृतकाव्यस्य मृदुता

" पाइयकव्वुल्लावे पडिवयणं सक्कएण जो देइ ।
सो कुसुमसत्थर पत्थरेण अवुहो विणासेइ ॥
उज्झउ सक्कयकव्व सक्कयकव्व च निम्मिय जेण ।
वसहर व पलित्त तडयडतट्टत्तणं कुणइ ॥
पाययकव्वं पढिउ गुंफेउ तह य कुज्जपसूणं ।
कुविय च पसाएउ अज्ज वि वहवे न याणंति ॥ "

—वज्जालग्गे ।

राजशेखरः—

" परुसो[2] सक्कअवधो पाउअ(इय)वंधो वि होइ सुउमारो ।
पुरिसाण महिलाण जेत्तियमिहतर तेत्तियमिमाण ॥ "

—कर्पूरमञ्जरीसट्टके ।

वाक्पतिराजः—

प्राकृतस्य प्रभावः, प्राकृतादन्यभाषानिर्गमः

" उम्मिल्लइ[3] लायण्ण पययच्छायाएँ सक्कयवयाण ।
सक्कयसक्कारुक्करिसणेण पययस्स वि पहावो ॥
णवमत्थदसणं सनिवेससिसिराओ वधरिद्धीओ ।
अविरलमिणमो आभुवणवधमिह णवर पययम्मि ॥
सयलाओ इमं वाया विसंति एत्तो य णेंति वायाओ ।
एन्ति समुद्द चिय णेन्ति सायराओ च्चिय जलाइ ॥

---

१ प्राकृतकाव्योल्लापे प्रतिवचन संस्कृतेन यो ददाति ।
स कुसुमस्रस्तर प्रस्तरेणाबुधो विनाशयति ॥
उज्झतु संस्कृतकाव्यं संस्कृतकाव्यं च निर्मित येन ।
वंशगृहमिव प्रदीप्तं तडतडतट्टत्वं करोति ॥
प्राकृतकाव्यं पठितुं गुम्फयितुं तथा च कुब्जप्रसूनम् ।
कुपित च प्रसादयितुमद्यापि बहवो न जानन्ति ॥

२ परुषः संस्कृतबन्धः प्राकृतबन्धस्तु भवति सुकुमारः ।
पुरुषाणा महिलाना यावदिहान्तरं तावदनयोः ॥

३ उन्मील्यते लावण्य प्राकृतच्छायया संस्कृतवचसाम (पदानाम) ।
संस्कृतसंस्कारोत्कर्षणेन प्राकृतस्यापि प्रभाव ॥
नवमर्थदर्शन संनिवेशशिशिरा बन्धर्द्धयः ।
अविरलमिदमाभुवनबन्धमिह नवर प्राकृते ॥
सकला इद वाचो विशन्ति, इतश्च निर्यान्ति वाचः ।
आयान्ति समुद्रमेव निर्यान्ति सागरादेव जलानि ॥

हरिसाविसेसो वियसावओ य मउलावओ य अच्छीण ।
इह बहिहुत्तो अंतोमुहो य हिययस्स विप्फुरइ ॥"

—गउडवहे [६९, ९२–९४]

यायावरीयराजशेखरः—

" यद् योनिः किल संस्कृतस्य सुदृशां जिह्वासु यन्मोदते
यत्र श्रोत्रपथावतारिणि कटुर्भाषाक्षराणां रसः ।
गद्यं चूर्णपदं पदं रतिपतेस्तत् प्राकृतं यद्वच–
स्तांल्लाटांल्ललिताङ्गि ! पश्य नुदती दृष्टेर्निमेषव्रतम् ॥"

—बालरामायणे [४८, ४९]

यायावरीयराजशेखर —

प्राकृतस्य प्रचारः

' श्रूयते च कुन्तलेषु सातवाहनो नाम राजा, तेन प्राकृतभाषाऽऽत्मकमन्तःपुर एवेति समानं पूर्वेण ।'

—काव्यमीमांसायाम् [पृ. ५०]

भोजदेवः—

' केऽभूवन् नाढ्यराजस्य राज्ये प्राकृतभाषिणः ' ।'

—सरस्वतीकण्ठाभरणे [२, १५]

भूषणभट्टतनयः—

प्राकृतभाषायां महिलानामादरः

" अइरमणीया रयणी सरओ वि मणोहरो तुमं च साहीणो ।
अणुकूलपरियणाए मन्ने त नत्थि ज नत्थि ॥
ता किं पि पओसविणोअमेत्तसुहयं मणहरुल्लावं ।
साहेह अउव्वकहं सुरसं महिलायणमणोज्जं ॥
त सु(सु)न्दसुहबुरुहाहि(ए) वयणय निसुणिऊण णे भणियं ।
कुवलयदलच्छि ! एत्थ कईहि तिविहा कहा भणिया ॥

---

१ हर्षविशेषो विकासकस्च मुकुलीकारकश्चाक्ष्णोः । इह बहिर्मुखोऽन्तर्मुखश्च हृदयस्य विस्फुरति ॥

२ अतिरमणीया रजनी शरदपि मनोहरा त्वं च स्वाधीनः ।
अनुकूलपरिजनाया मन्ये तन्नास्ति यन्नास्ति ॥
तत् किमपि प्रदोषविनोदमात्रसुखदां मनोहरोल्लापाम् ।
कथयतापूर्वकथां सुरसां महिलाजनमनोज्ञाम् ॥
तत् सुर(सुप)सुनाम्बुरुहाया वचनं निशम्यानेन भणितम् ।
कुवलयदलाक्षि ! अत्र कविभिस्त्रिविधाः कथा भणिता ॥

तं जह दिव्वा तह दिव्व-माणुसी माणुसी तह च्चेय[1] ।
तत्थ वि पढमेहिं कय कईहि किर लक्खणं किं पि ॥
अन्न सक्कय-पायय-सकिन्नकहा सुवन्नरइयाओ ।
पुव्व(वुत्तं)ति महाकइपुंगवेहि तिविहाउ सुकहाउ ॥
ताण मज्झे अम्हारिसेहि अबुहेहि जाउ सीसाति ।
ताउ कहाउ न लोए मयच्छि ! पावंति परिहाव ॥
ता किं म उवहसेसि सुयणु ! असुएण सद्दसत्थेण ? ।
उल्लंघियं(उ) न तीरइ किं पुण वियडो कहाबंधो ? ॥
भणियं च पिययमाए पिययम ! **किं तेण सद्दसत्थेण ?** ।
जेण सुहासियमग्गो भग्गो अम्हारिसजणस्स ॥
उवलब्भइ जेण फुडं अत्थो अकयत्थिएण हियएण ।
सो चेय परो सद्दो इट्ठो किं लक्खणेणम्ह ? ॥
एमेय मुद्धजुयइ मणोहरं पाययाइ भासाए ।
पविरलदेसिसुलक्खं कहसु कहं दिव्वमाणुसियं ॥ "

—लीलावतीकथायाम् [वि. सं. १२६५ वर्षे लि. जे. भा. ताडपत्रीया प्रतिः]

हरिभद्रसूरिः—

"निग्गाढे तथा प्रियतम ! मम नैपुण्यं समस्ति शास्त्र(त)मम् ।
पाइयकव्वाणीए [illegible] ॥
[illegible] मा वद वदन्ति यत् कृतिनः ।
[illegible] [उ] [illegible] ॥"

---

१ [illegible] किं लक्षणं किमपि ॥
[illegible] संस्कृत-प्राकृत- [illegible] ॥
[illegible] परिभाव ॥
[illegible] ॥
[illegible] किं तेन शब्दशास्त्रेण ? ।
[illegible] ॥
[illegible] हृदयेन ।
[illegible] ? ॥
[illegible]
[illegible]
२ [illegible]
[illegible]

—कुंमारपालभूपालमहामात्यपृथ्वीपालकारिते मल्लिनाथचरिते [लि. प. १४३]

नाट्ये स्त्रीणां पाठ्यं प्रायः प्राकृत भवति । यदाह धनञ्जयः—

'स्त्रीणा तु प्राकृतं प्रायः'—दशरूपके [पारि० २,६०]

महेश्वरसूरिः—

प्राकृतकाव्यस्य प्राकृतभाषायाश्च सर्वेषां सुखबोधकता हृदयङ्गमताद्यदि

"सक्कयकव्वस्सत्थ जेण न याणंति मदबुद्धिया ।
सब्वाण वि सुहबोहं तेणेम पाइयं रइयं ॥ १ ॥
गूढत्थदेसिरहिय सुललियवन्नेहि विरइयं रम्मं ।
पाइयकव्वं लोए कस्स न हिययं सुहावेइ ? ॥
परउवयारपरेणं सा भासा होइ एत्थ भणियव्वा ।
जायइ जीए विबोहो सव्वाण वि बालमाईणं ॥"

—पञ्चमीमाहात्म्ये (वि. स. १००९ वर्षे लि० जे० भां०ता०प्रतिः)

जयवल्लभः—

प्राकृतकाव्ये रस-लालित्यादि

" पाइयकव्वम्मि रसो जो जायइ तह व छेयभणिएहिं ।
उययस्स य वासियसीयलस्स तित्ति न वच्चामो ॥
देसियसद्दपलोट्ट महुरक्खरछंदसठिय ललियं ।
फुडवियडपायडत्थं पाइयकव्वं पढेयव्व ॥
ललिए महुरक्खरए जुवईयणवल्लहे ससिंगारे ।
सते पाइयकव्वे को सक्कइ सक्कयं पढिउ ? ॥"

—वज्जालग्गे (पद्यालये)

त्रिविक्रमदेवः—

"अनल्पार्थसुखोचारश्शब्दसाहित्यजीवितम् ।
स च प्राकृतमेवेति मत सूक्तानुवर्तिनाम् ॥"

—प्राकृतशब्दानुशासने ।

---

१ सस्कृतकाव्यस्यार्थ येन न जानन्ति मन्दबुद्धयः । सर्वेषामपि सुखबोधं तेनेदं प्राकृतं रचितम् ॥
गूढार्थदेशीरहितं सुललितवर्णैर्विरचित रम्यम् । प्राकृतकाव्यं लोके कस्य न हृदय सुखयति ? ।
परोपकारपरेण सा भाषा भवत्यत्र भणितव्या ।
जायते यया विबोधः सर्वेषामपि बालकादीनाम् ॥

२ प्राकृतकाव्ये रसो यो जायते तथा च छेकभणितै । उदकस्य च वासितशीतलस्य तृप्तिं न व्रजामः॥
देशीशब्दपर्यस्त मधुराक्षर-छन्द:संस्थित ललितम् । स्फुटविकटप्रकटार्थ प्राकृतकाव्यं पठितव्यम् ॥
ललिते मधुराक्षरे युवतिजनवल्लभे सशृङ्गारे । सति प्राकृतकाव्ये क. शक्नोति संस्कृतं पठितुम् ? ॥

वि॰. सं. ११२९ वर्षे नमिसाधुः—

प्राकृतस्य व्याख्या, विशालता च

" सकलजगज्जन्तूना व्याकरणादिभिरनाहतसस्कारः सहजो वचनव्यापारः प्रकृतिः, तत्र भव सैव वा **प्राकृतम्** । 'आरिसवयणे सिद्धं देवाण **अद्धमागहा** वाणी' इत्यादिवचनाद् वा प्राक् पूर्वं कृत **प्राक्कृतं बाल-महिलाऽऽदिसुबोधं सकलभाषानिबन्धनभूतं वचनमुच्यते ।** मेघनिर्मुक्तजलमिवैकस्वरूप तदेव च देशविशेषात् सस्कारकरणाच्च समासादितविशेष सत् सस्कृताद्युत्तरविभेदानाप्नोति । अत एव शास्त्रकृता **प्राकृत**मादौ निर्दिष्टम्, तदनु सस्कृतादीनि ।

पाणिन्यादिव्याकरणोदितशब्दलक्षणेन सस्करणात् **संस्कृत**मुच्यते । तथा **प्राकृत**भाषैव किञ्चिद्विशेषलक्षणान्**मागधिका** भण्यते । तथा **प्राकृत**मेव किञ्चिद्विशेषात् **पैशाचिकम्** । **सू(शौ)रसेन्यपि प्राकृतभाषैव** । तथा **प्राकृतमेवापभ्रंशः**"

—रुद्रटीयकाव्यालङ्कारटिप्पने [२, १२]

प्राकृतनिन्दा-परिहारः

" को विनिन्देदिमा भाषा भारतीमुग्धभाषितम् ? ।
यस्याः **प्रचेतसः पुत्रो** व्याकर्ता भगवान् ऋषिः ॥
प्राकृतं चार्षमेवेद यद्धि **वाल्मीकि**शिक्षितम् ।
तदनार्ष भवे(णे)द् यो वै प्राकृतः स्यात् स एव हि ॥"

—शम्भुरहस्ये [प. १७, १८]

"अन्यदा कोऽपि मत्सरी श्री**हेम**सूरितेजोऽसहिष्णुरेकान्ते राजानमिदमवादीत्—'देव ! प्रायः **प्राकृत**मेते पठन्ति सिद्धान्तोऽप्येतेषां **प्राकृत**मय. । तत् प्रभाते [ऽ] श्रोतव्यमिदम् । '**संस्कृतं** स्वर्गिणा भाषा' सैव महता प्रत्यूषे श्रोतव्या श्रेयस्करी चेति किमर्थ प्रथम तच्छ्रवण विधीयते ? ।'

एतदाकर्ण्य राजा विज्ञातभाषाभेदतत्त्वः किञ्चित् **प्राकृते** कृतादरस्तत्स्वरूप श्रीगुरूणामकथयत् । श्रीगुरवः प्राहुः—अनुपासितसद्गुरुकुलस्य, अज्ञातवाङ्मयतत्त्वस्य कस्यापीद वचः । राजन् ! अनेकधा भाषाभेदवैचित्र्येऽपि पर युगादौ प्रथमपुरुषेण ज्ञातत्रैलोक्यस्वरूपेण प्रथम चतुर्दशस्वराष्टत्रिंशद्व्यञ्जनरूपा द्विपञ्चाशदक्षरप्रमाणा मातृकैवोपदिष्टा । सा च **प्राकृत**स्वरूपा सर्वप्राकृतलोकानामुपकारिणीति ।

१ 'पञ्चविंशतिसंयुक्तैरेकादशसमाशतैः । विक्रमात् समतिक्रान्तैः प्रावृषीद समर्थितम् ॥'–रु.टि.

तत्र वाग्भटः —

'संस्कृतं स्वर्गिणां भाषा शब्दशास्त्रेषु निश्चिता। प्राकृतं तज्जतत्तुल्यदेश्यादिकमनेकधा॥'

—वाग्भटालङ्कारे [२, २]

तथा चान्ये—

' प्रकृतेः संस्कृतायास्तु विकृतिः प्राकृती मता । '

—प्राकृतचन्द्रिकायाम् ।

' तद्भवा संस्कृतभवा सिद्धा साध्येति सा द्विधा । '

—षड्भाषाचन्द्रिकायाम् ।

इत्यादयोऽनेके उल्लेखा उपलभ्यन्ते । "

चिन्त्यं चैतत् सुसूक्ष्मचिन्तनशीलैः प्रेक्षावद्भिः, शाब्दिकानां तदाशयस्तैर्नैव सम्यग् व्यचारि वा नैव समवबोधीति ज्ञायते । सर्वदैव यतः लक्षणप्रवृत्तिर्लक्ष्यदर्शन-पूर्विका भवति । लाक्षणिकैः शाब्दिकैः केवलं लक्ष्यदृष्टानां प्राक्सिद्धानामेव शब्दानामनुशा-सनं क्रियते । तच्च व्युत्पित्सूनां तत्तद्भाषाशब्दज्ञानार्थं वर्णानुपूर्वीबोधार्थं च व्याकरण-पद्धत्या प्रकृति–प्रत्यय–लोपागमादेश–वर्णविकारादिसूचनपूर्वं पदान्वाख्यानं क्रियते । तदपि भिन्नभिन्नवैयाकरणैर्भिन्न–भिन्नप्रकारेण प्रोच्यते । एवं शब्दशुद्धि–सिद्धिज्ञापने तदैव तथैव वा भाषाशब्दोत्पत्तिर्जातेति मन्तव्यं न चौचित्यमञ्चति । अद्यावधि भिन्न-भिन्नजनपदेषु प्रयुज्यमानाः सहस्रशोऽपि प्राकृताः शब्दाः वर्षसहस्रद्वयादपि प्राग्भवेषु जैनसिद्धान्तसूत्रेषु कथा–नाट्यप्रभृतिषु च प्रयुक्तास्तथैव किञ्चिदिव परावृत्ताश्च दृश्यन्ते ।

पाणिनीयभाष्यकारेण पतञ्जलिना यथा ' सिद्धे शब्दार्थसम्बन्धे ' संस्कृतशब्दानाम-नुशासनप्रवृत्तिरसूचि तथैव प्राकृतशब्दानां सिद्धतां विचार्य तत्सूचनाय शाब्दिकचण्डेन ' *सिद्धं प्राकृतं त्रेधा* ' इति सूत्रं प्राकृतलक्षणप्रारम्भे व्यरचि ।

वररुचिर्निजे प्राकृतप्रकाशे ' प्रकृतिः शौरसेनी ' [१०, २, ११, २] ' शौरसेनी । प्रकृतिः संस्कृतम् ' [१२, १, २] इत्यादीनि सूत्राणि निर्मितवान् । भामहेन च मनोरमाया तद्व्याख्येत्थमदर्शि–' अस्याः पैशाच्याः प्रकृतिः शौरसेनी । स्थितायां शौरसेन्यां पैशाचीलक्षणं प्रवर्तयितव्यम् । अस्या मागध्याः प्रकृतिः शौरसेनीति वेदितव्यम् ।' एवं हेमचन्द्राचार्यादिभिरपि प्राकृतस्य प्रकृतिः संस्कृतमित्युच्चारितेऽपि तथैव वेदितव्यं भवति–' स्थिते संस्कृते प्राकृतलक्षणं प्रवर्तयितव्यम् ' सिद्धा साध्यमाना च संस्कृत-प्रकृतिमुपादाय तत्र प्रत्यय–लोपागम–वर्णविकारादेशादिविभागदर्शनेन लक्षणपद्धत्या लक्ष्यदृष्टानां सिद्धानां प्राकृतशब्दानां ज्ञानं कर्तव्यम् । संस्कृतभाषायामेतादृशाः शब्दास्ते च प्राकृतभाषायामेतादृशाः,तत्र चैतावान् भेद इति ज्ञातव्यमयमाशयः । न चैतावता प्राकृतभाषा

संस्कृतभाषातः प्रादुर्भूतेत्याम्नातम्। ततः खलु लक्षणेऽपि केचिच्छब्दाः संस्कृतप्रकृतित्वेन, न सिध्यन्ति, लक्ष्येषु च दृश्यन्ते, तेषां शुद्धताज्ञापनाय 'दाढादयो बहुलम्' [परि० ४, ३४] इति सूत्ररचना प्राकृतप्रकाशे कृता विलोक्यते। भामहेन तादित्थं व्याख्यातम् 'आदिशब्दोऽय प्रकारे तेन सर्वे एव देशसङ्केतप्रवृत्तभाषाशब्दाः परिगृहीताः' इत्युक्तम्। प्राकृतमञ्जर्यां प्राकृतप्रकाशस्य पद्यविवृतौ च तदित्थं विवेचितम्—

"एषामपरिमेयत्वाद् दाढाऽऽदीनां पदं प्रति। न शक्या गणना वीचीर्गणयेत् को नु सागरे?॥
याः सर्वलोकसामान्याः संस्कृतानन्विता गिरः। अट्टमट्टप्रभृतयस्ताश्चाप्यत्रैव दर्शयेत्॥
संस्कृतप्रकृतित्वेन ये न सिध्यन्ति केवलम्। तेषां लक्ष्येषु शब्दानां दाढादित्वं विमृश्यताम्॥"

संस्कृतयोनि—संस्कृतभव—तज्जप्रभृतिशब्दानामप्याकूतमितोऽन्यद् वितर्क्यमाणं न समीचीनमाभाति। मानवानां सहजवचनव्यापाररूपप्रकृतिभवाः स्वभावसिद्धाः प्राग्भवा अपि प्राकृतशब्दास्तत्र तत्र शब्दानुशासने तु संस्कृतप्रकृतिमुपादाय संस्कृतसंस्कारोत्कर्षणपूर्वं ज्ञापिता यावत् प्रदर्शिता एव च संस्कृतप्रकृतौ साधिता अत एवोपचारात् ते तत्र संस्कृतयोनयः संस्कृतभवाः संस्कृतजा इत्यादिरूपेणोच्चार्यन्ते, परमार्थतस्तु ते प्रागेव सिद्धाः। अत एव वाक्पतिराजेन गौडवधे—'सकलाश्चेमा वाचः प्राकृतमहार्णवाद् निर्यान्ति, तत्रैव च प्रविशन्ति' इत्याद्युदगारि, यायावरीयराजशेखरेण काव्यमीमांसायाम्—'तद् योनिः किल संस्कृतस्य' इत्यादि वदता तदेवासूचि, नमिसाधुना रुद्रटीयकाव्यालङ्कारस्य टिप्पनेऽपि च तथा व्याख्यायि [भूमिका पृ० ८०].

हेमचन्द्राचार्यस्याशयोऽस्मादन्यथा न सम्भाव्यते। येन हेमचन्द्राचार्येण निजे प्राकृतशब्दानुशासने उदाहृतिनिदर्शने जैनसिद्धान्तसूत्रपाठा उदाहार्यन्त, तत्प्रणेतॄणां सर्वेषां तीर्थङ्कराणां च भाषा प्राकृतापरसंज्ञाऽर्धमागधी भवतीति स्वोपज्ञालङ्कारचूडा-

---

१ 'उसभमजिअं च वन्दे'—नामस्तवे [हैम. ८।१।२४]
'देवं नाग-सुवण्ण-'—श्रुतस्तवे [हैम ८।१।२६]
'लोगस्सुज्जोअगरा'—नामस्तवे [हैम. ८।१।१७७]
'चउवीसं पि जिणवरा'—नामस्तवे [हैम ८।३।१३७]
'तेणं कालेणं तेणं समएणं'—कल्पसूत्रे [हैम ८।३।१३७]

२ "अकृत्रिमस्वादुपदां परमार्थाभिधायिनीम्। सर्वभाषापरिणतां जैनीं वाचमुपास्महे॥
एकरूपाऽपि हि भगवतोऽर्धमागधीभाषा वारिदविमुक्तवारिवदाश्रयानुरूपतया परिणमति।"
—काव्यानुशासने [१,१]

'वाणी भाषा **अर्धमागधी** नर-तिर्यक्-सुरलोकभाषया संवदति तद्भाषाभावेन परिणमतीत्येवशीला।'
—हैमीनाममालायाम् [१,५९]

[illegible] प्रमा-
पादे. अनादिप्रवृत्तप्राकृतभाषाविशेषो देशीति देशीनाममालायां प्राह्णि. प्रमाणमी-
मांसायां [illegible] प्राकृतभाषा [illegible] निर्मिता इति
[illegible] न निजे प्राकृतशब्दानुशासने
स्वदर्शितवन्, तस्मादतो यथा 'प्राकृतभाषा संस्कृतभाषातः समुद्भूता' इति कथ्यते
तथा नैव सम्भाव्यते, परन्तु तेन प्राकृतभाषायाः प्राग्भाव [illegible], तच्च
कुमारपालप्रबन्धस्य [illegible]। अत्र विषये बहु वक्तव्यमपि भूमिकाया विस्तार-
भयादियताऽपि विरम्यते ।

अर्धमागधी भाषा

जिनवर-गणधरैर्निजसिद्धान्तः प्राकृतभाषायां प्राणायीति प्राक् प्रमाणपूर्वं प्रादर्शयम् । इयमेव चेयं प्राकृतमार्षप्राकृत-सञ्ज्ञयाऽप्युच्यते । सामान्यप्राकृतात् किञ्चिद्वैशिष्ट्ययोगेन चैतादृग् अर्धमागधीभाषानाम्ना पुरातनैर्व्याहारि । जैनसिद्धान्तादिगतोल्लेखदर्शनेन परिज्ञायते खल्वर्धमागधीभाषायाः प्रतिष्ठा । अन्तिमस्तीर्थङ्कृद् भगवान् महावीरस्तथाऽन्येऽपि सर्वे तीर्थङ्करा अस्यामेव भाषाया धर्ममुपदिशन्ति स्म । पुराणं जैनसिद्धान्तसूत्रमेतद्भाषानियतमाम्नायते । देवा अप्येतां भाषां भाषन्ते । एषैव भाषा भाष्यमाणाऽन्यभाषाभ्यो विशिष्यते । भाषाऽऽर्याश्चै-तस्यां भाषायां भाष्यमाणाया भाष्यन्ते । संस्कृतप्रधाने नाट्ये चेट-राजपुत्र-श्रेष्ठिप्रभृतीनां पाठ्यत्वेनास्या एव नियोजना निरदेशि तद्विदै । एतत्प्रतिष्ठापका उल्लेखाश्चेमे—

१ "देसविसेसपसिद्धीइ भण्णमाणा अणतया हुंति ।
तम्हा **अणाइपाइयपयट्टभासाविसेसओ** देसी ॥

स्वोपज्ञव्याख्या—तस्मा**दनादिप्रवृत्तप्राकृतभाषा**विशेष एवाय देशीशब्देनोच्यते ।"
—देशीनाममालायाम् [४]

२ "ननु यदि भवदीयानीमानि जैनसिद्धान्तसूत्राणि, तर्हि भवतः पूर्वं कानि किमीयानि वा तान्यासन्निति ।

अत्यल्पमिदमनुयुङ्क्थाः, **पाणिनि-पिङ्गल-कणादाक्ष**पादादिभ्योऽपि पूर्वं कानि किमीयानि वा व्याकरणादिसूत्राणीत्येतदपि पर्यनुयुङ्क्ष्व ।

अनाद्य एवैता विद्याः संक्षेप-विस्तरविवक्षया नव-नवीभवन्ति, तत्तत्कर्तृकाश्चोच्यन्ते । किं नाश्रौषीर्न कदाचिदनीदृशं जगदिति ॥" —प्रमाणमीमांसायाम् ।

३ 'हेट्ठट्ठियसूरनिवारणाय—' [गउडवहे गा. १५, हैम ८।४।४४८]
'अत्थालोअणतरला—' [गउडवहे गा ८६, हैम. ८।१।७]
'उवमासु अपज्जतेभ-' [गउडवहे गा. १८८, हैम ८।१।७]
'विससिजन्तमहापसु-' [गउडवहे गा. ३१९, हैम. ८।१।८]

समवायाङ्गसूत्रे—

अर्हद्देशना-भाषा "भगवं च णं अद्धमागहीए भासाए धम्ममाइक्खइ । सा वि य णं अद्धमागही भासा भासिज्जमाणी तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाणं दुप्पय–चउप्पय–मिय–पसु–पक्खि–सरीसिवाणं अप्पप्पणो हिय–सिव–सुहदायभासत्ताए परिणमइ ।" —[स्था. ३४ आ. समितिप्र० पृ. ६०]

औपपातिकसूत्रे—

" अद्धमागहाए भासाए भासति अरिहा धम्मं । "

" तए णं समणे भगवं महावीरे कूणिअस्स भंभसारपुत्तस्स अद्धमागहाए भासाए भासति । " —[आ. स. पृ. ३४, ७७]

महावीरनिर्वाणात् ५३० (वि. स. ६०) वर्षे विमलसूरिः—

" आयंरिससमा धरणी जायइ इह अद्धमागही वाणी ।
तो अद्धमागहीए भासाए सव्वजीवहियजणणं ।
जलहरगम्भीररवो कहेइ धम्मं जिणवरिंदो ॥ "

—पउमचरिए [प. ५. ६, उ. २, गा. ३४, ३५]

हेमचन्द्राचार्यः—

"वाणी नृ–तिर्यक्–सुरलोकभाषा संवादिनी ।

टी० व्या० [तीर्थङ्कराणां] वाणी भाषा अर्धमागधी नर–तिर्यक्–सुरलोकभाषया संवदति तद्भाषाभावेन परिणमतीत्यर्थः ।"

—अभिधानचिन्तामणिनाममालायाम् [का० १, श्लो० ५९]

---

१ भगवांश्च णं अर्धमागध्या भाषया धर्ममाख्याति । साऽपि च णं अर्धमागधी भाषा भाष्यमाणा तेषां सर्वेषामार्याणामनार्याणां द्विपद–चतुष्पद–मृग–पशु–पक्षि–सरीसृपाणामात्मन आत्मनो हित–शिव–सुखदायभाषतया परिणमति ।

२ अर्धमागध्या भाषया भाषतेऽर्हन् धर्मम् ।

३ ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः कूणिकस्य भम्भसारपुत्रस्य अर्धमागध्या भाषया भाषते ।

४ " [illegible]

५ [illegible]

[illegible]

"एकरूपाऽपि हि भगवतोऽर्धमागधीभाषा वारिदविमुक्तवारिवदाश्रयानुरूपतया परिणमति" इत्यादि । —स्वोपज्ञकाव्यानुशासनवृत्तौ [श्लो० १]

वाग्भटः—

"सर्वार्धमागधीं सर्वभाषासु परिणामिनीम् ।
सर्वेषां सर्वतो वाचं सार्वज्ञीं प्रणिदध्महे ॥" —काव्यानुशासने ।

पारिष्ठापनिकाविधौ—

जैनसूत्रभाषा

"पुव्वावरसंजुत्तं वेरग्गकरं सततमविरुद्धं ।
पोराणमद्धमागहभासानियय हवइ सुत्तं ॥"

—आवश्यकसूत्रे [दे. ला. प्र. प. १२८]

हेमचन्द्राचार्यः—

'पोराणमद्धमागहभासानियय हवइ सुत्त' इत्यादिना आर्षस्य अर्धमागधभाषा-नियतत्वमाम्नायि वृद्धैस्तदपि प्रायोऽस्यैव विधानात् न वक्ष्यमाणलक्षणस्य ।

—[है. प्रा. ८।४।२८७]

भगवतीसूत्रे—

देव-भाषा विशिष्टा भाषा

"देवा ण भते ! कयराए भासाए भासंति ? । कयरा वा भासा भासिज्जमाणी विसिस्सइ ? । गोयमा ! देवा ण अद्धमागहाए भासाए भासंति । सा वि य ण अद्धमागही भासा भासिज्जमाणी विसिस्सइ ।

—[श० ५, उ० ४, सू. १९१ आ. स. पृ. २३१]

नमिसाधुरुद्रटे प्राचीन पद्यम्—

"सव्वेसिंभासगे सिद्ध देवाण अद्धमागही वाणी । "—रु. टिप्पने ।

प्रज्ञापनासूत्रे—

अर्धमागधी भाषा

से किं त भासारिया ? । भासारिया जे णं अद्धमागहाए भासाए भासंति । जत्थ वि य बंभी लिवी पवत्तइ ।

—[आ. स. पृ. ५६]

---

१ [illegible] । पुराणमर्धमागधभाषानियतं भवति सूत्रम् ॥

२ [illegible] विशिष्यते ? । [illegible] अर्धमागध्या [illegible] भाषन्ते । सापि च [illegible] अर्धमागधी भाषा [illegible] विशिष्यते ।

३ [illegible] ।

४ [illegible] ? । [illegible] अर्धमागध्या भाषया भाषन्ते । [illegible] ।

भरतमुनिः—

नाट्ये पाठ्या भाषा

" मागध्यवन्तिजा प्राच्या शूरसेन्यर्धमागधी ।
वाल्हीका दाक्षिणात्या च सप्त भाषाः प्रकीर्तिताः ॥ "
" चेटानां राजपुत्राणां श्रेष्ठिनां चार्धमागधी[1] । "

—नाट्यशास्त्रे [अ. १७, श्लो० ४८,५०]

शकसं. ५९८ (वि. सं. ७३३) वर्षे जिनदासमहत्तरः—

अर्धमागधी-शब्दव्याख्या

" मगहद्धविसयभासानिबद्धं अद्धमागहं । अहवा अट्ठारसदेसीभासा-णियतं अद्धमागधं । " —निशीथचूर्णौ ।

वि. सं. ११२०–८ वर्षे अभयदेवसूरिः—

" अद्धमागहीय त्ति ' प्राकृतादीनां षण्णां भाषाविशेषाणां मध्ये या मागधी नाम भाषा ' रसोर्लशौ मागध्याम् ' इत्यादिलक्षणवती सा असमाश्रितस्वकीयसमग्रलक्षणा ' अर्धमागधी ' इत्युच्यते ।" —समवायाङ्गसूत्रवृत्तौ [पृ. ९८]

" रसोर्लशौ मागध्याम् ' इत्यादि यन्मागधभाषालक्षणं तेनापरिपूर्णा प्राकृत-[भाषालक्षण]बहुला ' अर्धमागधी ' इत्युच्यते ।" —औपपातिकसूत्रवृत्तौ ।

" मागधभाषालक्षणं किञ्चित् किञ्चिच्च प्राकृतभाषालक्षणं यस्यामस्ति सा ' अर्ध-मागध्याः' इति व्युत्पत्त्या अर्धमागधी ।" —भगवतीसूत्रवृत्तौ ।

मलयगिरिः—

"अतः सो पुंसि' इति मागधिकभाषालक्षणात् सर्वमपि हि प्रवचनमर्धमागधिक-भाषाऽऽत्मकम्, अर्धमागधिकभाषया तीर्थकृतां देशनाप्रवृत्तेः ।" —[illegible] ।

मार्कण्डेयः—

"शौरसेन्या अदूरत्वाद् इयमेवार्धमागधी ।" —प्राकृतसर्वस्वे [पृ. १०३]

---

१ भरतमुनिप्रणीते नाट्यशास्त्रेऽभिनवगुप्तविरचिताभिनवभारत्या [illegible] -संहितायां गीतेर्विषयोऽपि विवेचितः ([illegible] सिरीज प्र. [illegible] ५, पृ. २५५–२५७) [illegible] ।

२ जिनदासमहत्तरकृता [illegible] चूर्णिः [illegible] —
" [illegible] "
—[illegible] ।

३ [illegible] ।

क्रमदीश्वरः—

" महाराष्ट्रीमिश्राऽर्धमागधी ।" —संक्षिप्तसारे [पृ. ३८, सू. ९७]

अष्टादश देशीभाषाः जिनदासमहत्तरेणार्धमागध्या अष्टादशदेशीभाषानियतत्वमसूचि, तथा जैनसिद्धान्तेऽपि राजकुमार–गणिकाऽऽदीनामष्टादशदेशीभाषाविशारदत्वं व्यावर्णि । ततो ज्ञायते खलु भारतवर्षेऽष्टादशदेशीभाषाणां प्राक् प्रतिष्ठा ।

तथा च ज्ञातसूत्रे—

"[1]तते ण से मेहे कुमारे बावत्तरिकलापडिए णवगयसुयत्त(णवगसुत्त)पडिबोहिए **अट्ठारसविहि(इ)प्पयारदेसिभासा**विसारए गीयरई गधव्वणट्टकुसले × ×।"

"[2]तत्थ णं चंपाए णयरीए **देवदत्ता** णाम गणिया परिवसइ चउसट्ठिकला-पंडिया चउसट्ठिगणियागुणोववेया अउणत्तीसविसेसरममाणी एक्कवीसरइगुणप्पहाणा बत्तीसपुरिसोवयारकुसला णवगसुत्तपडिबोहिया **अट्ठारसदेसीभासा**विसारया सिंगारागारचारुवेसा × × ।"

—[ओ. इ. ता. प. २९,७१; आ. समितिप्र० ३८,९२]

विपाकश्रुते—

"[3]तत्थ ण **वाणियगामे कामज्झया** नाम गणिया होत्था बावत्तरिकलापडिया चउसट्ठिगणियागुणोववेया एगूणतीसविसेसे रममाणी एक्कवीसरतिगुणप्पहाणा बत्तीस-पुरिसोवयारकुसला णवगसुत्तपडिबोहिया **अट्ठारसदेसीभासा**विसारया सिंगारागार-चारुवेसा गीयरई गधव्वनट्टकुसला ।

—[अ. २, सू. ८, आ. समिति. पृ. ४९]

औपपातिकसूत्रे—

"[4]तए ण से **दढपइण्णे** दारए बावत्तरिकलापंडिए नवंगसुत्तपडिबोहिए **अट्ठारस-**

---

१ ततः खलु स मेघः कुमारो द्वासप्ततिकलापण्डितो सुप्तप्रतिबोधितनवाङ्गोऽष्टादशविधदेशी-भाषाविशारदो गीतरतिर्गान्धर्व–नाट्यकुशलः * * ।

२ तत्र खलु चम्पाया नगर्यां **देवदत्ता नाम** गणिका परिवसति चतुःषष्टिकलापण्डिता चतुष्प-ष्टिगणिकागुणोपपेता एकोनत्रिशद्विशेपरममाणा एकविशतिरतिगुणप्रधाना द्वात्रिंशत्पुरुपोपचारकुशला सुप्तप्रतिबोधितनवाङ्गा अष्टादशदेशीभाषाविशारदा शृङ्गारागारचारुवेषा ।

३ तत्र खलु वाणिजग्रामे **कामध्वजा** नाम गणिकाऽभूत् द्वासप्ततिकलापण्डिता चतु षष्टि-गणिकागुणोपपेता एकोनत्रिशद्विशेपरममाणा एकविशतिरतिगुणप्रधाना द्वात्रिंशत्पुरुपोपचार-कुशला सुप्तप्रतिबोधितनवाङ्गा अष्टादशदेशीभाषाविशारदा शृङ्गारागारचारुवेषा गीतरति-र्गान्धर्वनाट्यकुशला * * ।

४ तत्र खलु स दृढप्रतिज्ञो दारको द्वासप्ततिकलापण्डितो नवाङ्गस्रोत·प्रतिवोधकोऽष्टादशदेशी-भाषाविशारदो गीतरतिर्गान्धर्वनाट्यकुशलः * * ।

देसीभासाविसारए गीयरती गंधव्वणट्टकुसले ।" —[आ. समितिप्र० प. ९८]

राजप्रश्नीयसूत्रे—

"तए ण से दढपतिण्णे दारए उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जोव्वणग-मणुपत्ते बावत्तरिकलापंडिए अट्ठारसविहदेसिप्पगारभासाविसारए णवंगसुत्तपडिबोहए गीयरई गंधव्वनट्टकुसले सिंगारागारचारुवेसे * * ।"

—[आ. समितिप्र० प. १४८]

कुवलयमालाकथायाम्—

विक्रमीयनवमशताब्दीपूर्वार्धभवायां कुवलयमालाकथायामष्टादशदेशीभाषाणां दिग्दर्शनं कारितं तत्तद्देश्यानां वर्ण–वपुर्वेष–प्रकृतिप्रदर्शनपुरःसरम्। परिचेतव्यं खलु प्राक् कुवलयमालाकथा–कर्तृ–समयादिसम्बन्धो यतोऽवसीयतेऽपभ्रंश–देशीभाषाऽऽदीनां विशिष्टं स्वरूपम्। क्षत्रियराजकुलोत्पन्नेनाचार्योद्योतनेन दाक्षिण्यचिह्नसूरिणा जावालि-पुरे निजविद्यागुरुवीरभद्रकारिते ऋषभजिनेन्द्रायतने स्थित्वा शककाले एकदिनेनेषु सप्तसु शतेषु व्यतीतेषु (वि. स. ८३५ वर्षे) चैत्रस्य कृष्णपक्षे चतुर्दश्यामपराह्णे एषा कुवलयमालासंज्ञिका धर्मकथा रचिताऽऽसीद्, यदा तत्र श्रीवत्सराजनामा रणहस्ती पार्थिवो विद्यमान आसीत्। अस्याः कथायाः प्राचीनं वि. सं. ११३९ वर्षे लिखितं ताडपत्रीयमादर्शपुस्तकमद्यापि जेसलमेरुदुर्गीयजैनभाण्डागारे विद्यते[2]। वि. सं. ११६० वर्षे देवचन्द्रसूरिणा, त्रयोदशशताब्द्यां माणिक्यचन्द्रसूरिणा चेयं कथा शान्तिनाथचरितेऽस्मारि, रत्नप्रभसूरिणा च चतुर्दशशताब्दीप्रारम्भे संस्कृतभाषायां संक्षेपरूपेणान्तरे।

---

१ तत्र खलु स दृढप्रतिज्ञो दारक उन्मुक्तबालभावो विज्ञानपरिणतमात्रो यौवन[illegible] द्वासप्ततिकलापण्डितोऽष्टादशविधप्रकारदेशीभाषाविशारदः सुप्त–प्रतिबोधितनवाङ्गो [illegible] धैनाट्यकुशलः शृङ्गारागारचारुवेषः * * ।

२"आसी तिकम्मारिउ महादुवारम्मि खत्तिउ पयडो। उज्जोअणो त्ति णामं तच्चिय परिभुं[illegible] ।
तस्स वि पुत्तो संपइ णामेण वडेसरो त्ति पयडगुणो। तस्सुज्जोअणणामो तणउ अह [illegible] ।
तुंगमलंघं जिणभवणमणहरं सावयाउलं विसमं। जावालिउरं अट्ठावयं व अह [illegible]
तुंगं धवलं मणहारिरयणपसरंतधयवडाडोवं। उसहजिणिंदायणं करावियं वीरभद्देण।
तत्थ ठिएण अह चोद्दसीए चेत्तस्स कण्हपक्खम्मि। णिम्मविया बोहिकरी [illegible] ।
परभडभिउडीभंगो पणईयणरोहिणीकलाचंदो। सिरिवच्छरायणामो [illegible] ।
* * * चंदकुलावयवेण आयरियउज्जोअणेण रइआ मे। * * *
सगकाले वोलीणे वरिसाण सएहिं सत्तहिं गएहिं। एगदिणेणूणेहिं रइ[illegible] ।"

—कुवलयमालाकथा [illegible]

३ जे. भां. सूची [अप्रसिद्ध० पृ. ४२–१३; २७] [illegible]

चन्द्रकुलीनोऽसावुद्योतनसूरिर्महाद्वारनिवासिक्षत्रियोद्योतनस्य पौत्रो वटेश्वरस्य च तनय आसीदित्यादिनिजपरिचयं स्वय तत्प्रशस्तावसूचयत् ।

---

१ कवेर्जनको वटेश्वर' स एव कवेर्गुरोस्तत्त्वाचार्यस्य गुरुरासीदिति तत्प्रशस्तितो ज्ञायते-उत्तरापथे चन्द्रभागासरितस्तीरे स्थिता पर्वतिकापुरी तोरराजस्य राजधान्यासीत् । तोरराजस्य गुरुणा गुप्तवंशीयहरिगुप्ताचार्येण तत्र निवेशो दत्तोऽभूत् । तस्य शिष्यो महाकविर्देवगुप्तनामा तथा शिवचन्द्रगणिर्महत्तरश्च । स जिनवन्दनहेतवे भ्राम्यन् क्रमेण भिन्नमालनगरे सुस्थितः । तस्य शिष्यो यक्षदत्तगणिनामा क्षमाश्रमणो महात्मा त्रैलोक्येऽपि प्रकटयशा आसीत् । तस्य प्रभूता शिष्यास्तपो-वीर्य-वचन-लब्धि-सम्पन्ना आसन्, यैर्देवगृहैर्गूर्जरदेशो रम्यः कृतः; ते च षडिमे आसन्— १ नागः, २ वृन्दः, ३ मम्मटः, ४ दुर्गः, ५ आचार्योऽग्निशर्मा, ६ वटेश्वरश्च । तेन (वटेश्वरेण) आकाशवप्र(?)नगरे रम्यो जिनालयो निर्मापित आसीत्, तस्य मुखदर्शनादेव प्रकुपितोऽपि प्रशाम्यति स्म । तस्यान्तिम शिष्यस्तत्त्वाचार्यनामा तपः-शीलादिगुणवानासीत् । तस्य शिष्येण ह्रीदेवीदत्तदर्शनमनसा विलसद्दाक्षिण्यचिह्नेनैषा कुवलयमालाकथा रचिता । आचार्यवीरभद्रो हरिभद्रश्चैनस्य विद्यागुरु स्त इत्यादीत एव ज्ञायते—

"अत्थि पुहईपसिद्धा दोण्णि पहा दोण्णि चेय देस त्ति । तत्थ त्थि पहं णामेण उत्तरावह बुहजणाइण्ण॥
सुइदिअचारुसोहा विअसिअकमलाणणा विमलदेहा । तत्थत्थि जलहिदइआ सरिआ अह चंदभाय त्ति॥
तीरम्मि तीय पयडा पव्वइया णाम रयणसोहिल्ला । जत्थ त्थि ट्ठिए भुत्ता पुहई सिरितोररराएण ॥
तस्स गुरू हरिउत्तो आयरिउ आसि गुत्तवसाउ । तीय णयरीय दिण्णो जेण णिवेसो तहि काले ॥
तस्स वि सिस्सो पयडो महाकई देवउत्तणामो त्ति । ....सिवचंदगणी यह मयहरो त्ति ॥
सो जिणवदणहेउं कह वि भमंतो कमेण संपत्तो । सिरिभिल्लमालणयरम्मि संठिउ कप्परुक्खो व्व ॥
तस्स खमासमणगुणा णामेण जक्खयत्तगणिणामो । सीसो महइ महप्पा आसि तिलोए वि पयडजसो॥
तस्स य प(व)हुयसीसा तववीरिअवयणलद्धिसंपण्णा । रम्मो गुज्जरदेसो जेहि कउ देवहरएहि ॥
णागो विंदो मम्मड दुग्गो आयरियअग्गिसम्मो य । छट्ठो वडेसरो छम्मुहस्स वअणस्स ते आसि ॥
आगासवप्पणरो जिणालयं तेण णिम्मविय रम्मं।तस्स मुहदसणे च्चिअ अवि पसमइ जो अचत्थो वि॥
तस्स वि सीसो अंतो तत्ताअरिउ त्ति णाम पयडगुणो । आसि तवतेयणिज्जियपविगयमोहो ॥
.... सीलगविउलसालो लक्खणरुक्खो व्व णिक्कपो ॥
सीसेण तस्स एसा हिरिदेवीदिण्णदसणमणेण । रइया कुवलयमाला विलसियदक्खिण्णइन्धेण॥
दिण्णजहिच्छियफलउ बहुकित्तीकुसुमरेहिराभोउ ।आयरियवीरभद्दो अत्थावरो कप्परुक्खो व्व ॥
सो सिद्धतेण गुरू जुत्तीसत्येहि जस्स हरिभद्दो । बहुसत्यगंथवित्थरपत्थरियपयडसव्व(च)त्थो ॥"

—कुवलयमालाकथायाम् [जे. भा. ता. प २५२-३]

दाक्षिण्यचिह्नेनोद्योतनाचार्याभिधेनैतेन कविना पादलिप्त-सातवाहन-छप्पण्णय (षट्पर्णक)-गुणाढ्य-व्यास-वाल्मीक-बाण-विमलाङ्क-देवगुप्त-हरिवंशकार-सुलोचनाकार-प्रभञ्जन-रविषेण(?)भव-विरहाङ्कप्रभृतिमहाकवीनां तरङ्गवती-कोश(गाथासप्तशती)-छेकभणिति-बृहत्कथा-भारत-रामायण-कादम्बरी-प्राकृत-त्रिपुरुषचरित-हरिवंश-सुलोचना-यशोधरचरित-पद्मचरित-समरमृगाङ्ककथाकृतयः कुवलयमालाकथाप्रारम्भे प्रशंसिताः । तत्र च त्रिपुरुषचरितकारो महाकविर्देवगुप्तस्तूपरि यथाऽसूचि तथा तोरराजगुरुगुप्तवंशीयहरिगुप्तस्य शिष्यः, कुवलयमालाकर्तुश्च तस्यैव पूर्वजो ज्ञायते ।

एषा कुवलयमालाकथा संकीर्णकथात्वेन प्राधान्येन प्राकृतभाषायां रचिताऽपि कुतूहलेन क्वचित् परवचनवशेन संस्कृतापभ्रंश–पैशाचीभाषास्वपि निबद्धाऽत एव कविना देशीभाषालक्षणविद्भ्यस्तदविज्ञेभ्योऽपि च कुवलयमालापठनार्थमप्रार्थि[1]। ह्रीदेवीप्रसादसम्भवाया-मत्र कथायां प्रसङ्गतोऽष्टादशदेशीभाषाणां मध्याद् गोल्ल–मध्यदेश–मगधान्तर्वेदी–कीर–टक्क–सिन्ध–मरु–गूर्जर–लाट–मालव–कर्णाटक–तायिक–कोसल–महाराष्ट्रान्ध्र–भवाना षोडशदेश्यानां वणिजां वपुर्वर्ण–वेष–प्रकृतिपूर्वं भाषास्वरूपं प्रदर्शितमित्थमवलोक्यते—

"जाव थोअंतरे दिट्ठं इमिणा अणेयव(व)णिअपसारयावद्धकयाविक्कयपयत्त-वट्टमाणकलयलरव हट्टमग्गं ति। तत्थ य पविसमाणेण दिट्ठे अणेयदेसभासालक्खिए देसवणिए। त जहा—

---

१ "**पायय**भासारइया मरहट्ठय-देसिवण्णयणिबद्धा। सुद्धा सयलकह चिय तावस-जिण-सत्थवाहिल्ला॥ कोऊहलेण कत्थइ परवयणवसेण **सक्कय**णिबद्धा। किंचि **अवब्भंस**कआ दा विय **पेसाय**भासिल्ला॥" सव्वकहागुणजुत्ता सिंगारमणोहरा सुरइअंगी। सव्वकलागमसुहया **संकिण्णकह** त्ति णायव्वा॥ एयाण पुण मज्झे एस चिअ होइ एत्थ रमणिज्जा 'सव्वभणिईण सारो जेण इमा तेण तं भणिमो॥"
—कुवलयमालाकथायाम् [जे. भां. ता. प. ३]

२ "लद्धं पि थिरं होहिति होइ विअड्ढो कई य पत्तट्ठो। तम्हा **कुवलयमालं** वाएज्ज सुहो पयत्तेण॥ जो जाणइ **देसीउ भासाउ** लक्खणाइं धा ज(धाऊ)य। वयणय गाहा छेअं **कुवलयमाल** पि सो पढउ॥ एआइं जो ण याणइ सो वि हु वाएउ पोत्थयं घेत्तुं। एत्थं चिय अह णाहिति कइणो हि उ णिउ[ण]त्तणगुणेण॥ जो सज्जणो विअड्ढो एसा रामेइ तं महालक्खं। जो पिसुणदुव्विअड्ढो रसहाव तस्स णो देइ॥"
—कुवलयमालाकथायाम् [जे. भां. ता. प. २५२]

३ ह्रीदेवीप्रसादाद् विरचितामेता धर्मकथा सुजन-पाणिगृहीतीं कुर्वता तेन कविजनकेनेद व्यज्ञपि– 'हे सुजन! दुर्गतबालेव ऋजुपदगामिनी सरलोल्लापा भूषणविहीना चैषा कथा–कन्या मया तुभ्यं स्नेहेन दत्ताऽस्यै स्नेहं दद्या, अस्याः स्खलितं छादयेः, वचनं पूरयेः, अथवा तव कुलस्य सदृशं कुर्याः' इति। एताश्च तत्प्रतिपादिका गाथा—

जीए मह **देवयाए** अक्खराण साहियं इमं सव्वं। तीए चिअ णिम्मविया एसा अम्हे मिस एत्थ॥ हिअइत्स्स पहरमेत्ते गथसयं कुणउ भणउ को पुरिसो। हिअयगया **हिरिदेवी** जइ मि लिह तस्स णो देइ॥ पउमासणंमि पउमभिआए पउमेण हत्थपउमम्मि। हिअयपउमम्मि सा मे **हिरिदेवी** होउ सण्णिहिआ॥ जइ किंचि लिंगभिण्णं विभत्तिभिण्णं च कारयविहीण। रइसेण मए लिहियं को दोसो एत्थ देवीए?॥ उज्जुअपयगमणिल्ला सरलुल्लावा य भूसणविहूणा। दुग्गयबाल व्व मए दिण्णा तुह सुअण! णेहेण। णेहं देज्ज इमीए खलिअं छाएज्ज वयणयं पुलए। अहवा कुलस्स सरिसं करेज्ज हो! तुज्झ ज सुअणा!॥ धसिअकलाकलावा **धम्मकहा** णेयविक्खियणरिदा। इह लोए होइ थिरा एसा उसहस्स कित्ति व्व॥"
—कुवलयमालाकथायाम् [जे. भा. ता. प. २५२]

४ यावत् स्तोकान्तरे दृष्टोऽनेनानेकवणिक्प्रसारितावद्धक्रयविक्रयप्रवृत्तिवर्तमानकलकलरवो हट्ट-मार्ग इति। तत्र च प्रविशता दृष्टा अनेकदेशभाषालक्षिता देशवणिजः। तद् यथा—

कैसिणे णिट्ठुरवयणे बहुकरसमरभुंजए अलज्जे य ।
'अरे' त्ति उल्लवते अह पेच्छइ **गोल्लए** तत्थ ॥
णय–णीति–संधि–विग्गहपडुए बहुजंपिरे य पयतीए ।
'तेरे मेरे आउ' त्ति जंपिरे **मज्झदेसे** य ॥
णीहरियपोट्टदुव्वण्णमडहए सुरयकेलितल्लिच्छे ।
'एगे ले' जपुल्ले अह पेच्छइ **मागहे** कुमारो ॥
कविले पिंगलणयणे भोअणकहमेत्तदिण्णवावारे ।
'कित्तो किम्मो जिअ' जंपिरे य अह **अंतवेते** य ।
उत्तुंग–थूलघोणे कणयवण्णे य भारवाहे य ।
'सरि वा(पा)रि' जंपिरे **कीरे** कुमारो पलोएइ ॥
दक्खिण्ण–दाण–पोरुस–विण्णाण–दयाविवज्जियसरीरे ।
'एह तेहं' चवते **टक्के** उण पेच्छए कुमारो ॥
सललित–मिद्दु–मदपए गंधव्वपिए सदेसगयचित्ते ।
'व(च)उडयमे' भणिरे सुहए अह **सेन्धवे** दिट्ठे ॥
वंके जडे य जड्डे बहुभोइ कठि(ढि)ण–पीण–सू(थू)णंगे ।

---

१ कृष्णान् निष्ठुरवचनान् बहुकसमरभुञ्जानानलज्जाश्च ।
'अर रे' इत्युल्लपतोऽथ प्रेक्षते **गोल्लकां**स्तत्र ॥
नय-नीति-सन्धि-विग्रहपटुकान् बहुजल्पाकाश्च प्रकृत्या ।
'तेरे मेरे आओ' इति जल्पतो **मध्यदेश्यां**श्च ॥
निःसृतोदर-दुर्वर्ण-वामनान् सुरतकेलितल्लिप्सान् ।
'एगे ले' जल्पाकानथ प्रेक्षते **मागधान्** कुमारः ॥
कपिलान् पिङ्गलनयनान् भोजनकथामात्रदत्तव्यापारान् ।
'कित्तो किम्मो जिअ' जल्पाकानथ**ान्तर्वेद्यां**श्च ॥
उत्तुङ्ग-स्थूलघोणान् कनकवर्णांश्च भारवाहाश्च ।
'सरि पारि' जल्पाकान् **कीरान्** कुमार प्रलोकयति ॥
दाक्षिण्य-दान-पौरुष-विज्ञान-दयाविवर्जितशरीरान् ।
'एहं तेह' ब्रुवाणान् **टक्कान्** पुनः प्रेक्षते कुमारः ॥
सललित-मृदु-मन्दपदान् गान्धर्वप्रियान् स्वदेशगतचित्तान् ।
'चउडय मे' भणतः सुभगानथ **सैन्धवान्** दृष्टान् ॥
वक्रान् जडांश्च जाड्ये बहुभोजिनः कठिन-पीन-स्थूलाङ्गान् ।

‘ अप्पा तुप्पा ’ भणिरे अह पेच्छइ मारुए तत्तो ॥
घयलो(ला)लियपुट्ठंगे धम्मपरे सधि–विग्गह णिउणे ।
‘ णउ रे भल्लउं ’ भणिरे अह पेच्छइ गुज्जरे अवरे ॥
ण्हाउलित्त–विलित्ते कयसीमते सुसोहियसुगत्ते ।
‘ आहम्ह काइं तुम्ह मित्तु ’ भणिरे पेच्छए लाडे ॥
तणु–साम–मउहदेहे कोवणए माण–जीविणो रोद्दे ।
‘ भाउअ भइणी तुम्हे ’ भणिरे अह मालवे दिट्ठे ॥
उक्कडदप्पे पिअमोहणे ए(प)रोद्दे पयगपिसी य ।
‘ अड्डि पोण्डि म(न)रे ’ भणिरे पेच्छइ कण्णाडए अण्णे ॥
कुप्पासपाउअगे मासरुई पाणमयणतल्लिच्छे ।
‘ इसि किसि मिसि ’ भणमाणे अह पेच्छइ ताइए अवरे ॥
सव्वकलापत्तट्ठो(ड्डे) माणी पिअकोवणे कढिणदेहे ।
‘ जल तल ले ’ भणमाणे कोसलए पुल्इए अवरे ॥
दढ–मडह–सामलंगे सहिरे अहिमाण–कल्हसीले य ।
‘ दिण्णल्ले गहिल्ले ’ उल्लविरे तत्थ मरहट्ठे ॥
पिअमहिला–सगामे सुदरगत्ते य भोइणे रोद्दे ।

---

१ ‘ अप्पा तुप्पा ’ भणतोऽथ प्रेक्षते मारवा[illegible] ॥
घृतलो(ला)लितपुष्टाङ्गान् धर्मपरान् सन्धि-विग्रहे निपुणान् ।
‘ णउ रे भल्लउं ’ भणतोऽथ पेक्षते गौर्जरानपरान् ॥
स्नातोलिप्त-विलिप्तान् कचसीमन्तान् सुशोभितगात्रान् ।
‘ आहम्ह काइं तुम्हं मित्तु ’ भणतः पेक्षते लाटीयान् ॥
तनु-श्याम-मधुरदेहान् कोपनान् मानजीविनो रौद्रान् ।
‘ भाउअ भइणी तुम्हे ’ भणतोऽथ मालवीयान् [illegible] ॥
[illegible]दर्पान् प्रियमोहनान् पररौद्रान् [illegible] ।
‘ अड्डि पोण्डि म(न)रे ’ [illegible] कर्णाटकीयान् [illegible]
कूर्पासप्रावृताङ्गान् [illegible] ।
‘ इसि किसि मिसि ’ [illegible] ताचिका[illegible]
[illegible]
‘ जल तल ले ’ [illegible] कोशलिका[illegible] ।
[illegible]
‘ [illegible] ’ [illegible] महाराष्ट्रिका[illegible] ।
[illegible]
[illegible]

'अटि पुटि रटि' भणते र(अ)न्ध्रे कुमरो पलोएइ ॥
इअ अट्ठारस देसीभासाउ पुलइऊण सिरिअत्तो ।
अण्णाइ अ पुलएई खस-पारस-वब्बरादीए ॥"

—कुवलयमालाकथायाम् । [जे. भा. ता. १३१-२]

देशभाषाणां प्राचीनता

उद्धृतैरुपरितनैः कुवलयमालाया उल्लेखैरवगम्यते खलु तत्तद्देशभाषाणा प्राचीनतेति तदर्वाचीनताविषयकं केषाञ्चिदभिमतं निरस्तं भवति । पादलिप्ताचार्यादिविरचितदेशीशास्त्रपरिशीलनेन विरचिते देशीशब्दसङ्ग्रहे सूच्यते खलु हेमचन्द्राचार्येण देशविशेषप्रसिद्धशब्दानामनन्तत्वमशक्यसर्वसङ्ग्रहत्वं च²। बृहत्कल्पप्रभृतिषु जैनसिद्धान्तग्रन्थेषु महाभारत-नाट्यशास्त्र-कामशास्त्र-विष्णुधर्मोत्तर-मृच्छकटिक-मुद्राराक्षस-कादम्बरी-दशरूपकप्रभृतिष्वन्यग्रन्थेष्वपि देशभाषाणां स्मरणान्यवाप्यन्ते । तथाहि—

'णाणाविहदेसभासन्नू × × गुणसयकलिओ जुत्तो(ग्गो) पवयणसारं परिकहेउं ।'³
[बृहत्कल्पे प. ४९, दशवैकालिकवृत्तौ प. ९ उद्ध्रियते हरिभद्रसूरिणा]

"णाणादेसीकुसलो णाणादेसीकप्पस्स सुत्तस्स ।
अभिलावे अत्थकुसलो होई तओऽणेण गतव्व ॥"⁴

—बृहत्कल्पे [उ. ६, वृ. प. ८३१]

---

१ 'अटि पुटि रटि' भणत आन्ध्रान् कुमारः प्रलोकते ॥
इत्यष्टादश देशीभाषाः प्रलोक्य श्रीदत्त ।
अन्याश्च प्रलोकयति खस-पारस-बर्बरादीन् ॥

२ "इदानीं नानादेशप्रसिद्धभाषास्वतिव्याप्तिवारणाय देशीलक्षणमाह—
देसविसेसपसिद्धीइ भण्णमाणा अणंतया हुंति । तम्हा अणाइपाइयपयट्टभासाविसेसओ देसी ॥
देशविशेषा महाराष्ट्र-विदर्भाभीरादयस्तेषु प्रसिद्धया भगा पश्चात्, निक्कइला जिन., उत्तुहहुविओ उत्क्षिप्तः, प्रेयडो धूर्तः, हिङ्गो जारः, विड्डो प्रपञ्च, दट-मूढो मूर्ख एकग्राही इत्येवमादयः शब्दा यदि उच्येरन् तदा देशविशेषाणामनन्तत्वात् पुरुषायुषेणापि न सर्वसङ्ग्रहः स्यात्, तस्मादनादिप्रवृत्तप्राकृतभाषाविशेष एवाय देशीशब्देनोच्यते इति नातिव्याप्तिः । यदाह—
'वाचस्पतेरपि मतिर्न प्रभवति दिव्ययुगसहस्रेण ।
देशेषु ये प्रसिद्धास्तान् शब्दान् सर्वान् समुच्चेतुम् ॥"
—देशीनाममालायाम् [गा. ४.]

३ नानाविधदेशभाषाज्ञः × × गुणशतकलितो योग्यः प्रवचनसारं परिकथयितुम् ।

४ नानादेशी(देशभाषा)कुशलो नानादेशीकल्पस्य सूत्रस्य ।
अभिलापेऽर्थकुशलो भवति ततोऽनेन गन्तव्यम् ॥

महर्षिव्यासः—

" नानाचर्मभिराच्छन्ना नानाभाषाश्च भारत !।
कुशला देशभाषासु जल्पन्तोऽन्योन्यमीश्वराः ॥"
—महाभारते (शल्यपर्व अ० ४६, श्लो० १०३)

भरतमुनिः—

" अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि देशभाषाविकल्पनम् ॥ × ×
सौरसेनं समाश्रित्य भाषा कार्या तु नाटके ।
अथवा च्छन्दतः कार्या देशभाषा प्रयोक्तृभिः ॥
नानादेशसमुत्थं हि काव्यं भवति नाटके ॥"
—नाट्यशास्त्रे [अ. १७, श्लो० २४, ४६, ४७]

वात्स्यायनः—

" नात्यन्तं संस्कृतेनैव नात्यन्तं देशभाषया ।
कथां गोष्ठीषु कथयल्लोके बहुमतो भवेत् ॥"—कामसूत्रे [१,४,५०]

" सुरते कर्णमूलेषु यच्च (तु निज)देशीयभाषया ।
दम्पत्योर्जल्पितं मन्दं मन्मनं तद् विदुर्बुधाः ॥ " —अन्यत्र ।

" संस्कृतैः प्राकृतैर्वाक्यैर्य. शिष्यमनुरूपतः ।
देशभाषाऽद्युपायैश्च बोधयेत् स गुरुः स्मृतः ॥"—विष्णुधर्मोत्तरे ।

शूद्रकः—

" चन्दनकः—अरे ! को अप्पचओ तुह ? वअं दक्खिणत्ता अव्वत्तभासिणो खस—खत्तिखड—खडहे—बिलअ—कण्णाट—कण्णप्पावरणअ—दविड—चोल—चीण—बर्बर—खेरखान—मुख-मधुघातप्रभृतीनां म्लेच्छजातीनाम् अनेकदेशभाषाभिज्ञा यथेष्ट मन्त्रयामो दिट्ठो दिट्ठा वा अज्जो अज्जआ वा किं शब्दविचारः ? स्त्री—पुं—नपुंसकव्याख्यानमप्रस्तुतम् ।" —मृच्छकटिके [अ. ६, पृ. २२१]

विशाखदत्तः—

" प्रयुक्ताश्च स्वपक्ष—परपक्षयोरनुरक्तापरक्तजनजिज्ञासया बहुविधदेश—वेष—भाषा—ऽऽचार—सञ्चारवेदिनो नानाव्यञ्जनाः प्रणिधयः । "—मुद्राराक्षसे [१,९]

बाणभट्टः—

'.शिक्षिताशेषदेशभाषेण सर्वलिपिज्ञेन ।' —कादम्बर्याम् [पृ. १०२]

धनञ्जयः—

" देशभाषा—क्रिया—वेषलक्षणाः स्युः प्रवृत्तयः ।
लोकादेवागम्यैता यथौचित्यं प्रयोजयेत् ॥
यद्देशं नीचपात्रं यत् तद्देशं तस्य भाषितम् । "
—दशरूपके [२,६४,६५]

भाषाचतुष्टये अपभ्रंश-स्थानम्

वाङ्मयस्य काव्यकायरूपाणां भाषाणां वा चातुर्विध्यमपि प्रतिपादित प्रतिष्ठितैः पुरातनैस्तद्विद्भिः खल्वपभ्रंशस्य प्रतिष्ठया । सातवाहननृपाश्रितगुणाढ्यकविविशेषणेऽप्येतद् द्योतितं सम्भाव्यते[1]। तथा कविदण्डी–

" तदेतद् वाङ्मयं भूयः संस्कृतं प्राकृतं तथा ।
अपभ्रंशश्च मिश्रं चेत्याहुरार्याश्चतुर्विधम् ॥ "

• —काव्यादर्शे [अ. १, ३२]

वि. सं. ८३५ वर्षे दाक्षिण्यचिह्नोद्योतनाचार्यः—

" ओयण्णिऊण य चिंतियं णेण—'अरे ! कयलीए उण भासाए एयं उल्लावियइ केणावि किंपि ? हूं अरे ! सक्कअं ताव ण होइ, जेण त अणेयपय-समास-णिवाउवसग्ग-विभत्ति-लिंगपरिअप्पणाकुवियप्पसयदुग्गमं दुज्जणहियय पिव विसमं ।

इमं पुण एरिसं । ता किं पाययं होज्ज ? । हुं, तं पि णो जेण त सयलकलाकलाव-(व)मालाजलकल्लोलसंकुलं लोयवुत्तंतमहोअहिमहापुरिसम(मु)हणुग्गयामयणीसंदबिंदु-संदोहं संघडिएएक्केक्कमवण्णापय-णाणारूवविरयणासहं सज्जणवयणं पिव सुहसंगयं ।

एयं पुण ण सुहु । ता किं अवहंसं होहिइ ? । हूं । तं पि णो जेण [त] सक्कय-पायय-उभयसुद्धासुद्धपयसमतरंगरंगंतवग्गिरं णवपाउसजलयपवाहपूरपव्वालियगिरिणइसरिसं समविसमं पणयकुवियपियपणइणी-समुल्लावसरिसं मणोहरं ।

---

१ " इति श्रीमत्कुन्तलजनपदेश्वर-प्रतिष्ठानपत्तनाधीश-शातकर्णोपनामक[illegible]-मलयवतीप्राणप्रिय-कालापप्रवर्तक-शर्ववर्मपीतप्र-[illegible]भूत-त्रयकभाषात्रय-स्वीकृतपैशाचिकपण्डितराजगुणाढ्यनिर्मितभृत्कथासरित्सागरोपाख्यानकथा[illegible]प्राकृत[illegible]-कविवत्सल-हालापरनामकश्रीसातवाहननरेन्द्रनिर्मिता विविधान्योक्तिमय[illegible]सुभाषितरत्नप्रधाना काव्योत्तमा सप्तशत्यवसानमगात ॥"—गाथासप्तशत्यान्ते [सि. दि ३. ३२५]

२ आकर्ण्य च चिन्तितमनेन—'अरे ! कतरया पुनर्भाषये[illegible] केनापि [illegible] ? हूं ! अरे ! संस्कृतं तावद् न भवति, येन तदनेकपद-समास-निपातोपसर्ग-विभक्ति-[illegible]विकल्पशतदुर्गमं दुर्जनहृदयमिव विषमम् ।

इदं पुनरीदृशम् । तत् किं प्राकृतं भवेत् ? । हूं । तदपि नो येन [illegible] [illegible]लोकवृत्तान्तमहोदधि-महापुरुषमुखनिर्गतामृतनिःस्यन्द[illegible] [illegible]-पद-नानारूपविरचनासहं सज्जनवचनमिव सुखसंगतम् ।

एतत् पुनर्न सुष्ठु । तत् किम् अपभ्रंशं भविष्यति ? । हूं । [illegible] [illegible] प्राकृतोभयशुद्धाशुद्धपदसमतरङ्गरङ्गद्वल्गु नवप्रावृड्[illegible] [illegible]नदीसदृशं समविषमं प्रणयकुपितप्रियप्रणयिनीसमुल्लाप[illegible] [illegible]:

एंय पुण ण सुद्दु । किं पुण होहिइ त्ति चिंतयंतेण पुणो समायंण्णिअं । अरे अत्थि **चउत्था(त्थी) भासा पेसार्या,** ता सा इमा होहि त्ति ॥"

--कुवलयमालाकथायाम् [जे. भा. ता. प. ९७, ९८]

भाषाचतुष्टयकवित्वविषये उपलभ्यन्तेऽन्येऽपीमे उल्लेखाः । राजशेखर उद्धरति तदुक्तमित्युल्लिख्य प्राचीनमिदं पद्यद्वयम्--

"एकोऽर्थः **संस्कृ**तोक्त्या स सुकविरचनः **प्रा**कृतेनापरोऽस्मिन्
अन्यो**ऽपभ्रंश**गीर्भिः किमपरमपरो **भूत**भाषाक्रमेण ।
द्वित्राभिः कोऽपि वाग्भिर्भवति चतसृभिः किञ्च कश्चिद् विवेक्तुं
यस्येत्थं धीः प्रपन्ना(गल्भा) स्नपयति सुकवेस्तस्य कीर्तिर्जगन्ति ॥"

"**गौ**डाद्याः **संस्कृत**स्थाः परिचितरुचयः **प्राकृ**ते लाटदेश्याः
सापभ्रंशप्रयोगाः सकल**मरु**भुवष्टक्कभादानकाश्च ।
आवन्त्याः **पा**रियात्राः सह **द**शपुरजैर्भूतभाषां भजन्ते
यो मध्येमध्यदेश निवसति स कविः सर्वभाषानिषण्णः ॥"

—काव्यमीमांसायाम् [अ. ९, १०; ४८,५१]

राजशेखर.--

"गिरः श्रव्या दिव्याः प्रकृतिमधुराः प्राकृतधुराः
सुभव्योऽपभ्रंशः नरसरचन भूतवचनम् ।
[illegible] पन्थानः किमपि कमनीयाश्च त इमे
निबद्धा [illegible] स खलु निखिलेऽस्मिन् कविवृषा ॥"

--बालरामायणे [१,११]

"[illegible]प्रभ्रंश [illegible] पठेत् ।
[illegible] ॥"

—[illegible] [अ० ७, पृ. ३१]

[illegible]

"[illegible]। तस्य चोत्तरतः संस्कृताः कवयो निविशेरन्।
.........................पूर्वेण प्राकृताः कवयः।...............
.........................पश्चिमेनापभ्रंशिनः कवयः।...............
.........................दक्षिणतो भूतभाषाकवयः।..............."

—काव्यमीमांसायाम् [अ० १०, पृ० ४८-४९]

वाग्भटः—

"संस्कृतं प्राकृतं तस्यापभ्रंशो भूतभाषितम्।
इति भाषाश्चतस्रोऽपि यान्ति काव्यस्य कायताम्॥"

—वाग्भटालङ्कारे [प० २, श्लो० १]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible]—

'संस्कृतं प्राकृतं चैवापभ्रंशोऽथ [illegible]।
[illegible] च षड् भाषाश्च [illegible]॥"—[illegible]।

रुद्रटः—

"[illegible]।
[illegible]॥
प्राकृत-संस्कृत-मागध-पिशाचभाषाश्च शौरसेनी च।
षष्ठोऽत्र भूरिभेदो देशविशेषादपभ्रंशः॥"

—काव्यालङ्कारे [अ० २, श्लो० ११-१२]

भोजदेवः—

"संस्कृतेनैव कोऽप्यर्थः प्राकृतेनैव चापरः। शक्यो वाचयितुं कश्चिदपभ्रंशेन वा पुनः॥
पैशाच्या शौरसेन्या च मागध्यान्यो निबध्यते। द्वाभ्यां च त्रिभिरन्यः कोऽपि भाषाभिः सर्वाभिरपि कश्चन॥'

—सरस्वतीकण्ठाभरणे।

[illegible]:—

'[illegible] षट् संस्कृतादिकाः।'

'[illegible]: संस्कृत-प्राकृत-मागधी-शौरसेनी-पैशाच्यपभ्रंशलक्षणाः।"

—अलङ्कारचिन्तामणौ [का० २, श्लो० १९८

जिनदत्तसूरिः—

" संस्कृते प्राकृते चैव शौरसेने च मागधे। पैशाचके‌ऽपभ्रंशे च लक्ष्यं लक्षणमादरात् ॥"

—विवेकविलासे [उ ८, श्लो० १३१]

अमरचन्द्रः—

"संस्कृतं प्राकृत चैव शौरसेनी च मागधी। पैशाचिकी चापभ्रंशं षड् भाषाः परिकीर्तिताः ॥"

—काव्यकल्पलतावृत्तौ [पृ. ८]

प्रसिद्धाप्रसिद्धम् अपभ्रंशवाङ्मयम्

अपभ्रंशभाषानिबद्ध वाङ्मय प्रभूतमुपलभ्यते, तच्च स्वल्पमेवाद्यावधि प्रसिद्धिमधिगतम् । श्रीमन्महोपाध्यायहरप्रसादशास्त्रिणा सम्पादिते वङ्गीयसाहित्यपरिषदा प्रकाशिते 'बौद्ध गान ओ दोहा'संज्ञके पुस्तके विविधकर्तृणि विक्रमीयसप्तमाष्टमशताब्दीसम्भूतानि काव्यानि वङ्गीयलिप्या प्रसिद्धिमधिगतानि । मुम्बापुरीराजकीयसस्कृतग्रन्थमालया प्रकाशिते सुप्रसिद्धहेमचन्द्राचार्यस्य प्राकृतशब्दानुशासनसवलिते प्राकृतद्व्याश्रयमहाकाव्येऽन्यत्र प्रसिद्धे च्छन्दोऽनुशासनादौ च प्रतिष्ठा स्वल्पपभ्रंशपद्यानाम् । तथा योगीन्द्रदेवविरचितपरमात्मप्रकाश–योगचन्द्रमुनिप्रणीतयोगसारप्रभृतयो ग्रन्था अभयदेवसूरिप्रभृतिभिः प्रणीताः 'जय तिहुयण' इत्यादिसंज्ञया प्रथिताः स्तोत्रप्रबन्धाश्च प्रसिद्धा येऽपभ्रंशभाषाप्रतिष्ठा सूचयन्ति । धर्कटवणिग्धनपालविरचिता भविष्यदत्तकथा या दशमशताब्दीभवा वितर्क्यते, साऽस्या ग्रन्थमालाया (गा. ऑ. सिरीझ् क्र. २०) पूर्व प्रसिद्धा, या डॉ. हर्मन् याकोबीमहाशयेन जर्मनभाषायां रोमनलिप्या च प्राक् सम्पादिता । सोमप्रभाचार्येण वि. स. १२४१ वर्षे सन्दर्भित कुमारपालप्रतिबोधग्रन्थोऽस्यां ग्रन्थमालायां (गा. ऑ. सिरीझ् क्र. १४) प्रसिद्धस्तत्रापि कियानंशोऽपभ्रंशभाषायामिति सुविदित विदुषाम् । इत एव प्रकाशिते प्राचीनगूर्जरकाव्यसङ्ग्रहे प्रसिद्धानि द्वादशी–त्रयोदशी–चतुर्दशी-[illegible]दशशताब्दीजातानि गद्य–पद्यरूपाणि काव्यानि तत्सदृशान्यपराण्यपि चापभ्रंशभाषामयानि वक्तुं शक्यन्ते रुद्रट–वाग्भट–रामचन्द्रादिमतेन ।

वि. स. ११७४ वर्षे यशोदेवोपाध्यायेन नवतत्त्वभाष्यविवरणे [९१] मुकुटसप्तमी-[illegible] प्रतिबद्धगाथयोर्नाम्नी सूचिते । एवं सम्प्रदायानुसारमपि श्रीहेमचन्द्राचार्येण काव्यानुशासने [अ. ८, पृ. ३३७] सन्धिमपि–' अपभ्रंशभाषानिबद्ध-[illegible] । वि. स. ११७२ वर्षे जिन[illegible]सूरिणा [illegible] [illegible], वि. स. १२१६ वर्षे कुमारपालप्रतिबोधे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (गा. ऑ. सिरीझ

क्र. २१)। तत्रापि सयममञ्जरी तु डॉ. पी. डी. गुणेमहाशयेन भविष्यदत्तकथोपोद्घाते समुद्धृता। नेमिनाथचरित च डॉ. हर्मण् याकोबीमहाशयेन निजभाषालिप्यां समपादि। वि. स. १२७४ वर्षेऽमरकीर्तिविरचितः षट्कर्मोपदेशोऽन्येऽप्येतादृशा अवाप्यन्तेऽप्रसिद्धा ग्रन्थाः। अन्यदपि प्राप्यते यत्र तत्रोपदेश–कथा–चरित–प्रबन्धाद्यन्तर्गतं नाटकालङ्कार–च्छन्दः–स्तोत्रादिगतं कुलकादिरूपं च प्रसिद्धाप्रसिद्धमपभ्रंशवाङ्मयम्। महाकविपुष्पदन्तस्य त्रिषष्टिमहापुरुषगुणालङ्कारमहापुराण–नागकुमारचरित–यशोधरचरितानि, श्रीचन्द्रस्य कथाकोषः, कनकामरस्य करकण्डूचरितम्, पद्मकीर्तेः पार्श्वनाथपुराणम्, देवसेनस्य श्रावकधर्माचारः, नयनन्देः सुदर्शनचरितम्, धवलस्य हरिवंशपुराणमित्यादीन्यपभ्रंशकाव्यानि प्रारम्भप्रान्तांशप्रदर्शनपूर्वं सूचितानि खलु मध्यप्रदेश–विरारसत्कपुस्तकसूच्या रा. ब. श्रीयुतहीरालालमहाशयेन। इतराणि तु प्रेक्षिष्यन्त इत एव प्रकाश्यमानायां पत्तनीयजैनभाण्डागारसूच्यामिति नात्र तदंशा अवतार्यन्ते। गद्य-पद्यमय प्राचीनमुदाहृतिरूप कियद्यात्र परिदर्श्यते।

अपभ्रंश–वाङ्मयोदाहरणानि

अपभ्रंशभाषाप्रसिद्ध ध्रुवकमुत्तराध्ययनादौ जैनसिद्धान्तसूत्रेऽप्युपलभ्यते[1], यस्य स्मरणं दाक्षिण्यचिह्नोद्योतनाचार्यादिना कुवलयमालाकथाऽऽदौ[2] हेमचन्द्राचार्यप्रभृतिभिः छन्दोऽनुशासनादौ च व्यधायि[3]। संस्कृतादन्यदपभ्रंश इति पतञ्जलि-दण्डिदर्शितपूर्वोक्तलक्षणानुसारेणापभ्रंशसञ्ज्ञिते प्राकृतलाक्षणिकैरार्षप्राकृतार्धमागधीति सञ्ज्ञया प्रख्यापिते प्राचीने जैनसिद्धान्ते तन्निर्युक्ति-भाष्य–चूर्णि–वृत्तिप्रभृतिषु तथाऽपभ्रंशलक्षणसिद्धे कथा-काव्यादौ चोपलभ्यन्तेऽपरिमिताः शब्दा येऽद्यावधि प्रयुज्यन्तेऽपभ्रंशापरनामधेयासु देशभाषासु। भूमिकागौरवभयात् कियदेवात्रोदाह्रियते—

---

१ "अधुवे असासयम्मि संसारंमि दुक्खपउराए।
किं नाम होज्ज तं कम्मयं जेणाहं दुग्गइं न गच्छेज्जा ॥" —उत्तराध्ययने [८,१].

विक्रमीयैकादशशताब्द्यां विद्यमानो वादिवेतालशान्तिसूरिरस्य व्याख्यानामित्थमब्रूवत्— "स हि भगवान् कपिलनामा स्वयम्बुद्धश्चौरसङ्घातसम्बोधनायेदं(द) ध्रुवकं संगीतवान्। ध्रुवकलक्षणं चेदम्—

'जं गिज्जइ पुव्वं(धुवं) चिय पुण पुणो सव्वकव्वबंधेसु।
धुवयं ति तमिह तिविहं छप्पयं चउपय दुपयं ॥'

एवं च भगवतोद्गीते तेऽप्यनेनैव ध्रुवकं पश्चादुगायन्ति, तालं च कुर्वन्ति।"
—उत्तराध्ययनबृहद्वृत्तौ [२८९–२९०].

२ एतदग्रे चर्चरीविमर्शे [भू. पृ. ११४] विलोकनीयम्।

३ 'सन्ध्यादौ कडवकान्ते च ध्रुवं स्यादिति ध्रुवा ध्रुवकं घत्ता चेति संज्ञान्तरम्।'
—छन्दोऽनुशासने [६,१].

जवा लोहमया चेव चावेयव्वा[१] सुदुक्करं । जहा[२] दुक्खं भरेउं जे होइ वायस्स कोत्थलो ।
भायरा[३] मे महाराय ! सगा जिट्ठ-कणिट्ठगा । पुंल्लेव[४] मुट्ठी जह से असारे ।

—उत्तराध्ययने [अ. १९;३८,४०.२०;२६,४२]

शय्यम्भवसूरिः—

" तहेव[५] होले ! गोलि त्ति साणे ! वा वसुलि त्ति अ ।
दमए ! दुहए ! वा वि नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥
हले[६] ! हलि त्ति अन्नि त्ति भट्टे ! सामिणि ! गोमिणि ! ।
होले ! गोले ! वसुलि त्ति इत्थिअ नेवमालवे ॥ " +

—दशवैकालिकसूत्रे [आ. समितिप्र. २१९]

भद्रबाहुसूरिः—

" लद्धिल्लिअं[७] च बोहिं अकरिंतो णागय च पत्थंतो ।
दच्छिसि जह तं विब्भल ! इम च अन्न च चुकिहिसि । "

गीतिका—मुट्ठु[८] वाइय मुट्ठु गाइयं सुट्ठु नच्चियं सामसुदरि ! ।
अणुपालिय दीहराइयओ सुमिणंते मा पमायए ॥ "

—आवश्यकनिर्युक्तौ [गा. १०९९, १२९०]

योगीन्द्रदेवः—

* " कालु लहेविणु जोइया ! जिमु जिमु मोहु गलेइ ।
तिमु तिमु दसणु लहइ जिउ णियमें अप्पु मुणेइ ॥"

---

१ यवा लोहमयाश्चैव चर्वयितव्याः सुदुष्कराः । २ यथा दुःखो भर्तुं भवति वातस्य कोष्ठः ।
३ भ्रातरो मे महाराज ! स्वका ज्येष्ठ-कनिष्ठकाः । ४ रिक्तेव मुष्टिर्यथा सोऽसारः ।

५ तथैव होले ! गोले इति श्वानः ! वा वसुले इति च ।
दमक ! दुर्भग ! वाऽपि नैव भाषेत प्रज्ञावान् ॥
६ हले ! हले इति अन्ने इति भट्टे सामिनि ! गोमिनि ! ।
होले ! गोले ! वसुले इति स्त्रियं नैवमालपेत् ॥

+ हरिभद्रसूरिः—' इह होलादिशब्दास्तत्तद्देशप्रसिद्धितो नेष्ठ्यर्थादिवाचकाः । तथा होले गोले वसुले [illegible] देशान्तरे [illegible] आमन्त्रणवचनानि(न्य)गौरवकुत्सादिगर्भाणि वर्तन्ते ।'

—दश० [illegible]

७ [illegible] ।
[illegible] ॥
८ [illegible] ।
[illegible] ॥

* [illegible] [[illegible]] [illegible]
[illegible] ।

* [illegible] ।
[illegible]

† " संता विसय जु परिहरइ, बलि किज्जउ हउं तासु।
सो दइवेण जि मुंडियउ, सीसु खडिल्लउ जासु ॥"

‡ " पंचहं णायकु वसि करहु, जेण होंति वसि अण्ण।
मूल विणट्ठइ तरुवरह, अवसइ सुक्कहिं पण्ण ॥"

—परमात्मप्रकाशे [गा. ८६,२७०,२७१]

* " भल्लाहं वि णासंति गुण जहं संसग्गु खलेहिं।
वइसाणरु लोहहं मिलिउ ते पिट्टियइ घणेहिं ॥

*जोइय! मो(लो, णे, दे)हु परिच्चयहि, मो(लो, णे, दे)हु ण भल्लउ होइ।
मो(लो, णे, दे)हासत्तउ सयलु जगु, दुक्खु सहंतउ जोइ ॥"

—परमात्मप्रकाशे [२३७,२३८,२४१,२४६,२८३]

विरहाङ्कहरिभद्रसूरिरुदाहरद्— " केणावि उग्गीय—

जइ फुल्ला कणियारया चूयय! अहिमासमयमि घुट्ठमि।
तुह न खमं फुल्लेउं जइ पच्चंता करिंति डमराइं ॥ "

---

† उदाहरदिदं पद्यं पाठान्तरेण हेमचन्द्राचार्य —
"संता भोग जु परिहरइ, तसु कन्तहो बलि कीसु।
तसु दइवेण वि मुण्डियउं, जसु खल्लिहडउं सीसु ॥"—सिद्धहेम० [८।४।३८९]

१ सतो विषयान् यः परिहरति बलि कुर्वेऽहं तस्य।
स दैवेनापि मुण्डितः शीर्षं खल्वाटं यस्य ॥

‡ किञ्चित् पाठान्तरेण प्रादर्शयदिदं पद्यं हेमचन्द्राचार्यः—
" जिब्भिन्दिउ नायगु वसि करहु, जसु अधिनइं अन्नइं।
मूलि विणट्ठइ तुंबिणिहे अवसें सुक्कइं पण्णइं ॥"—सिद्धहेम० [८।४।४२७]

२ पञ्चानां नायकं वशे कुरु येन भवन्ति वशेऽन्यानि।
मूले विनष्टे तरुवरस्यावश्यं शुष्यन्ति पर्णानि ॥

* कुवलयमालोक्तसूचनानुसारेण [भूमिका पृ.९३] 'भल्लइं' 'भल्लउ' शब्दप्रयोगात् गूर्जरदेश्यम्।

३ भद्राणामपि नश्यन्ति गुणा येषां संसर्गः खलैः।
वैश्वानरो लोहेन मिलितस्तेन पिट्ट्यते घनैः ॥

४ योगिन्! मोह (लोभ, स्नेह, देह) परित्यज मोह (लोभ, स्नेह, देहो) न भद्रो भवति।
मोहा(लोभ- स्नेह- देह-)सक्तं सकलं जगत्, दुःखं सहमानं पश्य ॥

५ केनाप्युद्गीतम्—यदि पुष्पिताः कर्णिकाराश्चूत! अधिमाससमये घुष्टे।
तव न क्षमं पुष्पितुं यदि प्रत्यन्ताः कुर्वन्ति डमराणि ॥

"वररुई डिंभरूवाणि मोयगे दाऊण इमं पाढेइ—

* राय नंदु नवि जाणइ जं सगडालो काहिइ।

राय नंद मारेत्ता तो सिरिय रज्जे ठवेहिइ ॥"'

"[2]सा भणइ—

न दुक्कर तोडिय अंबलुंबिया न दुक्करं नच्चिउं सिक्खियाए।

तं दुक्कर तं च महाणुभाव ज सो मुणी पमयवणंमि वुच्छो ॥"

—आवश्यकसूत्रवृत्तौ [पृ. ६९७,६९४,६९७]

"ईरि(र)मदिरपण्णहारओ मह कंतु गतो वणिजारओ।

वरिसाण सय च जीवउ मा जीवंतु घरं कयाइ एउ ॥"

—दशवैकालिकटीकायाम् [पृ. ५८]

वि. स. ८३९ वर्षे दाक्षिण्यचिह्नोद्योतनाचार्यः—

"[4]रे रे आरोट्ट! भण रे जाव ण पम्हुसइ। जनार्दन पुच्छह कत्थ तुज्झे कल्ल जिमिअल्लया?। तेण भणिउ—साहिउं जे तेतउतस्स वलक्ख-इणल्लुयह तणए जिमिअल्लुया। तेण भणियं—किं सा विसेमहिला वलक्ख-इणल्लिअ?। तेण भणिउ—अहहा! सा य भडारिअ संपूर्ण्ण स्वलक्खण गायत्रि पट्टसिअ।

---

* वि. स १०५५ वर्षे वर्धमानसूरिरिदमित्यमुदाहरति स्म—

'राय णंदो णवि जाणति जं सगडाल काेगइ। राय णंदु मारेत्ता सिरियउ रज्जे ठवेगइ ॥'

—उपदेशपदव्याख्यायाम् [ह. प. ५४]

वि. सं. ११७४ वर्षे मुनिचन्द्रसूरि —

"एउ लोउ नवि याणइ जं सगडालु करेसइ। नंदु राउ मारेविणु सिरियउ रज्जि ठवेसइ।"

—उपदेशपदटीका [८७]

[illegible]सूरि.—

"[illegible] सगडालो [illegible] जं सगडालु [illegible]। नंद[illegible] मारेविणु सिरियउ रज्जि ठवि[illegible] ॥"

—[illegible] [[illegible]. २६०]

1 [illegible] —

[illegible]।

[illegible] ॥

2 [illegible]।

[illegible] ॥

[illegible]।

[illegible] ॥

[illegible]

[1]अण्णेण भणिय—वर्णि ! कीदृशं तत्र भोजनं ?

„ „ चाई भट्टो ! मम भोजन स्पृष्टं तक्षको हं न वासुकि ।

„ „ कत्तु घडाति तउ हद्धय उद्दाव भोजन स्पृष्ट स्वनाम सिंघसि ?

„ „ —अरे रे वट्टो(चट्टो)महामूर्ख ! ये पाटलिपुत्र-महानगरावास्तव्ये ते कुत्था समासोवित वुज्झंति ?

„ „ —अस्मादपि इअं मूक्खतरी ।

„ „ काइं कज्ज ?

तेण भणिअं—अनिपुणनिपुणाथोवितमच्चुर ।

„ „ नर काइं, मां मुक्त(शुक्ल)अश्वोपि विदग्धः संति ।

अण्णेअ भणिअं—भट्टो ! सत्यं त्वं विदग्धः, किं पुणु भोजने स्पृष्ट माम कथित ।

तेण भणिअ—अरे महामूर्खः वासुकेर्वेदनसहस्रं कथयति ।

कुमारेण य चिन्तिअ-'अहो ! असबद्धक्खरालापत्तणं बालदेसिआण । सहसा को अण्णो वापारो इमाण परपिण्डपुट्टदेहाण विज्जा-विण्णाण-णाण-विणयविरहिआण स-ड्डरसायण मोत्तूण ' चिंतयतस्स भणियमण्णेण चट्टेण—

---

१ अन्येन भणितम्-वर्णिन् ! कीदृशं तत्र भोजनम् ?

„ „ —त्यागिन् भट्ट ! मम भोजन स्पृष्टम्, तक्षकोऽहं न वासुकिः ।

„ „ —कुतो घटते तव हा धिक् उत्तापो भोजने स्पृष्टे स्वनाम कथयसि ?

„ „ —अरे रे चट्ट महामूर्ख ! ये पाटलिपुत्रमहानगरवास्तव्यास्ते कुत्र समासोक्ति बुध्यन्ते ।

„ „ —अस्मादपीयं मूर्खतरी ।

„ „ —कुतः कार्यात् ?

तेन भणितम् —अनिपुण-निपुणा रीतिप्रचुरा ।

„ „ —नरः कथम्, मम शुक्लोऽश्वोऽपि विदग्धोऽस्ति ।

अन्येन भणितम्-भट्ट ! सत्यं त्वं विदग्ध, किं पुनर्भोजने स्पृष्टं मम कथय ।

तेन भणितम्-अरे ! महामूर्खो वासुकेर्वेदनसहस्रं कथयति ।

कुमारेण च चिन्तितम्-अहो ! असम्बद्धाक्षरालापित्वं बालदेश्यानाम् । अथवा कोऽन्यो व्यापार एषां परपिण्डपुष्टदेहानां विद्या-विज्ञान-ज्ञान-विनयविरहितानां [illegible] चिन्तयति भणितमन्येन चट्टेन—

'भो भो भट्टउत्ता ! तुम्हे ण याणह यो राजकुले वृत्तांत ?

तेहिं भणियं--भण हे व्याघ्रस्वामि ! क वार्ता राजकुले ?

तेण भणियं--कुवलयमालाए पुरिसद्वेषिणीए पातओ लंवितः ।

इमं च सोऊण अप्फोडिऊण एक्को उट्ठिउ चट्टो । भणिअ च णेण-

यदि पांडित्येन ततो मइं परिणेतव्य कुवलयमाल ।

अण्णेण भणियं—अरे ! कवणु तउ पाण्डित्त्यु ? ।

तेण भणिअ—षडंगु पढमि, त्रिगुण मन्त्र पढमि, किं न पाण्डित्यु ?

अण्णेण भणिअं—अरे ! ण मंत्रेहिं त्रगुणेहिं परिणिज्जइ, जो सहितौ पातौ भिं(विं)दइ सो तं परिणेति ।

अण्णेण भणियं—अहं सहितउ ज्जो ग्वाथी पढमि ।

तेहिं भणिअ—कइसी रे व्याघ्रसामि ! गाथः ?

तेण भणिअ—इम ग्वाथ—

सा ते भवतु सुप्रीता अबुधस्य कुतो बलं ?

यस्य यस्य यदा भूमि सर्वत्र मधुसूदनः ॥

तं च सोऊण अण्णेण सकोप भणिअं—

अरे अरे मूर्ख ! स्कंधकोपि गाथ भणसि ! अम्ह गाथ ण पुच्छह ।

---

१ भो भो भट्टपुत्रा यूयं न जानीथ यो राजकुले वृत्तान्त ?

तैर्भणितम्-भण हे व्याघ्रस्वामिन् ! का वार्ता राजकुले ?

तेन भणितम्-कुवलयमालया पुरुषद्वेषिण्या पादो लम्बित ।

इदं च श्रुत्वाऽऽस्फोट्यैक उत्थितश्चट्ट । भणित चानेन-

यदि पाण्डित्येन ततो मया परिणेतव्या कुवलयमाला ।

अन्येन भणितम्-अरे ! कीदृक् तव पाण्डित्यम् ?

तेन भणितम्-षडङ्गं पठामि, त्रिगुणं मन्त्र पठामि, किं न पाण्डित्यम् ?

अन्येन भणितम्-अरे ! न मन्त्रैस्त्रिगुणैः परिणीयते, य सहृदयः पादान् भिनत्ति(वित्ति) स तां परिणयति ।

अन्येन भणितम्-अहं सहृदयो यो गाथा पठामि ।

तैर्भणितम्-कीदृशी रे व्याघ्रस्वामिन् ! गाथा ?

तेन भणितम्-इयं गाथा—

तच्च श्रुत्वाऽन्येन सकोप भणितम्-अरे अरे मूर्ख ! स्कन्धकमपि गाथा भणसि ! अस्मान् गाथा न पृच्छथ ।

'तेहिं भणिअ—त्वं पठ भट्टो यजुस्वामि ! गाथः ।

तेण भणिय—सुट्ठ पढमि—

आए कप्पे मत्त गय गोदावरि ण मुयंति ।

को तहु देसहु आव(प)तति को व पराणति वात्त ॥

अण्णेण भणिअं—अरे ! सिलोगो अम्हे ण पुच्छह ग्वाथी । पठहो ।

तेण भणिअ—सुट्ठ पढमि—

तंबोलरइयराउ अहरो कामिर्नि दृष्ट्वा ।

अम्हं चिअ क्खुभइ मणो दारिद्रगुरू णिवारेइ ॥

तउ सव्वेहि वि भणिअ—अहो ! भट्ट यजुस्वामि विदग्ध पंडितु विद्यावंतो ग्वाथी पढति, एतेन सा परिणेतव्या ।

अण्णेण भणिय—अरे ! केरिसो सो पातउ जो तीय लंवितु ।

तेण भणिउ—राजांगणे मइं पठितु आसि, सो से विस्मृतु, सव्वु लोकु पढति त्ति ॥

इमं च सोऊण चट्टरसायण चिन्तियं रायउत्तेण-अहो ! अणाहवट्टिआण असबद्धपलावत्तण चट्टाण ति ॥"

—कुवलयमालाकथायाम् [जे. भां. ता. १३०,१३१]

---

१ तैर्भणितम्-त्वं पठ भट्ट यजुस्वामिन् ! गाथाम् ।

तेन भणितम्-सुष्ठु पठामि—

आदौ कल्पे मूर्ति गता गोदावरीं न मुञ्चन्ति (?)।

कस्तस्माद् देशादापतति को वा पर्याणयति वार्ताम् ? ॥

अन्येन भणितम्-अरे ! श्लोक, अस्मान् न पृच्छथ गाथा पठामि ।

तेन भणितम्-सुष्ठु पठामि—

ताम्बूलरचितरागमधरं कामिन्या दृष्ट्वा ।

अस्माकमपि क्षुभ्यति मनो दारिद्र्यगुरुर्निवारयति ॥

ततः सर्वैरपि भणितम्-अहो ! भट्टयजुस्वामी विदग्धपण्डितो विद्यावान् गाथां पठति । एतेन सा परिणेतव्या ।

अन्येन भणितम्-अरे ! कीदृश स पाठो यस्तया लम्बितः ।

तेन भणितम्-राजाङ्गणे मया पठित आसीत, स तु विस्मृत, सर्वो लोक पठतीति ।

इदं च श्रुत्वा चट्ट(वार्ता)रसायनं चिन्तितं राजपुत्रेण-अहो ! अनाथवृत्तिकानामसम्बद्धप्रलापित्वं चट्टानामिति ॥

[1]"सयलं पुहईमंडलं परिभमिऊण सपत्तो महुराउरीए। एत्थ एक्कम्मि अणाह-मण्डवे पविट्ठो। अवि य तत्थ ताव मिलियालए कोड्डीए। वळक्ख खइयए। दीण दुग्गय। अंधलय। पंगुलय। मंदुलय। मडहय। वामणय। छिण्णणासय। तोडियकण्णय। छिण्णोट्ठय। तडिय। कप्पडिय। देविय। तित्थयत्तिय। लेहाराय। धम्मिय। गुग्गुलिय। भो(लो)या। किं च बहुणा जो माउ-पिउ-रुट्ठेल्लउ सो सो सव्वो वि तत्थ मिलिएल्लउ त्ति। ताहं च तेत्थु मिलिएलय सह समाणह एक्केक्क महाआलावा पयत्ता। भो भो! कयरहिं तित्थे दे[वि] वा गयाहं कयरा वाहि पावं वा पिट्टइ त्ति। एक्केण भणिअं—अमुक्का वाणारसी कोढिएहिं। तेण वाणारसीगयाणं कोढु फिट्टइ त्ति।

अण्णेण भणिअं—हुं हुं कहिउ वुत्तंतउ तेण जंपिएल्लउ। कहिं कोढं। कहिं वाणारसि। मूलत्थाणु भडारउ भो(?को)ढइं जे देइ। उद्दालि लोअहुं।

अण्णेण भणिअं—रे रे जइ शू(मू)लत्थाणु देइ उद्दालइज्जं कोढइं। ता पुणु काइं कज्जु अप्पाणु कोढिअल्लउ अच्छइ ?

अण्णेण भणिअ—जा ण कोढिएल्लउ अच्छइ ता ण काइं कज्जु। महाकालु भडारउ छम्मास सेवण्ण कुणइ। जेण शू(मू)लहेज्जे फिट्टइ।

अण्णेण भणिअ—काइं इमेण जत्थ चिरपरूढ पाउ फिट्टइ, तुब्भे उदिसह तित्थ।

---

१ सकलं पृथ्वीमण्डलं परिभ्रम्य सम्प्राप्तो मथुरापुर्याम्। अत्रैकस्मिन्ननाथमण्डपे प्रविष्टः। अपि च तत्र तावन्मिलिता कुष्ठिनो वलाक्षक्षयिनः (?) दीन दुर्गता। अन्धाः। पङ्गुलाः। मन्दाः। लघुकाः। वामनाः। छिन्ननासिकाः। त्रोटितकर्णाः। छिन्नोष्ठाः। तटिकाः (?)। कार्पटिकाः। देविकाः। तीर्थयात्रिकाः। लेखकाः। धार्मिकाः। गुग्गुलिकाः। लोकाः। किञ्च बहुना यो मातृ-पितृरुष्ट स स सर्वोऽपि तत्र मिलित इति। तेषां च तत्र मिलितैः सह प्रत्येकं महालापा प्रवृत्ताः। 'भो भोः! कतरे तीर्थे दे[वि] वा गतानां कतरो व्याधिः पाप वा भ्रश्यति' इति। एकेन भणितम्—'अमुका वाराणसी कुष्ठिभिः। तेन वाराणसीगतानां कुष्ठो भ्रश्यति इति। अन्येन भणितम्—हु हुं उन्मत्त्यो वृत्तान्तस्तेन जल्पितः। क्व कोढः। क्व वाराणसी। मूलस्थाणुभट्टारकः कुष्ठान् यो देव उद्दालयति(?) लोकानाम्।

अन्येन भणितम्—रे रे! यदि मूलस्थाणुर्देव उद्दालयति (?) कुष्ठान्, तदा पुनः किं कार्यं वयं कुष्ठिन आस्महे ?

अन्येन भणितम्—यो न कुष्ठी आस्ते, तस्य न किंचित् कार्यम्। महाकालभट्टारकस्य षण्मासान् सेवा करोति येन मूलादेव भ्रश्यति।

अन्येन भणितम्—किमनेन ? यत्र चिरप्ररूढं पापं भ्रश्यति, यूयमुद्दिशत तीर्थम्।

[1]अण्णेण भणिअ–पयागवडपडिअहं चिरपरूढ पाय वि हत्थ वि फिट्टंति ।

„ „ –अरे ! पाव पुच्छिय पाय साहहि ?

„ „ –खेदु मेल्लहं । जइ परमाइं पिइवहकयइं पि महापावइं गंगासंगमे ण्हायहं भइरवभडारयपडिअहं णासइ त्ति ।

—कुवलयमालाकथायाम् [जे. भां. ता. ४३–४४]

"[2]तेउ भणिय एक्केण गाममहत्तरेण—

एहु एहउं दुम्मणस्साहु । सव्वं जे घुं(थु) जाअरिदु । तुज्झा णउं* वंक वलितउं । पारद्धउं एउ(तु) मइं । सुगइ भ्रातु व(च)र भ्राति संमतु ।

तउ अण्णेण भणिय—

थु जे विरइदु धणलवासा त सुहलंप्पडे एतु मइं दुत्थट्ठमणमोहलुद्धउं तुं संमाति ग्रोलितउं । एतु(उ) एतु(उ) मारद्धु भल्लउं * ।

तउ अण्णेण भणिअ चिरजराजुण्णदेहेण—

एत्थ सुज्झति किर सुवण्णं रे* वइसाणरमुहगतउं कउं पाउ मित्तस्स वंचण । कामालिअव्रतधरणे एतु(उ) पाउ दुज्झे प्पणाहिय ।

तउ सयलद्दगसामिणा भणिअ जेट्ठमहामयहरेण—

---

१ अन्येन भणितम्–'प्रयागवटपतितानां चिरप्ररूढौ पादावपि हस्तावपि भ्रश्यतः ।'

अन्येन भणितम्–'अरे पाप पृष्ट पादौ कथयसि ?'

अन्येन भणितम्–खेदो मुच्यताम् । यदि परमाणि पितृवधकृतान्यपि महापापानि गङ्गासङ्गमे स्नातानां भैरवभट्टारकपतितानां नश्यन्ति ।' इति ।

२ ततो भणितमेकेन ग्राममहत्तरेण–एतदेतादृग् दौर्मनस्यं खलु सर्वं यत् त्वयाऽऽचरितम् । तव वक्रं व(च)लितम् । प्रारब्धमेतत् प्रति सुगति भ्राता चर भ्रातः सम्प्रति(?) ।

ततोऽन्येन भणितम्—

त्वया यद् विरचितं धनलवाशया तथा सुखलम्पटेनैत प्रति । दुष्टार्थ-मनोमोहलुब्धस्त्वं सम्प्रत्यमवीः एतत् एतत् प्रारब्धं भद्रम् ।

ततोऽन्येन भणितं चिरजराजीर्णदेहेन—

अत्र शुध्यति किल सुवर्णं रे वैश्वानरमुखगतं कुतः पापं मित्रवञ्चनस्य ? कापालिकव्रतधरणे एतत् पापं तव प्रणङ्क्ष्यति ।

ततः सकलदङ्गस्वामिना भणितं ज्येष्ठमहामहत्तरेण—

* कुवलयमालाकथोल्लेखानुसारेण [भूमिका पृ. ९३] गूर्जरदेश्यमेतत् ।

'धवलवाहण धवलदेहस्स सिरि भ्रमिति जा विमलजल । धवलुज्जल सा भडारी यति गंग पावेसि तुहुं मित्रद्रोज्झु तो णाम सुज्झति ।"

" ※ [2]ताव इम गीयय गीय गामणडीए—

जो जसु माणुसु वल्लहउं तं जइ अण्णु रमेइ ।

जइ सो जाणइ जीवइ पत्तो तहु प्राण लएइ ॥ "

×" [3]राँईए पच्छिमजामे केण वि गुज्जरपहिएण इम धवलदुवहय गीय । अवि य—

जो णवि विहुरे विमज्जण्णउ धवलउ कड्ढइ मारु ।

सो गोट्ठगणमण्डणउ सेसउ व ज सारु ॥ "

—कुवलयमालाकथायाम् [जे. भा. ता. ९१,३७,४७]

वि. स. ९२५ वर्षे[4] शीलाङ्काचार्यविमेलमति:[5]—

"[6]सयणु परियणु वधुवग्ग पि भिच्चयणु । सुहि सज्जणु वि घरि कलत्तु आणावडिच्छउ ॥
अत्थुम्ह किल घरि धरइ जाव । ताव पुण्णेहिं समग्गलु ॥"

—चतुष्पञ्चाशन्महापुरुपचरिते [ह. प. ४]

---

१ धवलवाहन-धवलदेहस्य शिरसि भ्राम्यति या विमलजला, धवलोज्ज्वलां ता भट्टारिका यदि गङ्गा प्रविशसि त्वं मित्रद्रोहस्तदा नाम शुध्यति ॥

※ रत्नप्रभसूरिरिद संस्कृत इत्थमन्ववादीत्—"तावदिद नद्या गीतम्—
इष्ट यन्मानुष यस्य तदन्येन रमेत चेत् । स जानन्नेवमीर्ष्यालुरादत्ते तस्य जीवितम् ॥"
—कुवलयमालाकथासक्षेपे [आ. सभाप्र. ३८]

२ तावदिदं गीतक गीत ग्रामनद्या—
यो यस्य मनुष्यो वल्लभस्त यद्यन्यो रमते । यदि स जानाति जीवति प्राप्तस्तस्य प्राणान् गृह्णाति॥

× रत्नप्रभसूरिरिदमित्थमन्ववदत्—"पाश्चात्यग्रामे केनापि गुर्जरपथिकेन गीतम्—
धवल इव योऽत्र विधुरे स्वजनो नो भारकर्षणे प्रवण ।
स च गोष्ठाङ्गणभूतलविभूषण केवल भवति ॥"
—कुवलयमालाकथासंक्षेपे [आ. सभाप्र. ५२]

३ राज्ञ्याः पश्चिमयामे केनापि गूर्जरपथिकेनेदं धवलद्वयस्य गीतम् । अपि च—
यो नैव विधुरे विषमके धवल कर्षति भारम् । स गोष्ठाङ्गणमण्डनः शेष इव यत्सारः ॥

४ जे. भा. [illegible] [४३-४४]

५ "[illegible] सूत्रधार—आदिष्टोऽस्म्यद्य [illegible] यथाद्य [illegible] श्रीशीलांकस्य विमलमतेः [illegible] कृतिं विबुधानंदं नाम नाटकं [illegible] नाटयितव्यमिति ॥"
—चतुष्पञ्चाशन्महापुरुषचरिते [ह. [illegible]]

६ स्वजनः परिजनो वधूवर्गोऽपि भृत्यजनः । सुहृत् सज्जनोऽपि गृहे कलत्रमाज्ञावाञ्छितम् ।
अत्र किल गृहे धरति यावत् । तावत् पुण्यैः समग्रैः ॥

वि. सं. १०९९ वर्षे वर्धमानसूरिः—

"तथा च तन्मतम्—

'[2]ॐकारे विंदु उप्पज्जइ विंदुहे णाउ णाए से लिज्जइ।
विंदुणाउ लउ जो परियाणइ अक्खरु अहव अणक्खरु जाणइ॥
सो नवि छिप्पइ कलि-मलपावें। समरसिहूयउ ठाइ य भावें॥"

—उपदेशपदटीकायाम् [प. प. १९६]

वि. स. ११२३ वर्षे साधारणाङ्कसिद्धसेनसूरिः—

"जेण एहु खणतरु कहु देहु अवगमि धम्मक्खरु त सुणेहु।
जा य दूमिज्जइ अन्नु लोउ ता वरि किउ धम्मकहाविणोउ॥
जाव य परतत्तिहिं जाइ कालु ता वरि परिभाविउ कामजालु।
सच्चलो परदोसुग्घडणेण गुणु कवणु होइ भितरु मणेण॥
सतोह य अहव असंतएहिं वि परदोसेहि पयासिएहिं।
लब्भइ जसु(सु) अत्थु न तेरथु कोइ अनु वि सो वेरु य वरि होइ॥
उप्पज्जइ परजण-पीड जेण त कज्जु न किज्जइ सुजणेण।
ज वासु हसंतउ विर करेइ त रोवंतु वि न निवारेइ॥"

"वामपासंमि देवी वि वइसारिया दिव्वा(धा)लाइं ढवणाविउ भंडारिया।
कणय-मणि-रूप्पकच्चोलसपुन्नय कणगथाल कुमरस्स निमियं।
दक्ख खज्जूर गुड्डूरुहिय उत्तरिणा दिन्न परिसोभमवसरसरं।
....भुंजेवि किउ हत्थपक्खालणं विपुल थाणेण मह दिन्नु सालणं।
अंबं-टीटी-फलीराइं करवंदयं निक्किया .... गज्जरं अद्दय।..

१ [illegible] [प. ६.]
२ ओंकारे [illegible] [illegible] ।
बिन्दु—नाद [illegible] परिजानाति [illegible] ।
स नैव स्पृश्यते [illegible] । समरसीभूतः [illegible] ।
३ [illegible] १४, १०, [illegible] ५४
४ [illegible]

पुणु गोहुमसालेहिं मुग्गह दालिहिं पिट्ठेहिं सज्जिय रसघडिय ।
कालायरवद्धा हिंगु सुयक तलिय तिविह पप्पड पडिय ॥ ३४ ॥
खड आसुरिय आसुरिय गुलमिट्ठयं वहुपलेहेहि तह भुंजिय पेट्ठयं ।
तलिय सयलेह चणऊरवाइगण कासमद्देण ससिद्धयं रिंगणं ।
तिडिसं कच्चर अव अचोइया दिन्न तुंडीरिया खड सजोइया ।
चमलया चुचु चणसाइ चमलाइया वत्थुलो लोणओ सरिसवी राइया ।
गोहुमा चणय वल्ला य तह संगरो वहुपयारेहिं निम्मविड पाचुगरो ।
वडिय पद्दविडिया वेरवडि निविया हरडइ दाडिमी अंबरसरद्धिया ।
कचणारं करीराइ टक्कारिया फोगग सोहजणो दिन्न वग्घारिया ।
तलिय पडवल कंक्कोड कारेल्लया चग कालिंग कक्कडिय दिन्नेल्लिया ।
"... खीरवड घोलवड दुद्धवड दिन्नया ...... पुणु पडति धवलत्थ मंडया ।
घेउरा वि व(च)हुत्तरियखडया चाउजाय सुहपायमडिया सोयवट्टि फिणीओ मंडिया ॥
सरस सेव सहिया सुहालिया सन्न चुइय कासार मीलिया ।
वर मुरुक्क वडिया मुरुक्किया कोकरीस लप्पासिय ढुक्किया ।
दुद्धवडय तह लड्डु लावणा सिंहकेसरा मोइया घणा ॥"
खंडखज्जु अट्ठारस इम त कमेण परिविट्ठु उत्तम ।
छासि हरणिरव घोलइं पाणइ वहुलइ भुत्तुत्तरे अइमिट्ठउं ।
सहुं सुंट्ठिहिं मिरिएहिं खडेहिं तरिएहिं कढिउ दुद्धु परिविट्ठउ ॥
"सो तारिस होसइ कवण देवि वाहाडइ किं न पाएहिं पडेवि ।
रूमतइ सरिम कवणु माणु माणहवि वहिणि ! भल्लउ* पमाणु ॥"[1]
"को ससारि सया सुहिउ ? कस्स व सयल मणोरह पूरिय ? ।
कस्स न उपज्जइ खलिउ ? कस्स न आमा–महादुम चूरिय ? ॥"[2]
तेणं तित्थु सेत्तुञ्जु पसिद्धउ अंतकालि कयउण्णेहिं लद्धउ ।
विमलगिरिहिं जो अणसणु पावइ सो ससारि न पुणु पुणु आवइ ॥"[3]
—चित्रासनवर्तीकथायाम् [जे. भां. ता. २,१४७,८,२०२,२०९]

---

१ स तादृशो भविष्यति कस्य देवी विवाहयति किं न पादयोः पतित्वा ।
रूपवत्या सदृशं कस्य मानं मन्यते भगिनि ! भद्र प्रमाणम् ॥
२ कः संसारे सदा सुखितः ? कस्य वा सकला मनोरथाः पूर्णाः ?
कस्य नोत्पद्यते स्खलितम् ? कस्य न आशा–महाद्रुमश्चूर्णः ? ॥
३ तेन तीर्थं शत्रुञ्जयं प्रसिद्धम् अन्तकाले कृतपुण्यैर्लब्धम् ।
विमलगिरौ योऽनशनं प्राप्नोति स संसारे न पुनः पुनरायाति ॥

काव्यत्रयी-परामर्शः ।

प्रस्तुतायाः काव्यत्रय्याः कर्तृविषये कविगुरुविषये व्याख्यातृविषयेऽपभ्रंशभाषाविषये च वक्तव्यमुपरि प्रादर्शि । अथ तस्या रचनाऽऽदिविषयेऽपि किञ्चिद् वक्तव्यमुचितम् ।

सुप्रतिष्ठिते खलु जैनशासने दुश्चरेषु साधूनामाचारेषु करालकालवैषम्यविलसितेन शैथिल्यं प्रोज्जृम्भे, यतोऽत्रैव खलु गूर्जरत्राया राजधान्यामणहिलपाटके चैत्यवासियतिनां प्राबल्यं प्रास्फुरत् । अस्मिंश्च समये चान्द्रकुलीनवर्धमानसूरिशिष्यो जिनेश्वरसूरिरुदगात् । येनाणहिलपाटकपत्तने चौलुक्यदुर्लभराजराजपर्षदि वादे चैत्यवासिनो विजित्य यतिनां चैत्यवासो न्यषेधि, वसतिवासश्च प्रचकाशे (विलोकनीय परि० २, पृ. ९५-९६; परि० ३, पृ. १०८; भूमिका पृ. १०; जे. भा. सूची पृ. २) गणधरसार्धशतकवृत्त्यादेश्च यच्चरितमुपलभ्यते ।

वि.स.१०५५वर्षे उपदेशपदटीकाकर्तुर्वर्धमानसूरेः शिष्योऽय स एव जिनेश्वरसूरिरभिज्ञेयो येन वि. स.१०८० वर्षे जावालिपुरे हारिभद्रीयाष्टकानां सुप्रसिद्धा वृत्तिः, प्रसिद्ध प्रमालक्ष्म-पञ्चलिङ्गी-षट्स्थानकप्रकरणादि च प्राणायि । यत्कृतेर्लीलावतीकथायाः कथाकोषस्य च सूचनमस्माभिरकार्यन्यत्र (जे. भां. सूची, अप्रसिद्ध० ५०,५६) यद्बन्धुर्बुद्धिसागरसूरिः वि. स.१०८०वर्षे जावालिपुरे पञ्चग्रन्थीशब्दलक्ष्मप्रभृति प्रणिनाय । यच्छिष्यो धनेश्वरसाधुर्जिनभद्रसूरिः वि. स. १०९५ वर्षे चड्डावलि(चन्द्रावती)पुर्यां सुरसुन्दरीकथां जुगुम्फ, जिनचन्द्रसूरिः वि. सं. ११२५ वर्षे संवेगरङ्गशालां न्यरचयत्, सुप्रसिद्धोऽभयदेवसूरिश्च वि. स. ११२०-८ वर्षेषु पत्तनादौ नवाङ्ग-पञ्चाशकादिवृत्तीर्व्यधत्त स्तम्भने पार्श्वप्रतिमां च प्रत्यष्ठापयत् [अत्र भूमिका परिशिष्ट जे. भा. सूची च वीक्षणीया]

विक्रमीयैकादशशताब्द्यां जिनेश्वरसूरिणैव प्रस्फुट चैत्यवासादिशैथिल्ये प्रतिहते प्रभृतैर्वसतिवासे स्वीकृतेऽपि कैश्चिन्निजकदाग्रहो नैवात्यजि, तन्मूलोऽविधिश्च जिनगृहादौ नैव विररामेति विक्रमीयद्वादशशताब्द्यां चैत्यवासिनामेकतमोऽपि चैत्यवासिदीक्षितोऽपि वसतिवासिनवाङ्गीवृत्तिकाराभयदेवसूरिशिक्षितो जिनवल्लभसूरिस्तन्निवारणाय प्रायतत ।

अत्र भूमिकाया चर्चर्यादौ गणधरसार्धशतके [परि० २] सुगुरुपारतन्त्र्ये [परि० ३] च यो विस्तरेण परिचयं प्रापितस्तेन जिनवल्लभसूरिणा प्राक् चित्रकूटे विधिपथः प्रचकाशे, यदीय सामान्यस्वरूपमेतदीयकृतेः सङ्घपट्टकात् [परि० १] समवबुध्यते । तस्यैव विधिपथस्य विशेषस्वरूपविज्ञानाय तत्कालप्रसृतप्रतिक्षिप्ताविधिविज्ञानायापि च प्रभवति खलु प्रस्तुता काव्यत्रयी, या तदीयपट्टधरेण जिनदत्तसूरिणा प्रणीता, तत्प्रशिष्याभ्यां जिनपाल-सूरप्रभोपाध्यायाभ्यां च व्याख्याता ।

चर्चरी ।

प्राकृतापभ्रंशादिभाषाया 'चच्चरी' 'चाचरि' इति नाम्ना संस्कृतभाषायां च 'चर्चरी' इति संज्ञया प्रसिद्धाया गीतेर्नृत्यपूर्व गान–क्रीडन–गुम्फनादिपद्धतिः प्राचीना परिज्ञायते यतः कविकालिदासो विक्रमोर्वश्याश्चतुर्थेऽङ्के प्रभूतानि चर्चरी-पद्यान्यपभ्रंशभाषाया व्यरचयत् । हरिभद्रसूरिः समरादित्यकथाऽऽदौ, दाक्षिण्यचिह्नोद्योतनाचार्यः कुवलयमालाकथाऽऽदौ, शीलाङ्काचार्यश्चतुष्पञ्चाशन्महापुरुषचरिते, कविः श्रीहर्षो रत्नावलीनाटिकायाः प्रारम्भेऽन्ये चान्यत्र स्मरन्ति स्म चर्चरीम् । पिङ्गलनाग–हेमचन्द्रादयः प्रतिपादयन्ति स्म चर्चरीलक्षणानि निजे च्छन्दःशास्त्र–च्छन्दोऽनुशासनादौ ।

प्रासिद्ध्यत खलु कविसोलणकृता चर्चरी इत एव प्रकाशिते प्राचीनगूर्जर-काव्यसङ्ग्रहे । उपलभ्यते चान्या पत्तनीयजैनभाण्डागारादौ वेलाउलीरागेण गीयमाना शत्रुञ्जयमण्डनादिजिनस्तुतिरूपा पञ्चत्रिंशद्गाथाप्रमाणा प्रायो विक्रमीयचतुर्दशशताब्दीसम्भवा, इतरा च गूर्जरीरागेण गीयमाना गुरुस्तुतिरूपा संक्षिप्ता पञ्चदशगाथा-परिमिता ।

यमकालङ्काराद्यलङ्कृता प्रस्तुता चर्चरी तु सप्तचत्वारिंशत्पद्यप्रमिता जिनवल्लभसूरिस्तुतिरूपा चैत्यविधिप्रधाना संस्कृतवृत्तिसमन्विता वृत्तिकृत्सूचनानुसारेण पढ(ट)मञ्जरीभाषया नृत्यद्भिर्गीयमाना च ज्ञायते । पटमञ्जरीरागोऽसूचि खलु नारदकृते इत एव प्रकाशिते सङ्गीतमकरन्दादौ । दृश्यन्ते प्रभूतानि पटमञ्जरीपद्यानि विक्रमीयसप्तमशताब्दीसम्भूतैर्लूइपादप्रभृतिभिर्विरचितेषु चर्याचर्यविनिश्चयादिषु श्रीयुतमहामहोपाध्यायहरप्रसादशास्त्रिमहाशयैः सम्पादिते वङ्गीयसाहित्यपरिषदा प्रकाशिते 'बौद्ध गान ओ दोहा' संज्ञके पुस्तके । वि. सं. १३९८ वर्षे पढमञ्जरीभाषया रचित गौतमचरितकुलकमुपलभ्यते पत्तनीयजैनभाण्डागारे । अनेन पट(ढ)मञ्जरीरागस्य चिरात् प्रतिष्ठाऽनुमीयते ।

---

१ "जहा तेण केवलिणा भरणं पणासिऊण पंच चोरसयाइं रासयगणच्छलेण महामोहग-हगहियाइं [illegible] चच्चरीए संबोहियाइं । अवि य—

संबुज्झह किं न बुज्झह एत्तिएण वि मा किंचि मुज्झह ।
कीरइ जं करियव्वयं पुण दुक्कइ न परियच्चयं ॥ ति धुवयं ।
[illegible] ।
[illegible] रासयम्मि [illegible] ॥
संबुज्झह किं न बुज्झह० पुणो धुवयं ।"

—[illegible]

प्रस्तुतायाश्चर्चर्या रचनास्थलं वागजड(वागड)देशे व्याघ्रपुरमिति वृत्तिकारेण वृत्तिप्रारम्भे, सुमतिगणिना च गणधरसार्धशतकवृत्तौ (भूमिका पृ. ९०)समसूचि। रचनासमयश्च विक्रमीयद्वादशशताब्द्या उत्तरार्धरूपः। वृत्तिकारसतीर्थ्येन सुमतिगणिना वि. स. १२९५ वर्षे विनिर्मितायां गणधरसार्धशतकवृत्तौ (लि. प. ३९६, ३८१) अस्याश्चर्चर्याः १६, १८, २१–२५ तमानि पद्यानि समुद्धृतानि। अस्याः प्रारम्भ-पद्यव्याख्यायां व्याख्याकारेण कुन्दनामकं च्छन्दः पर्यवबोधि।

उपदेशरसायनम्।

सुगुरु–कुगुरु–सुपथ–कुपथविवेचकं लोकप्रवाह–चैत्याविधिनिरोधकं विधि-चैत्य–विधिधर्मस्वरूपावबोधकं श्रावक–श्राविकाऽऽदिशिक्षाप्रदं धर्मोपदेशपरं चैतदपि द्वादशशाताब्द्या उत्तरार्धे प्रणीतं सम्भाव्यते। प्राकृतापभ्रंशप्रायेष्वेतादृग्ग्रन्थेषु वृत्ति विरचनपद्धतिर्नास्तीति सूचयन्नस्य संस्कृतवृत्तिकारः—

" चर्चरी–रासकप्रख्ये प्रबन्धे प्राकृते किल।
वृत्तिप्रवृत्तिं नाधत्ते प्रायः कोऽपि विचक्षणः॥
प्राकृतभाषया धर्मरसायनाख्यो रासकश्चक्रे।"

इत्यादिनोल्लेखेनात्र दर्शितस्यापभ्रंशलक्षणसिद्धस्यापि ग्रन्थत्रयस्य प्राकृतभाषाग-यत्वमसूचयत्, अपभ्रंशभाषायाः प्राकृतात्मकत्वात् सामान्यापेक्षया तथोक्तावपि न काऽपि क्षतिः। अपभ्रंशभाषालक्षणलक्षितानां ग्रन्थानां प्राकृतत्वेन प्रसिद्धिः प्राचीना।

अशीतिवृत्तात्मकं पादान्तयमकं मनोहरमेतद् राससंज्ञितं काव्यं षोडशमात्राऽऽ-त्मकपादपरिकल्पितं पद्धटिकाबन्धबद्धं गीतिकोविदैः सर्वेषु रागेषु गीयत इति वृत्तिप्रा-रम्भेऽत्र प्रत्यपादि। प्राकृतपिङ्गल–गाथालक्षण–स्वयम्भूच्छन्द:–छन्दोऽनुशासनप्रभृति-च्छन्दोलक्षणग्रन्थेषूपलभ्यते पद्धटिका(पज्झडिया)च्छन्दोलक्षणस्मरणम्। आपभ्रंश्[illegible] स्वयम्भूकविना पद्धटिका(पद्धडी)बन्धं रामायणमपभ्रंशभाषायां विरचितमासीदिति भुवि [illegible] अमरकीर्तिमहाकविः वि. स. १२७४ वर्षे विनिर्मिते षट्कर्मोपदेश([illegible])-सत्रकेऽपभ्रंशग्रन्थे सूचयामास निजां कृतिं यशोधरचरितनाम्नीं पद्धटिकाबन्धपरिकल्पि[illegible]-मित्यादिना परिज्ञायते पद्धटिकायां पुरातनानां समादरः।

प्रस्तुतस्य रसायनस्य ४, ८, २७, २९, ३२, ३४, ६९, ७१ [illegible] पद्यानि वि. स. १२९५ वर्षे विनिर्मितायां गणधरसार्धशतकवृत्तौ (प. ३–१७–२७०) वृत्तिकारसतीर्थ्येन सुमतिगणिनोद्धृतानि प्रेक्ष्यन्ते।

कालस्वरूपकुलकम्।

[illegible]

[illegible]

ग्रन्थकर्त्रा निजसत्ताकालस्य विक्रमीयद्वादशशतसंवत्सरस्य विपमं स्वरूपमपि किञ्चित पर्यदार्शि। ग्रन्थकर्तुः स्वर्गवासः सं. १२११ वर्षेऽजयमेरुदुर्गे समजानि [भूमिका पृ. ५२] अत्र च व्यतीतस्य विक्रमीयद्वादशशतसवत्सरस्य स्वरूपसूचनमकारीति ग्रन्थकर्त्रा निजायुषः प्रान्ते सप्ततितमवर्षप्राये वृद्धवयस्येतद् व्यधायीति विज्ञायते।

अस्य पञ्चविंशतितमे पद्ये ग्रन्थकर्त्रा 'चाहिल'नाम निरदेशि, वृत्तिकारेण तद्व्याख्याया समसूचि यथाऽणहिलपाटकपत्तनवास्तव्यस्य प्रस्तुतग्रन्थकृज्जिनदत्तसूरिसमुपासकस्य चाहिलस्य विज्ञप्त्या यशोदेवाभू—आसिग—सम्भवाना पृथग्धर्माश्रिताना तत्पुत्राणा प्रतिबोधार्थमेतत् कुलक प्रणीय प्रतिलेखरूपेण प्रेषितमासीत्। अनन्तरं च तेऽपि विधिधर्माराधका अभूवन्। कुमारपालभूपालराज्यप्रारम्भे तस्य जैनधर्मस्वीकारात् प्रागेषा घटना विभाव्यते। उपर्युक्तायामेव गाथाया 'बहुत्तु खरउ' पद प्रयुज्य ग्रन्थकर्त्रा निजाभिमतस्य विधिपथस्य 'खरतर' इति गच्छसज्ञा ध्वनिता वितर्क्यते। विधिपथस्यैव तस्य कालक्रमेण प्रचलिता 'खरतरगच्छ' इत्यभिधाऽद्यावधि विद्यते।

अस्य कुलकस्य प्रारम्भे 'सुगुरूवएसु' प्रान्ते च 'जिणदत्तुवएसु' इति पदप्रयोगद्वारा ग्रन्थकर्त्राऽत्रोपदेशरूपाभिधेय ससूच्यास्य 'उपदेशकुलक' संज्ञाऽप्युपालक्षि।

उपसंहारः।

ग्रन्थत्रयीविलोकनेन तत्कर्तुर्जैनसिद्धान्त—व्याकरण—काव्य—च्छन्दोऽलङ्कार—ज्योतिःशास्त्रप्रभृतिषु प्रावीण्य परिज्ञायते। मूलग्रन्थकारस्य व्याख्यातॄश्च गुरुशिष्यपारम्पर्यसम्बन्धेन समयसामीप्येन च व्याख्यासु क्वचित् क्वाचिन्निबद्धा विशेषता विश्वासार्हा व्यज्यते। अस्याः काव्यत्रय्या विषयसूची तु पृथगुपनिबद्धेति नात्र तद्विषये प्रयत्यते।

अस्याः सम्पादनेऽत्रत्यसङ्ग्रहस्था पुस्तकत्रयी तथा चैका छाणीजैनज्ञानमन्दिरीया प्रतिरुपयुक्ताऽभवत्। क. सञ्ज्ञिकायामष्टादशपत्रात्मिकायां नात्यर्वाचीनायां प्रतौ १—७+७+१५+१५—१८ तमेषु पत्रेषु क्रमेण सवृत्तेरपि काव्यत्रय्याः समावेशः। अन्या च नवपत्रात्मिका चर्चर्याः प्रतिः 'ख' संज्ञिका। इतरा च दशपत्रात्मिका प्रतिरुपदेशरसायनस्य 'ख' सञ्ज्ञिता, 'ग' सञ्ज्ञिता चैकादशपत्रात्मिका छाणीजैनज्ञानमन्दिरीया नूतना प्रतिः। कालस्वरूपकुलकस्यात्रत्यायाः पत्रत्रयात्मिकायाः पश्चादुपलब्धायाः 'ख' संज्ञितायाः प्रतेः पाठभेदस्तु प्रान्ते पृथग् दर्शित.।

छाणीजैनज्ञानमन्दिरीया प्रतिः प्रवर्तकश्रीकान्तिविजयमुनिराजस्य कृपया प्राप्ता। तथा भूमिकाऽऽलेखने गणधरसार्धशतकबृहद्वृत्तेरुपदेशपदव्याख्यायाश्चतुःपञ्चाशन्महापुरुषचरित्रवृत्तेश्चादर्शपुस्तकानि मुनिराजहंसविजयशास्त्रसङ्ग्रहादत्रत्यजैनज्ञानमन्दिरतः पन्न्यास-

सम्पद्विजयमुनिराजस्य कृपया सम्प्राप्तानि । *कुवलयमालाकथाया जिनदत्तसूरिगुरोश्च [परि० ४] जेसलमेरुदुर्गभाण्डागारीय–ताडपत्रीयादर्शपुस्तक पञ्चशतवर्षप्राच्यताडपत्रीयपुस्तककाष्ठपट्टिकागतं २६½" × ३¾" प्रमाणपरिमितं, परिचरपरिवृतस्य जिनवल्लभ–जिनदत्तसूरिद्वयस्य चित्रफलकं च **जिनकृपाचन्द्रसूरेः** प्रसादेनात्रोपायोजि इति ते धन्यवादार्हाः । किञ्च भूमिकायां [पृ. ५६] सूचितायाः वि. सं. १३३४ वर्षे प्रतिष्ठितायाः प्रस्तुतग्रन्थकारजिनदत्तसूरिमूर्तेः प्रतिकृतिरपि विरचय्यात्र प्रागेवास्थापि ।

अत्राभिलषितः कृतप्रायोऽपि चापभ्रंशशब्दानां कोषः प्रसिद्धप्राकृत[illegible] प्रायो गतार्थत्वाद् भूमिकाऽऽदिदर्शनविलम्बमसहिष्णूनां शीघ्रमेतद्दिदृक्षूणां विदुषां प्रेरणया चोपेक्षितः । अत्र च कार्येऽत्रत्याध्यक्षैः **डॉ. विनयतोष भट्टाचार्य** एम्. ए. पी. एच्. डी. महाशयैस्तथा श्रीयुत जी. के. **श्रीगोन्देकर** एम्. ए. इत्यनेन, के. **रङ्गस्वामि**[illegible] च प्रासङ्गिकं साहाय्यं प्रदाय प्रोत्साहितोऽस्मीति ते प्रशंसामर्हन्ति ।

सपादशतग्रन्थानामाधारभूतया भूमिकया संस्कृतच्छायया विषमपदा[illegible] सूच्या च विभूषिते परिशिष्टैः पाठान्तरैर्मूर्ति-चित्रप्रतिकृतिप्रभृतिभिश्च [illegible]त्तिसमन्विते ग्रन्थत्रयीगौरविते ऽस्मिन् ग्रन्थे मम मतिदौर्बल्येन प्रमादाद् [illegible] काश्चित् स्खलना जाताः सम्भवेयुस्ताः परिशोधनीयाः सूचनीयाश्च [illegible] प्रार्थयते—

ता. २४-१२-२६

गान्धीत्युपाह्वो भगवान्दाससुतः
लालचन्द्रः ।

---

* कुवलयमालाकथायाः संक्षिप्तपरिचयोऽस्माभिः सं. १९७८ वर्षे [illegible] परिचये [पृ ४२-४३] [illegible] देशीभाषाऽऽद्युल्लेखोऽप्यत्र [illegible] वर्षे भावनगरे [illegible] मो. द. देसाई इत्यनेन 'जैन गूर्जर कविओ' [illegible] १९८६ [illegible] प्राक्कथन [illegible] जिन कृपाचन्द्रसूरि [illegible] सं. १९८१ वर्षे [illegible] मुनिराजचतुरविजय [illegible] तदादर्शपुस्तकं [illegible] [illegible] (Photo-copy) [illegible]

१८ विधिचैत्यगृहे त्रिचतुरसुश्रावकदृष्टो द्रव्यव्ययः। निशि नन्दिपूर्वकव्रतनिषेधः। सूर्यास्तमने बलिनिषेधः। सुप्ते जने तूर्यरवनिषेधः।

१९ „ रजन्यां रथभ्रमण-लकुटरासनिवारणम्। देवतानां जलक्रीडाऽऽन्दोलननिषेधः। कृताष्टाह्निकानां मावमालाया अनिषेधः।

२० „ जिनप्रतिमानां प्रतिष्ठाकरणे श्रावकाणामनधिकारः। यथाच्छन्दःप्रवृत्तिनिषेधः। उत्सूत्रप्रवृत्ताना वचनमश्राव्यम्। जिन–गुर्वोरयुक्तगेयगाननिषेधः।

२१ „ श्रावकाणां ताम्बूल-भक्षण-ग्रहणयोर्निषेधः, उपानद्धारणनिषेधः, भोजन-शयनानुचितोपवेशननिषेधः, प्रहरण-दुष्टजल्पनवारणम्।

२२ „ हास्य–होडा–क्रीडा–रोषण–कीर्तिदाननिषेधः, आशातनाकारिमेलननिषेधः।

२३ „ सङ्क्रान्ति-ग्रहण-माघमण्डलनिषेधः, शिरोवेष्टनकानिषेधः, स्नपनकारेतरविभूषानिषेधः। गृहचिन्तानिषेधः।

२४ „ मलिनवस्त्र-देहाभ्यां जिनवरपूजानिषेधः। शुचिभूताया अपि श्राविकाया मूलप्रतिमास्पर्शनिषेधः। उत्तारितस्यारात्रिकस्य पुनरुत्तारणे निषेधः।

२५ „ निर्माल्यम्। यतिममत्व-वासनिषेधः। नीतिप्रचारः।

२६ „ सत्यजल्पनम्। समय-युक्त्या घटमानमेकोक्तमपि कर्तव्यम्।

२७ „ आत्मप्रशंसा–परदूषणयोः परिहारः।

२८ „ उत्सूत्राणि निषिध्य प्रशस्तिषु लेखयितुर्युगप्रधानजिनवल्लभस्य महनीयता।

२९ उत्सूत्रभाषणस्य विपाकः।

३० लोकप्रवाहप्रवृत्तानां नामसुविहितानां चेष्टा।

३१ अनुस्रोतः–प्रतिस्रोतःप्रवृत्तानां परिणामः।

३२ आगमाचरणसंवादिनां पूज्यता।

३३ निश्राचैत्यवन्दने विचारः

३४ डिङ्गिरिविधिहितागानितजिनमन्दिरस्य जिनद्रव्यकृतमठस्य च साधर्मिकस्थलीनि स्ता। तद्वन्दनञ्च वैफल्यम्।

३५–३६ अनायतनगमनस्यानायतनवासिनो नमनस्य चायुक्तता।

३७ [illegible] दर्शननिषेधः।

३८ विधिचैत्य–निश्राकृतचैत्यवन्दनेषु गमनविचारः।

१९ कुपथपतितेन लोकप्रवाहपतितत्वात् सूत्रार्थाज्ञत्वात् तन्निवारक गीतार्थाना च मारणम्।

२० „ शास्त्रेण विचारयतो धार्मिकजनस्य शस्त्रेण विदारणम् । तद्विधलोकपरिकरितत्वात् गीतार्थैस्तत्परिहरणम् ।

२१–२२ कुपथपतितस्य गीतार्थानां च विरुद्धा चेष्टा ।

२३ कुपथपतितैर्विधिचैत्यग्रहणे तत्राविधिकरणे च प्रवर्तनम् ।

२४ नरपतिपक्षपातेनाविधिकारिभ्यो विधिचैत्येष्वर्पितेष्वपि प्रहरणधारिष्वपि तैः सह धार्मिकानां विधिं विना कलहाभावः ।

विधिपथप्रपन्नाना प्रवृत्तिः २५–३९

२५ सुगुरु–देवपदभक्तानां पञ्चपरमेष्ठिस्मारकानां धार्मिकाना प्रसन्नेभ्यः शासनसुरेभ्यो भव्यकार्यसिद्धिः ।

२६ धर्मकार्यं साधयतो युध्यमानस्य कथञ्चित् पर मारयतो न धर्मनाशः, किञ्च परमपदे वासः ।

२७ विधिधर्माधिकारिणा श्रावकाणामदीर्घससारिता, शुभगुरुवारणादविधिकरणत्यागः । जिनसम्बन्धिन्या दारिकाया(वेश्याया) धारणनिषेधः ।

२८ पुष्पेषु मूल्यलभ्येषु कूप–वाटिकादिकरणे स्थावरगृह–हट्टानां कारणे जिनधन सगृह्य तद्वृद्धौ चाप्रवृत्तिः ।

२९ म्रियमाणस्य देयस्थाने भक्त्या ददतश्च गृह–हट्टानां ग्रहण तद्भाटकधनेन च जिनपूजनम् ।

३०–३१ धर्मकार्ये ददतां श्रावकाणां न निवारणम्, किन्तूत्साहनं सर्वगृहव्यापारत्यागेन कषायैर्मोचनम् । चैत्राश्विनयोरष्टाह्निकाकारकाः सुरराजा भवेयुस्तथा शिष्टधर्मोपदेशः ।

३२–३४ अष्टाह्निकाविधाने नर्तकीनृत्ये विवेक ।

३५ जिनचैत्ये गेय-वाद्ये विवेकः ।

३६ „ स्तुति-स्तोत्रपाठे तालरासे लगुडरासे च विचारः ।

३७ „ नाटकनर्तने निष्क्रमणकथने च विधिः ।

३८ „ हास्य-क्रीडा-होडनिषेधः । रात्रौ युवतिप्रवेशस्य स्नपन-नन्दी-प्रतिष्ठानां च निषेध ।

३९ „ मालमाला–जलक्रीडाऽऽन्दोलननिषेध, सूर्येऽस्तं गते बलिधारण-गृहकार्यनिषेधः ।

४० „ नन्दि–प्रतिष्ठाऽधिकारिसूरिनिर्गम ।

कालस्वरूपकुलके ।

१३ सुदुर्लभस्य कुल-बल-जाति-गुणसमृद्धस्य मनुजत्वस्य साफल्य उपदेशः ।

१४ सुगुरूपदेशं विनाऽऽर्यानार्यदेशयोर्नरत्वनैरर्थक्यम् ।

१५ दीर्घायुष्मतां गुरुवचनश्रवणयोगः ।

१६ गुरुवचनश्रवणेऽपि जिनवचनश्रद्धानस्य दुर्लभता ।

श्रद्धानहीनाना विपरीताश्चेष्टाः १७–२० ।

१७ अविधिप्रवर्तन–विधिपरदूषण–प्रवाहपतितप्रशंसा, अनुस्रोतः–प्रतिस्रोत-सोर्नैरन्तर्यम् ।

१८ जिनवचनभ्रान्त्याऽन्यत्र धर्मे विलगनम्, सुगुरुश्रुतेर्दूरगमनम्, विधिपथ-पृथक्स्थितानां जिन–मुनीनां वन्दनम्, तन्मार्गस्थितजनाभिनन्दनम् ।

१९ [illegible]नायतनवन्दनम् ।

२० [illegible]–विधि–विषयाज्ञानम्, तज्ज्ञानिभिः सह कलहः, भस्मग्रहस्य [illegible] न प्रभावः ।

२१ [illegible]–[illegible]सर्पिण्योर्दुष्टतावशादसंयतपूजा ।

२२–२३ [illegible]प्रान्तसंवत्सरेषु प्रजाक्षयः, तत्र धर्मप्रमत्तानां धर्मप्रवृत्तानां च [illegible]सूचनम् ।

२४ [illegible] विविधधर्मलिप्सानां परमार्थवृत्त्या जीव[illegible] ।

२५ [illegible]ऽस्मिन मार्गे प्रभूत विमर्शे सदाऽऽदरकरणे सद्बोधः ।

२६ [illegible]–[illegible]गृहयोः पतनापतनदृष्टान्तेन बोधः ।

२७ [illegible]दृष्टान्तः ।

२८ [illegible] दृष्टान्तेनोचितमपि [illegible] [illegible] [illegible] ।

२९–३० [illegible] ।

३१ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

३२ [illegible] ।

१३ [illegible] ।

१४ [illegible] ।

१५ [illegible] ।

१६ [illegible] ।

[illegible] १७-२० ।

१७ [illegible] सोर्नैरन्तर्यम् ।

१८ [illegible] पृथक्स्थितानां जिन-मुनीनां [illegible] ।

१९ [illegible] ।

२० पारतन्त्र्य-[illegible] दशमाश्चर्यस्य च प्रभावः ।

२१ दुःषमा-हुण्डावसर्पिण्योर्दुष्टतावशादसंयतपूजा ।

२२-२३ जघन्यविंशतिप्रान्तसंवत्सरेषु प्रजाक्षयः, तत्र धर्मप्रमत्तानां धर्मप्रवृत्तानां च परिणामसूचनम् ।

२४ प्रमादत्यागिना विविधर्मलग्नाना परमार्थवृत्त्या जीवजागरूकत्वम् ।

२५ चाहिलदर्शितेऽस्मिन् मार्गे प्रभूत विमर्श्य सदाऽऽदरकरणे सद्बोधः ।

२६ बन्धूनामैक्ये युतयुतबन्ध-दृढबन्धगृहयोः पतनापतनदृष्टान्तेन बोधः ।

२७ ऐक्ये प्रमार्जनीदृष्टान्तः ।

२८ श्लेषालङ्कारेण ग्रह-नक्षत्राणां दृष्टान्तेनौचित्योपेतस्य वसुप्राप्तिसूचन मातापित्रोश्चित्तावर्जकस्यैव च सर्वत्रादरसूचनम् ।

२९-३० लोहचुम्बकोपेत-तद्रहितपोतयोर्दृष्टान्तेन लोभत्यागात् लाभदर्शनम् ।

३१ शुभगुरुदृष्टस्य रुष्टयमादपि निर्भयत्वम्, परमेष्ठिमन्त्राधिवासितमनसो दुःखनाशः ।

३२ कर्तृनामनिर्देशपूर्वकमुपसहारः । श्रोतृ-पाठकादीनां सिद्धिपदे वासः ।

नत्वा जिनेश्वरस्य धर्मनाथस्य त्रिभुवनस्वामिनः पादकमलं शशिनिर्मलं शिवगतिगामिनः । करोमि यथास्थितां सत्यां गुणस्तुतिं श्रीजिनवल्लभस्य युगप्रवरागमसूरेर्गुणिगणदुर्लभस्य । इदं चैकविंशतिमात्राकलितं वास्तुभेदेषु द्वितीयं कुन्दनामकं छन्द इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ सर्वविद्याप्राधान्येन तर्कविद्यायास्तद्विषया तावद् विरोधालङ्कारेण स्तुतिमाह--

जो अपमाणु पमाणइं छद्दरिसण तणइं
जाणइ जिव नियनामु न तिण जिव कुवि घणइं ।
परपरिवाइगइंदवियारणपंचमुहु
तसु गुणवन्नणु करणं कु सक्कइ इक्कमुहु ? ॥ २ ॥

[योऽप्रमाण प्रमाणानि पड्दर्शनाना
जानाति यथा निजनाम न तेन यथा कोऽपि घनानि ।
परपरिवादिगजेन्द्रविदारणपञ्चमुख
तस्य गुणवर्णनकरणे कः शक्नोत्येकमुखः ? ॥ २ ॥]

प्रमाणं प्रत्यक्षादि, ततश्च योऽप्रमाणोऽपि सर्वथा प्रमाणरहितोऽपि । प्रमाणानि षड्दर्शनसत्कानि । षट् दर्शनानि चैवम्—

" बौद्धं नैयायिकं साङ्ख्यं जैनं वैशेषिकं तथा ।
जैमिनीयं च नामानि दर्शनानाममून्यहो ! ॥
नैयायिकमतस्यान्ये भेदं वैशेषिकैः सह ।
न मन्यन्ते ततस्तेषां पञ्चैवास्तिकवादिनः ॥
षष्ठदर्शनसङ्ख्या तु पूर्यते तन्मते किल ।
लोकायतमतक्षेपे कथ्यते तेन तन्मतम् ॥"

तेषां च प्रमाणान्येवम्—

" बौद्धोऽध्यक्षानुमाने वदति नयविदध्यक्ष-शाब्दानुमानौ-
पम्यं मीमांसकश्चानुमितिमुपमिताभाव-शाब्दं समक्षम् ।
अर्थापत्तिं च चष्टे जिनयुगिति परोक्षापरोक्षे समक्षं
चार्वाकोऽध्यक्ष-शाब्दानुमिति निगदतः साङ्ख्य-वैशेषिकौ च ॥"

"वैशेषिका हि पूर्वे केचित् त्रीणि प्रमाणान्याहुराधुनिकाश्च द्वे एवेति जानातीति विरोधस्तत्परिहारश्चैवम्-अपमानोऽपगतगर्वः, अथवाऽप्रमाणोऽपरिमाणोऽ

६ ख. ग श्रीजि° । ७ क °पा° । ८ क. °स्तुमे° । ९ क. °णइ । १० ख. ग. °णई । ११ क. °वाय° । १२ ख. २ ख ग. ख. ग. °विशे° ।

परिच्छेद्यो गुणैरिति गम्यते । एतानि हि मदभ्यस्तनया निजनामवज्ञानानि । न च तद्वदन्यो पदानि प्रभूतानि । परेऽन्ये प्रकृष्टा वा परिवादिनो ... शीलास्त एव गजेन्द्रास्तेषां विदारणं सर्वथा निराकरणं तत्र ... । तस्य भगवतो गुणवर्णनं कर्तुं कः ... इत्यर्थः ॥ ॥

जो वायरणु वियाणइ सुहलक्खणनिलउ
सद्दु असद्दु वियारइ सुवियक्खणतिलउ ।
सुच्छंदिण वक्खाणइ छंदु जु सुजइसएहि
गुरु लहु लहि पट्ठावइ नरहिउ विजयमइ ॥ २ ॥
[यो व्याकरणं विजानाति शुभलक्षणनिलयः
शब्दमशब्दं विचारयति सुविचक्षणतिलकः ।
सुच्छन्दसा व्याख्यानयति छन्दो यः सु...
गुरु लघु ... प्रतिष्ठापयति नरहितो ... ॥]

यो व्याकरणं शब्दलक्षणशास्त्रं ... विजानाति । एतदन्तरेण हि शास्त्रान्तराणि ... ।

"अनधीत्य शब्दशास्त्रं योऽन्यच्छास्त्रं समीहते ।
सोऽहः पदानि गणयति ... ॥

शुभलक्षणानां सामुद्रिकोक्तानां ... कारणत्वात् शब्दं ... विचारयति सुविचक्षणानां तिलकः । ... यो व्याख्यानयति । सुयतीनां ... । गुरु ... एकया ... आचार्यादि ... । विचारादौ ... । अथवा ... एतानि ... गुरुरादयो ... ।

" ... ॥

... पदं ... गुरु ... ।

कव्वु अउव्वु जु विरयइ नवरसभरसहिउ
लद्धपसिद्धिहिं सुकइहिं सायरु जो महिउ[26] ।
सुकइ माहु ति पसंसहिं[27] जे तसु सुहगुरुहु
साहु न मुणहिं[28] अयाणुय मइजियसुरगुरुहु ॥ ४ ॥

[काव्यमपूर्वं यो विरचयति नवरसभरसहित
लब्धप्रसिद्धिभि' सुकविभिः सादर यो महितः ।
सुकवि माघ ते प्रशसन्ति ये तस्य शुभगुरो.
साधु न जानतेऽज्ञा मतिजितसुरगुरोः ॥ ४ ॥]

काव्यमपूर्वं रमणीयत्वादत्यद्भुतं पूर्वकविभिरपि वा न कृतमिति महाप्रबन्धरूपप्रश्नोत्तरशतक–शृङ्गारशतक–प्रचुरप्रशस्तिप्रभृतिकं यो विरचयति नवरसभरसहितम् । रसाश्च–" शृङ्गार–हास्य–करुणा–रौद्र–वीर–भयानकाः ।
बीभत्साद्भुत–शान्ताश्च नव नाट्ये रसाः स्मृताः ॥

लब्धप्रसिद्धिभिरत्यन्तप्रसिद्धैः सुकविभिर्नरवर्ममहाराजसम्बन्धिभिः सादर यो महितः । सुकविं माघं ते प्रशंसन्ति—

" माघेन विघ्नितोत्साहा नोत्सहन्ते पदक्रमे ।
स्मरन्ति भारवेरेव कवयः कपयो यथा ॥"

इत्यादिना श्लाघन्ते, ये तस्य शुभगुरोर्मध्यं यथावस्थितं स्वरूपं न जानते अज्ञप्राया मतिजितसुरगुरोरित्यर्थः ॥ ४ ॥

कालियासु कइ आसि[29] जु लोइहिं[30] वन्नियइ
ताव जाव जिणवल्लहु कइ नाअन्नियइ ।
अप्पु चित्तु परियाणहिं[31] तं पि विसुद्धु न य
ते वि चित्तकइराय[32] भणिज्जहिं[33] मुद्धनय ॥ ५ ॥

[कालिदास कविरासीद् यो लोकैर्वर्ण्यते
तावद् यावज्जिनवल्लभः कविर्नाकर्ण्यते ।
अल्प चित्र परिजानन्ति तदपि विशुद्ध न च
तेऽपि चित्रकविराजा भण्यन्ते मुग्धनता' ॥ ५ ॥]

कालिदासः कविरासीत्, यो लोकैर्भारविमहाकविप्रभृतिभिरपि वर्ण्यते स्वकृतमहाकाव्यसंशोधनप्रस्तावे । तथा च तदुक्तिः—

२६ क °ओ । २७ ख. ग. °हि । २८ ख ग. °तक । २९ ख ग जानति । ३० ख. यासि । ३१ ख. ग. लोयहि । ३२ ख. °कवि° ।

" कवयः कालिदासाद्याः कवयो वयमप्यमी ।
पर्वते परमाणौ च वस्तुत्वमुभयोरपि" ॥ "

तावद् यावज्जिनवल्लभो महाकविर्नाकर्ण्यते । तदुक्तम्—

" चित्रं चित्रं वितन्वन नवरसरुचिरं काव्यमन्यश्च भूयः
सर्वं निर्दोषमतो मुखमिव सगुणत्वेन पट्टांशुकश्रि ।
कान्तावत् कान्तवर्णं भरतनृपतिवद्भावलङ्कारसारं
चक्रे माघादिमूकं त्वनभिमुखमहो ! मानसं धीमता यः ॥ "

अल्पं चित्रं चक्र-मुसलादिरूपं ये परिजानन्ति, तदपि विशुद्धं यथावस्थितं नैव। तेऽपि चित्रकविराजैः सर्वचित्रकविप्रकृष्टा भण्यन्ते लोकैर्मुग्धजनता इत्यर्थः ॥५॥

सुकइविसेसियवयणु जु वप्पइराउकइ
सु वि जिणवल्लहपुरउ न पावइ [35]कित्ति कइ ।
अवरि अणेयविणेयहिं सुकइ पसंसियहिं
तक्कव्वामयलुद्धिहिं निच्चु नमंसियहिं ॥ ६ ॥

[सुकविविशेषितवचनो यो वाक्पतिराजकविः
सोऽपि जिनवल्लभपुरतो न प्राप्नोति कीर्तिं काञ्चित् ।
अपरेऽनेकविनेयैः सुकवयः प्रशस्यन्ते
तत्काव्यामृतलुब्धैर्नित्यं नमस्यन्ते ॥ ६ ॥]

सुकविभिर्विशेषितमतिशयपदवीं प्रापितं सुकविभ्यो वा संस्कृतकाव्यकर्तृभ्यो विशेषितं केवलप्राकृतप्रबन्धरूपं वचनं गौडवधादिप्रबन्धरूपं यस्य स तथा। यो वाक्पतिराजकविर्यत्कीर्तिश्रुतिकुतूहलितदूरदेशान्तरागतेषु विद्वत्सु स्वरूपानुयोगे सति यद्वार्ता तान् प्रति प्रत्युत्तरमेवमूचे—

" [1]होहिंति केवि जे ते न याणिमो जे गया नमो ताण।
संपइ इह जे कइणो ते मह पइणो न सारिच्छा ॥ "

सोऽपि इह जिनवल्लभस्य पुरतो न पाण्डित्यकीर्तिं काञ्चन प्राप्नोति । अपरेऽपि बाण-मयूरप्रभृतयोऽनेके विनेयैस्तच्छिष्यैरेव सुकवयः प्रशस्यन्ते । तत्काव्यामृतलुब्धैश्च नित्यं नमस्यन्ते । इति तेऽपि तत्साम्यं न प्राप्नुवन्तीति भावार्थः ॥६॥

(१) भविष्यन्ति केचिद् ये तान् न जानीमो ये गता नमस्तेभ्यः ।
सम्प्रतीह ये कवयस्ते मम [illegible] ॥

३३ ग. न [illegible]रिति। ३४ ख [illegible]। ३५ ग [illegible]। ३६ [illegible]। ३८ क. [illegible]विसेइदि। [illegible]। ४० [illegible]। ४१ [illegible]। ४२ [illegible] केवि। ४३ ख ग. दे। ४४ ग पदणो। ४५ [illegible]। ४६ [illegible]। ४७ [illegible] इत्यर्थ ।

जिण कयँ नाणा चित्तइं चित्तु हरंति लहु
तसु दंसणु विणु पुन्निहिं कउ लब्भइ दुलहु ।
सारइं वहु थुइ-थुत्तंइ चित्तइं जेण कँय
तसु पयकमलु जि पणमँहि ते जण कयसुकय ।। ७ ।।

[येन कृतानि नाना चित्राणि चित्त हरन्ति लघु
तस्य दर्शन विना पुण्यैः कुतो लभ्यते दुर्लभम् ।
साराणि वहूनि स्तुति-स्तोत्राणि चित्राणि येन कृतानि
तस्य पदकमल ये प्रणमन्ति ते जनाः कृतसुकृताः ।। ७ ।।]

येन कृतान्यनेकानि चित्राणि नानारूपाणि चक्र-खड्गाद्याकारवर्णविन्यासरूपाणि षट्चक्रिका-सप्तचक्रिका-गजवन्धरूपाणि वा चित्तं हरन्ति लघु । तस्य दर्शनं विना पुण्यैः कथं लभ्यते दुर्लभम् । तथा साराणि गम्भीरमहार्थानि वहूनि स्तुति-स्तोत्राणि चित्राणि गुप्तक्रिय-समसंस्कृतार्धप्राकृतार्धसंस्कृत-गोमूत्रिकाऽऽदिरूपाणि वा येन कृतानि । तस्य पदकमलं ये प्रणमन्ति, ते जना कृतसुकृताः । यद्यपि शेष-कवयोऽपि चित्रकाँव्यादिनिष्णातास्तथापि याँदृशं श्रीजिनवल्लभसूरेरुपलभ्यते, न तादृश प्रायोऽन्यस्य श्रूयते । तर्कादिविद्या इव ज्योतिर्गणितादिविद्या अपि सर्वाः पद्मावतीमन्त्रविद्याप्रभृतयश्च तस्य सातिशया आसन्निति सर्वेभ्य उत्कर्षः । तथा चोक्तम्—

" योग्यस्थानानवाप्तेः पृथुदवथुमिथोविप्रयोगाग्नितप्तेः
शश्वद् विश्वभ्रमार्तैरपि च तनुतरामात्ममूर्तिं दधत्यः ।
सत्यं यद्वक्त्रपङ्केरुहसदसि सहावासमासाद्य सद्यो
विद्याः प्रीत्येव सर्वा युगपदुपचयं लेभिरे भूरिकालान् ॥ " इत्यर्थः ॥ ७ ॥

एवं तर्कादिविद्यानिधानत्वमभिधायाथ सिद्धान्तविषयं तदाह—

जो सिद्धंतु वियाणइ जिणवयणुब्भविउ
तसु नामुँ वि सुणि तूसइ होइ जु इहु भविउ ।
पारतंतु जिणि पयडिउ विहिविसइहिं कलिउ
सहि ! जसु जसु पसरंतु न केणइ पडिखलिउ ॥ ८ ॥

[यः सिद्धान्त विजानाति जिनवद(च)नोद्भूत
तस्य नामापि श्रुत्वा तुष्यति भवति य इह भव्यः ।
पारतन्त्र्य येन प्रकटित विधि-विषयाभ्यां कालित
सखे ! यस्य यशः प्रसरन्न केनापि प्रतिस्खलितम् ॥ ८ ॥]

---

४८ स. ग. कइ ।४९ स.ग. थुत्तइं। ५० स.कय। ५१ क.°काव्यनि°। ५२ क.°श जिन°। ५३ क.नाम।

य सिद्धान्तं विजानाति जिनवदनोद्गतम्, अर्थतो वा जिनवचनोद्भूतं तस्य नामापि श्रुत्वाऽऽस्तां दर्शनादि, तुष्यति भवति य इह भव्यः। गुरुपरतन्त्रैः सर्वं कृत्यं क्रियते इति पारतन्त्र्यं येन प्रकटितम्। सर्वत्रापि चैत्य-साध्वादौ शुद्ध-जिनाज्ञाप्रवृत्तिरूपो विधिः। सम्यक्त्वादेर्मिथ्यात्वादिपरिहार इव देवपूजाऽऽदेः सर्वथा आशातनादिपरिहारेण जिनप्रतिमादेश्चारित्रादेर्वाऽतीचारपरिहारेण साध्वादिर्विषयः। ताभ्यां कलितं ज्ञानादित्रयवदेतत्त्रयस्यापि मोक्षाङ्गत्वात्। सखीति चर्चरीरूपत्वात् सम्बोधनम्। यस्य यशः प्रसरत् न केनापि प्रतिस्खलितम्, तत उत्कृष्टस्यान्यस्याभावादित्यर्थः॥ ८॥

जो किर सुत्तु वियाणइ कहइ जु कारवइ
करइ जिणेहि जु भासिउ सिवपहु दक्खवइ।
खवइ पावुं पुव्वज्जिउ पर-अप्पह तणेउं
तासु अदंसणि सगुणहिं झूरिज्जइ घणउं॥ ९॥

[यः किल सूत्रं विजानाति कथयति यः कारयति
करोति जिनैर्यद् भाषितं शिवपथं दर्शयति।
क्षपयति पापं पूर्वार्जितं परात्मनोः सम्बन्धि
तस्यादर्शनेन सगुणैः खिद्यते प्रभूतम्॥ ९॥]

यः किल सूत्रं विजानाति, कथयति भव्येभ्यः। कारयति च तैरेव देशनाद्वारेण। करोति जिनैर्यद् भाषितं मोक्षमार्गं दर्शयति। एवंविधश्च सन् क्षपयति पापं पूर्वार्जितं परात्मनोः सम्बन्धि। तस्यादर्शनेन सगुणैः खिद्यते प्रभूतमित्यर्थः॥ ९॥

परिहरि लोयपवाहु पयट्टिउ विहिविसउ
पारतंति सहु जेण निहोडि कुमग्गसउ।
दंसिउ जेण दुसंघ-सुसंघह अंतरउ
वद्धमाणजिणतित्थह कियउ निरंतरउ॥ १०॥

[परिहृत्य लोकप्रवाहं प्रवर्तितो विधिविषयः
पारतन्त्र्येण सह येन निराकृत्य कुमार्गशतम्।
दर्शितं येन दुःसङ्घ-सुसङ्घयोरन्तरं
वर्धमानजिनतीर्थस्य कृतं निरन्तरम्॥ १०॥]

परिहृत्य लोकप्रवाहमविधिप्रवृत्तचैत्यसाधुभक्त्यादिकं प्रवर्तितो विधिर्विषयश्च पारतन्त्र्येण सह। एतत्स्वरूपं च पूर्वमेवोक्तम्। येन निराकृत्य कुमार्गशतं दर्शितं

५४ क. °तो जिन°। ५५ क °त वा। ५६ क. °रूपा। ५७ ख. ग. °र्मादि°। ५८ ख. ग. °परी°। ५९ क. कलितज्ञा° । ६० क चचरी° । ६१ क. पाव । ६२ क. तणउ । ६३ क. सुरि° । ६४ क °संघह।

येन दुःसङ्ग–सुसङ्गयोरन्तरम् । एवं च कुर्वता वर्धमानजिनतीर्थस्य कृतं निरन्तरमविच्छेद इत्यर्थः ॥ १० ॥

जे उस्सुत्तु पयंपहिं दूरि ति परिहरइ
जो उ सुनाण–सुदंसण–किरिय वि आयरइ ।
गड्डरिगामपवाहपवित्ति वि संवरिय
जिण गीयत्थायरियइं सव्वइं संभरिय ॥ ११ ॥

[ये उत्सूत्रं प्रजल्पन्ति दूरेण तान् परिहरति
यस्तु सुज्ञान–सुदर्शन–क्रिया अप्याचरति ।
गड्डरिकाप्रवाहगामिप्रवृत्तिं संवृत्य
येन गीतार्थाचार्याः सर्वेऽपि संस्मृताः ॥ ११ ॥]

ये उत्सूत्रं प्रजल्पन्ति, दूरेण तान् परिहरति । यश्च सुज्ञान–सद्दर्शनसाधुक्रियाश्चाचरति । गड्डरिकाप्रवाहगामिनीं प्रवृत्तिमपि संवृत्य । 'प्रवाहशब्दस्य पूर्वनिपात[illegible]' । येन गीतार्थाचार्याः सर्वेऽपि संस्मृतास्तदुक्तशुद्धमार्गप्रकाशनादित्यर्थः ॥ ११ ॥

[illegible] अणुनियइं जि गीयइं वाइयइं
तह [illegible] ।
[illegible] निवारियइं
[illegible] ॥ १२ ॥

[[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १२ ॥]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

इति वदता किल तत्र चैत्ये तानि सर्वाणि निवारितानि । कुतो यतस्तैः कृतैराशातना भगवदाज्ञोल्लङ्घनेनावज्ञा कृता भवति । तेन न कार्यन्त इत्यर्थः ॥१२॥

यद्येवं विरहाङ्केन निषिद्धान्येतानि तर्हि किमर्थं क्रियन्ते इत्यत आह—

लोयपवाहपयट्टिहि कोऊहलपिएहिं
कीरन्तइं फुडदोसइं संसयविरहिएहिं ।
ताइं वि समइनिसिद्धइ समइकयत्थिएहिं
धम्मत्थीहि वि कीरहिं वहुजणपत्थिएहिं ॥ १३ ॥

[लोकप्रवाहप्रवृत्तैः कुतूहलप्रियैः
क्रियमाणानि स्फुटदोषाणि सशयविरहितैः ।
तान्यपि समयनिषिद्धानि स्वमतिकदर्थितै-
र्धर्मार्थिभिरपि क्रियन्ते वहुजनप्रार्थितैः ॥ १३ ॥]

लोकप्रवाहप्रवृत्तैः कुतूहलप्रियैश्च क्रियमाणानि स्फुटदोषाण्यपि संशयविरहितैस्तत्र करणेऽपि निश्चितदोषाभावैः । तान्यपि जलक्रीडाऽऽदीनि सिद्धान्तनिषिद्धानि कुमार्गानुगामिस्वमतिकदर्थितैः स्वबुद्ध्या धर्मार्थिभिरपि क्रियन्ते बहुजनप्रार्थितानि । कुतूहलप्रियत्वात् प्रायो जनानामित्यर्थः ॥ १३ ॥

जुगपवरागमु मन्निउ सिरिहरिभद्दपहु
पडिहयकुमयसमूहु पयासियमुत्तिपहु ।
जुगपहाणसिद्धंतिण सिरिजिणवल्लहिण
पयडिउ पयडपयाविण विहिपहु दुल्लहिण ॥ १४ ॥

[युगप्रवरागमो मानितः श्रीहरिभद्रप्रभुः
प्रतिहतकुमतसमूहः प्रकाशितमुक्तिपथः ।
युगप्रधानसिद्धान्तेन श्रीजिनवल्लभेन
प्रकटितः प्रकटप्रतापेन विधिपथो दुर्लभेन ॥ १४ ॥]

युगप्रवरागमो मानितः श्रीहरिभद्रप्रभुस्तद्वचनमननेन तन्मननानुमानात् । प्रतिहतकुमतसमूहोऽनेकान्तजयपताकाऽऽदितर्कप्रणयनेन प्रकाशितमुक्तिमार्गश्चतुर्दशशतप्रकरणविधानेन । ततश्च युगप्रधानसिद्धान्तेन श्रीजिनवल्लभेन तदनुसारिणा प्रकटितः प्रकटप्रतापेन भुवनविख्यातसत्त्वेन विधिमार्गो दुर्लभेन 'निःपुण्यानामिति गम्यते' इति शेषः ॥ १४ ॥

७६ क. तेन का° । ७७ ग. ग निसिद्ध । ७८ ग. ग. मनितः । ७९ क. दुर्लभो

जाइ नाइ न कयग्गहु मन्नइ जिणवयणु
कुणइ न निंदियकंमु न पीडइ धम्मियर्यंणु ।
विहिजिणहरि अहिगारिउ सो किर सलहियइ
सुद्धउ धम्मु सुनिम्मलि जसु निवसइ हियइ ।। १७ ।।

[जाति-ज्ञातेर्न कदाग्रहो मन्यते जिनवचन
करोति न निन्दित कर्म न पीडयति धर्मिजनम् ।
निधिजिनगृहेऽधिकारी स किल श्लाघ्यते
शुद्धो धर्मः सुनिर्मले यस्य निवसति हृदये ।। १७ ।।]

यत्र च जाति-ज्ञातिकदाग्रहः स्नात्रादौ नास्ति । जातिर्धर्कटश्रीमालीयादिः, ज्ञातिर्गोष्ठिकपुत्र-पौत्रादिः । कदाग्रहो देवस्य दक्षिणादिदिशि अयमेव स्नान करोति, नान्य इत्यसदभिनिवेशः । तथा विधिजिनगृहे अधिकारी समस्तकृत्यचिन्तक. स एव श्लाघ्यते; यो मन्यते जिनवचनम्, करोति न निन्दितं कर्म द्यूतादिव्यसन-पैशुन्य-जुगुप्सितव्यवहारादिकम् । न पीडयति धार्मिकं जनं देवद्रव्योद्ग्राहणिका-दावपि । शुद्धो धर्मो देवद्रव्योपभोग-कटुविपाकाद्यनुचिन्तनरूपः सुनिर्मले यस्य मनसि सदा निवसतीत्यर्थः ।। १७ ।।

जित्थु ति-चउरसुसावयदिट्ठउ दव्ववउ
निसिहिं न नंदि कर्रावि कुवि किर लेइ वउ ।
बलि दिणयरि अँत्थमियइ जँहि न हु जिणपुरउ
दीसइ धरिउ न सुत्तइ जहि जणि तूररउ ।। १८ ।।

[यत्र त्रिचतुरसुश्रावकदृष्टो द्रव्यव्ययो
निशि न नन्दि कारयित्वा कोऽपि किल लाति व्रतम् ।
बलिर्दिनकरेऽस्तमिते यत्र न खलु जिनपुरतो
दृश्यते धृतो न सुप्ते यत्र जने तूर्यरवः ।। १८ ।।]

यत्र च त्रि-चतुरसुश्रावकप्रतीतो द्रव्यव्ययः कर्मकरादिविषयः क्रियते । निशि नन्दि कारयित्वा कोऽपि किल व्रतं न गृह्णाति । बलिरपि दिनकरेऽस्तं गते यत्र नैव प्रतिमापुरतो दृश्यते धृतः । तथा सुप्ते जने प्रहरमात्रातिक्रमे वादित्रशब्दो न भवत्यसंयतजनजागरणभयादित्यर्थः ।। १८ ।।

जहिं रयणिहि रहभमणु कयाइ न कारियइ
लउडारसु जहिं पुरिसु वि दिंतउ वारियइ ।

---

८४ रा. ग. धम्मियजणु । ... । ८६ क. वराविवि । ८७ रा. ग. अत्थि ।

जहि जलकीडंदोलण हुंति न देवयह
माहमाल न निसिद्धी कयअट्ठाहियहिं ॥ १९ ॥

[यत्र रजन्यां रथभ्रमण कदाचिन्न कार्यते
लगुडरास यत्र पुरुषोऽपि ददद् वार्यते ।
यत्र जलक्रीडाऽऽन्दोलन भवति न देवताना
माघे माला न निषिद्धा कृताष्टाह्निकानाम् ॥ १९ ॥]

यत्र रजन्यां रथभ्रमणं कदाचिन्न कार्यते । लगुडरासं यत्र पुरुषोऽप्यास्तां योषिद् ददद् वार्यते । यत्र जलक्रीडास्तथा देवतानामम्बिकाऽऽदीनां चान्दोलनं न भवति । एतद्दोषाश्च रसायनविवरणे किञ्चिदुक्ताः । माघे मासि विशेषेण स्नानादिपूर्वकं प्रतिमाया मालारोपणं तदपि न निषिद्धं कृताष्टाह्निकानां श्रावकाणामष्टाह्निकी हि शाश्वतपूजास्ता अवश्यं कार्यास्ताश्च कुर्वद्भिर्यद्येषाऽपि क्रियते तदा क्रियताम् । एतच्च दिगम्बरभक्ताभिनवप्रबुद्धपेल्हकश्रावकोपरोधेन प्रभूततरदूषणाभावेन चोक्तम् । तेन 'माहमालजलकीलंदोलण' इत्यादिकवास्तवसार्वदिकमाघमालानिषेधेन रसायनोक्तेन न विरोध इत्यर्थः ॥ १९ ॥

जहिं[88] सावय जिणपडिमह करिहिं[89] पइट्ठ न य
इच्छाच्छंद न दीसहि जंहि मुद्धंगिनय[90] ।
जंहि[91] उस्सुत्तपयट्टह वयणु न निसुणियइ
जहि अजुत्तु[92] जिण-गुरुहु वि गेउ न गाइयइ ॥ २० ॥

[यत्र श्रावका जिनप्रतिमाना कुर्वन्ति प्रतिष्ठा न च
यथाच्छन्दा न दृश्यन्ते यत्र मुग्धाङ्गिनता ।
यत्रोत्सूत्रप्रवृत्तानां वचन न निश्रूयते
यत्रायुक्तं जिन-गुर्वोरपि गेयं न गीयते ॥ २० ॥]

यत्र श्रावका जिनप्रतिमानां प्रतिष्ठां न कुर्वन्ति । उमास्वातिवाचकादिविरचितप्रतिष्ठाकल्पादिष्वप्रतिपादितत्वात् । यथाच्छन्दा उत्सूत्रभापका मुग्धप्राणिप्रणता यत्र व्याख्यानादिप्रवृत्ता न दृश्यन्ते । यत्रोत्सूत्रप्रवृत्तानां वचनं न श्रूयते । यत्रायुक्तं विरोध-शृङ्गारातिशयाविर्भावकं जिनाचार्ययोरपि गेयं न गीयत इत्यर्थः ॥ २० ॥

जंहि[93] सावय तंबोलु न भक्खंहि[94] लिंति न य
जंहि पाणहि य धरंति न सावय मुद्धनय[95] ।

८८ ख ग °हिय । ८९ ग ग °क्रिसहिंगा° । ९० स. ग °प्रल्हक° । ९१ स. ग. डति ।
९२ ख ग. कराइ । ९३ क. मुद्धंगि । ९४ ग ग. अनुत्त । ९५ क. °प्रताना । ९६ रा. ग. भक्खिहिं ।

जहिँ भोयणु न य सयणु न अणुचिउ वइसणउँ
सह पहरणि न पवेसु न दुट्ठउ बुल्लणउँ ॥ २१ ॥

[यत्र श्रावकास्ताम्बूलं न भक्षयन्ति गृह्णन्ति न च
यत्रोपानहौ धारयन्ति न श्रावकाः शुद्धनयाः ।
यत्र भोजन न च शयन नानुचितमुपवेशन
सह प्रहरणैर्न प्रवेशो न दुष्टं जल्पनम् ॥ २१ ॥]

यत्र श्रावकास्ताम्बूलं न भक्षयन्ति, गृह्णन्ति च नैव । यत्रोपानहौऽपि न धारयन्ति मध्ये विशुद्धाचाराः । यत्र न भोजनं शयनं वा नाप्यनुचितं गब्दिकाद्यासनं परिभुज्यते । सह प्रहरणेन क्षुरिकादिना न प्रवेशस्तन्मध्ये । नापि दुष्टं गाली-प्रदानादिकं भाषणमित्यर्थः ॥ २१ ॥

जहिँ न हासु न वि हुड्डु न खिड्डु न रूसणउँ
कित्तिनिमित्तु न दिज्जइ जहिँ धणु अप्पणउँ ।
करेंहि जि बहु आसायण जहिँ ति न मेलियँहि
मिलिय ति केलि करंति समाणु महेलियहिँ ॥ २२ ॥

[यत्र न हासो नापि होडा न क्रीडा न रोषणं
कीर्तिनिमित्तं न दीयते यत्र धनमात्मीयम् ।
कुर्वन्ति ये बह्वाशातना यत्र ते न मेल्यन्ते
मिलितास्ते केलीः कुर्वन्ति समं महेलाभिः ॥ २२ ॥]

यत्र न हासो नापि हुड्डा प्रसिद्धा नापि क्रीडा द्यूतादिरूपा नापि रोषकरणम् । यत्र गाथक–वैणविकादीना कलया तुष्टैः श्रावकैर्जिनादिगुणरञ्जितैरेव धनं दीयते, न तु कीर्तिनिमित्तमात्मीयम् । कुर्वन्ति ये नट–विटादयः प्रभूतामाशातनां यत्र ते न संसर्गमानीयन्ते । किमित्यत आह–मिलिता हि सन्तस्ते दुराचाराः केलीः कुर्वन्ति समं महेलाभिरित्यर्थः ॥ २२ ॥

जहिँ संकंति न गहणु न माहि न मंडलउ
जहिँ सावयँसिरि दीसइ कियउ न विंटलउँ ।
ण्हवणयार जण[102] मिल्लिवि जँहि न विभूसणउ
सावयँजणिहि न कीरइ जँहि गिहचिन्तणउ ॥ २३ ॥

[यत्र सङ्क्रान्तिर्न ग्रहणं न माघे न मण्डलकं
यत्र श्रावकशिरसि दृश्यते कृतो न वेष्टनकः ।

---

९७ ख. ग. °उ । ९८ ख ग. पहिरणि । ९९ ख. ग करेंति । १०० क. °सिसि । १०१ क. विटलउ । १०२ ख. मेल्हेवि । १०३ ख. ग. °जणहि ।

स्नपनकारं जनं मुक्त्वा यत्र न विभूषण
श्रावकजनैर्न क्रियते यत्र गृहचिन्तनम् ॥ २३ ॥]

यत्र[104] सूर्यादेः संक्रान्तिर्ग्रहणं वा न स्नान-दान-पूजाविधानादिना आराध्यते, मिथ्यारूपत्वात् तस्य । माघे मासि हरि-हर-सूर्यादीनामिव जिनस्याप्यग्रे गैरेयक-मण्डलैकं[105] रक्तवर्णपुष्प-चन्दनादिभ्यर्चितं[106] न क्रियते । यत्र श्रावकाणां शिरसि दृश्यते कृतो न वस्त्रवेष्टनकः । उपलक्षणं चैष शेषस्याप्येकसाटिकोत्तरीयातिरिक्तस्य वस्त्रान्तरपरिहारस्य । स्नपनकारान् जनान् मुक्त्वा यत्र न विशेषविभूषाकरणं शृङ्गारादिवृद्धिहेतुः श्रावकजनैर्न क्रियते । यत्र गृहचिन्तनं गृहसम्बन्धिवाणिज्यादिकार्यानुध्यानमित्यर्थः ॥ २३ ॥

जहिं न मलिणचेलंगिहिं[107] जिणवरु पूइयइ
मूलपडिम सुइभूइ वि छिवइ न सावियइ ।
आरत्तिउ उँत्तारिउ जं[107] किर जिणवरह
तं पि न उत्तारिज्जइ बीयजिणेसरह ॥ २४ ॥

[यत्र न मलिनचेलाङ्गैर्जिनवरः पूज्यते
मूलप्रतिमां शुचिभूताऽपि स्पृशति न श्राविका ।
आरात्रिकमुत्तार्यते यत् किल जिनवरस्य
तदपि नोत्तार्यते द्वितीयजिनेश्वरस्य ॥ २४ ॥]

यत्र न मलिनवस्त्र-शरीरैर्जिनवरः पूज्यते । मूलप्रतिमां च शुचिभूताऽपि कृतस्नानाद्युपचाराऽपि योषिन्न स्पृशति । आकस्मिकस्य स्त्रीशरीरधर्मस्य कथञ्चित् तदाऽपि सम्भवात् । तस्य च महारक्तरूपत्वेनात्याशातनाहेतुत्वात् । अत्याशातनायाश्च सप्रातिहार्यप्रतिमया सामान्यरूपयाऽपि '(१)आउट्टियावराहं सन्निहिया न खमए जहा पडिमा' इति वचनात् असहनात्, तथा च कथञ्चिदनर्थस्यापि भावात् । मूलप्रतिमायाश्च-'(२)जमहिगयबिंबसामी सव्वेसिं चेव अब्भुदयहेऊ' इति वचनात् । समस्तसंघाभ्युदयहेतुत्वेन स्थापितत्वात् । आशातनायाश्च सामान्यरूपाया अपि तत्र रक्षणात्, किं पुनरेवंविधमहाशातनायाः ? तस्मात् सुष्ठूक्तं शुचिभूताऽपि न स्पृशतीति । आरात्रिकं यत् किलोत्तारितमेकस्य जिनवरस्य तदेव नोत्तार्यते द्वितीयादेर्जिनेश्वरस्य निर्माल्यरूपत्वापत्तेस्तस्येत्यर्थः ॥ २४ ॥

(१) कृतापराध सन्निहिता न क्षमते यथा प्रतिमा ।
(२) यदधिगतबिम्बस्वामी सर्वेषा चैवाभ्युदयहेतु ।

१०४ क. यदि । १०५ ख. ग. °मडलं । १०६ ख. ग. °नादि अभ्य° । १०७ ख. ग. जि ।

जैंहि फुल्लइं निम्मल्लु न अक्खय–वणहँलइ
मणिमंडणभूसणइं न चेलइँ निम्मलइँ ।
जित्थु न जइँहि ममत्तु न जित्थु वि तव्वसणु
जहि न अत्थि गुरुदंसियनीइहि पम्हसणु ॥ २५ ॥

[यत्र पुष्पाणि निर्माल्य नाक्षत–वनफलानि
मणिमाण्डितभूपणानि न चेलानि निर्मलानि ।
यत्र न यतीना ममत्व न यत्रापि तद्वसन
यत्र नास्ति गुरुदर्शितनीतेः प्रस्मरणम् ॥ २५ ॥]

यत्र पुष्पाणि निर्माल्यं भवन्ति, नाक्षतीक्वथितवनफलानि, मणिमण्डितानि भूपणानि, वस्त्राण्यपि निर्मलान्यनुपहतानि नैव । यत्र यतीनां मदीयमेतद् देवगृहमिति न ममत्वम् । नापि यत्र चैत्यगृह एव तेपां वासः । यत्र नास्ति गुरुदर्शितस्याचारस्य दशविधाशातनापरिहाररूपस्य प्रस्मरणंमुत्फंसनं लोप इत्यर्थः ॥ २५ ॥

जहिं पुच्छिय सुसावय सुहगुरुलक्खणइ
भणिहि गुणन्नुय सच्चयँ पच्चक्खह तणइँ ।
जहिं इक्कुत्तु वि कीरइ निच्छइँ सगुणउ
समयजुत्ति विहडंतु न बहुलोयँहँ [त]णउ ॥ २६ ॥

[यत्र पृष्टाः सुश्रावकाः शुभगुरुलक्षणानि
भणन्ति गुणज्ञाः सत्यानि प्रत्यक्षसत्कानि ।
यत्रैकोक्तमपि क्रियते निश्चयेन सद्गुण
समययुक्त्या विघटमानं न बहुलोकस्य ॥ २६ ॥]

यत्र च केनापि पृष्टाः सुश्रावकाः शुभगुरुलक्षणानि विशिष्टगीतार्थत्वातिशयविशेपकत्वादीनि भणन्ति गुणज्ञाः सत्यानि प्रत्यक्षसत्कानि साक्षात् प्रतीयमानानि। यत्रैकसुश्रावकोक्तमपि क्रियते निश्चयेन सद्गुणं कार्यं देवगृहकर्मान्तरादिकम् । समययुक्त्या विघटमानं बहुलोकोक्तमपि जलक्रीडादिकं नैवेत्यर्थः ॥ २६ ॥

जहिं न अप्पु वन्निज्जइ परु वि न दूसियइ
जैंहि सग्गुणु वन्निज्जइ विगुणु उवेहियइ ।
जैंहि किर वत्थु–वियारणि कसु वि न बीहियइ
जहि जिणवयणुत्तिन्नु न कैंहे वि पयंपियइ ॥ २७ ॥

---

१०८ रा. ग. °फलइ । १०९ क. म । ११० रा ग °दंसिउ । १११ रा ग. नाक्षतानि । ११२ रा. ग. °मुत्फुसनं । ११३ रा.ग. भणहि । ११४ रा.ग. °लोयस्सह तणउ । ११५ क. नो वे । ११६ क. वह ए

स्नपनकारं जनं मुक्त्वा यत्र न विभूषण
श्रावकजनैर्न क्रियते यत्र गृहचिन्तनम् ॥ २३ ॥]

यत्र[104] सूर्यादेः संक्रान्तिर्ग्रहणं वा न स्नान–दान–पूजाविधानादिना आराध्यते, मिथ्यारूपत्वात् तस्य । माघे मासि हरि–हर–सूर्यादीनामिव जिनस्याप्यग्रे गैरेयक-मण्डलकं[105] रक्तवर्णपुष्प–चन्दनाद्यै[106]रभ्यर्चितं न क्रियते । यत्र श्रावकाणां शिरसि दृश्यते कृतो न वस्त्रवेष्टनकः । उपलक्षणं चैष शेषस्याप्येकसाटिकोत्तरीयातिरिक्तस्य वस्त्रान्तरपरिहारस्य । स्नपनकारान् जनान् मुक्त्वा यत्र न विशेषविभूषाकरणं शृङ्गारादि-वृद्धिहेतुः श्रावकजनैर्न क्रियते । यत्र गृहचिन्तनं गृहसम्बन्धिवाणिज्यादिकार्यानु-ध्यानमित्यर्थः ॥ २३ ॥

जहिं न मलिणचेलंगिहि[27] जिणवरु पूइयइ
मूलपडिम सुइभूइ वि छिवइ न सावियइ ।
आरत्तिउ उँत्तारिउ जं[107] किर जिणवरह
तं पि न उत्तारिज्जइ वीयजिणेसरह ॥ २४ ॥

[यत्र न मलिनचेलाङ्गैर्जिनवरः पूज्यते
मूलप्रतिमां शुचिभूताऽपि स्पृशति न श्राविका ।
आरात्रिकमुत्तार्यते यत् किल जिनवरस्य
तदपि नोत्तार्यते द्वितीयजिनेश्वरस्य ॥ २४ ॥]

यत्र न मलिनवस्त्र–शरीरैर्जिनवरः पूज्यते । मूलप्रतिमां च शुचिभूताऽपि कृतस्नानाद्युपचाराऽपि योषिन्न स्पृशति । आकस्मिकस्य स्त्रीशरीरधर्मस्य कथञ्चित् तदाऽपि सम्भवात् । तस्य च महारक्तरूपत्वेनात्याशातनाहेतुत्वात् । अत्याशातनायाश्च सप्रातिहार्यप्रतिमया सामान्यरूपयाऽपि "[1]आउट्टियावराहं सन्निहिया न खमए जहा पडिमा' इति वचनात् असहनात्, तथा च कथञ्चिदनर्थस्यापि भावात् । मूलप्रतिमायाश्च–"[2]जमहिगयविंवसामी सव्वेसिं चेव अब्भुदयहेऊ' इति वचनात् । समस्तसंघाभ्युदयहेतुत्वेन स्थापितत्वात् । आशातनायाश्च सामान्यरूपाया अपि तत्र रक्षणात्, किं पुनरेवंविधमहाशातनायाः ? तस्मात् सुष्ठूक्तं शुचिभूताऽपि न स्पृशतीति । आरात्रिकं यत् किलोत्तारितमेकस्य जिनवरस्य तदेव नोत्तार्यते द्वितीयादेर्जिनेश्वरस्य निर्माल्यरूपत्वापत्तेस्तस्येत्यर्थः ॥ २४ ॥

(१) कृतापराध सन्निहिता न क्षमते यथा प्रतिमा ।
(२) यदधिगतबिम्बस्वामी सर्वेषा चैवाभ्युदयहेतु ।

१०४ क. यदि । १०५ ख. ग. °मडलं । १०६ ख. ग. °नादि अभ्य° । १०७ ख. ग. जि ।

लवमित्तु वि उस्सुत्तु जु इत्थुँ[124] पयंपियइ
तसु विवाउ अइथोउ वि केवलि दंसियइ ।
ताइं जि जे उस्सुत्तइं कियइँ निरंतरइँ[125]
ताह दुक्ख जे हुंति ति भूरि भवंतरइ ॥ २९ ॥

[लवमात्रमप्युत्सूत्र यदत्र प्रजल्प्यते
तस्य विपाकोऽतिस्तोकोऽपि केवलिना दर्श्यते ।
तान्येव ये उत्सूत्राणि कुर्वन्ति निरन्तर
तेषा दुःखानि यानि भवन्ति तानि भूरिभवान्तराणि ॥ २९ ॥]

लवमात्रमप्युत्सूत्रं यदत्र प्रजल्प्यते, तस्य विपाकोऽतिस्तोक आस्तां समस्तः केवलिनैव दर्श्यते । तान्येव 'जीति पादपूरणे' ये गुरुकर्माण उत्सूत्राणि कुर्वन्ति वचन–कायाभ्यां निरन्तरं तेषां दुःखानि यानि भवन्ति तानि भूरिभवान्तराणि येषु प्रभूतजन्मसहस्रानुभवनीयानीति भाव इत्यर्थः ॥ २९ ॥

अथ तेषामेव किञ्चिच्चेष्टितमाह—

अपरिक्खियसुय[126]निहसिहिं नियमइगव्वियहि
लोयपवाहपयट्टिहिं[127] नामिण सुविहियइं ।
अवरुप्परमच्छरिण निदंसियसग्गुणिहिं[128]
पूआविज्जइ[129] अप्पउँ जिणु जिव निग्घिणिहिं ॥ ३० ॥

[अपरीक्षितश्रुतनिकषैर्निजमतिगर्वितै–
र्लोकप्रवाहप्रवृत्तैर्नाम्ना सुविहितैः ।
परस्परमत्सरेण निदर्शितसद्गुणै:
पूज्यते आत्मा जिन इव निर्घृणैः ॥ ३० ॥]

अपरीक्षितश्रुतनिकषैर्निजमतिगर्वितैर्लोकप्रवाहप्रवृत्तैरत एव नामतः सुविहितैः। आस्तां शुद्धचारित्रसाधुविषये किन्तु परस्परतोऽपि मत्सरेण निदर्शितसद्गुणैरितर-निन्दया पूज्यते आत्मा जिन इव निःशूकैरित्यर्थः ॥ ३० ॥

एवं च सति—

---

१२४ ख ग. इत्थ । १२५ ख. ग. निरंतरइ । १२६ क. °सुर° । १२७ ख. ग. °पयट्ट । १२८ ख. ग. सग्गुणिहि । १२९ ख. ग. पूयाविज्जइ ।

[यत्र नात्मा वर्ण्यते परोऽपि न दूष्यते
यत्र सद्गुणो वर्ण्यते विगुण उपेक्ष्यते ।
यत्र किल वस्तुविचारणे कुतोऽपि न भीयते
यत्र जिनवचनोत्तीर्णं न कथमपि प्रजल्प्यते ॥ २७ ॥]

यत्रात्मा न वर्ण्यते, परोऽपि न दूष्यते । यत्र सद्गुणो वर्ण्यते, विगुणश्चोपेक्ष्यते । एवंरूपत्वादेव सदाचारस्य यत्र किल वस्तुविचारणे यथावस्थितचैत्यादिविधिभणने न कुतोऽपि भयं क्रियते । यत्र जिनवचनोत्तीर्णमविध्यादिकं न कथमपि प्रजेल्प्यते[117] इत्यर्थः ॥ २७ ॥

इय वहुविह उस्सुत्तइँ जेण निसेहियइँ
विहिजिणहरि सुपसत्थिहि लिहिवि निदंसियइँ ।
जुगपहाणु जिणवल्लहु[118] सो[119] किं न मन्नियइ ?
सुगुरु जासु सन्नाणु सुनिउँणिहि वन्नियइ ॥ २८ ॥

[इति वहुविधान्युत्सूत्राणि येन निषेधितानि
विधिजिनगृहे सुप्रशस्तिषु लिखित्वा निदर्शितानि ।
युगप्रधानो जिनवल्लभः स किं न मन्यते ?
सुगुरुर्यस्य सज्ञान सुनिपुणैर्वर्ण्यते ॥ २८ ॥]

इति[120] निशिस्नानादीनि बहुविधान्युत्सूत्राणि[121] येन निषेधितानि विधिजिनगृहे चित्रकूटनर(ग)वर-नागपुर-मरुपुरादिसम्बन्धिनि सुप्रशस्तिषु लिखित्वा च निदर्शितानि । तथाहि 'इह न खलु निषेधः कस्यचिद् वन्दनादौ' इत्यादि,

" अत्रोत्सूत्रजनक्रमो न च न च स्नात्रं[122] रजन्यां सदा
साधूनां ममताऽऽश्रयो न च न च स्त्रीणां प्रवेशो निशि ।
जाति-ज्ञाति-कदाग्रहो न च न च श्राद्धेषु ताम्बूलमि—
त्याज्ञाऽत्रेयमनिश्रिते विधिकृते श्रीवीरचैत्यालये ॥
इह न लगुडरासः स्त्रीप्रवेशो न रात्रौ
न च निशि बलि-दीक्षा-स्नात्र-नृत्य-प्रतिष्ठाः ।
प्रविशति न च नारी गर्भगेहस्य मध्ये
ऽनुचितमकरणीयं गीत-नृत्तादिकार्यम् ॥ " इत्यादि

युगप्रधानश्रीजिनवल्लभः सोऽप्येवंगुणवानपि सुगुरुः किमिति न मन्यते ? यस्य सज्ज्ञानं[123] सुनिपुणैरपि वर्ण्यत इत्यर्थः ॥ २८ ॥

अथोपदर्शितउ(तो)त्सूत्रपदप्ररूपकाणां भाविभवानन्तदुःखभाजनत्वं पश्यन्निदमाह—

---

११७ ख. ग. प्रजल्पति । ११८ ख. ग. °वल्लह । ११९ क. कि । १२० ख. ग. निशि बहुविधानि स्ना• । १२१ ख. ग. विविधा° । १२२ ख. ग. स्नान । १२३ ख. ग. सत् ज्ञानं ।

लवमित्तु वि उस्सुत्तु जु इत्थु[124] पयंपियइ
तसु विवाउ अइथोउ वि केवलि दंसियइ ।
ताइं जि जे उस्सुत्तइं कियइं निरंतरइं[125]
ताह दुक्ख जे हुंति ति भूरि भवंतरइ ॥ २९ ॥

[लवमात्रमप्युत्सूत्र यदत्र प्रजल्प्यते
तस्य विपाकोऽतिस्तोकोऽपि केवलिना दर्श्यते ।
तान्येव ये उत्सूत्राणि कुर्वन्ति निरन्तर
तेषा दुःखानि यानि भवन्ति तानि भूरिभवान्तराणि ॥ २९ ॥]

लवमात्रमप्युत्सूत्रं यदत्र प्रजल्प्यते, तस्य विपाकोऽतिस्तोक आस्तां समस्तः केवलिनैव दर्श्यते । तान्येव 'जीति पादपूरणे' ये गुरुकर्माण उत्सूत्राणि कुर्वन्ति वचन-कायाभ्यां निरन्तरं तेषां दुःखानि यानि भवन्ति तानि भूरिभवान्तराणि येषु प्रभूतजन्मसहस्रानुभवनीयानीति भाव इत्यर्थः ॥ २९ ॥

अथ तेषामेव किञ्चिच्चेष्टितमाह—

अपरिक्खियसुय[126]निहसिहिं नियमइगवियहि
लोयपवाहपयट्टिहिं[127] नामिण सुविहियइं ।
अवरुप्परमच्छरिण निदंसियसग्गुणिहिं[128]
पूआविज्जइ[129] अप्पउं जिणु जिव निग्घिणिहिं ॥ ३० ॥

[अपरीक्षितश्रुतनिकषैर्निजमतिगर्वितै-
र्लोकप्रवाहप्रवृत्तैर्नाम्ना सुविहितैः ।
परस्परमत्सरेण निदर्शितसद्गुणैः
पूज्यते आत्मा जिन इव निर्घृणैः ॥ ३० ॥]

अपरीक्षितश्रुतनिकषैर्निजमतिगर्वितैर्लोकप्रवाहप्रवृत्तैरत एव नामतः सुविहितैः । आस्तां शुद्धचारित्रसाधुविषये किन्तु परस्परतोऽपि मत्सरेण निदर्शितसद्गुणैरितर-निन्दया पूज्यते आत्मा जिन इव निःशूकैरित्यर्थः ॥ ३० ॥

एवं च सति—

१२४ स. ग. इत्थ । १२५ स. ग. निरंतरद । १२६ क. °सुर° । १२७ स. ग. °पयट्ट । १२८ स. ग. सग्गुणिहि । १२९ स. ग. पूआविज्जइ ।

इह अणुसोयपयट्टह संख न कु वि करइ
भवसायरि ति[३०] पडंति न इक्कु वि उत्तरइ ।
जे पडिसोय पयट्टहि[३१] अप्प वि जिय[३२] धरह
अवसय सामिय हुंति ति निव्वुइपुरवरह ॥ ३१ ॥

[इहानुस्रोतःप्रवृत्तानां सङ्ख्या न कोऽपि करोति
भवसागरे ते पतन्ति नैकोऽप्युत्तरति ।
ये प्रतिस्रोतः प्रवर्तन्तेऽल्पा अपि जीवा धराया-
मवश्य स्वामिनो भवन्ति ते निर्वृतिपुरवरस्य ॥ ३१ ॥]

अनुश्रो(स्रो)तोमार्गप्रवृत्तानां सङ्ख्यां न कोऽपि करोति बहुत्वात् । भवसागरे ते निपतन्ति । नैकोऽप्युत्तरति निविडकर्मत्वात् । ये पुनरल्पा अपि जीवाः प्रतिश्रो-(स्रो)तोमार्गे प्रवर्तन्ते धरायाम्, अवश्यं स्वामिनस्ते भवन्ति निर्वृतिपुरवरस्येत्यर्थः ॥ ३१ ॥

जं आगम-आयरणिहिं[३३] सहुं न विसंवयइ
भणहि[३४] त वयणु निरुत्तु[३५] न सग्गुणु जं चयइ ।
ते वसंति गिहिगेहि[३६] वि होइ तमाययणु
गइहि तिंरथु लहु लब्भइ मुत्तिउ सुहरयणु ॥ ३२ ॥

[यदागमाचरणाभ्यां सह न विसंवदति
भणन्ति तद् वचनं निश्चितं न सद्गुणो यत् त्यजति ।
ते वसन्ति गृहिगेहेऽपि भवति तदायतनं
[illegible] लघु लभ्यते मुक्तेः सुखरत्नम् ॥ ३२ ॥]

[illegible]भ्यां न विसंवदन्ति, भणन्ति तद् वचनम्, निश्चितं न सद्गुणा [illegible] । ते [illegible] वसन्ति यत्र गृहिगेहेऽपि तदायतनं भवति [illegible] । [illegible] लभ्यते मुक्ति[illegible] । यथा [illegible] प्राप्यते, तथेहापीति [illegible] ॥ ३२ ॥

[illegible] निश्चया[illegible]माह—

[illegible]

पासत्थाइविबोहिय केइ जि सावयइं

कारावेंहि जिणमंदिरु तंमइभोंवियइं।

तं किर निस्साचेइउ अववीयिण भणिउ

तिहिं[144]-पव्विहि तहि कीरइ वंदणु कारणिउ ॥ ३३ ॥

[पार्श्वस्थादिविबोधिताः केचिच्छ्रावकाः

कारयन्ति जिनमन्दिर तन्मतभाविताः।

तत् किल निश्राचैत्यमपवादेन भणित

तिथि-पर्वसु तत्र क्रियते वन्दनं कारणिकम् ॥ ३३ ॥]

देशतः पार्श्वस्थादिभिर्विबोधिताः केचिच्छ्रावकाः कारयन्ति जिनमन्दिरं तन्मतभाविताः। तत् किल निश्राचैत्यमपवादेन भणितमायतनम्। अत एव तिथिपु पर्वसु[145] चाष्टमी-चतुर्दशी-चतुर्मासक-पर्युषणादिपु क्रियते वन्दनकं कारणिकम् अनिश्राचैत्याभावेन कादाचित्कम्। तत्र हि लिङ्गिनो मध्ये न निवसन्ति। यत उक्तं श्रीमज्जिनवल्लभसूरिभिरागमोद्धारे—

" ओसन्ना[(1)] चिय तत्थेव इंती चेइयवंदगा।

जो सि निस्साइ तं भवणं सड्ढाईहिं वि कारियं ॥" इत्यर्थः ॥ ३३ ॥

अथानायतनं विवक्षुः प्रकल्पोक्तभङ्ग्यन्तरेणाह—

जँहि लिंगिय जिणमंदिरि जिणदव्विण कयइं

मढि वसंति आसायण करेंहिं महंतियइं।

तं पकप्पि परिवन्निउ साहम्मियथलिय

जहिं गय वंदणकज्जिण न सुदंसण मिलिय ॥ ३४ ॥

[यत्र लिङ्गिनो जिनमन्दिरे जिनद्रव्येण कृते

मठे वसन्त्याशातनाः कुर्वन्ति महतीः।

तत् प्रकल्पे परिवर्णित साधर्मिकस्थली

यत्र गता वन्दनकार्येण न सुदर्शनस्य मिलिताः ॥ ३४ ॥]

यत्र किल लिङ्गिनो लिङ्गमात्रसाधर्मिका जिनमन्दिरे अथवा जिनद्रव्यकृते मठे वा वसन्ति। वसन्तश्च सन्तो महतीराशातना भोजन-शयनादिभिः कुर्वन्ति। तत् प्रकल्पे निशीथाध्ययने परिवर्णितं साधर्मिकस्थलीति देवद्रोणीति नाम्ना। यत्र

(१) अवसन्ना एव तत्रैव यन्ति चैत्यवन्दका।

येषा निश्रया तद् भवनं श्राद्धादिभिरपि कारितम् ॥

१४१ रा ग. °भाविय‍इं। १४३ प अववायणा। १४४ ख. ग तिहि पव्वहि। १४५ क- पर्वाष्टमी° १४६ रा. ग. कदा°। १४७ ख ग. करिंति।

गता भक्तिमन्तो वन्दनकार्येण न सुदर्शनस्य शोभनसम्यक्त्वस्य मिलिताः क्षणमात्रमप्यनायतनसेवाया मिथ्यात्वहेतुत्वादित्यर्थः ॥ ३४ ॥

अथौघनिर्युक्त्याद्युक्तरूपेणानायतनमाह—

ओहनिजुत्तावस्सयपयरणदंसियउ
तमणाययणु जु दावइ दुक्खपसंसियउ ।
[148]तहिं कारणि वि न जुत्तउ सावयजणगमणु
[149]तहिं वसंति जे लिंगिय ताहि वि पयनमणु ॥ ३५ ॥

[ओघनिर्युक्त्यावश्यकप्रकरणदर्शित
तदनायतन यद् दर्शयति दुःखप्रशंसितः ।
तत्र कारणेऽपि न युक्तं श्रावकजनगमन
तत्र वसन्ति ये लिङ्गिनस्तेषामपि पदनमनम् ॥ ३५ ॥]

ओघनिर्युक्त्यावश्यकादिसिद्धान्तदर्शितं तच्चैत्यमनायतनं यो दर्शयत्यतिप्रभूतगुणत्वाद् दुःखेन महता कष्टेन प्रशंसितस्तावकैः । अथवा यैत् अनायतनचैत्यं कर्तृप्रशंसितं सत् दुःखं नरकादिगतिसम्बन्धि दर्शयति प्रशंसकानां तत्र कारणेनाप्यनिश्राचैत्याभावरूपेण ।

" नाणस्स दंसणस्स य चरणस्स य जत्थ होइ वाघाओ ।
वज्जिज्जवज्जभीरू अणाययणवज्जओ खिप्पं ॥ "

इति वचनात् तत्र च केवलाविधिदर्शनेन लिङ्गिसंसर्गेण च सम्यक्त्वादिव्याघातसम्भवान् न युक्तं श्रावकजनस्य गमनम् । तत्र ये वसन्ति लिङ्गिनस्तत्पदवन्दनमपि न युक्तमित्यर्थः ॥ ३५ ॥

अथ तत्र गमने दोषमाह—

जाइज्जइ तहिं वावि(ठाणि) ति नमिएहिं इत्थु जइ
गय नमंतजण पावहि गुणगणवुड्ढि जइ ।
गंतहि तत्थु[150] नि नमंतिहिं पाउ जु पावियइ
गमणु नमंणु तहिं निच्छइं सगुणिहिं वारियइ ॥ ३६ ॥

(१) ज्ञानस्य दर्शनस्य च चरणस्य च यत्र भवति व्याघातः ।
वर्जयेदवद्यभीरुरनायतनवर्जकः क्षिप्रम् ॥

१४८ क. तहिं । १४९ ग. ह. तहिं वसंति । १५० क. [illegible] । १५१ ग. ग. नमंतु जे तहिं ।

[गम्यते तत्र स्थाने ते नम्यन्तेऽत्र यदि
गता नमज्जनाः प्राप्नुवन्ति गुणगणवृद्धिं यदि ।
गतैस्तत्र तान् नमद्भिः पाप यदि प्राप्यते
गमनं नमन तत्र निश्चयेन सगुणैर्वार्यते ॥ ३६ ॥]

गम्यते एव तत्र स्थाने ते च लिङ्गिनः प्रणम्यन्ते, अत्र चैत्ये यदि कथंचिद् गताश्च जना नमन्तः प्राप्नुवन्ति गुणगणवृद्धिं यदि, तदा तत्र युक्तमेव गमनमिति शेषः । परं गतैः सद्भिस्तत्र तान् नमद्भिश्च 'पासत्थाई वंदमाणस्स' इत्यादिवचनात् पापमेव प्राप्यतेऽतो गमनं तन्नमनं च तत्र निश्चयतो निश्चयनयेन सगुणैर्गीतार्थैर्वार्यत इत्यर्थः ॥ ३६ ॥

अथ लिङ्गिनामिव केषाञ्चिद् वसतिनिवासिनामपि भावानायतनत्वेनाद्रष्टव्यत्वमाह—

वसहिहिं वसहिं वहुत्तउस्सुत्तपयंपिरइँ
कैरहिं किरिय जणरंजण निच्चु वि दुक्करयँ ।
परि सम्मत्तविहीण ति हीणिहि सेवियहिं
तिहिं सहुं दंसणु सग्गुण कुणहिं न पावियहिं ॥ ३७ ॥

[वसतौ वसन्ति प्रभूतोत्सूत्रप्रजल्पाकाः
कुर्वन्ति क्रियां जनरञ्जनाय नित्यमपि दुष्कराम् ।
परं सम्यक्त्वविहीनास्ते हीनैः सेव्यन्ते
तैः सह दर्शन सद्गुणाः कुर्वन्ति न पापिभिः ॥ ३७ ॥]

वसतौ वसन्ति परं प्रभूतोत्सूत्रप्रजल्पाकाः कुर्वन्ति क्रियां पुनर्जनरञ्जनार्थे नित्यमपि दुष्करामपि प्रभूतमलधारणमलिनतरवस्त्रचतुर्थरसिकौपानादिकां परं ते सम्यक्त्वविहीना उत्सूत्रभाषकत्वात् हीनैरेव सम्यक्त्वादिविकलैरेव सेव्यन्ते । यतस्तैः सह दर्शनमपि सद्गुणाः सच्चारित्रिणो न कुर्वन्ति पापिभिरित्यर्थः ॥ ३७ ॥

अथ चैत्यत्रयेऽपि गमनादिविषयविभागमाह—

उस्सग्गिण विहिचेइउ पढमु पयाँसियउ
निस्साकडु अँववाइण दुइउ निदंसियउ ।
जँहि [157]किर लिंगिय निवँसँहि तमिह अणाययणु
तँहि निसिद्धु सिद्धंति वि धम्मियजणगमणु ॥ ३८ ॥

(१) पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य ।

१५२ क. नाद्रष्टव्यमाह । १५३ क करहि । १५४ ख. ग °रसिकपा° । १५५ क पयासिउ । १५६ ख. ग. यवाव° । १५७ क. किरि । १५८ ख. ग. वसहिं ।

[उत्सर्गेण विधिचैत्य प्रथम प्रकाशित
निश्राकृतमपवादेन द्वितीय निदर्शितम् ।
यत्र किल लिङ्गिनो निवसन्ति तदिहानायतन ।
तत्र निषिद्ध सिद्धान्तेऽपि धार्मिकजनगमनम् ॥ ३८ ॥]

उत्सर्गेण-विधिचैत्यं गमनयोग्यतया प्रथमं प्रकाशितम् । निश्राकृतं त्वपवादेन द्वितीयं तिथि-पर्वादिषु गमनयोग्यं निदर्शितम् । यत्र लिङ्गिनो निवसन्ति तत् तृतीयमनायतनमिति दर्शितम्, तत्र निषिद्धमपवादतोऽपि धार्मिकजनगमनम्; कदाचिदत्यन्तापवादविषयत्वात् तस्येत्यर्थः ॥ ३८ ॥

अत एवाह—

विणु कारणि तँहि गमणु न कुणँहि जि सुविहियइं
तिविहु जु चेइउ कहइ सु साहु वि मंनियइ ।
तं पुण दुविहु कहेइ जु सो अवगन्नियइ
तेण लोउ इह सयलु वि भोलेंउ धुंधियइ ॥ ३९ ॥

[विना कारण तत्र गमन न कुर्वन्ति सुविहिताः
त्रिविध यश्चैत्य कथयति स साधुरपि मन्यते ।
तत् पुनर्द्विविध कथयति यः सोऽवगण्यते
तेन लोक इह सकलोऽपि मुग्धो विप्रतार्यते ॥ ३९ ॥]

विना कारणं दुष्टजनविहितधर्मभ्रंशादिभयमन्तरेण तत्रानायतने गमनं न कुर्वन्ति सुविहिताः सदाचाराः श्रावकादयोऽपि । एवं च सति त्रिविधं चैत्यं यः कथयति [illegible] प्रतिपादयति, स साधुरपि मन्यते । तत् पुनर्द्विविधमनायतनवर्जितं कथयति यः, स साधुरप्यवगण्यते, शुद्धसिद्धान्तविचारासिद्धत्वादनायतनस्यापि । तेन द्विविधचैत्यकथनेन लोकः सकलोऽपि मुग्धप्रायो [1]"निस्सकडमनिस्सकडे वा वि चेइए" इत्यादि वचना विप्रतार्यत इत्यर्थः ॥ ३९ ॥

इय निप्पुंसंइ दूसइ गिरिजिणवरबुद्धिण
तिविहु निवेइउ चेइउ पिच्छमिरिवबुद्धिण ।
[illegible] वांगनिग सुनु [illegible]
[illegible] न [illegible] दंसिउ सुमरइण ॥ ४० ॥

[illegible]

[illegible]

[इति निष्पुण्यानां दुर्लभेन श्रीजिनवल्लभेन
त्रिविध निवेदित चैत्य शिवश्रीवल्लभेन ।
उत्सूत्राणि वारयता सूत्र कथयता
इह नवमिव जिनशासन दर्शित सन्मतिना ॥ ४० ॥]

इति निष्पुण्यानां दुर्लभेन श्रीजिनवल्लभेन त्रिविधं निवेदितं चैत्यं शिवश्रीवल्लभेन । उत्सूत्राणि रात्रिस्नानादीनि वारयता सूत्रं सूत्रार्थं विधिरूपं कथयता, तथा चोत्सूत्रभाषकप्रवर्तितकेवलाविधिप्रवणचैत्यादिदर्शनप्रच्छादितविधिप्रकाशम् । इह लोके नवमिव जिनशासनं दर्शितं सन्मतिना लोकोत्तरबुद्धिभाजेत्यर्थः ॥४०॥

इक्कवयणु जिणवल्लहु पहुँ वयणइं घणइं
किं व जंपिवि जणु सक्कइ सक्कु वि जइ मुणेइ ।
तसु पयभत्तह सत्तह सत्तह भवभयह
होइ अंतु सुनिरुत्तउ तव्वयणुज्जयह ॥ ४१ ॥

[एकवचनो जिनवल्लभः प्रभुर्वचनानि घनानि
किमिव जल्पितु जनः शक्नोति शक्रोऽपि यदि जानाति ।
तस्य पदभक्तानां सत्त्वानां सक्तानां भवभयानां
भवत्यन्तः सुनिश्चितस्तद्वचनोद्यतानाम् ॥ ४१ ॥]

'जणुशब्दो द्वितीयपादगतो जानीहि त्वमेवैतदित्यर्थे लोकरूढितो [illegible]' ततश्च भोः सखे ! त्वमेवैतज्जानीहि । एकवचनः श्रीजिनवल्लभः प्रभु [illegible] वचनानि श्रीवीरषट्कल्याणक-विधिविषयपारतन्त्र्य-चैत्यसाधुनत[illegible]-रप्रमाणकल्प-साधुप्रावरणकषायादिद्रव्याहृतजलग्रहणादीनि [illegible] जल्पितु [illegible] सद्भसमक्षं प्रकाशयितुं शक्नोति । एकवचनशब्देनेव [illegible]विरोधात् । तत्परिहारश्चैवम्-एकमेकरूपमेव पूर्वापराविरोधेन सिद्धान्ताविरुद्ध[illegible]-नुसारि वचनं यस्य तस्य च श्रीमन्महावीरषट्कल्याणकाद्यनेक[illegible]विरोध सर्वथा नास्ति, सिद्धान्तानुसारित्वात् सर्वेषां वचनानाम् । तानि हि [illegible]-धुनिकसाधुप्रवर्तनेन आच्छादितान्येवासन् । अत एव शक्रोऽपि [illegible] लोकोत्तरप्रज्ञातिशयशालित्वेन लोकोत्तरोऽपि यदि कथञ्चिन्महा[illegible] [illegible] विशिष्टगुणप्रधानगम्यत्वात् पूर्वोक्तार्थानाम् । अथवा एवं योजना कार्या-[illegible] प्रभुवचनानि प्रभूतानि पूर्वोक्तान्येकवचनो जनोऽस्मदादिः [illegible]

[illegible]

स्वप्रतिपादितविधौ प्रवर्त्तनात् । एतदपि मया विधिमार्गे प्रवर्तनं परिज्ञातं तद्गुणसङ्क्रमेण दूरस्थस्यापि तस्यादर्शस्येव कथञ्चित्प्रभावातिशयेन मयि तद्गुणसङ्क्रमात् । विधिधर्मविषयबहुमानातिशयप्रादुर्भावादित्यर्थः ॥ ४५ ॥

अथ स्तुतिपरिसमाप्तौ स्वचरितेन ताम्यन् सविषादमाह—

भामिउ भूरिभवसायरि[178] तह वि [179]न पत्तु मइं[180]
सुगुरुरयणु जिणवल्लहु दुल्लहु सुद्धमइ ।
पाविय तेण न निव्वुइ इह पारत्तियइं[181]
परिभव पत्त बहुत्त[182] न हुय पारत्तियइं[181] ॥ ४६ ॥

[भ्रान्तो भूरिभवसागरे तथापि न प्राप्तो मया
सुगुरुरत्न जिनवल्लभो दुर्लभः शुद्धमतिः ।
प्राप्ता तेन न निर्वृतिरिहपारत्रिकी
परिभवाः प्राप्ताः प्रभूता न भूतानि पारात्रिकाणि ॥ ४६ ॥

भ्रान्तो भूरि प्रभूतकालं भवसागरे तथापि न प्राप्तो मया सुगुरुरत्नं श्रीजिनवल्लभो दुर्लभोऽपुण्यानां शुद्धमतिर्विवेकातिशयवत्त्वात् । प्राप्ता तेन कारणेन नैव निर्वृतिः सुखविशेषो मुक्तिर्वा । तदेवाह—इहेति ऐहिकी पारत्रिकी च जन्मान्तरसम्बन्धिनी । परिभवाश्च बहवः प्राप्ताः, न च भूताः कुतोऽपि[183] परित्राः परित्राणानि, अथवा न भूतानि पारात्रिकाणि परत्र हितानि ज्ञानादीनि युगप्रवरागमप्रसादाभावादित्यर्थः ॥ ४६ ॥

अथोपसंहरन्नाह—

इय जुगपवरह सूरिहि[184] सिरिजिणवल्लहह
नायसमयपरमत्थह बहुजणदुल्लहह ।
तसु गुणथुइ बहुमाणिण सिरिजिणदत्तगुरु
करइ सु निरुवमु पावइ पउ जिणदत्तगुरु ॥ ४७ ॥

[इति युगप्रवरस्य सूरेः श्रीजिनवल्लभस्य
ज्ञातसमयपरमार्थस्य बहुजनदुर्लभस्य ।
तस्य गुणस्तुतिं बहुमानेन श्रीजिनदत्तगुरुः
करोति स निरुपम प्राप्नोति पद जिनदत्तगुरु ॥ ४७ ॥]

इति युगप्रवरस्य सूरेः श्रीजिनवल्लभस्य ज्ञातसिद्धान्तपरमार्थस्य बहुजनानां गुरुकर्मणां दुर्लभस्य तस्य गुणस्तुतिं बहुमानेन श्रीजिनदत्तगुरुः करोति । स

१७८ ख. ग. °सायर । १७९ क. नु । १८० क मइ । १८१ ग. ग °यइ । १८२ ग.ग. बहुत्त । १८३ ख ग °ि परित्राणानि । १८४ क. °मानामिर्णा ।

च कर्ता निरुपमं पदं मोक्षलक्षणं प्राप्नोति प्रभावातिशयख्यापनाय भविष्यत्यर्थे वर्तमानानिर्देशः । जिनैर्दत्तं सिद्धान्ते दर्शितं गुरु महत् पूज्यं मोक्षाख्यमित्यर्थः ॥ ४७ ॥

इति युगप्रवरागमजिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचितं चर्चरीसंक्षेपविवरणं समाप्तम् ॥

इति चर्चरीसुचर्चामञ्जर्या सुरभिरूपता लेभे ।
जिनपालगणिनाम्ना श्रीजिनपतिमुनिपशिष्येण ॥१ ॥
वेद-ग्रह-रविवर्षे मधुपक्षे श्यामले तृतीयायाम् ।
सा सफला सञ्जज्ञे मुनिजनमधुपोपभोगेन ॥ २ ॥
श्रीजिनेश्वरसूरीणामादेशात् कविकुशिभनाम ।
इय व्याख्या मया चक्रे संक्षिप्ता गच्छगोप्तृणा ॥ ३ ॥

इति चर्चरी समाप्ता ।

जिनदत्तसूरिविरचितो

जिनपालोपाध्यायविहितवृत्तियुत

उपदेश(धर्म)रसायनरासः ।

वीरं जिनपतिं नौमि यद्वचो मधुरं बुधाः ।
रसायनमिवास्वाद्य बभूवुरजरामराः ॥ १ ॥
चर्चरी-रासकप्रख्ये प्रबन्धे प्राकृते किल ।
वृत्तिप्रवृत्तिं नाधत्ते प्रायः कोऽपि विचक्षणः ॥ २ ॥
किन्तु क्वचित् क्वचित् किञ्चिदुपदेशरसायने ।
पदं दुर्बोधमित्येष न्याय्यो व्याख्यापरिश्रमः ॥ ३ ॥
अत्र पद्धटिकाबन्धे मात्राः षोडश पादगाः ।
अयं सर्वेषु रागेषु गीयते गीतिकोविदैः ॥ ४ ॥

इह हि युगप्रधानागमैः श्रीमद्भिर्जिनदत्तसूरिभिर्लोकप्रवाहपतितान् बहून् जन्तूनुपलभ्य तदुपचिकीर्षया लोकप्रवाह-सद्गुरुस्वरूप-चैत्यविधिविशेष-श्रावक-श्राविकादिशिक्षाविशेषप्रतिपादकः प्राकृतभाषया धर्मरसायनाख्यो रासकश्चक्रे । स च मन्दबुद्धिनाऽपि मया किञ्चिद् व्याख्यायते । तस्येदमादिसूत्रम्—

पणमह पास-वीरजिण भाविण
तुम्हि सव्वि जिव मुच्चहु पाविण ।
घरववहारि म लग्गा अच्छह
खणि खणि आउ गलंतउ पिच्छह ॥ १ ॥
[प्रणमत पार्श्व-वीरजिनौ भावेन
यूय सर्वे जीवा मुच्यध्वं पापेन ।
गृहव्यवहारे मा लग्नास्तिष्ठथ
क्षणे क्षणे आयुर्गलत् प्रेक्षध्वम् ॥ १ ॥]

प्रणमत नमस्कुरुत भो भव्याः ! पार्श्व-वीरावुपान्त्यान्त्यरूपौ जिनौ तीर्थकरौ भावेन शुभाध्यवसायेन 'तुम्हि त्ति' यूय सर्वे समस्ता अपि । अथ तत्प्रणामफल-माह-यथा यूयं पापेन कल्मषेण मुच्यध्वं त्यक्ता भवथ । इष्टदेवतास्तवमभिधायाथ

१ रा. चचरी° । २ क. अथ । ३ क. °विशेषश्राविका° । ४ क. अच्छहु । ५ क. पिच्छउ ।

धर्मोपदेशमारभते सूत्रकारः । गृहव्यवहारे गृहव्यापारे एव कृषि-कर्म-सेवा-वाणिज्यादावेव मा लग्ना आसक्तास्तिष्ठत । अन्तराऽन्तरा धर्मकार्यमपि कुरुतेत्यवधारणफलम् । क्षणे क्षणे आयुर्जीवितं गलत् प्रयाति प्रेक्षध्वम् । प्राग-पर्यायाकथनं सर्वत्र सूत्रपदानां प्रसिद्धत्वादित्यर्थः ॥ १ ॥

तथा च किमित्याह—

लद्धउ माणुंसजम्मु म हारहु
अप्पा भव-समुद्दि गउ तारहु ।
अप्पु म अप्पंहु रायह रोसह
करहु निहाणु म सव्वह दोसह ॥ २ ॥

[लब्ध मानुषजन्म मा हारयत
आत्मान भवसमुद्रगत तारयत ।
आत्मान माऽर्पयत राग-रोषयोः
कुरुत निधान मा सर्वदोषाणाम् ॥ २ ॥]

लब्धं मानुषजन्म मा हारयत मा निरर्थकं नयत । आत्मा भवसमुद्रंगत-स्तार्यतां तत्पारं नीयताम् । तदुपायमाह—आत्मानं मा अर्पयत तद्वशं मा नयत राग-द्वेषयोः । तद्वशवर्तित्वेन मा कुरुत निधानं सर्वदोषाणामित्यर्थः ॥ २ ॥

दुलहउ मणुयजम्मु जो पत्तउ
सहलउ करहु तुम्हि सुनिरुत्तउ ।
सुहगुरु-दंसण विणु सो सहलउ
होइ न कीवइ वहलउ वहलउ ॥ ३ ॥

[दुर्लभ मनुजजन्म यत् प्राप्त
सफल कुरुत यूय सुनिरुक्तम् ।
शुभगुरुदर्शन विना तत् सफल
भवति न कथमपि शीघ्र शीघ्रम् ॥ ३ ॥]

दुर्लभं मनुजजन्म यत् प्राप्तं सफलं कुरुत तद् यूयं सुनिरुक्तं सुनिश्चितम् । शुभगुरुदर्शनं च विना न तत् सफलं भवति कथमपि । तथा 'वहलउ वहलउ' इति लोके हि यत्र विवाहादौ प्रमुदितजनसमूहः सवेषाभरणः परस्परप्रीत्या क्रीडति तद् वहलवहलम् । जन्मन्यपि यत्र पुत्र-कलत्र-राजसन्मान-लक्ष्मीवत्त्वं लोक-लोकोत्तरविशिष्टचेष्टावत्त्वं च तद् वहलवहलमित्यर्थः ॥ ३ ॥

---

१ क. माणस° । २ ख. ग. [illegible]प्पह । ३ क म म । ४ ख. ग. °पं जन्म । ५ क. आत्मानं । ६ क.° गतं तारयत आत्मानं मोक्ष प्रापयतेत्यर्थः । तथा आ० ।

अथ सुगुरोः स्वरूपमाह

सुगुरु सु वुच्चइ सच्चउ भासइ
परपरिवायि-नियरु जसु नासइ ।
सव्वि जीव जिवं अप्पउं रक्खइ
मुक्ख-मग्गु पुच्छियउ जुं अक्खइ ॥ ४ ॥

[सुगुरुः स उच्यते सत्य भाषते
परपरिवादिनिकरो यस्माद् नश्यति ।
सर्वजीवानात्मानामिव रक्षति
मोक्षमार्ग पृष्टो य आख्याति ॥ ४ ॥]

सुगुरुः स उच्यते यः सत्यमनुत्सूत्रं भाषते । परपरिवादिनिकरो यस्माद् भयेन नश्यति । अत्र विभक्तिव्यत्ययः प्राकृतत्वादेवमन्यत्रापि । सर्वजीवानात्मानमिव रक्षति । मोक्षमार्गं ज्ञानादिकं पृष्टः सन् य आचष्ट इत्यर्थः ॥ ४ ॥

. जो जिण-वयणु जहट्ठिउ जाणइ
दव्वु खित्तु कालु वि परियाणइ ।
जो उस्सग्गववाय वि कारइ
उम्मग्गिण जणु जंतउ वारइं ॥ ५ ॥

[यो जिनवचन यथास्थित जानाति
द्रव्य-क्षेत्र-कालानपि परिजानाति ।
य उत्सर्गापवादावपि कारयति
उन्मार्गेण जन यान्त वारयति ॥ ५ ॥]

यो जिनवचनं यथास्थितं जानाति । द्रव्य-क्षेत्र-कालान् संयमनिर्वाहानिर्वाहहेतूनपि परिजानाति । य उत्सर्गापवादावपि तत्तत्कालापेक्षया शिष्यादिभिः कारयति । उन्मार्गेण लोकप्रवाहेण जनं यान्त वारयतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथैतत्प्रसङ्गेनैव लोकप्रवाहसरितो द्रव्यसरितश्च स्थितं स्वरूपमाह—

इह विसमी गुरुगिरिहिं समुट्ठिय
लोयपवाह-सरिय कुपइट्ठिय ।
जसु गुरुपोउ नत्थि सो निज्जइ
तसु पवाहि पडियउ परिखिज्जइ ॥ ६ ॥

१ ख. जि। २ ख ग सच्चउ। ३ ख [illegible]। ४ ख [illegible]। ५ ख. [illegible]। ६ ग. यथास्थित। ७ ख. ग [illegible]। ८ ख [illegible]। ९ ख [illegible]।

[इह विषमा गुरुगिरः समुत्थिता
लोकप्रवाहसरित् कुप्रतिष्ठिता ।
यस्य गुरुपोतो नास्ति स नीयते
तस्याः प्रवाहे पतितः परिखिद्यते ॥ ६ ॥]

इह प्रवचने विषमा महानर्थहेतुरपि भवाभिनन्दिजनाभिरुचिततया विपर्यस्तरूपा गुरुगिरः कुगुरुवचनात् समुत्थिता, सिद्धान्तानुक्तमपि सामान्यपञ्चजनानुमतं प्रमाणमिति लोकप्रवाहः स एवानुस्रोतोगमनप्रधानत्वात् सरित् कुप्रतिष्ठिता कुत्सिततया ख्याति गता । तयां च यस्य गुरुपोतः सद्गुरुप्रवहणं नास्ति स नीयते उह्यते । तस्याः प्रवाहे पूरे पतितः परिखिद्यते । द्रव्यसरित् पुनर्गुरुगिरेः महापर्वतात्, कौ पृथिव्यां प्रतिष्ठिता, गुरुपोतो महत्प्रवहणं, प्रवाहः पूर इत्यर्थः ॥६॥

सा घणजडपरिपूरिय दुत्तर
किव तरंति जे हुंति निरुत्तर ? ।
विरला [1] किवि [2] तरंति जि सदुत्तर [3]
ते लहंति सुक्खइं उत्तरुत्तर ॥ ७ ॥

[सा घनजडपरिपूरिता दुस्तरा
कथ तरन्ति ये भवन्ति निरुत्तराः ? ।
विरलाः केचित् तरन्ति ये सदुत्तराः
ते लभन्ते सौख्यान्युत्तरोत्तराणि ॥ ७ ॥]

सा लोकप्रवाहसरिद् घनजडपरिपूरिता प्रभूतमूर्खप्रायजनाकीर्णा दुस्तरा कृच्छ्रप्राप्यपर्यन्ता ता कथं तरन्ति तत्पर्यन्तं प्राप्नुवन्ति ? ये भवन्ति निरुत्तरा विचाराचातुर्येण विशिष्टोत्तरविकलाः । विरलाः केचित् तरन्ति ये सदुत्तराः सुगुरुसम्पर्कादिना विशिष्टोत्तरदानसमर्थाः । ते लभन्ते सौख्यानि उत्तरोत्तराणि प्रधानप्रधानतराणि स्वर्गापवर्गादिलाभेन । द्रव्यसरित्पक्षे तु जडानि जलानि । निरुत्तरास्तथाविधोत्तरणशक्तिवैकल्येन सर्वथोत्तरणासमर्थाः । सदुत्तराः शोभनोत्तरणशक्तिमन्तः । उत्तरोत्तराणि बन्धुसङ्गम–लक्ष्मी–सम्भोगजनितानीत्यर्थः ॥ ७ ॥

तदुत्तरणाय च गुरुप्रवहणं दुर्लभमित्याह—

गुरु–पवहणु निप्पुन्नि न लब्भइ
तिणि पवाहि जणु पडियउ वुब्भइ ।
सा संसार–समुद्दि पइट्ठी
जहिं सुक्खह वत्ता वि पणट्ठी ॥ ८ ॥

---

१ ग. तया । २ क. किंचि । ३ ख, ग. सुदुत्तर । ४ ख, ग सुक्खड । ५ क. जहिं ।

[गुरु-प्रवहण निष्पुण्यैर्न लभ्यते
तस्मिन् प्रवाहे पतितो जन उह्यते ।
सा ससार-समुद्रे प्रविष्टा
यत्र सौख्याना वार्ताऽपि प्रणष्टा ॥ ८ ॥]

गुरुप्रवहणं सदाचार्यपोतो निष्पुण्यैर्न लभ्यते । तथा च तस्मिन् लोकप्रवाहे पतितो जन उह्यते । सा सरित् संसारसमुद्रे प्रविष्टा तद्गामिनी यातेत्यर्थः । यत्र सौख्यानां वार्ताऽपि प्रणष्टा । द्रव्यसरित्पक्षे तु गुरुप्रवहणं महापोत इत्यर्थः ॥ ८ ॥

तहिं गय जण कुग्गाहिहिं खज्जहिं
मयर-गरुयदाढग्गिहि भिज्जहिं ।
अप्पु न मुणहि न परु परियाणहिं
सुखलच्छि सुमिणे वि न माणहिं ॥ ९ ॥

[तत्र गता जनाः कुग्राहैः खाद्यन्ते
मद(क)र-गुरुदंष्ट्राग्रैर्भिद्यन्ते ।
आत्मान न जानन्ति न पर परिजानन्ति
सुखलक्ष्मीं स्वप्नेऽपि न मानयन्ति ॥ ९ ॥]

तत्र लोकप्रवाहसरिति प्राप्ता जनाः कुग्राहैः कदभिनिवेशैः खाद्यन्ते आत्मायत्ताः क्रियन्ते । कुत इदं यतो मदमहङ्कारं रान्ति स्व-परेभ्यो वितरन्ति मदराः कुगुरवस्तेषां गुरुदंष्ट्राग्रैस्तत्तुल्यकठोरोत्सूत्रवचनैर्भिद्यन्ते वासितहृदयाः क्रियन्ते । तथा चात्मानं दुस्सहसंसारदुःखपतितं परं च कुगुरुं केवलं वञ्चनाप्रवृत्तं न परिजानन्ति । सौख्यलक्ष्मीं स्वर्गादिकां स्वप्नेऽप्यास्तां साक्षान्न मानयन्ति नैवोपभुञ्जते । पक्षान्तरे तु कुग्राहाः कुत्सितजलचरविशेषाः, मकरा अपि प्रसिद्धास्तैर्भिद्यन्ते विदार्यन्ते । तथा च तदवस्था नात्मानं परं वा विदन्ति । मूर्छितत्वेनात्यन्तमूढत्वात् सौख्यलक्ष्मीं स्वजनसम्बन्धसम्भोगादिकामित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ तद्विपर्यं कस्यापि सत्पुरुषस्य चेष्टितमाह-

गुरु-पवहणु जइ किर कु वि याणइ
परउवयाररसिय मह्लाणइ ।
ता गयचेयण ते जण पिच्छइ
किंचि सजीउ सो वि तं निच्छइ ॥ १० ॥

१ रा. ग. यस्या । २ ग.° गुरुय° । ३ रा. ग. °हि । ४ क. भज्जहि । ५ रा. ग. केवलं° ६ क. जे ।

[धर्म स धर्तुं किं शक्नोति कातरः ?
तत्र गुण क आरोपयति सादरम् ? ।
तस्य सुखार्थं (सुहस्तो) निर्वाण किं सन्धत्ते ?
मोक्ष किं करोति राधा किं स विध्यति ? ॥ १२ ॥]

धर्मं शुभानुष्ठानं स कातरपुरुषो धर्तुमात्मनि निवेशयितुं किं शक्नोति ? नैव । तत्र कातरगृहीते धर्मे गुणमुत्तरोत्तरवृद्धिलक्षणं क आरोपयति सादरम् ? आरोपयितुः कातरत्वात् । तस्य कातरस्य सुखार्थं निर्वाणमुपचारान्निर्वाणहेतु-नुष्ठानं किं कृपालुरपि सन्धत्ते चेतसि निवेशयति ? नैव । तथा चासौ कृपणः किं मोक्षं कृत्स्नकर्मक्षयलक्षणं करोत्यात्मायत्तं विधत्ते ? नैव । यतोऽसौ राधां सम्यक्चारित्रानुपालनरूपां किं स कातरो विध्यति ? नैव । अयमत्र भावो यो हि कातरो धर्मे तत्र गुणं चारोपयितुमसमर्थश्चारित्रानुपालनं च न करोति, स किं मोक्षं कदाचित् साधयति ? नैव । अर्थान्तरपक्षे तु धर्मं धनुः, गुणो जीवा, तस्य कातरस्य, सुहस्तः शोभनकरः, निशितं बाणं निर्वाणं, मोक्षं प्रक्षेपं, राधां चक्राष्टकोपरि वर्तमाना पाञ्चालिकामित्यर्थः ॥ १२ ॥

कातरवदस्थिरोऽप्ययोग्य इत्याह–

तसु किंव होइ सुनिव्वुइ-संगमु ?
अथिरु जुँ जिवँ किसाणु तुरंगमु ।
कुप्पहि पडइ न मग्गि विलग्गइ
वायह भरिउ जहिच्छइ वग्गइ ॥ १३ ॥

[तस्य कथं भवति सुनिर्वृति–सङ्गमः
अस्थिरो यो यथा किशोरतुरङ्गमः ।
कुपथे पतति न मार्गे विलगति
वातेन भृतो यथेच्छं वल्गति ॥ १३ ॥]

तस्य कथं भवति निर्वृतिसङ्गमो योऽस्थिरो मनःप्रभृतिभिश्चपलः किशोर-तुरङ्गम इव । स हि प्रायेणैव चपलः, परमस्थिरत्वेन साम्प्रतमुपलक्षितः । इदं लोकप्रवाहलक्षणं उन्मार्गो पतति न मार्गे सम्यग्ज्ञानादिरूपे विलगति न सम्बध्यते । वातेन मिथ्याभिमानाहङ्कारोत्कर्षेण भृतो यथेच्छं वल्गति निरङ्कुशं चेष्टते । किशोरोऽपि निर्वृतिः सुखसंगमा [illegible] वातभृत इत्यर्थः वल्गति कूर्दत इत्यर्थः ॥ १३ ॥

१३. [illegible]
[illegible]
[illegible]

खज्जइ सावयहिं सुयत्तुमिहिं
भिज्जइ सामयहिं गुरुगत्तिहिं ।
वग्घसंघे–भय पडइ सु गड्डइ
पडियउ होइ सु कूडउ हड्डह ॥ १४ ॥

[खाद्यते श्वापदैः सुपुत्रभि–
भिद्यते सामजैः (गजैः) गुरुगात्रैः ।
व्याघ्रसङ्घभयात् पतति स गर्ते
पतितो भवति स कूटोऽस्थ्नाम् ॥ १४ ॥]

कुपथपतितः सन असावभिरः खाद्यते नम्त्रानामिमतणेनोपभुज्यते श्वानकैः प्रवाहपतितसाध्वनुगामिभि सुयत्तुभि. भिद्यते वाभिततरग. क्रियते सामजैः. साम ददतीति कोमलपापोपदेशदातृभिर्गुरुगात्रैर्गुरुरिति गात्रं स्वरूपं येषां नामाचार्य-स्वरूपैः सांसारिकमहाभयोत्पादकत्वाद् व्याघ्र इव व्याघ्रः सङ्घो निर्गुणदुष्टबहुजन-समूहस्तस्माद् भयं सन्मार्गाप्रवर्तने त्रासस्तेन पतत्यसौ गर्ते नरके उपचारात् । तन्निमित्तनिरन्तरानायतनसेवादौ पतितश्च सन् कूटो राशिर्भवति अस्थ्नां निर्गु-णत्वात् कीकसमात्रावशेषो भवति । अर्थान्तरपक्षे तु श्वापदैः श्व–शृगालादिभि. भिद्यते विदार्यते । सामजैर्वनगजैः गुरुगात्रैर्बृहच्छरीरैः व्याघ्रसङ्घाश्चित्रकसमूहः पतितश्च सन् मृतत्वात् कूटो राशिरस्थ्नां भवतीत्यर्थः ॥ १४ ॥

तेण जम्मु इहु नियउ निरत्थउ
नियमत्थइ देविणु पुल्हत्थउ ।
जइ किर तिण कुलि जम्मु वि पाविउ
जाइजुत्तु तु वि गुण न सु दाविउ ॥ १५ ॥

[तेन जन्मेह नीत निरर्थक
निजमस्तके दत्त्वा पुल्हत्थकम् ।
यदि किल तेन कुले जन्मापि प्राप्त
जातियुक्त तथापि गुणो न स दापितः ॥ १५ ॥]

तेन कातरेणास्थिरेण वा जन्मात्र निरर्थकं नीतं निजमस्तके दत्त्वा पुल्हत्थकं 'अन्तःशुपिरमिलितकरद्वयप्रहारः पुल्हत्थकः' यथा केनापि बलवताऽत्यन्तान्याय-परेण वण्ठेन कस्यचिद् दुर्गतनरादेः पार्श्वान्मस्तके पुल्हत्थकं दत्त्वा तस्मा-ल्लक्ष्म्यादि सर्वथाऽपहृत्य तस्य जन्म निरर्थकं क्रियते । एवमनेनापि कातरादिना

१ क. ° सिघ° । २ क° गें प्रवर्त्तने त्रासत्येन । ३ ख. मृतसत्कूटो, ग. सन् कूटो । ४ क. पुल्लत्थको ।

सद्धर्मप्रवृत्त्यादिविकलेन परमार्थतः स्वमस्तके पुलहत्थकं दत्त्वा जन्म व्यर्थीक्रियते । यदि किल तेन कातरादिना कुले जन्मापि प्राप्तं जातियुक्तं तथापि गुण उपकारः सद्धर्मलाभादिकः स इति लोकोत्तरो न दापितः दत्तो दर्शितो वेत्यर्थः ॥ १५ ॥

जइ किर वरिससयाउ वि होई[१]
पाउ इक्कु परिसंचइ सोई[२] ।
कह वि सो वि[३] जिणदिक्ख पवज्जइ
तह वि न सावज्जई परिवज्जइ ॥ १६ ॥

[यदि किल वर्षशतायुरपि भवति
पापमेकं परिसञ्चिनोति सोऽपि ।
कथमपि सोऽपि जिनदीक्षां प्रपद्यते
तथापि न सावद्यानि परिवर्जयति ॥ १६ ॥]

यदि किल वर्षशतायुर्भवति तथापि पापमेवैकं परिसञ्चिनोति । सोऽपि कातरादिः कथमपि सद्गुरुसम्पर्कादिना जिनदीक्षां प्रतिपद्यते । तथापि भावविकलत्वान्न सावद्यानि परित्यजतीत्यर्थः ॥ १६ ॥

गज्जइ मुद्धह लोअह अग्गइ
लक्खण तक्क वियारण लग्गइ ।
भणइ जिणागमु सहु वक्खाणउं
तं पि वियारेमि जं न्हु[?]जाणउं ॥ १७ ॥

[गर्जति मुग्धानां लोकानामग्रे
लक्षण–तर्कविचारणे लगति ।
भणति जिनागमं सर्वं व्याख्यामि
तम(द)पि विचारयामि यत्किंचित् ॥ १७ ॥]

गर्जति मुग्धलोकानां पुरतो दृप्तस्वरेण साहङ्कारं स्वगुणोत्कीर्तनं गर्जनं लक्षण—तर्कावगतावपि विचारयितुं प्रवर्तते । अहङ्काराद् भणति च जिनागमं सर्वं व्याख्यामि । तद् तमपि विचारयामि यत्किंचित् श्रुति—स्मृति—पुराणादिकं शास्त्रमित्यर्थः ॥ १७ ॥

१ ए. [illegible]
[illegible] । १ स न [illegible] ।

अद्धमास चउमासह पारइ
मलु अब्भितरु बाहिरि धारइ ।
कहइ उस्सुत्त-उम्मग्गपयाइं
पडिक्कमणय-वंदणयगयाइं ॥ १८ ॥
[अर्धमास-चतुर्मासादिभिः पारयति
मलमाभ्यन्तर बहिर्धारयति ।
कथयति उत्सूत्रोन्मार्गपदानि
प्रतिक्रमणक-वन्दनकगतानि ॥ १८ ॥]

अर्द्धमास—चतुर्मासादिभिः पारयति । मलमाभ्यन्तरं चित्तकालुष्यलक्षणमिव बहिः शरीरे धारयतीत्युत्प्रेक्षा । कथयति लोकेभ्य उत्सूत्रोन्मार्गपदानि प्रतिक्रमणक—वन्दनकगतानि । तथाहि प्रतिक्रमणं न कर्तव्यमेव श्रावकैः, साध्वादिभिरपि क्षेत्रदेवतादिकायोत्सर्गः प्रतिक्रमणे न कार्यः । पर्यन्ते च स्तुतित्रयानन्तरं शक्रस्तवपाठोऽप्ययुक्त इत्यादीनि । ऊर्ध्वस्थिता एव च साध्व्यो द्वादशावर्तवन्दनं ददतीत्यादीनीत्यर्थः ॥ १८ ॥

परं न मुणइ तयत्थु जो अच्छइ
लोयपवाहि पडिउ सु वि गच्छइ ।
जइ गीयत्थु को वि तं वारइ
ता तं उट्ठिवि लउडइ मारइ ॥ १९ ॥
[पर न जानाति तदर्थो य आस्ते
लोकप्रवाहे पतितः सोऽपि गच्छति ।
यदि गीतार्थः कोऽपि त वारयति
तदा तमुत्थाय लगुडेन मारयति ॥ १९ ॥]

परं न जानाति तदर्थः प्रतिक्रमणादिविधिसूत्रार्थः "समणेण सावएण य" इत्याद्यनुयोगद्वारोक्तो यस्तिष्ठति । तत्र हि वस्त्रोर्ध्वं कायोर्द्धं च प्रत्युपेक्षा कर्तव्येति पाठे दशिकापर्यन्ते वस्त्रं गृहीत्वा ऊर्ध्वस्थितैश्च प्रत्युपेक्षा क्रियते इत्यज्ञानाद् व्याचक्षते । तत्र चोक्तं गीतार्थैः—

" वत्थे काउड्ढम्मी परवयणठि (वि)उ गहाय दसियंते ।

(१) श्रमणेन श्रावकेन च । (२) वस्त्रे कायोर्ध्वं परवचनस्थितो (विद्) गृहीत्वा दशिकान्ते ।

१ क. मल । २ क.° तरु । ३ ख. ग. उमग्ग । ४ ख. ग. पडिकम° । ५ क.° देवताका° । ६ क.° रं म्न°, ख.° रं शक्रस्तवम्नत° । ७ ग. परं । ८ ख. ग. गीयत्थ । ९ क. उट्ठवि । १० क. वस्त्रोर्द्धं च । ११ ख. ग. क्षा या क्रि° ।

तं न भवइ उक्कुडुओ तिरियं पेहे जइ विलत्तो ॥

अत्र हि वेस्रोर्ध्व तिर्यगिति कायोर्ध्वं चोत्कटिकासनस्थ इत्यर्थो वर्तते । तमबुद्ध्वा साध्वीनामूर्ध्वस्थितानामेव वन्दनं दापयन्ति । एवं च सति परमार्थतः सोऽपि मलादिधारको लोकप्रवाहपतित एव गच्छति । यदि कश्चिद् गीतार्थस्तं वारयति असत्प्रवृत्तेस्तदाऽसौ निर्विवेकत्वादत्यन्तं कोपाविष्टस्त लगुडेन प्रहरतीत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ तस्य गीतार्थानां च चेष्टितमाह—

धम्मिय जणु सत्थेण वियारइ
सु वि ते धम्मिय सत्थि वियारइ ।
तव्विहलोइहि सो परियरियउ
तउ गीयत्थिहि सो परिहरियउ ॥ २० ॥

[धार्मिको जनः शास्त्रेण विचारयति
सोऽपि तान् धार्मिकान् शस्त्रेण विदारयति ।
तद्विधलोकैः स परिकारितः
ततो गीतार्थैः स परिहृतः ॥ २० ॥]

धार्मिको जनस्तं मलधारिणगुत्सूत्रादिप्रवृत्तं शास्त्रेण सिद्धान्तग्रन्थेन विचारयति अयुक्तत्वेन स्थापयति । सोऽपि तान् धार्मिकान् शस्त्रेण कोपवशात् विदारयति । तद्विधलोकैस्तत्सदृशप्रवाहपतितजनैरसौ परिकारितोऽङ्गीकृतः । ततो गीतार्थैः स दूरेण वर्जित इत्यर्थः ॥ २० ॥

जो गीयत्थु सु करइ न मच्छरु
सु वि जीवंतु न मिल्हइ मच्छरु ।
सुद्धइ धम्मि जु लग्गइ विरलउ
संघि सु बज्झु कहिज्जइ जवलउ ॥ २१ ॥

[यो गीतार्थः स करोति न मत्सरं
सोऽपि जीवन् न मुञ्चति मत्सरम् ।
शुद्धे धर्मे यो लगति विरलः
सङ्घेन स बाह्यः कथ्यते [illegible] ॥ २१ ॥]

[illegible]

१ क दर्श । २ क. [illegible] । ३ क [illegible] । ४ क [illegible] । ५ क [illegible]

तथा यो गीतार्थः स न करोति मत्सरम् । स च मलिनो जीवन् यावज्जीवं न मुञ्चति गीतार्थेषु मत्सरम् । एवं तावत् कातरास्थिरमलधारकादयः प्रभूताः । शुद्धे च धर्मे प्रतिस्रोतोरूपे यः कश्चिज्जगति विरलः, सङ्घेन प्रवाहपतितजनसमूहेन स शुद्धधर्मलग्नो बाह्यः कथ्यते युतकश्चाण्डालादिवद् भिन्न इत्यर्थः ॥ २१ ॥

पइ पइ पाणिउ तसु वाहिज्जइ
उवसमि थक्कु सो वि वाहिज्जइ ।
तस्सावयं सावय जिव लग्गँहिं
धम्मियलोयह च्छिड्डइ मग्गहिं ॥ २२ ॥

[पदे पदे पानीय (छिद्र) तस्य गवेष्यते
उपशमे स्थितः सोऽपि बाध्यते ।
तच्छ्रावकाः श्वापदा इव लगन्ति
धार्मिकलोकस्य छिद्राणि मार्गयन्ति ॥ २२ ॥]

पदे पदे पानीयं देशविशेषभाषया छिद्रं तस्य शुद्धमार्गलग्नस्य गवेष्यते उपशमेऽवस्थितोऽसावपि दुःसङ्घेन बाध्यते । तच्छ्रावका दुःसङ्घश्रावकाः श्वापदा इव लगन्ति विनाशाय सम्बध्यन्ते । स्वभावत एव च ते धार्मिकलोकस्य छिद्राणि मार्गयन्ति । अयमपि च धार्मिक इत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ तच्छ्रावकाणामेवाविधिकारिणां चेष्टितमाह—

विहिचेईहरि अविहिकरेवइ
करहिं उवाय बहुत्ति ति लेवइ ।
जइ विहिजिणहरि अविहि पयट्टई
ता घिउं सत्तुयमज्झि पल्लुट्टइ ॥ २३ ॥

[विधिचैत्यगृहेऽविधिकरणे
कुर्वन्त्युपायान् बहूस्ते तद्ग्रहणे ।
यदि विधिजिनगृहेऽविधिः प्रवर्तते
तदा घृत सक्तुमध्ये प्रलुठति ॥ २३ ॥]

विधिचैत्यगृहे मत्सरवशादविधिकरणे कुर्वन्त्युपायान् बहून् ते तच्छ्रावका ग्रहणे विधिचैत्यस्य । किमित्येषामविधिकरणे आग्रहः ? अत आह यदि विधिजिनगृहे

१ क शुद्धे ध° । २ ख. ग. °वए । ३ क. लग्गहिं । ४ ग °मार्ग ल°, ग °धर्म ल° ।
५ ख. पल्लज्झि पट्टइ । ६ क. घियउ । ७ क. °करण ।

अविधिर्निशिस्नानादिकः प्रवर्तते तदा घृतं सक्तुषु प्रलुठति तद्वन् समीहित समीहितेन संयुज्यते इति तेषां भाव इत्यर्थः ॥ २३ ॥

अथ तत्प्रार्थनया नृपतिचेष्टितमाह—

जइ किर नरवइ कि वि दूसमवस
तांहि वि अप्पहि विहिचेइय दस ।
तह वि न धम्मिय विहि विणु झगडहि
जइ ते सव्वि वि उट्ठहि लगुडिहि ॥ २४ ॥

[यदि किल नरपतयः केऽपि दुःषमावशाः
तेषामप्यर्पयन्ति विधिचैत्यानि दश ।
तथापि न धार्मिका विधिं विना कलहायन्ते
यदि ते सर्वेऽप्युत्तिष्ठन्ते लगुडैः ॥ २४ ॥]

यदि किल केऽपि नृपतयः केचन निर्विवेकिनो दुःषमा [illegible] शाद् दुष्टकालमाहात्म्याल्लोभाभिभूतास्तेषामप्यतिविधिकारिणामर्पयन्ति [illegible] विधिचैत्यानि 'दशेति यमकानुरोधेन तेन त्रीणि चत्वारि वेति [illegible] । [illegible] विधिचैत्यापहारेऽपि धार्मिका विधिं विना युक्तिमन्तरेण न [illegible] कलहायन्ते । यदि ते विपक्षाः सर्वेऽप्युत्तिष्ठन्ते लगुडैः प्रहर्तुमित्यर्थः ॥ २४ ॥

नन्वेवं सति तेषां विधिचैत्यसंघट्टनं कथं भविष्यतीत्याह—

निच्चु वि सुगुरु–देवपयभत्तर
पणपरमिट्ठि सरंतह संतर ।
सासणसुर पसन्न ते भव्वेइं
धम्मिय कज्ज पसाहहि सव्वइं ॥ २५ ॥

[नित्यमपि सुगुरु–देवपदभक्तानां
प[illegible] स्मरतां सतां ।
शासनसुराः प्रसन्नास्ते भव्यानि
धार्मिकाणि [illegible] ॥ २५ ॥]

नित्यमपि सुगुरु-देवपदभक्तानां [illegible] स्वयमेव प्रसन्ना भवन्ति । ते च [illegible] स्नात्रादीनि सर्वाणि साधयन्तीत्यर्थः ॥ २५ ॥

१ [illegible]
१ [illegible]

धम्मिउ धम्मुकज्जु साहंतउ
परु मारइ कीवइ जुज्झंतउ ।
तु वि तसु धम्मु अत्थि न हु नासइ
परमपइ निवसइ सो सासइ ॥ २६ ॥

[धार्मिको धर्मकार्यं साधयन्
पर मारयति कथमपि युध्यमानः ।
तथापि तस्य धर्मोऽस्ति न खलु नश्यति
परमपदे निवसति स शाश्वते ॥ २६ ॥]

धार्मिको धर्म्मकार्यं विधिचैत्यग्रहणादिकं साधयन् सन् कदाचित् परं विपक्षं तदुपघाताय प्रवृत्तं कथमपि मर्मप्रहारादिना व्यापादयति युध्यमानस्तेन सह तथापि तस्य निश्चयनयेन धर्मोऽस्त्येव केवलविधिप्रवर्त्तनाय विधिचैत्यग्रहणे-प्रवृत्तेः । न तु नैव तद्व्यापादनेन धर्मो नश्यति । तथा च क्रमेण परमपदे मोक्षे निवसति स शाश्वते । अयमत्र भावार्थः--धार्मिकः केवलविधिविधानलालसः सन् अविधिं सर्वथाऽसहमानोऽविधिकारकान् "[1]जिणपवयणस्स अहियं सव्वत्था-मेण वारेइ' त्ति सिद्धान्तवचनानुस्मरणेन यथा तथा निवारयन् कदाचित् परं हन्यादपि तथाप्यत्यन्तशुद्धमनस्कत्वात् शुद्धचारित्रपरिपालनप्रवृत्तसहसाकारनिपा-तितद्वीन्द्रियादिमहामुनिवन्निष्पाप एव । तथा चोच्यते-

"[2]उच्चालियम्मि पाए इरियासमियस्स संकमट्ठाए ।
वावज्जिज्ज कुलिंगी मरिज्ज तं योगमासज्ज ॥
न य तस्स तन्निमित्तो वंधो सुहुमो वि देसिओ समए ।
अणवज्जोहपओगेण सव्वभावेण सो जम्हा ॥" इत्यर्थः ॥२६ ॥

सावय विहिधम्मह अहिगारिय
जिज्ज न हुंति दीहसंसारिय ।
अविहि करिंति न सुहगुरुवारिय
जिणसंबंधिय धरहि न दारिय ॥ २७ ॥

---

(१) जिनप्रवचनस्याहितं सर्वस्थाम्ना वारयेत् इति ।

(२) उच्चालिते पादे ईर्यासमितस्य सङ्क्रमार्थम् ।
व्यापद्येत कुलिङ्गी म्रियेत तं योगमासाद्य ॥
न च तस्य तन्निमित्तो बन्धः सूक्ष्मोऽपि देशितः समये ।
अनवद्योघप्रयोगेण सर्वभावेन स यस्मात् ॥

---

१ ख. ग. धम्मिय । २ क.° ण्ट । ३ ख. ग.° ग्रहः । ४ क.° ग्रहणाग्र° । ५ क. उच्चलदानि । ६ ख. ग.°ज्जोय° ।

[श्रावका विधिधर्मस्याधिकारिणो
य एव न भवन्ति दीर्घसंसारिणः ।
अविधिं कुर्वन्ति न शुभगुरुवारिता
जिनसम्बन्धिनीं धारयन्ति न दारिकाम् ॥ २७ ॥]

श्रावका विधिधर्माधिकारिणस्त एव ये न भवन्ति महानर्थहेत्वकार्यनिषृत्ति-व्यङ्ग्यशुद्धाचित्तत्वेन दीर्घसंसारिणः । अविधि जिनभवने भोजन-शयनादिरूपं नैव कुर्वन्ति शुभगुरुवारिताः । इदं च पदमुत्तरत्रापि सर्वत्र योज्यम् । तथा जिनसम्बन्धिनीं तत्परिग्रहस्थितां वेश्यां न धारयन्ति, तस्याः सर्वदा पापप्रपा-रूपत्वादित्यर्थः ॥ २७ ॥

अथ विधिमेवाह—

जइ किर फुल्लइं लब्भइ मुल्लिण
तो वाडिय न करंहि सहु कूविण ।
थावर घर-हट्टइ न करावहि
जिणधणु संगहु करि न वड्ढारहि ॥ २८ ॥

[यदि किल पुष्पाणि लभ्यन्ते मूल्येन
तदा वाटिकां न कुर्वन्ति सह कूपेन ।
स्थावराणि गृह-हट्टादीनि न कारयन्ति
जिनधन सङ्ग्रहं कृत्वा न वर्धयन्ति ॥ २८ ॥]

यदि किल पुष्पाणि मूल्येन लभ्यन्ते तदा वाटिकां न कुर्वन्ति सह कूपेन स्थावराणि स्थिरतराणि देवसत्कतया देवद्रव्येणैव गृह-हट्टादीनि न कारयन्ति । जिनस्य धनं गणिम-धरिम-मेय-पारिच्छेद्यादिरूपं तद्द्रव्येण संगृह्य न वर्धयन्ति जिनस्य (?) ॥ २८ ॥

जइ किर कु वि मरंतु घर-हट्टइ
देइ त लिज्जहिं लहणावट्टइं ।
अह कु वि भत्तिहि देइ त लिज्जहि
तब्भाडंयधाणि जिण पूइज्जहि ॥ २९ ॥

[यदि किल कोऽपि म्रियमाणो गृह-हट्ट
ददाति तदा गृह्यते लभ्यानुसारेण ।

१ ख ग. °व्यग° । २ क. °रावनहरं । ३ क. रवंपावि । ४ ख. ग. ° हि । ५ क. फरहिं । ६ क. सगहु उ । ७ क. कारवन्जीत्वर्य । ८ ख. ग रिल्हिं । ९ ख. ग. °हट्ट । १० ख. ग. तब्भाड° ।

अथ कोऽपि भक्त्या ददाति तदा गृह्यते

तद्भाटकधनेन जिनाः पूज्यन्ते ॥ २९ ॥]

यदि किल कश्चिद् देवद्रव्याधमर्ण ऋणमोक्षाय म्रियमाणः सन् वस्त्वन्तराभावेन गृहं हट्टं वा जिनाय ददाति, तदा गृह्यते लभ्यद्रव्यानुसारेण । अथ कश्चिद् भक्त्या ददाति, तदापि गृह्यते । तस्य गृहादेर्भाटकधनेन जिनाः पूज्यन्ते इति विधिः । शेषस्तु पूर्वोक्तः स्थावरविधानादिरविधिरेवेत्यर्थः ॥ २९ ॥

दिंत न सावय ते वारिज्जहिं
धम्मिकज्जि ते उच्छाहिज्जहिं ।
घरवावारु सव्वु जिव मिल्लहिं
जिव न कसाइहिं ते पिल्लिज्जहिं ॥ ३० ॥

[ददतो न श्रावकास्ते वार्यन्ते
धर्मकार्ये ते उत्साह्यन्ते ।
गृहव्यापार सर्व यथा मुञ्चन्ति
यथा न कषायैस्ते पीड्यन्ते ॥ ३० ॥

ददतो गृह-हट्टादीन् ते श्रावका न वार्यन्ते, प्रत्युत धर्मकार्ये देवद्रव्यऋणविशोधने उत्साह्यन्ते । तथा तद्दानप्रवृत्ताः सन्तो गृहव्यापारं सर्व वृत्तिव्यवच्छेदकारिव्यवहारं मुक्त्वा यथा मुञ्चन्ति । यथा च कषायैः क्रोध-लोभादिभिस्ते न पीड्यन्त इत्यर्थः ॥ ३० ॥

किञ्च--

निय निय धम्मु करिंति सयाणा
जिव न मरिवि हुंति सुरराणा ।
चिंतामोय करंत हाहिय
जग तहिं कय हवंति नट्ठाहिय ॥ ३१ ॥

[[illegible] यथा [illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] [[illegible]] [illegible] ॥ ३१ ॥]

[illegible] शिष्टाः [illegible] यथा [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible]

पूजामात्रस्याष्टाहिकाशब्देन विवक्षितत्वात्। न च तदष्टाहिकाशब्दाभिधेयं न भवतीति वाच्यम्, तस्य पष्ठाङ्गविवरणे अभयदेवसूरिभिस्तथा वर्णनात् । जनाः श्रावकलोकास्तत्र चैत्रादौ 'कृतेति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्' कृताष्टाहिका भवन्ति नष्टाहिता ध्वस्ताधयो वा इत्यर्थः ॥ ३१ ॥

अथागमिकं प्रकारान्तरमप्याह—

जिव कल्लाणयपुट्ठिहि किज्जहिं
तिव करिंति सावय जहसत्तिहिं ।
जा लहुडी सा नच्चाविज्जइ
वड्डी सुगुरु-वयणि आणिज्जइ ॥ ३२ ॥

[यथा कल्याणकपृष्टे क्रियन्ते
तथा कुर्वन्ति श्रावका यथाशक्त्या ।
या लघ्वी सा नर्त्यते
बृहती सुगुरुवचनेनानीयते ॥ ३२ ॥]

यथा जन्मकल्याणादिपृष्ठे क्रियन्ते देवेन्द्रादिभिः किल । कृतकल्याणकमहोत्सवा नन्दीश्वरे देवेन्द्रादयोऽष्टाह्निकामहिमाः कुर्वन्ति । तद् यदि तदनुसारेण श्रावका अप्यत्यन्तमृद्धिमन्तः क्वचित् कल्याणकानन्तरमष्टाहिका आरभन्ते तदा न दोषः । तथा कुर्वन्ति श्रावका यथासामर्थ्यं तथा विधिपरैः श्रावकैर्लघ्वी नर्तकी सा विधिचैत्ये नर्तनं कार्यते निर्विकारत्वात् । याऽपि बृहती सा सुगुरुवचनेनैव नर्त्तनायानीयते । अयमत्राशयः—यद्यपि तरुणविदग्धरूपवतीनर्त्तकीनर्त्तने प्रेक्षणकं सातिशयशोभं भवति; तथापि प्रतिदिनं तदागमने तरुणश्रावकपुत्रादीना तस्या जिनद्रव्यदानादौ चित्तविक्षेपो भवति । तन्निमित्तं च क्रमेण देवगृहत्यागादिना धर्मादपि प्रतिपातो भवतीति विमृश्य गीतार्थैरागमानिषिद्धमपि सर्वदा तदागमनं न्यषेधि । कदाचित् तु देवगृहादिप्रतिष्ठायां जलानयनादिमहोत्सवे सातिशयप्रेक्षणकादिनिर्वाहाय सा आकारयितुमिष्यते श्रावकैः, परं बहुतरदोषदृष्ट्या गुरुभिरत्यन्तं निषेधे गुर्वाज्ञामन्तरेण न ते तामाहातुं प्रभवन्ति, अत्यन्ताज्ञापरत्वात् । ततस्तादृशे प्रस्तावे गुरुमापृच्छ्यानयन्तीत्यभिप्रायेण 'वड्डी सुगुरुवयणेण' इत्यादि अभिधीयते । ततोऽहो! युगप्रधानाना निर्विकारं वचनमित्याद्युपहासः केषाञ्चिद् दुर्विदग्धानां सर्वथा नावकाश लभत इत्यर्थः ॥ ३२ ॥

---

१ ख. ग° णपुट्ठिहि । २ क. तथा । ३ क.° पि तदपि । ४ क° दानादानादौ । ५ क या । ६ ख, ग.° प्रेक्षणादि° । ७ क° रत्यतनि° । ८ ख ग.° नतरेण । ९ क. इत्याद्यभि° ।

जोव्वणत्थ जा नच्चइ दारी
सा लग्गइ सावयह वियारी ।
तिहि[1] निमित्तु सावयसुय फट्टहिं
जंतिहिं दिवसिहिं धम्मह फिट्टहिं ॥ ३३ ॥

[यौवनस्था या नृत्यति दारा
सा लगति श्रावकान् विप्रतारयितुम् ।
तस्या निमित्तं श्रावकसुता विश्लिष्यन्ति
यातेषु दिवसेषु धर्माद् भ्रश्यन्ति ॥ ३३ ॥]

यतो यौवनस्था वेश्या या प्रतिदिनं नृत्यति साऽत्यन्तपरिचयात् प्रवर्त्तते श्रावकान् तरुणान् विप्रतारयितुम् । धर्म्माध्यवसायात् कामाध्यवसायप्रवर्त्तकत्वं विप्रतारणम् । तस्या निमित्तं श्रावकसुताः परस्परतो विश्लिष्टचित्ता भवन्ति । गच्छद्भिश्च दिनैरत्यन्तविरोधेन धर्मादपि भ्रश्यन्तीत्यर्थः ॥ ३३ ॥

वहुय लोय रायंध स पिच्छहि[2]
जिणमुह-पंकउ विरला वंछहि[3] ।
जणु जिणभवणि[4] सुहत्थु जु आयउ
मरइ सु तिक्खकडक्खिहिं[5] घायउ ॥ ३४ ॥

[बहवो लोका रागान्धास्ता प्रेक्षन्ते
जिनमुखपङ्कज विरला वाञ्छन्ति ।
जनो जिनभवने सुखार्थं य आगतो
म्रियते स तीक्ष्णकटाक्षैर्घातितः[6] ॥ ३४ ॥]

बहवो लोका रागान्धास्तामेव प्रेक्षन्ते । जिनमुखपङ्कजं विरला वाञ्छन्ति द्रष्टुम् । तथा च जिनभवने सुखार्थं सर्वथोपशान्तचित्तत्वेनाह्लादमनुभवितुं य आगतः स म्रियते दुःखातिशयमनुभवति तत्तीक्ष्णकटाक्षैः प्रहत इत्यर्थः ॥ ३४ ॥

राग विरुद्धा नावि गाइज्जहिं
हियइ धरंतिहि जिणगुण गिज्जहिं ।

---

१ क. तहि । २ ख. ग. पिच्छहिं । ३ ख ग. वंछहि । ४ ख. ग. °भवण । ५ क. कडक्खहिं । ६ ख. ग. °क्षैर्हत ।

पाड वि न हु अजुत्त वाइज्जहिं
लइवुडिडउंडि-पमुह वारिज्जहिं ॥ ३५ ॥

[रागा विरुद्धा नैव गीयन्ते ।
हृदये धारयद्भिर्जिनगुणा गीयन्ते ।
पाटा अपि नैवायुक्ता वाद्यन्ते
लइवुडिडउडिप्रमुखा वार्यन्ते ॥ ३५ ॥]

रागा भैरव-मेघरागादयोऽत्यन्तशोकाविर्भावकत्वेन विरुद्धा नैव गीयन्ते । हृदये जिनगुणानेव धारयद्भिर्जिनानामेव गुणा गीयन्ते, न त्वन्येषाम् । पाटा अपि पाणविकादिप्रसिद्धा नैवायुक्ता मरणाद्यवस्थासूचका वाद्यन्ते । तानेवाह—लइ-वुडिडउंडिप्रभृतयः । पाटास्तत्प्रसिद्धा एव वार्यन्तेऽत्यन्तं श्रुतिकटुकत्वा-दित्यर्थः ॥ ३५ ॥

उचिय थुत्ति-थुयपाढ पढिज्जहिं
जे सिद्धंतिहिं सहु संधिज्जहिं ।
तालारासु वि दिंति न रयणिहिं
दिवसि वि[1] लउडारसु सहुं पुरिसिहिं ॥ ३६ ॥

[उचिता. स्तुति-स्तोत्रपाठाः पठ्यन्ते
ये सिद्धान्तेन सह सन्धीयन्ते ।
तालारासकमपि ददति न रजन्यां
दिवसेऽपि लगुडरास सह पुरुषैः ॥ ३६ ॥

उचितानि स्तुति-स्तोत्राणि देवाग्रे पठ्यन्ते, यानि सिद्धान्तेन सह सन्धी-यन्ते, न पुनरुत्सूत्राणि । तालारासकमपि न ददति श्राद्धा रजन्यां प्रदीपोद्योतेऽपि । तदानीमत्यन्तसूक्ष्मपिपीलिकादिध्वंसहेतुत्वात् । दिवसेऽपि लगुडरासं पुरुषैरप्यास्तां योषिद्भिः तस्यात्यन्तविटचेष्टारूपत्वात्, पदाभिघ्न प्रमादवशात्कलहापातहेतुत्वात्, दुष्टपाटादिवत्त्वाच्चेत्यर्थः ॥ ३६ ॥

धम्मिय नाडय पर नच्चिज्जहिं
भरह-सगरनिक्खमण कहिज्जहिं ।
चक्कवट्टि-बल-रायह चरियइं
नच्चिवि अंति हुंति पव्वइयइं ॥ ३७ ॥

---

१ ख. ध । २ ख, ग. रा । ३ ग. र स । ४ ग. र. [illegible]

[धार्मिकानि नाटकानि पर नृत्यन्ते
भरत–सगरनिष्क्रमणानि कथ्यन्ते ।
चक्रवर्ति–वलराजस्य चरितानि
नर्तित्वाऽन्ते भवन्ति प्रव्रजितानि ॥ ३७ ॥]

धार्मिकान्येव परं नाटकानि नृत्यन्ते, न तु राम–रावणादिसम्बन्धीनि येषु नाटकेषु भरत–सगरनिष्क्रमणानि कथ्यन्ते । अन्यान्यपि चक्रवर्ति–वलदेव–दशार्णभद्रादिचरितानि च । किं बहुना ? यत्र तानि नर्तित्वा पर्यन्ते प्रव्रज्यादिहेतुः संवेगवासना जायते तन्नर्त्तनीयमित्यर्थः ॥ ३७ ॥

हास खिड्ड हुड्ड वि वज्जिज्जहिं
सहु पुरिसेहि वि केलि न किज्जहिं ।
रत्तिहिं जुवइपवेसु निवारहिं
न्हवणु नंदि न पइट्ठ करावहिं ॥ ३८ ॥

[हास्य–क्रीडा–हुड्डा अपि वर्ज्यन्ते
सह पुरुषैरपि केलिर्न क्रियते ।
रात्रौ युवतिप्रवेश निवारयन्ति
स्नपन नन्दि न प्रतिष्ठा कारयन्ति ॥ ३८ ॥]

हास्य–क्रीडा–हुड्डा अपि वर्ज्यन्ते चैत्ये । सह पुरुषैरपि चसूरिर्न क्रियते । रात्रौ युवतिप्रवेशं निवारयन्ति सुश्राद्धाः, स्नपनं नन्दिं प्रतिष्ठां च न कारयन्ति । आचार्यादिभिस्तदानीं तदागमनस्यागमनिषिद्धत्वात् तेजस्कायिकादिध्वंसहेतुत्वाच्चेत्यर्थः ॥ ३८ ॥

माहमाल–जलकीलंदोलय
ति वि अजुत्त न करंति गुणालय ।
बलि अत्थमियइ दिणयरि न धरहिं
घरकज्जइं पुण जिणहरि न करहिं ॥ ३९ ॥

[माघमाला–जलक्रीडाऽऽन्दोलन
तदप्ययुक्त न कुर्वन्ति गुणालयाः ।
बलिमस्तमिते दिनकरे न धारयन्ति
गृहकार्याणि पुनर्जिनगृहे न कुर्वन्ति ॥ ३९ ॥]

---

१ व. ग. रिद्दि ।

माघमाला-जलक्रीडा-देवतान्दोलनं च ता अप्यागमानुक्तत्वात् खिड्ग-क्रीडाप्रायत्वेन चायुक्तत्वान्न कुर्वन्ति गुणालयाः। वालिं पक्वान्नादिरूपमस्तमिते दिनकरे न धारयन्ति। रात्रौ चतुर्विधस्याप्याहारस्य तद्वर्ण्ण-तद्रस-जीवसंसक्तिमत्त्वेनागमाभिहिततयाऽत्यन्तजुगुप्सितत्वात्। गृहकार्याणि लेखक-वाणिज्य-झगटकादीनि जिनगृहे न कुर्वन्तीत्यर्थः॥ ३९॥

चैत्यसम्बन्धी विधिरुक्तोऽथ विशिष्टाचार्यस्वरूपं व्यवहारं चाह—

सूरि ति विहिजिणहरि वक्खाणहि
तहिं जे अविहि उस्सुत्तु न आणहिं।
नंदि-पइट्ठह ते अहिगारिय
सूरि वि जे तदवरि ते वारिय॥ ४०॥

[सूरयस्ते विधिजिनगृहे व्याख्यानयन्ति
तत्र येऽविध्युत्सूत्र नानयन्ति।
नन्दि-प्रतिष्ठयोस्तेऽधिकारिणः
सूरयोऽपि ये तदपरे ते वारिताः॥ ४०॥]

सूरयस्त एव विधिजिनगृहे व्याख्यानं कुर्व्वन्ति ये तत्राविधिमुत्सूत्रं वा न किञ्चिदानयन्ति उपदर्शयन्ति। नन्दि-प्रतिष्ठयोरपि त एवाधिकारिणः। सूरयोऽपि ये तदपरे ते निवारिता उत्सूत्रादिप्रवर्त्तकत्वादित्यर्थः॥ ४०॥

एगु जुगप्पहाणु गुरु मन्नहिं
जो जिण गणिगुरु पवयणि वन्नहिं।
तासु सीसि गुणसिंगु समुट्ठइ
पवयणु-कज्जु जु साहइ लट्ठइ॥ ४१॥

[एकं युगप्रधान गुरु मन्यन्ते
य जिना गणिगुरु प्रवचने वर्णयन्ति।
तस्य शीर्षे गुणशृङ्ग समुत्तिष्ठते
प्रवचनकार्याणि यः साधयति लष्टानि॥ ४१॥]

एकस्मिन् काले एकमेव युगप्रधानं मन्यन्ते सुश्राद्धाः, न बहून्। यं जिना गणिगुरुं समस्ताचार्यश्रेष्ठं प्रवचने सिद्धान्ते वर्णयन्ति। इतरेभ्यस्तस्य को विशेष इत्याह—तस्य युगप्रधानस्य शीर्षे गुणशृङ्गं गुणोच्छ्रयरूपं समुत्तिष्ठते शेषेभ्यः सर्वैरपि गुणैरुत्कृष्यत इत्यर्थः। प्रवचनकार्याणि विशिष्टप्रभावनाऽऽदीनि यः साधयति लष्टानि प्रधानानीत्यर्थः॥ ४१॥

सो छउमत्थु वि जाणइ सव्वइ
जिण-गुरु-समइपसाइण भव्वइ ।
चलइ न पाइण तेण जु दिट्ठउ
जं जि निकाइउ त परि विणट्ठउ ॥ ४२ ॥

[स च्छद्मस्थोऽपि जानाति सर्व
जिन-गुरु-समयप्रसादेन भव्यम् ।
चलति न प्रायेण तेन यद् दृष्ट
यत् पुनर्निकाचित तत् पुनर्विनष्टम् ॥ ४२ ॥]

स युगप्रधानश्छद्मस्थोऽपि जानाति सर्वम्, एतत् कालानुसारि ज्ञेयम् । केनेत्याह-जिन-गुरु-सिद्धान्तप्रसादेन भव्यं यथावस्थितं नैसर्गिक-सातिशयप्रज्ञावत्त्वात् सिद्धान्तपारगतत्वाच्च, तथा च न चलति न विघटते प्रायेण यत् तेन दृष्टं सम्यक् श्रुतज्ञानप्रदीपेनावलोकितं भविष्यत्वेन क्वचिद् दृष्टमपि यत् पुनर्निकाचितमवश्यमनन्यथा भावि तत् पुनर्विनश्यतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥

जिणपवयणभत्तउ जो सक्कु वि तसु
पयचिंत करइ बहु[व]क्कु वि जसु ।
न कसाईहिं मणु पीडिज्जइ
तेण सु देविहि वि ईडिज्जइ ॥ ४३ ॥

[जिनप्रवचनभक्तो यः शक्रोऽपि तस्य
पदचिन्ता करोति वहुव्यग्रोऽपि यस्य ।
न कपायैर्मनः पीड्यते
तेनासौ देवैरपीड्यते ॥ ४३ ॥]

जिनप्रवचने भक्तो योऽतः शक्रोऽपि तत्पदचिन्तामापद्यपि तन्निवर्त्तनादिविषयां करोति वहुव्यग्रोऽपि । यस्य कपायैर्दुष्टविषय-क्रोधादिभिर्मनो न पीड्यते, तेनासौ देवैः सुरेन्द्रादिभिरपीड्यते स्तूयत इत्यर्थः ॥ ४३ ॥

इन्द्रचिन्ताविषयत्वे कारणान्तरमाह—

सुगुरु-आण मणि सइ जसु निवसइ
जसु तत्तत्थि चित्त पुणु पविसइ ।

१ क. °वग्ग । २ क. °हि । ३ ग. मण ।

जो नाइण कु वि [1]जिणवि न सक्कइ
जो परवाइ–भइणं [2] नोसक्कइ ॥ ४४ ॥
[सुगुर्वाज्ञा मनसि सदा यस्य निवसति
यस्य तत्त्वार्थे चित्त पुन. प्रविशति ।
यो न्यायेन केनापि जेतु न शक्यते
य परवादिभयेन नावष्वष्कते ॥ ४४ ॥]

सुगुरूणामाज्ञा मनसि सर्वदा यस्य निविशते । यस्य तत्त्वार्थे चित्तं पुनः प्रविशति । यं न्यायेन कोऽपि जेतुं न शक्नोति । यः परवादिभयेन नावष्वष्कते नैवापसरतीत्यर्थः ॥ ४४ ॥

जसु चरिइण गुणिचित्तु चमक्कइ
तसु जु न सहइ सु दूरि निलुक्कइ ।
जसु परिचिंतं [3] करहिं जे देवय
तसु समचित्त ति थोवा सेवय ॥ ४५ ॥
[यस्य चरितेन गुणिचित्त चमत्करोति
त यो न सहते स दूर निह्नुते ।
यस्य परिचिन्ता कुर्वन्ति ये देवाः
तस्य समचित्तास्ते स्तोका सेवकाः ॥ ४९ ॥]

यस्य चरितेनाद्भुतेन गुणिनां चित्तं चमत्करोति । तं यो न सहते मत्सरेण दूरमात्मानं निह्नोति (०ह्नुते) अयुक्तकारित्वात् । यस्य परिचिन्तां कुर्वन्ति देवता-स्तस्यात्यन्तगुणिनः समचित्ता ये ते स्तोकाः सेवका इत्यर्थः ॥ ४५ ॥

तसु निसि दिवंसि [5] चिंत इह (य) वट्टइ
कहिं [6] वि ठावि जिणपवयणु फिट्टइ ।
भूरि भवंता दीसहि वोडा
जे सु पसंसहि ते परि थोडा ॥ ४६ ॥
[तस्य निशि दिवसे चिन्तेयं वर्तते
क्वापि स्थाने जिनप्रवचनं भ्रश्यति ।
भूरयो भ्रमन्तो दृश्यन्ते मुण्डिता
ये त प्रशसन्ति ते पर स्तोकाः ॥ ४६ ॥]

---

१ ख ग. जिणिवि । २ क. भयण । ३ क. ०चित, ख. ग. चिंतं । ४ क. दर, ख. दरे ।
५ ख. ग. दिवसु । ६ ख ग. कहि ।

तस्य युगप्रवरस्याहर्निशमियमेव चिन्ता वर्तते । क्वापि स्थाने जिनप्रवचनं मालिन्यं मा लभताम् । एवमतिशयेन प्रवचनानुकूल्येऽपि तस्य भूरयो भ्रमन्तोऽपि दृश्यन्ते घोडा मुण्डितशिरसः ये तं प्रशंसन्ति ते स्तोका एवेत्यर्थः ॥ ४६ ॥

प्रत्युत—

पिच्छंहि ते तसु पइ पइ पाणिउ
तसु असंतु दुहु ढोयहिं आणिउं ।
धम्मपसाइण सो परि छुट्टइ
सबत्थ वि सुहकज्जि पयट्टइ ॥ ४७ ॥

[प्रेक्षन्ते ते तस्य पदे पदे पानीय (च्छिद्रम्)
तस्यासद् दुःख ढौकयन्त्यानीय ।
धर्मप्रसादेन स पर च्छुट्यते
सर्वत्रापि शुभकार्ये प्रवर्तते ॥ ४७ ॥]

प्रेक्षन्ते ते मुण्डितशिरसः पदे पदे पानीयं देशविशेषभापया छिद्रम् । तस्यासदशोभनं दुःखं परवाद्याद्युत्थापनेन पीडां ढौकयन्ति आनीय । धर्म्मप्रसादेनैव स तावत्सु दुष्टेपु सत्सु मुच्यते । ततः सर्वत्रापि शुभकार्ये प्रवर्तत इत्यर्थः ॥ ४७ ॥

तह वि हु ताहि वि सो नावि रूसइ
खम न सु मिल्लइ नवि ते दूसइ ।
जइ ति वि आवहि तो संभासइ
जुत्तु तदुत्तु वि निसुणिवि तूसइ ॥ ४८ ॥

[तथापि खलु तेभ्योऽपि स नैव रुष्यति
क्षमा न स मुञ्चति नापि तान् दूपयाति ।
यदि तेऽप्यागच्छान्ति तत सम्भापते
युक्त तदुक्तमपि निश्रुत्य तुष्याति ॥ ४८ ॥]

तथाप्येवमपि दुष्टाशयेपु स न रुष्यति । क्षमां तद्विपर्यानुकूलप्रवृत्तिरूपां न मुञ्चति । न च तान् दूपयति दोपवत्त्वेन ख्यापयति । यदि कदाचित् तेऽप्यागच्छन्ति ततः सम्भापते । युक्तं तदुक्तमपि श्रुत्वा तुष्यति, न तु दुष्टोक्तत्वेन खण्डयतीत्यर्थः ॥ ४८ ॥

अप्पु अणप्पु वि न सु वहु मन्नइ
थोवगुणु वि परु पिच्छवि वन्नइ ।

---

१ ग. ग. पिच्छहिं । २ ग. ग. वि तो ।

एइ वि जइ तरंति भवसायरु
ता अणुवत्तउ निच्चु वि सायरु ॥ ४९ ॥

[आत्मानमनल्पमपि न स बहु मन्यते
स्तोकगुणमपि परं प्रेक्ष्य वर्णयति ।
एतेऽपि यदि तरन्ति भवसागरं
ततोऽनुवर्तयामि नित्यमपि सादरम् ॥ ४९ ॥]

आत्मानमनल्पमपि बहुगुणत्वेन महान्तमपि नासौ बहु मन्यते । स्तोकगुणमपि परं प्रेक्ष्य वर्णयति उपबृंहयति । चिन्तयति चैतेऽपि यदि तरन्ति भवसागरं ततोऽनुवर्त्तयामि सादरं पश्यामि नित्यमित्यर्थः ॥ ४९ ॥

जुगपहाणु गुरु इउ परि चिंतइ
तं-मूलि वि तं-मण सु निकिंतइ ।
लोउ लोयवत्ताणइ भग्गउ
तासु न दंसणु पिच्छइ नग्गउ ॥ ५० ॥

[युगप्रधानो गुरुरेतदेव चिन्तयति
तन्मूलेऽपि तन्मनः स निकृन्तति ।
लोको लोकवार्तया भग्नः
तस्य न दर्शनं प्रेक्षते नाग्रम् (नग्नः) ॥ ५० ॥]

युगप्रधानो गुरुरेतदेव पूर्वोक्तं चिन्तयति । तन्मूलेऽपि तत्पार्श्वेऽपि वर्तमानस्तस्य युगप्रधानस्य मनश्चित्तं स दुष्टचित्तो मर्मोद्घट्टनादिना निकृन्तति । 'तं पुण' इति पाठान्तरे तु तं सूरिमिति । तथा तन्मूलान्यपि ज्ञान-दर्शन-चारित्राणि स्वबुद्ध्या पीडयतीति योज्यम् । लोको मुग्धधार्मिकजनो लोकवार्तयैव तथाविधदुष्टविधीयमानगुरुविपर्यासदूषणशतश्रवणेनैव भग्नः सूरिविषयं वैमुख्यमापादितः सन् तस्य सूरेर्दर्शनमपि शान्तरूपं न प्रेक्षते नाप्यमं दुष्टभवान्तरलाभलक्षणमित्यर्थः ॥ ५० ॥

एवं युगप्रधानस्वरूपे विदिते तद्विषय प्रवाहपतितजनवचनमाह—

इय गुरु केहि वि लोइहि वन्निउ
तु वि अम्हारइ संपि न मन्निउ ।
अम्हि केम इहु पुट्ठिहि लग्गहं ?
अजिहिं जिव किव नियगुरु मिल्लहं ? ॥ ५१ ॥

---

१६. इ° । २ ह. म° ह पु । ३ मि° ।

[[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ५१ ॥]

[illegible] गुरुः [illegible], [illegible] । [illegible] कथं [illegible] ? । [illegible] कथं निज-गुरुं मुञ्चाम [illegible] ॥ ५१ ॥

पारतंत-[illegible]-[illegible]
जणु [illegible] ।
तिणि जणु [illegible] सहुँ [illegible]
इह परलोइ वि अप्पा [illegible] ॥ ५२ ॥

[पारतन्त्र्य-[illegible]विमुक्तो
जन एतद् वदति मार्गच्युतः ।
तेन जनो विधिधार्मिकैः सह कलहायते
इह परलोकेऽप्यात्मानं वञ्चयति ॥ ५२ ॥]

पारतन्त्र्यविधिविपर्ययैर्विमुक्तो जनः प्रवाहपतित एतत् पूर्वोक्तं वदति मार्ग-भ्रष्टः सन्। यत एतदेवं तेन कारणेन जनः पूर्वोक्त एव। विधिधार्मिकैः सह कलहा-यते। तथा चासाविह-परलोकयोरात्मानं वञ्चयतीत्यर्थः ॥ ५२ ॥

तु वि अविलक्खुँ विवाउ करंतउ
किवइ न थक्कइ विहि असहंतउ ।
जो जिणभासिउ विहि सु कि तुट्टइ ?
सो झगडंतु लोउ परिफिट्टइ ॥ ५३ ॥

[तथाप्यविलक्षो विवाद कुर्वन्
कथमपि नावतिष्ठते विधिमसहमानः ।
यो जिनभाषितो विधिः स किं त्रुट्यति ?
असौ कलहायमानो लोकः परिभ्रश्यति ॥ ५३ ॥]

यद्यप्यात्मानं वञ्चयति तथाप्यविलक्षोऽविवेकित्वाददीनो विवादं कुर्वन् धार्मिकैः सह कथमपि नावतिष्ठते विधिमसहमानः। यतो न जानात्यसौ मूर्खो

१ क. °दीयस° । २ क. मनितः । ३ ख ग. °तउ । ४ क. इहु । ५ ख. ग.° हि सहुं ज्झ° । ६ ख. ग. °लोय । ७ ख. ग. °लखु । ८ ख. ग. ज्झग° ।

यदुत जिनभाषितो विधिः स किं विवादादिनाऽपि त्रुट्यति ?, केवलमसौ कलहायमानो लोक एव भ्रश्यति सद्धर्मलाभादित्यर्थः ॥ ५३ ॥

विधेरव्यवच्छेदमेवाह—

दुप्पसहंतु चरणु जं वुत्तउ
तं विहि विणु किव होइ निरुत्तउ ? ।
इक्क सूरि इक्का वि स अज्जी
इक्कु देसं जि इक्क वि देसज्जी ॥ ५४ ॥

[दुःप्रसभान्त चरण यदुक्त
तद् विधि विना कथं भवति निरुक्तम् ? ।
एकः सूरिरेकाऽपि साऽऽर्या
एको देशार्य एकाऽपि देशार्या ॥ ५४ ॥]

दुःप्रसभान्तं चरणं यदुक्त भगवता, तद् विधि विना विधिव्यवच्छेदे कथं भवति निरुक्तं निश्चितम् । यदेकः सूरिर्दुःप्रसभः, एकाऽप्यार्या साध्वी सत्यश्रीनाम्नी, एकश्च देशप्र(विर)तिः श्रावको नागिलनामा, एका च फल्गुश्रीनाम्नी देशेनार्या साध्वी देशविरता श्राविकेत्यर्थः ॥ ५४ ॥

तह वीरह तु वि तित्थु पयट्टइ
तं दस-वीसह अज्जु कि तुट्टइ ? ।
नाण-चरण-दंसणगुणसंठिउ
संघु तु वुच्चइ जिणिहि जहट्ठिउ ॥ ५५ ॥

[तथा वीरस्य तदपि तीर्थं प्रवर्तते
तद् दशभिर्विंशत्याऽद्य किं त्रुट्यति ? ।
ज्ञान-चरण-दर्शनगुणसंस्थित
सङ्घः स उच्यते जिनैर्यथास्थितः ॥ ५५ ॥]

तथापि वीरस्य तीर्थं प्रवर्त्तते तद् दशभिर्विंशत्या वा प्रभूतसुसाध्वाद्युपलक्षणं चैतदद्य किं त्रुट्यति ? नैव । तत्र च सर्वत्रापि विधिरस्त्येव । न चैकादिसाध्वादिभावे कथमसौ सङ्घः? यतः ज्ञान-दर्शन-चारित्रगुणसंस्थितः स्तोकोऽपि सङ्घः स उच्यते जिनैर्यथावस्थितः सत्यो न तु प्रभूत एव मेलक इत्यर्थः ॥ ५५ ॥

दव्व-खित्त-काल-ठिइ वट्टइ
गुणि-मच्छरु करंतु न निरट्टइ ।

१ क. रा. सवि । २ क. रा. सं ।

गुणविहूणु संघाउ कहिज्जइ
लोअपवाहनईए जो निज्जइ ॥ ५६ ॥

[द्रव्य–क्षेत्र–कालस्थित्या वर्तते
गुणिमत्सरं कुर्वन् न निवर्तते ।
गुणविहीनः सङ्घातः कथ्यते
लोकप्रवाहनद्या यो नीयते ॥ ५६ ॥]

द्रव्य–क्षेत्र–कालस्थित्या तदनुसारेण वर्तते । गुणिषु च मत्सरं न करोत्येव। कदाचित् कुकर्म्मवशात् तत्करणेऽपि तत्रैव न स्थिरतराशयो भवति । अथ दुःसङ्घस्वरूपमाह—गुणविहीनो बहुजनोऽपि सङ्घात एव कथ्यते लोकप्रवाहनद्या यो नीयत इत्यर्थः ॥ ५६ ॥

तथा—

जुत्ताजुत्तु वियारु न रुच्चइ
जसु जं भावइ तं तिण वुच्चइ ।
अविवेइहिं सु वि संघु भणिज्जइ
परं गीयत्थिहिं किव मन्निज्जइ ? ॥ ५७ ॥

[युक्तायुक्तविचारो न रोचते
यस्य यद् भाति तत् तेनोच्यते ।
अविवेकिभिः सोऽपि सङ्घो भण्यते
पर गीतार्थैः कथ मन्यते ? ॥ ५७ ॥]

युक्तायुक्तविचारो यस्मै न रोचते, तत्सङ्घातमध्ये च यस्य यद् भात्ययुक्तमपि तत् तेनोच्यते । अविवेकिभिः सोऽपि सङ्घो भण्यते, परं गीतार्थैः कथमसौ सङ्घत्वेन मन्यते ? निर्गुणत्वादित्यर्थः ॥ ५७ ॥

विणु कारणि सिद्धंति निसिद्धउ
वंदणाइकरणु वि जु पसिद्धउ ।
तसु गीयत्थ केम कारण विणु
पइदिणु मिलहिं करहिं पयवंदणु ? ॥ ५८ ॥

[विना कारण सिद्धान्ते निषिद्धं
वन्दनाऽऽदिकरणमपि यत् प्रसिद्धम् ।

तस्य गीतार्थाः कथ कारण विना
प्रतिदिन मिलन्ति कुर्वन्ति पदवन्दनम् ? ॥ ५८ ॥]

विना कारणं '(१)अग्गीयादायन्ने खेत्ते अन्नत्थ ठिइअभावंमि' इत्यादिकं सिद्धान्ते निषिद्धं वन्दनाऽऽदिकरणमपि '(२) वायाइ नमुकारो' इत्यादिकं यत् प्रसिद्धं तस्य साध्वादिसङ्घातस्य गीतार्थाः केन हेतुना कारणं विनाऽपि प्रतिदिनं मिलन्ति ? कुर्वन्ति च पदवन्दनम् ? नैवेत्यर्थः ॥ ५८ ॥

प्रवाहपतितश्च जनः—

जो असंघु सो संघु पयासइ
जु ज्जि संघु तसु दूरिण नासइ ।
जिव रायंध जुवइदेहंगिहिं
चंद कुंद अणहुंति वि लक्खहिं ॥ ५९ ॥

[योऽसङ्घस्त सङ्घ प्रकाशयति
यश्च सङ्घस्तस्माद् दूरेण नश्यति ।
यथा रागान्धा युवतिदेहाङ्गेषु
चन्द्र–कुन्दादीनसतोऽपि लक्षयन्ति ॥ ५९ ॥]

योऽसंङ्घः तं सङ्घमिति प्रकाशयति, यश्च सुसङ्घस्तस्माद् दूरेण नश्यति । किमित्येवमित्याह—यथा रागान्धा युवतिदेहावयवेषु चन्द्र–कुन्दादीनसतोऽपि लक्षयन्तीत्यर्थः ॥ ५९ ॥

तिवं दंसणरायंध निरिक्खंहि
जं न अत्थि तं वत्थु विवक्खंहि ।
ते विवरीयदिहि सिवसुक्खई
पाविहिं सुमिणिं वि कह पच्चक्खइं ? ॥ ६० ॥

[तथा दर्शनरागान्धा निरीक्षन्ते
यद् नास्ति तद् वस्तु विवक्षन्ति ।
ते विपरीतदृष्टयः शिवसौख्यानि
प्राप्नुवन्ति स्वप्नेऽपि कथ प्रत्यक्षेण ? ॥ ६० ॥]

तथा वेषमात्रमेव प्रमाणमिति दर्शनरागान्धा निरीक्षन्ते । तथा च यदसङ्घे सङ्घत्वं नास्ति, तमपि पदार्थं विशेषेण पश्यन्ति । ते विपरीतदृष्टयः शिवसौख्यानि प्राप्नुवन्ति स्वप्नेऽपि नैव, कथ पुनः प्रत्यक्षेणेत्यर्थः ॥ ६० ॥

---

(१) अगीतार्थायत्ते क्षेत्रेऽन्यत्र स्थित्यभावे । (२) वाचा नमस्कारः ।

१ स. ग. ननउ । २ ग. नेव । ३ स. ग. °हि । ४ स. ग. °हे । ५ स. ग. °हं ।

अथ श्राद्धशिक्षामाह—

दम्म लिंति साहम्मिय-संतिय
अवरुप्परु झगडंति न दिंति य।
ते विहिधम्मह खिंस महंति य
लोयमज्झि झगडंति करंति य॥ ६१॥

[द्रम्मान् लान्ति साधर्मिकसत्कान्
परस्पर कलहायन्ते न ददति च।
ते विधिधर्मस्य खिंसा महतीं च
लोकमध्ये कलहायमानाः कुर्वन्ति च॥ ६१॥]

ये लोभाभिभूताः सन्तो द्रम्मान् गृह्णन्ति साधर्मिकसत्कान्। ततः परस्परं कलहायन्ते, न ददति। ते विधिधर्म्मस्य खिंसां जुगुप्साविशेषं महतीं लोकमध्ये कलहायमानाश्च कुर्वन्तीत्यर्थः॥ ६१॥

एवं च सति—

जिणपवयण-अपभावण वड्डी
तउ सम्मत्तह वत्त वि बुड्डी।
जुत्तिहि देवदव्वु तं भज्जइ
हुंतउं मग्गइ तो वि न दिज्जइ॥ ६२॥

[जिनप्रवचनाप्रभावना महती
ततः सम्यक्त्वस्य वार्ताऽपि नष्टा।
युक्त्या देवद्रव्य तद् भज्यते
सत् मार्गयति तथापि न दीयते॥ ६२॥]

जिनप्रवचनस्याप्रभावना महती। ततोऽप्रभावनायाः सकाशात् सम्यक्त्वस्य प्रभावनाव्यङ्ग्यस्य वार्त्ताऽपि समुद्रेपतितरत्नमिव नष्टा। किमिति सम्यक्त्वं नश्यतीत्याह—युक्त्या विचारेण देवद्रव्यं तद् भज्यते। यतः साधर्मिकद्रव्यं सप्तक्षेत्र्यामुपयुज्यते, तत्र च जिनभवन-विम्बादिकमस्ति। ततः साधर्मिकद्रव्यभङ्गे परमार्थतो जिनभवन-विम्बादिद्रव्यभङ्गः क्रियत इति भावः। गृहे सदपि तस्य मार्ग्गयतोऽपि तथापि यदि न दीयत इत्यर्थः॥ ६२॥

वेट्टा वेट्टी परिणाविज्जहिं
ते वि समाणधम्म-घरि दिज्जहिं।

---

१ ख ग. जग°। २ ख ग महिंति। ३ ग. ग. वडी। ४ क °तउ। ५ ग. ग. समुद्रे प°। ६ क. जिनबिंब°।

विसमधम्म-घरि जइ वीवाहइ
तो सम(म्म)त्तु सु निच्छइ वाहइ ॥ ६३ ॥

[पुत्राः पुत्रिकाः परिणाय्यन्ते
तेऽपि समानधर्मगृहे दीयन्ते ।
विषमधर्मगृहे यदि विवाहयति
तदा सम्यक्त्व स निश्चयेन बाधते ॥ ६३ ॥]

पुत्राः पुत्रिकाश्च गृहस्थैश्चायोगे नैव विवाह्यन्ते । तत्रोपदेशमाह–तेऽपि समानधर्मगृहे दीयन्ते इति पुत्रिकाविषयं बोद्धव्यम् । विषमधर्म्मा विभिन्नधर्म्माणस्तद्गेहे यदि विवाहयति पुत्रादीन् तदा सम्यक्त्वं स निश्चयेन बाधते स्वस्य परस्य च। तत्संसर्गेण कदाचिच्छुद्धधर्म्ममार्गात् प्रच्यवनस्यापि सम्भवादिति भाव इत्यर्थः ॥ ६३ ॥

थोडइ धणि संसारियकज्जइं
साहिज्जइं सव्वइं सावज्जइं ।
विहिधम्मत्थि अत्थु विव्विज्जइं
जेण सु अप्पुं निव्वुइ निज्जइ ॥ ६४ ॥

[स्तोकेन धनेन सांसारिककार्याणि
साध्यन्ते सर्वाणि सावद्यानि ।
विधिधर्मार्थेऽर्थ उपयोज्यते
येन स आत्मा निर्वृतिं नीयते ॥ ६४ ॥]

स्तोकेनैव धनेन सांसारिककार्याणि विवाह–मुण्डनादीनि सर्वाणि सावद्यानि साध्यन्ते । विधिधर्मार्थे जिन–सङ्घपूजादावर्थः प्रभूततरोऽप्युपयोज्यते । येन स शुद्धविधिविधाता आत्मा निर्वृतिं नीयत इत्यर्थः ॥ ६४ ॥

सावय वसहिं जेहिं किर ठावँहिं
साहुणि साहु तित्थु जइ आवँहिं ।
भत्त वत्थ फासुय जल आसण
वसहिं वि दिंति य पावपणासण ॥ ६५ ॥

[श्रावका वसन्ति येषु किल स्थानेषु
साध्व्यः साधवस्तत्र यद्यागच्छन्ति ।

---

१ रा. ग. °स्थै. स्वयो° । २ क ग नगृ° । ३ रा. ग. °इ । ४ रा. ग. °वुइ । ५ रा. ग अप्पा । ६ क. ठाविहिं । ७ क. °हि । ८ क ग. पुत्त फासुय ।

भक्त-वस्त्र-प्रासुकजलासनानि

वसतिमपि ददति च पापप्रणाशनान् (°का) ॥ ६५ ॥]

श्रावका वसन्ति येषु ग्राम-नगरादिषु किल स्थानेषु साध्व्यः साधवो वा विहारक्रमेण यदि तत्रागच्छन्ति तदा आगतानां साध्व्यादीनां भक्त-वस्त्र-प्रासुक-जलासनानि वसतीश्च ददति । प्रासुकपदं चैषणीयोपलक्षणं तच्च मध्यस्थितमपि भक्तादिषु सर्वेषु योज्यम् । पापप्रणाशनान् भक्तादीन् पापप्रणाशका वा श्राद्धाः । न ददतीति पाठे तु काका पापप्रणाशना 'न भवन्ति' इति शेष इत्यर्थः ॥ ६५ ॥

जइ ति वि कालुचिय-गुणि वट्टहिं

अप्पा परु वि धरहि विहिवट्टहिं ।

जिण-गुरुवेयावच्चु करेवउ

इउ सिद्धंतिउ वयणु सरेवउ ॥ ६६ ॥

[यदि तेऽपि कालोचितगुणे वर्तन्ते

आत्मानं परमपि धारयन्ति विधिमार्गे ।

जिन-गुर्वोर्वैयावृत्त्यं कार्य-

मिति सैद्धान्तिकं वचनं स्मर्तव्यम् ॥ ६६ ॥]

यदि तेऽपि साध्व्यादय आगताः सन्तः कालोचितविधिना वर्तन्ते । आत्मानं परं च श्रावकादिकं स्थापयन्ति विधिमार्गे तदा जिन-गुर्वोर्वैयावृत्त्यं कार्यमिति सैद्धान्तिकं वचनं 'गुरु-देवाणं जहागमसाईण वेयावच्चे नियमो' इत्यादिकं स्मर्तव्य-मत्रेदं तात्पर्यं ॥ ६६ ॥

दंसणनाणुग्गु कुदंसणु निवाहइ

अन्नाण पर दिट्ठइ बाहइ ।

निच्च सम्मत्त-नरंजत्ति दिन्नी

तत्तु ववउप्रांग न सरु निरत्ती ॥ ६७ ॥

[illegible]

प्रभूतमानुषं स्वकुटुम्बं निर्वाहयति कश्चित्, परं कृपणतया धर्म्मप्रयोजने देव-साधुदानादावदित्सयाऽधोदृष्टिरेव भवति । तेन सम्यक्त्वस्य जिन-साधुभक्तिरूपद्वयस्य जलाञ्जलिर्दत्तस्तन्नून तस्य भवभ्रमणे मतिरद्यापि न निर्विन्ने(ण्णे) त्यर्थः ॥ ६७ ॥

सधणु सजाइ जु ज्जि तसु भत्तउ
अन्नह सद्दिट्ठिहि वि विरत्तउ ।
जे जिणसासणि हुंति पवन्ना
त सावि वंधवं नेहपवन्ना ॥ ६८ ॥
[सधन सजातिर्य एव तस्य भक्तो
ऽन्यस्मात् सदृष्टेरपि विरक्त ।
ये जिनशासन भवन्ति प्रपन्ना-
स्ते सर्वे बान्धवा स्नेहप्रपन्नाः ॥ ६८ ॥]

साधर्मिको यः सधन स्वजनो वा तत्रैव भक्तः, अन्यस्मात् सद्दृष्टेरपि प्रधानश्रावकादपि विरक्तः । अयुक्तं चैतत् यतो ये जिनशासनं भवन्ति प्रतिपन्नास्ते सर्वेऽपि वान्धवा एव स्नेहप्रतिपन्ना इत्यर्थः ॥ ६८ ॥

तसु संमत्तु होइ किव मुद्धह ?
जो नवि वयणि विलग्गइ वुद्धह ।
तिन्नि चयारि छुत्तिदिण रक्खइ
स ज्जि सरावी लग्गइ लिक्खइ ॥ ६९ ॥
[तस्य सम्यक्त्व भवति कथ मुग्धस्य ?
यो नैव वचने विलगति वुद्धानाम् ।
त्रीणि चत्वारि छुप्तिदिनानि रक्षति
सैव श्राविका लगति लेख्यके ॥ ६९ ॥]

तस्य सम्यक्त्वं कथं भवति मुग्धस्य ? यो नैव वचने "(१) सहधर्म्मिचरा मह वंधवा' इत्येवंरूपे विशेषेण लगति वुद्धाना तीर्थकराणाम् । अथात्रैव श्राविकाशिक्षामाह-त्रीणि चत्वारि वा दिनानि छुप्तिं रक्षति मृद्भाण्डादिस्पर्शवर्ज्जनेन, विशेषतश्च साधु-जिनालयगमनवर्ज्जनेन च या, सैव श्राविका लेख्यके सुश्राविकागणनायां गण्यते । छुप्तयश्चाशौचविशेषा एव लोके श्रूयन्ते—

" जात-मृत-सूतकदिने रजस्वला-वमन-मूत्र-विष्टासु ।
मद्ये चण्डालादौ स्यु सप्त छुप्तयो लोके ॥" इत्यर्थः ॥ ६९ ॥

(१) सहधर्मिकरा मम बान्धवा ।

१ क. स. । २ ग. °वधवा । ३ क चयारि । ४ क °हरा ।

हुंति य छुत्ति जल(पव)ट्टइ सेच्छइ
सा घर-धम्मह आवइ निच्छइ ।
छुत्तिभग्ग घर छड्डइं देवय
सासणसुर मिल्लहिं विहिसेवय ॥ ७० ॥
[सत्या च छुप्तौ प्रवर्त्तते स्वेच्छया
सा गृह-धर्मस्यापद् निश्चयेन ।
छुप्तिभग्ना गृहाणि मुञ्चन्ति देवता:
शासनसुरा मुञ्चन्ति विधिसेवका. ॥ ७० ॥]

सत्यामपि छुप्तौ स्वेच्छया या प्रवर्त्तते सा निर्धर्म्मकर्म्मप्रवृत्ता गृहस्य धर्मस्य चापद् ध्वंसकारणं निश्चयेन । यत. च्छुप्त्या भग्नास्त्रासिता गृहाणि मुञ्चन्ति देवता भुवन-क्षेत्रदेवताप्रभृतयः शासनसुरा अपि गोमुखप्रभृतयो विधिसेवका अविधिप्रवृत्तौ मुञ्चन्तीत्यर्थः ॥ ७० ॥

पडिकमणइ वंदणइ आउल्ली
चित्त धरंति करेइ अभुल्ली ।
मणह मज्झि नवकारु वि ज्झायइ
तासु सुट्ठु सम्मत्तु वि रायइ ॥ ७१ ॥
[प्रतिक्रमणे वन्दनके वाऽऽकुला
चित्ते धारयन्ती करोत्यसन्दिग्धा ।
मनोमध्ये नमस्कारमपि ध्यायति
तस्याः सुष्ठु सम्यक्त्वमपि राजते ॥ ७१ ॥]

सा रजस्वला प्रतिक्रमणे वन्दनके वा वचनाक्षराणि नोच्चारयतीत्यर्थः । चित्त एवाक्षराणि धारयन्ती करोति असन्दिग्धैव मनोमध्य एव नमस्कारमपि ध्यायति । ततस्तस्याः सुष्ठु सम्यक्त्वमपि शोभत इत्यर्थः ॥ ७१ ॥

सावउ सावयछिद्दइं[1] मग्गइ
तिणि सहु जुज्झइ धणबलि वग्गइ ।
अलिउ वि अप्पाणउं[2] सच्चावइ
सो समत्तु न केमइ पावइ ॥ ७२ ॥
[श्रावकः श्रावकच्छिद्राणि मृगयते
तेन सह युध्यते धनबलेन वल्गते ।

१ क छिद्दइं । २ क. °णउ ।

अलीकमप्यात्मान सत्यापयति
स सम्यक्त्व न कथमपि प्राप्नोति ॥ ७२ ॥]

श्रावक एव श्रावकान्तरस्य च्छिद्राणि गवेषयति, तेन सह युध्यते च धनबलेन वल्गते च राजकुलाद्युत्थापनेन । कदाचिद् राजकुलादौ व्यवहारे चालीकमप्यात्मानं सत्यापयति यः कश्चिदसौ सम्यक्त्वं कथमपि न प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ७२ ॥

विकियवयणु बुल्लइ नवि मिल्लइ
पर पभणंतु वि सच्चउं पिल्लइ ।
अह मयट्ठाणिहिं वट्टंतउ
सो सद्दिट्ठि न होइ न संतउ ॥ ७३ ॥

[विकृतवचनानि जल्पति न तु मुञ्चति
पर प्रभणन्तमपि सत्य निराकरोति ।
अष्टसु मदस्थानेषु वर्तमान'
स सद्दृष्टिर्न भवति न सन् ॥ ७३ ॥]

विकृतवचनान्येव जल्पति, न तु मुञ्चत्यन्यं सत्यमपि भाषमाणं गलदर्द्रेण निराकरोति । अष्टसु जात्यादिमदस्थानेषु वर्तमानो यः कश्चिदसौ न केवलं सद्दृष्टिर्न भवति सन्नपि शिष्टोऽपि न भवतीत्यर्थः ॥ ७३ ॥

परं[1] अणत्थि घल्लंतु न संकइ
परधण-धणिय[2] जु लेयण धंखइं[3] ।
अहियपरिग्गह-पावपसत्तउ
सो संमत्तिण दूरिण चत्तउ ॥ ७४ ॥

[परमनर्थे प्रक्षिपन् न शङ्कते
परधन-भार्या यो ग्रहीतुमाकाङ्क्षति ।
अधिकपरिग्रह-पापप्रसक्तः
स सम्यक्त्वेन दूरेण त्यक्त. ॥ ७४ ॥]

अन्यं व्यसने प्रक्षिपन् न शङ्कते । परस्य धनं भार्या च यो ग्रहीतुमाकाङ्क्षति । अधिके प्रभूते अत्यर्थं वा परिग्रहेण पापं तत्रासक्तः सोऽपि सम्यक्त्वेन दूरेण त्यक्त इत्यर्थः ॥ ७४ ॥

जो सिद्धंत्तियजुत्तिहिं[4] नियघरु
वाहि न जाणइ करइ विसंवरु[5] ।

१ क. °गण । २ ग. परं । ३ क. धखइ । ४ क °हि । ५ ख. ग. दि ।

कु वि केणइ कसायपूरियमणु
वसइ कुडुंवि जं माणुसघणु ॥ ७५ ॥

[यः सिद्धान्तयुक्त्या निजगृह
वाहयितु न जानाति करोति विसवरम् ।
कोऽपि केनचित् कषायपूरितमना
वसति कुटुम्बे यन्मानुषघने ॥ ७५ ॥]

यः सिद्धान्तयुक्त्या वक्ष्यमाणसमदृष्टिदर्शन–कोमलालापादिरूपया निजं गृहं प्रवर्त्तयितुं न जानाति, किन्तु करोति विसंवर संवरणरहितं विसंस्थुलमित्यर्थः। यतः कोऽपि केनापि कषायेण लोभादिना पूरितमना वसति कुटुम्बे मानुषप्रचुर इत्यर्थः ॥ ७५ ॥

तसु सरूवु मुणि अणुवत्तिज्जइ
कु वि दाणिण कु वि वयणिण लिज्जइ ।
कुवि भएण करि पाणु धरिज्जइ
सगुणु जिट्ठु सो पइ ठाविज्जइ ॥ ७६ ॥

[तस्य स्वरूप ज्ञात्वाऽनुवर्त्यते
कोऽपि दानेन कोऽपि वचनेन लीयते ।
कोऽपि भयेन कृत्वा प्राणेन (पाणौ [1]) धार्यते
सगुणो ज्येष्ठ. स पदे स्थाप्यते ॥ ७६ ॥]

तस्य कुटुम्बपुरुषादेः स्वरूप ज्ञात्वाऽनुवर्त्यते । कोऽपि दानेन, कोऽपि मधुरवचनेन गृह्यते। कोऽपि भयात्भयेन कृत्वा प्राणेन बलात्कारेण धार्यते। कुटुम्बे यश्च सगुणो ज्येष्ठः स पदे कुटुम्बादिवर्त्तनाधिकारे स्थाप्यत इत्यर्थः ॥ ७६॥

जुट्टह थिट्टह न य पत्तिज्जइ
जो असच्चु तसुवरि दइ किज्जइ ।
अप्पा परह न लक्खाविज्जइ
अप्पा विणु कारणि ख्याविज्जइ ॥ ७७ ॥

[अलीककथितया धृष्टाना नैव प्रतीयते
[illegible] दया क्रियते ।
[illegible] न [illegible]
[illegible] ॥ ७७ ॥]

[1] [illegible]

अलीकभाषिणां धृष्टानां च वचने नैव प्रत्ययं करोति । यश्चासमर्थो निःसत्त्वो वा तस्योपरि दया क्रियते । आत्मा कदाचिद् भीतो हृष्टो वा परस्य लक्ष्यतां न नीयते, कदाचिदपायसम्भवात् । न चात्मा विना कारणं विशेषलाभादिकं मन्त्रि-दलाधिपाद्यधिकारिणां वस्त्र-द्रव्यादिदानेनोपयोगं नीयत इत्यर्थः ॥ ७७ ॥

माय-पियर जे धम्मि विभिन्ना
ति वि अणुवित्तिय हुंति ति धन्ना ।
जे किर हुंति दीहसंसारिय
ते वुल्लंत न ठंति निवारिय ॥ ७८ ॥

[माता-पितरौ यौ धर्मे विभिन्नौ
तावप्यनुवर्तितौ भवतस्तौ धन्यौ ।
ये किल भवन्ति दीर्घसंसारिण—
स्ते ब्रुवन्तो न तिष्ठन्ति निवारिताः ॥ ७८ ॥]

माता-पितरौ यौ विभिन्नधार्मिकौ तावप्यनुवर्त्तितौ सन्तौ तौ प्रसिद्धौ धन्यौ पुण्यभाजनं शुद्धधर्म्मविषयाभिमुखौ भवत इत्यर्थः । व्यतिरेकमाह—ये पुनः पित्रा-दयोऽपि दीर्घसंसारिणो भवन्ति, ते अनुवर्त्तिता अपि सन्तोऽसभ्यं भाषन्त एव, न च तिष्ठन्ति निवर्त्तिता अपीत्यर्थः ॥ ७८ ॥

ताहि वि कीरइ इह अणुवत्तण
भोयण-वत्थ-पयाणपयत्तिण ।
तह वुल्लंतहं नवि रूसिज्जइ
तेहि समाणु विवाउ न किज्जइ ॥ ७९ ॥

[तेषामपि क्रियत इहानुवर्तना
भोजन-वस्त्रप्रदानैः प्रयत्नेन ।
तथा ब्रुवतामपि नैव रुष्यते
तैः सम विवादो न क्रियते ॥ ७९ ॥]

तेषामपि भिन्नधार्म्मिकाणां संसारिणां क्रियत इहानुवर्त्तना भोजन-वस्त्रप्र-दानैः प्रयत्नेन दुष्प्रतीकारत्वात् तेषाम् । कदाचित् तु दुष्टमपि भाषमाणानां न रोषः क्रियते । तैः सह विवादो न क्रियते स्वयं विवेकित्वात् कृतज्ञत्वाच्चेत्यर्थः ॥ ७९ ॥

अथोपसंहरन्नुपदेशफलमाह—

इय जिणदत्तुवएसरसायणु
इह-परलोयहं सुक्खह भायणु ।

१ ख. ग. वुत्ततह । २ क °भर ।

कण्णंजलिहिं पियंति जि भवइं
ते हवंति अजरामर सवइं ॥ ८० ॥
[इति जिनदत्तोपदेशरसायनम्
इह–परलोकयोः सुखस्य भाजनम् ।
कर्णाञ्जलिभ्या पिबन्ति ये भव्याः
ते भवन्त्यरामराः सर्वे ॥ ८० ॥]

इत्युक्तन्यायेन जिनैर्दत्तो वितीर्णस्तीर्थकृदुपदिष्ट इत्यर्थः । अथवा 'जिनदत्त' इति प्रबन्धकर्तुरेव नाम । ततश्च स चासौ तस्य चोपदेशः शिक्षाविशेषः स एवात्यन्त माधुर्यादजरामरत्वहेतुत्वाच्च रसायन सञ्जीवनहेत्वमृतद्रव्यरूपम् । इह–परलोकयोः सुखस्य भाजनं पात्रं तद्धेतुत्वात् कर्णाञ्जलिभ्यां पिबन्ति ये भव्यास्ते भवन्त्यजरामराः सर्वेऽपीत्यर्थः ॥ ८० ॥

इति युगप्रवरागमश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचिता श्रीमज्जिनदत्तसूरिसूत्रितोपदेशरसायनस्य संक्षिप्ततरा वृत्तिः समाप्ता ॥

इति जिनपतिसूरेः शिष्यो रसायनसंत्पद
किमपि किमपि व्याख्या निन्ये निगूढमहार्थभृत् ।
युग–नव–रविप्रख्ये वर्षे निदेशत आदृतः
सुकविपरिपन्नृत्यत्कीर्तेर्जिनेश्वरसद्गुरोः ॥ १ ॥
जिनपाल इति ख्यातो भक्तिमान् निजसद्गुरौ ।
तस्यैवानुग्रहाच्चैव वृत्तिमाधादिमा तनुम् ॥ २ ॥
शुभं भवतु सकलसङ्घस्य । ग्रथाग्रं ४७९ ॥

उपदेशरसायनं समाप्तम् ।

---

१ ग. सप्नन्या

जिनदत्तसूरिरचितं

सूरप्रभोपाध्यायविहितवृत्तियुतं

कालस्वरूपकुलकम् ।

वीरं प्रणम्य भवनीरधिनीरमग्ननावोपमं तनमः प्रसरं नतानाम् ।
कालस्वरूपकुलकं जिनदत्तसूरिरूप यथाश्रुतमहं विवृणोमि किञ्चित् ॥ १ ॥

पणमवि वद्धमाणु जिणवल्लहु
परमप्पयलच्छिहिं जिणवल्लहु ।
सुगुरूवएसु देमि हउ भवह
सुक्खह कारणु होइ जु सवह ॥ १ ॥

[प्रणम्य वर्धमानं जिनवल्लभं
परमात्मना(त्मा) जिनवल्लभम् ।
सुगुरूपदेशं ददाम्यहं भव्यानां
सौख्यानां कारणं भवति यः सर्वेषाम् ॥ १ ॥]

व्याख्या-प्रणम्य वर्द्धमान वीर जिना अवधिजिनादयः तेषां वल्लभं प्रियं परमपदलक्ष्मा जिनो नारायणस्तद्वल्लभं भर्तारम् । सुगुरूपदेशं ददाम्यहं भव्यानां सौख्यानां कारणं हेतुर्भवति य उपदेशः सर्वेषाम् ॥ १ ॥

मीण सणिच्छरंमि संकंतइ
मेसि जंति पुण वक्कु करंतइ ।
देस भग्ग परचक्क पइट्ठा
वड वड पट्टण ते पब्भट्ठा ॥ २ ॥

[मीने शनैश्चरे सङ्क्रान्ते
मेषे याति पुनर्वक्रं कुर्वति ।
देशा भग्नाः परचक्राणि प्रविष्टानि
बृहद्बृहत्पत्तनानि तानि प्रभ्रष्टानि ॥ २ ॥]

व्याख्या-मीनराशौ शनैश्चरे सङ्क्रान्ते सति मेषराशौ च याति सति पुनर्वक्रं कुर्वति सति देशा भग्नाः परचक्राणि प्रविष्टानि । बृहद्बृहत्पत्तनानि तानि प्रभ्रष्टानि ॥ २ ॥

विक्कमसंवच्छरि सय बारह
हुयइ पणट्ठउ सुहु घर बारह ।
इह(य)संसारि सहाविण संतिहि
वत्तहि सुम्मइ सुक्खु वसंतिहि ॥ ३ ॥

[विक्रमसंवत्सरे शते द्वादशे
भूते प्रनष्टं सुखं गृहद्वारात् ।
इति संसारस्वभावेन सद्भिः
वार्ताभिः श्रूयते सौख्यं वसद्भिः ॥ ३ ॥]

व्या०—विक्रमसंवत्सरे द्वादशशतप्रमाणे भूते सति प्रनष्टं सुखं गृहद्वारात् । इति एवंविधेन संसारस्वरूपेण हेतुभूतेन सद्भिः साधुभिः वार्त्ताभिः श्रूयते सौख्यं वसद्भिः ॥ ३ ॥

तह वि वत्त नवि पुच्छहि धम्मह
जिण गुरु मिल्लहि कज्जिण द्रम्मह ।
फलु नवि पावहि माणुसजम्मह
दूरि होंति ति ज्जि सिवसम्मह ॥ ४ ॥

[तथापि वार्ता नैव पृच्छन्ति धर्मस्य
जिनान् गुरून् मुञ्चन्ति कार्ये द्रम्मस्य ।
फलं नैव प्राप्नुवन्ति मनुष्यजन्मनः
दूरे भवन्ति ते शिवशर्मणः ॥ ४ ॥]

व्या०—यद्यप्येवंविधं संसारस्वरूपं तथापि वार्त्तामपि न पृच्छन्ति धर्मस्य । तथा जिनान् , गुरून् मुञ्चन्ति कार्ये प्रयोजने द्रम्मस्य । ततः फलं न प्राप्नुवन्ति मनुष्यजन्मनः । ततो दूरीभवन्ति ते लोकाः 'जिशब्दः पादपूरणे' शिवशर्मणः ॥ ४ ॥

कथं मनुष्यजन्मनः फलं न प्राप्नुवन्ति ?, एतदेव भावयन्नाह—

मोहनिद्द जणु सुत्तु न जग्गइ
तिण उट्ठिवि सिवमग्गि न लग्गइ ।
जइ सुहगुरु कु वि गुरु जगावइ
तु वि तव्वयणु तासु नवि भावइ ॥ ५ ॥

[[illegible] न [illegible]
[illegible] न [illegible] ।
[illegible] ([illegible], [illegible]) कोऽपि गुरुर्जागरयति
[illegible] भाति ॥ ५ ॥]

व्या०—मोहनिद्रया सुप्तो जनो न जागर्ति । तेन कारणेनोत्थाय मोक्षमार्गे न लगति । यदि परं गुरुः सुगुरुः सद्गुरुर्वा जागरयति मोहनिद्रापगमेन प्रबोधयति, ततस्तस्मै गुरुवचनं तस्य जनस्य नापि नैव भाति रोचत इत्यर्थः ॥ ५ ॥

इदानीं लघुकर्मणा गुरुवचनानुष्ठायिना गुणमाह—

परमत्थिण ते सुत्त वि जग्गहिं
सुगुरु-वयणि जे उट्ठवि लग्गहिं ।
राग दोस मोह वि जे गंजहिं
सिद्धि-पुरंधि ति निच्छइ भुंजहिं ॥ ६ ॥

[परमार्थेन ते सुप्ता अपि जाग्रति
सुगुरुवचने ये उत्थाय लगन्ति ।
राग-द्वेष-मोहानपि येऽभिभवन्ति
सिद्धिपुरन्ध्रीं ते निश्चयेन भुञ्जते ॥ ६ ॥]

व्या०—परमार्थेन तत्त्वतः सुप्ता अपि द्रव्यनिद्रया, मोहनिद्राऽभावेन जाग्रति ये सुगुरुवचने उत्थाय लगन्ति तत्त्वबुद्धया सजन्ते आसक्ता भवन्तीत्यर्थः। किं पुनर्गुरुवचनसर्वस्वं किं वा तदनुष्ठानस्य परमं फलमित्याह–'रागेत्यादि' राग-द्वेष-मोहानपि अभिभवन्ति, ते सिद्धिपुरन्ध्रीं निश्चयेन भुञ्जते ॥ ६ ॥

इदानीं स्वयूथ्यसमुत्थमिथ्यात्वनिर्मन्थनायाह—

बहु य लोय लुंचियसिर दीसहिं
पर राग-दोसिहिं सहुं विलसहिं ।
पढहिं गुणहि सत्थइ वक्खाणहि
परि परमत्थु तित्थु सु न जाणहि ॥ ७ ॥

[बहवो लोका लुञ्चितशिरसो दृश्यन्ते
परं राग-द्वेषाभ्यां सह विलसन्ति ।
पठन्ति गुणयन्ति शास्त्राणि व्याख्यानयन्ति
परं परमार्थस्तत्र त न जानन्ति ॥ ७ ॥]

व्या०—बहवो लोका लुञ्चितशिरसो दृश्यन्ते, परं राग-द्वेषाभ्यां सह विलसन्ति विहरन्ति। पठन्ति गुणयन्ति शास्त्राणि व्याख्यानयन्ति, परं परमार्थो यस्तत्र शास्त्रे तं न जानन्ति विरतिहीनत्वेन तत्फलाभावात् ॥ ७ ॥

तिणि वेसिणि ते चोर रिहिल्लिउ
मुसहि लोउ उम्मग्गिण घल्लिउ।
ताहं पमत्तउ किवइ न छुट्टइ
जो जग्गइ सद्धम्मि सु वट्टइ ॥ ८ ॥

[तेन वेषेण ते चौराः स्थिता
मुष्णन्ति लोकमुन्मार्गे क्षिप्त्वा।
तेभ्यः प्रमत्तः कथमपि न मुच्यते
यो जागर्त्ति सद्धर्मे स वर्तते ॥ ८ ॥]

व्या०—तेन वेषेण साधुसम्बन्धिना उपलक्षिताश्चौराः स्तेनास्ते तत्त्वतो लोकमोषणपरत्वाद् वेषस्याकिञ्चित्करत्वात् विप्रतार्य मुष्णन्ति लोकमुन्मार्गे क्षिप्त्वा तेभ्यो लिङ्गिभ्यः प्रमत्तो धर्म्माधर्मविचाराचतुरतया निरवधानः कथमपि न छुट्टति न मुच्यते तद्ग्रास्यो भवतीत्यर्थः। यो जागर्ति धर्माधर्मविचारचातुर्येण सावधानो भवति सद्धर्मे स एव वर्त्तते ॥ ८ ॥

ते वि चोर गुरु किया सुबुद्धिहि
सिववहुसंगमसुहरसलुद्धिहि।
ताहि वि खावहि अप्प–उपासह
छुट्टइ कह वि न जिव भवपासह ॥ ९ ॥

[तेऽपि चौरा गुरवः कृताः स्वबुद्धिभि.
शिववधूसङ्गमसुखरसलुब्धै.।
तेषामपि खादयन्त्यात्मोपासकानां
छुटति कथमपि न यथा भवपाशात् ॥ ९ ॥]

व्या०—तेऽपि चोरा गुरवः कृता आगमासंस्कृताभिर्निजमतिभिः शिववधूसङ्गमसुखरसलुब्धैः। तेषामपि पार्श्वादात्मानं खादयन्ति। आत्मीयभोजनादिवस्तूपयोगेन छुटति मुच्यते कथमपि न यथा भवपाशात् संसारसम्बन्धात् ॥ ९ ॥

इदानीं बाह्याकारभेदेन विशेषमनुपलक्षयतो मुग्धस्य विशेषप्रतिपत्त्यर्थमाह–

दुद्धु होइ गो–यक्किहि धवलउ
पर पेज्जंतइ अंतरु बहलउ।

एक्कु सरीरि सुक्खु संपाडइ
अवरु पियउ पुणु मंसु वि साडइ ॥ १० ॥

[दुग्ध भवति गोऽर्कयोर्धवल
पर पीयमानेऽन्तर वहलम् ।
एक शरीरे सौख्य सम्पादयति
अपर पीत पुनर्मांसमपि शातयति ॥ १० ॥]

व्या०—दुग्धं भवति गोऽर्कयोर्धवल शुभ्रं परं पीयमाने तस्मिन् अन्तरं विशेषो वहलं महत् । तदेवाह–एकं गोक्षीरं शरीरे सौख्यं सम्पादयति । अपर अर्कदुग्धं पीतं सत् पुनर्मांसमपि शातयति, आस्ताम् अक्षिमान्द्यादिकमनर्थान्तरमित्य-पेरर्थः ॥ १० ॥

एतदेव व्यनक्ति—

कुगुरु सुगुरु सम दीसहिं बाहिरि
परि जो कुगुरु सु अंतरु वाहि रि ! ।
जो तसु अंतरु करइ वियक्खणु
सो परमप्पउ लहइ सुलक्खणु ॥ ११ ॥

[कुगुरु-सुगुरू समौ दृश्येते बहिः
पर यः कुगुरुः स आन्तरो व्याधी रे ! ।
यस्तयोरन्तर करोति विचक्षणः
स परमपद लभते सल्लक्षणः ॥ ११ ॥]

व्या०—कुगुरु–सुगुरू समौ तुल्यौ दृश्येते बहिः, परं यः कुगुरुः स आन्तरो व्याधिः 'रे' इति सम्बोधने । यस्तयोः कुगुरु–सुगुर्वोरन्तर विशेष करोति विचक्षणः, स परमपदं मोक्षपदं लभते सलक्षणः सह लक्षणैः सामुद्रिकादिभिर्वर्त्तते ॥ ११ ॥

यः कुगुरु–सुगुर्वोरन्तरं न करोति, तस्य दृष्टान्तेन दोषमाह—

जो धत्तूरयफुल्लु समुज्जलु
पिक्खिवि लग्गउ तित्थु समुज्जलु ।
जइ सो तसु रसु पियणह इच्छइ
ता जगु सव्वु वि सुन्नउ पिच्छइ ॥ १२ ॥

[यो धत्तूरपुष्प समुज्ज्वल
प्रेक्ष्य लग्नस्तत्र समुत्सुकः ।

यदि स तस्य रस पातुमिच्छति
तदा जगत् सर्वमपि शून्य(सुवर्ण) पश्यति ॥ १२ ॥]

व्या०—यो धत्तूरकपुल्लं(ष्पं) समुज्ज्वलं निर्मलं प्रेक्ष्य लग्नस्तत्र पुष्पे समुत् सहर्षो जडो मूर्खः। यदि स जडस्तस्य पुष्पस्य रसस्तं पातुमिच्छति ततो जगत् सर्वं सुवर्णं पश्यति। यदि कुगुरुधत्तूरकवचनरसं पिबति साभिलाषं शृणोति तत्त्वबुद्ध्या प्रतिपद्यत इति यावत्। तदा स सर्वं जगत् शून्यं पश्यति नास्तिकदृष्टिरिव प्रतिपद्यत इत्यर्थः। कुगुरवो हि स्वयं नष्टाः परानपि नाशयन्तीति तात्पर्यार्थः ॥ १२ ॥

इदानीं सुगुरूपदेशविवेकिनां भव्यानां विशेषेण चेतसि निवेशिते तथा प्रतिपादयन्नाह--

इय मणुयत्तु सुदुल्लहु लद्धउ
कुल-वल-जाइ-गुणेहिं समिद्धउ।
दस दिट्ठंत इत्थ किर दिन्ना
इहु निप्फलु ता नेहु म धन्ना ॥ १३ ॥

[इति मनुजत्व सुदुर्लभ लब्ध
कुल-वल-जाति-गुणैः समृद्धम्।
दश दृष्टान्ता अत्र किल दत्ता
इति निष्फल तस्मान्नैष्ट मा धन्याः ! ॥ १३ ॥]

व्या०—इति मनुजत्वं दुर्लभं लब्धं कुल-बल-जाति-गुणैः समृद्धं सम्पन्नम्। दश दृष्टान्ता अत्र मनुजत्वदुर्लभत्वे दत्ता इति हेतोर्निष्फलं मोघं ता तस्मान्मा नैष्ट धन्याः ! ॥ १३ ॥

न च नरत्वमात्रं कार्यकारीत्याह—

लद्धि नरत्ति अणारियदेसेहिं
को गुणु तह विणु सुगुरुवएसिहि ?।
आरियदेस जाइ-कुलजुत्तउ
काइ करेइ नरत्तु वि पत्तउ ? ॥ १४ ॥

[लब्धे नरत्वेऽनार्यदेशेषु
को गुणस्तथा विना सुगुरूपदेशम् (°शैः)।
आर्यदेशे जाति-कुलयुक्त
किं करोति नरत्वमपि प्राप्तम् ? ॥ १४ ॥]

व्या०—लब्धे नरत्वेऽनार्यदेशेषु को गुणः ?, तत्र अनार्यदेशेषु विना सुगुरूपदेशम् । आर्यदेशेऽपि जाति-कुलयुक्तं किं करोति नरत्वमपि प्राप्तम् ?॥ १४॥

जहि किर आउ होइ संखित्तउ
तित्थु न कज्जु पमाइइ वुत्तउ ।
तं पि वहुत्तु होइ जइ पुन्निहि
जित्थु गुरुत्तु सुणिज्जइ कंनिहि ॥ १५ ॥

[यत्र किलायुर्भवति संक्षिप्तं
तत्र न कार्यं प्रमाद्यत्युक्तम् ।
तदपि प्रभूतं भवति यदि पुण्यैः
यत्र गुरूक्तं श्रूयते कर्णाभ्याम् ॥ १५ ॥]

व्या०—यत्र किल नरत्वे आयुर्जीवितं संक्षिप्तं भवति, तत्र नरत्वे न कार्यमुक्तं सिद्धान्तप्रतिपादितं ज्ञान-दर्शन-चारित्राराधनादिकं न प्रमादयति । तदपि आयु प्रभूतं भवति, यदि पुण्यैः । यत्र प्रभूते आयुषि सति गुरूक्तं श्रूयते कर्णाभ्याम् ॥ १५ ॥

उत्तरोत्तरयोग गुणसाधनमाह—

सद्दहाणु तवयणु गुणंतह
विरला कसु वि होइ गुणवंतह ।
पढहिं गुणहिं सिद्धंतु बहुत्तइ
सद्दहाणु पर नत्थि जिणोत्तइ ॥ १६ ॥

[श्रद्धानं तद्वचनं गुणवतो
विरलस्य कस्यापि भवति गुणवतः ।
पठन्ति गुणयन्ति सिद्धान्तं प्रभूतं
श्रद्धानं परं नास्ति जिनोक्ते ॥ १६ ॥]

व्या०—श्रद्धानं तद्वचनं गुरूक्तं गुणवतो विरलस्य कस्यापि भवति गुणवतः । एतदेव व्यतिरेकेणाह—पठन्ति गुणयन्ति सिद्धान्तं प्रभूतं, श्रद्धानं परं नास्ति जिनोक्ते ॥ १६ ॥

एतदेव विशेषयन्नाह—

अविहि पयट्टहि पिच्छिवि दुग्गइ
पडिउ एवाहि लोइ न पसंतहि ।
अणुसोयइ पडिसोयइ अंतरु
न मुणहि [illegible] [illegible] निरंतरु ॥ १७ ॥

[अविधिना प्रवर्तन्ते विधिपरान् दूषयन्ति
पतित प्रवाहे लोक ते प्रशसन्ति ।
अनुस्रोतसः प्रतिस्रोतसोऽन्तर
न कुर्वन्ति क्षपणक इव निरन्तरम् ॥ १७ ॥]

व्या०—अविधिना प्रवर्त्तन्ते, विधिपरान् भव्यान् दूषयन्ति । पतितं प्रवाहेऽनुस्रोतोमार्गरूपे लोकं प्रशंसन्ति । अनुस्रोतसः सकाशात् प्रतिस्रोतसो विशेषं न कुर्वन्ति । किन्तु क्षपणक इव निरन्तरं अन्तरस्याभावो निरन्तरं विशेषाभावं कुर्वन्ति । क्षपणकपक्षे निरन्तरं अन्तराभावं अन्तरायव्यपगममिति यावत् ॥ १७ ॥

इदानीं मन्दमेधसां विपर्यस्ततत्वं दर्शयन्नाह—

करिवि जिणोत्ति धम्मि जण लग्गा
दूरिण जंति सुगुरु–सुइभग्गा ।
विहिपह–पक्खइ जिणु मुणिं वंदहि
तं मग्गट्ठिउ जणु अहिणंदहि ॥ १८ ॥

[कृत्वा जिनोक्त धर्मे जना लग्ना
दूरेण यान्ति सुगुरु–श्रुतिभग्नाः ।
विधिपथपक्षे (?) जिनं मुनिं वन्दन्ते
तन्मार्गस्थित जनमभिनन्दयन्ति ॥ १८ ॥]

व्या०–जिनोक्तमिति कृत्वा धर्मे जना लग्नाः । दूरेण यान्ति सुगुरु–श्रुति–आगमश्रवणभग्नाः विधिपथपार्थक्ये वर्तमानान् जिनमुनीन् वन्दन्ते तन्मार्गस्थितं जनमभिनन्दन्ति वहु मन्यन्ते ॥ १८ ॥

जमणाययणु जिणेहि निदंसिउ
तं वंदहि वहुलोयनमंसिउ ।
जे रयणित्थि लोय ते थोवा
अइसउ न मुणावि अंतरु धोवा ॥ १९ ॥

[यदनायतन जिनैर्दर्शित
तं वन्दन्ते वहुलोकनमस्कृतम् ।
ये रत्नार्थिनो लोकास्ते स्तोका
ईदृश न जानन्त्यन्तर मूर्खाः ॥ १९ ॥]

व्या०—यदनायतनं जिनैर्दर्शितं तं वन्दन्ते वहुलोकनमस्कृतम्। ये रत्नार्थिनो लोकास्ते स्तोकाः, ईदृशमन्तरं विशेषं न जानन्ति धोया मूर्खाः ॥ १९ ॥

पारतंतु विहिविसउ न वुज्झहि
जो परियाणइ तिणि सहु जुज्झहिं ।
सो भसमग्गहगहिउ निरुत्तउ
दसमच्छेरएण सो भुत्तउ ॥ २० ॥

[पारतन्त्र्य विधिविषय न वुध्यते
यः परिजानाति तेन सह युध्यते ।
स भस्मग्रहगृहीतो निरुक्त
दशमाश्चर्येण स भुक्तः ॥ २० ॥]

व्या०—पारतन्त्र्यं विधिमागमाज्ञां विपय गोचरं गुणवत्पात्रं न वुध्यते यः परिजानाति। कोऽर्थः ? पारतन्त्र्यादिकं वुध्यते, तेन सह युध्यते स पूर्वोक्तः पारतन्त्र्याद्यनभिज्ञस्तदभिज्ञयोधे च भस्मग्रहगृहीतो निरुक्तं निश्चितं दशमाश्चर्येणासंयतपूजाख्येन स भुक्तो ग्रस्तः ॥ २० ॥

अहह ! हुंड अवसप्पिणि दुट्टी
जह अस्संजयपूई पयट्टी ।
तासु वि दूसम जाय सहाइणि
जवस हूय पय पावह भाइणि ॥ २१ ॥

[अहह ! हुण्डावसर्पिणी दुष्टा
यस्यामसयतपूजा प्रविष्टा ।
तस्या अपि दुःषमा जाता सहायिनी
यद्वशाद् भूता प्रजा पापस्य भागिनी ॥ २१ ॥]

व्या०—' अहहेति खेदे ' हुण्डावसर्पिणी दुष्टा, यस्यामसंयतपू[illegible] तस्या अपि दुःखँ(प)मा सहायिनी जायते साहाय्यकारिणी [illegible] शात प्रजा भूता पापभागिनी ॥ २१ ॥

तह वि जहन्न वीस जा विरुई
ताण पयट्ट गुणह गरुई ।
तासु अंति संवच्छर जि हुया
खउ पाविय पय पुण तहि बहुया ॥ २२

[तथापि जघन्यविंशतिर्या निरूपा
तासां प्रविष्टा गुणानां गुर्वी ।

तस्या अन्ते सवत्सरा ये भूता.

क्षय प्राप्ताः प्रजाः पुनस्तत्र प्रभूता ॥ २२ ॥]

व्या०–तथा जघन्यविंशतिरपि विरूपा जाता। तासां दुःषमासंगतपूजा जघन्यविंशतीना प्रविष्टा सती गुणानां प्रतिष्ठा गुर्वी गता प्रलीना । तस्या जघन्यविंशतेरन्ते प्रान्ते ये संवत्सरा भूताः, क्षयं प्राप्ताः प्रजास्तेषु संवत्सरेषु प्रभूताः ॥ २२ ॥

पुनर्विशेषोपदेशमाह्––

ईसर धम्म–पमत्त जि अच्छहि
पाउ करेवि ति कुगइहिं गच्छहिं ।
धम्मिय धम्मु करंति जि मरिसिहि
ते सुहु सयलु मणिच्छिउ लहिसिहिं ॥ २३ ॥

[ईश्वरा धर्मप्रमत्ता ये आसते
पाप कृत्वा ते कुगतौ गच्छन्ति (गमिष्यन्ति) ।
धार्मिका धर्म कुर्वन्तो ये मरिष्यन्ति
ते सुख सकल मनईप्सित लप्स्यन्ते ॥ २३ ॥]

व्या०–ईश्वरा धर्मप्रमत्ता ये आसते, पापं कृत्वा ते कुगतौ गच्छन्ति। धार्मिका धर्मं कुर्वन्तो ये मरिष्यन्ति, ते सुखं सकलं मनईप्सितं लप्स्यन्ते ॥ २३ ॥

पुन्नवंत विहिधम्मि जि लग्गहिं
ते परमात्थिण जीवहि जग्गहिं ।
अप्पु समप्पहि ते न पमायह
इह-परलोइ वि विहियावायह ॥ २४ ॥

[पुण्यवन्तो विधिधर्मे ये लगन्ति
ते परमार्थेन जीवन्ति जाग्रति ।
आत्मान समर्पयन्ति ते न प्रमादस्य
इह परलोकेऽपि विहितापायस्य ॥ २४ ॥]

व्या०–पुण्यवन्तो विधिधर्मे ये लगन्ति, ते परमार्थेन जीवन्ति जाग्रति । आत्मानं न समाय(०मर्प)यन्ति ते प्रमादस्य इह–परलोकेऽपि विहितापायस्य ॥२४॥

तुम्हह इहु पहु चाहिलि दंसिउ
हियइ वहुत्तु खरउ वीमंसिउ ।
इत्थु करेज्जहु तुम्हि सयायरु
लीलइ जिव तरेहु भवसायरु ॥ २५ ॥

[युष्माकमेव पन्थाश्चाहिलेन दर्शितो
हृदये प्रभूत खर विमर्श्य (०मर्शितः) ।
अत्र कुर्वीत यूयं सदाऽऽदर
लीलया यथा तरथ भवसागरम् ॥ २५ ॥]

व्या०–युष्माकं यशोदेवाभ-आसिग-सम्भवानां एष पन्थाश्चाहिलेन युष्मत्पित्रा दर्शितः । अथ च चाहिलिकोऽर्थो वीक्ष्य सन्मार्गपरीक्षणेन हृदये बहु प्रभूतं खरमत्यर्थ विमर्श्य अत्र सन्मार्गे कुर्वीत यूयं सदा सर्वदा आदरं प्रयत्नं लीलया यथा तरथ भवसागरम् । किलाणहिलपाटकपत्तने चाहिलनामा श्रावको धर्मार्थी विचारचातुरीचञ्चुरभूत् । तस्य च चत्वारः पुत्रा बभूवुः । तद्यथा–यशोदेवः, अद्भुत आभू इति प्रसिद्धः, आसिगः, सम्भवश्चेति । तेन च चाहिलेन धर्म–गुरुपरीक्षापरायणेन प्रभुश्रीजिनदत्तसूरयो धर्म्माचार्यतया प्रतिपन्नाः । ते च तत्पुत्राः पित्राज्ञारता अपि धर्मज्ञा अपि कालदोषात् युतभावं कर्तुमीषुः । स च चाहिलस्तथा गुणमनीक्षमाणः पुत्राणां शिक्षाप्रदिदापयिषया तथाविधस्वरूपगर्भा विज्ञप्तिकां प्रभुश्रीजिनदत्तसूरीणां प्रेषयामास । ततस्तैरपि करुणासुधासमुद्रैस्तेषामुपचिकीर्षया एवंविधधर्मदेशनागर्भः प्रतिलेख' प्रेषितः । ततस्ते एतदनुसारेण प्रवर्त्तमाना विविधमानृधुः, विधिधर्म चाराधयामासुरिति ॥ २५ ॥

जहिं घरि बंधु जुय जुय दीसइं
तं घरु पडइ वहंतु न दीसइं ।
जं दढबंधु गेहु तं वलियउ
जडि भिज्जंतउ सेसउ गलिउ ॥ २६ ॥

[यस्मिन् गृहे बन्धवो युतयुता दृश्यन्ते
तद् गृह पतति वहत्न दृश्यते ।
यद् दृढबन्ध गेह तद् बलिक
जडे(ले) भिद्यमाने शेष गलितम् ॥ २६ ॥]

व्या०–यस्मिन् गृहे बन्धवो युतयुताः पृथग्भूता दृश्यन्ते, तद् गृहं पतति । वहन्नन्यवच्छेदेन वर्त्तमानं न दृश्यते यद् दृढबन्धं सस्नेहबान्धवं गेह तद् बलिकं बलवत् । जडे तद्गृहसम्बन्धिनि मूर्खे भिद्यमाने मन्दस्नेहतया पृथग् भवति सति शेषं गृहं गृहवास्तव्यलोक गलितं भ्रष्टम् । द्वितीयोऽर्थः––यत्र गेहे बन्धाः संयमनानि त्रुटितानि दृश्यन्ते । तद् गेहं वहद्वतिष्ठमानं न दृश्यते । यद् दृढबन्ध तद् बलिकं जडे पानीये भिद्यमाने गलति सशेषं गेहं गलितं भ्रष्टमेव ॥ २६ ॥

[यो जनः शुभगुरुदृष्ट्या दृष्टः
तस्य किल किं करोति यमो मन्दः ।
यस्य परमेष्ठिमन्त्रो मनसि निवसति
स दुःखमध्ये कदापि न प्रविशति ॥ ३१ ॥]

व्या०-प्रकृतोऽर्थः प्रकट. । द्वितीयस्तु किञ्चिदुच्यते । य. किल शुभगुरुदृष्ट्या ज्योतिःशास्त्रोक्तशोभनस्थानवर्त्तिनो गुरोर्बृहस्पतेर्दृष्ट्या दृष्टो लग्नद्वारेण, तस्य किं करोति यमः शनैश्चरः द्वादशजन्मद्वितीयादिस्थानस्थः ? ॥ ३१ ॥

इदानीमुपसंहरति—

इय जिणदत्तुवएसु जि निसुणहि
पढहि गुणहि परियाणवि जि कुणहि ।
ते निव्वाण-रमणी सहु विलसहि
वलिउ न संसारिण सहु मिलिसिहि ॥ ३२ ॥

[इति जिनदत्तोपदेशं ये निशृण्वन्ति
पठन्ति गुणयन्ति परिज्ञाय ये कुर्वन्ति ।
ते निर्वाणरमण्या सह विलसन्ति
वलित्वा न ससारेण सह मिलिष्यन्ति ॥ ३२ ॥]

कालस्वरूपकुलकं समाप्तमिति ।

व्या०—इति पूर्वोक्तेन प्रकारेण जिनैरर्हद्भिर्दत्तो वितीर्णो य उपदेशः कृत्याकृत्यविधिनिषेधरूपस्तम् । अथ च जिनदत्तसूरिरिति कवेर्नाम । ये निशृण्वन्ति नियमेनाकर्णयन्ति, पठन्ति अधीयते, गुणयन्ति अभ्यस्यन्ति, परिज्ञाय विदित्वा ये कुर्वन्ति अनुतिष्ठन्ति, ते निर्वाणरमण्या मुक्तिकान्तया सह विलसन्ति क्रीडन्ति । वलित्वा व्याघुट्य न संसारेण सह मिलिष्यन्ति संगस्यन्ते भव-तरुबीज-कर्माभावादिति भावः ॥ ३२ ॥

सूरप्रभोऽभिषेकः श्रीजिनपतिसूरिपदकमलभृङ्गः ।
व्यावृत द्वात्रिंशतमल्पमेधसा किमपि बोधाय ॥ १ ॥

कालस्वरूपकुलकं व्याख्याय यदर्जितं मया पुण्यम् ।
तेनास्तु भव्यलोकः सकलोऽपि विधिप्रबोधरतः ॥ २ ॥

इति कालस्वरूपकुलकविवरणं समाप्तम् ॥३॥

परिशिष्टम् ।

श्रीजिनवल्लभसूरिविरचितः

सङ्घपट्टकः ।

वह्निज्वालावलीढं कुपथमथनधीर्गातुरस्तोकलोक-
स्याग्रे सन्दर्श्य नागं कमठमुनितपः स्पष्टयन् दुष्टमुच्चैः ।
यः कारुण्यामृताब्धिर्विधुरमपि किल स्वस्य सद्यः प्रपद्य
प्राज्ञैः कार्यं कुमार्गस्खलनमिति जगादेव देवं स्तुमस्तम् ॥ १ ॥

कल्याणाभिनिवेशवानिति गुणग्राहीति मिथ्यापथ-
प्रत्यर्थीति विनीत इत्यशठ इत्यौचित्यकारीति च ।
दाक्षिण्यीति दमीति नीतिभृदिति स्थैर्यीति धैर्यीति सद्-
धर्मार्थीति विवेकवानिति सुधीरित्युच्यसे त्वं मया ॥ २ ॥

इह किल कलिकालव्यालवक्त्रान्तराल-
स्थितजुषि गततत्त्वप्रीतिनीतिप्रचारे ।
प्रसरदनवबोधप्रस्फुरत्कापथौघ-
स्थगितसुगतिसर्गे सम्प्रति प्राणिवर्गे ॥ ३ ॥

प्रोत्सर्पद्भस्मराशिग्रहसखदशमाश्चर्यसाम्राज्यपुष्य-
न्मिथ्यात्वध्वान्तरुद्धे जगति विरलतां याति जैनेन्द्रमार्गे ।
संक्लिष्टद्विष्टमूढप्रखलजडजनाम्नायरक्तैर्जिनोक्ति-
प्रत्यर्थी साधुवेषैर्विषयिभिरभितः सोऽयमप्राथि पन्थाः ॥ ४ ॥

अ(य)त्रौद्देशिकभोजनं जिनगृहे वासो वसत्यक्षमा
स्वीकारोऽर्थगृहस्थचैत्यसदनेष्वप्रेक्षिताद्यासनम् ।
सावद्याचरितादरः श्रुतपथावज्ञा गुणिद्वेषधी-
र्धर्मः कर्महरोऽत्र चेत् पथि भवेन्मेरुस्तदाऽब्धौ तरेत् ॥ ५ ॥

षट्कायानुपमृद्य(मर्द्य) निर्दयमृषीनाधाय यत् साधितं
शास्त्रेषु प्रतिषिध्यते यदसकृन्निस्त्रिंशताधायि यत् ।
गोमांसाद्युपमं यदाहुरथ यद् भुक्त्वा यतिर्यात्यध-
स्तत् को नाम जिघत्सतीह सघृणः सद्ध्यादिभार्के विदन् ॥ ६ ॥

गायद्गन्धर्वनृत्यत्पणरमणिरणद्वेणुगुञ्जन्मृदङ्ग-
प्रेङ्खत्पुष्पस्रगुद्यन्मृगमदलसदुल्लोचचञ्चज्जनौघे ।

देवद्रव्योपभोगप्रवनमठपतिताऽऽशातनाभग्नसन्ताः
सन्तः सद्भक्तियोग्ये न खलु जिनगृहेऽर्हन्मतज्ञा वसन्ति ॥ ७ ॥

साक्षाज्जिनैर्गणधरैश्च निषेवितोक्तां
निःसङ्गताग्रिमपदं मुनिपुङ्गवानाम् ।
शय्यातरोक्तिमनगारपदं च जानन्
विद्वेष्टि कः परगृहे वसतिं सकर्णः ? ॥ ८ ॥

चित्रोत्सर्गापवादे यदिह शिवपुरीद्गूतभूते निशीथे
प्रागुक्त्वा भूरिभेदा गृहिगृहवसतीः कारणेऽपोद्य पश्चात् ।
स्त्रीसंसक्त्यादियुक्तेऽप्यभिहितयतनाकारिणां संयतानां
सर्वत्रागारिधाम्नि न्ययमि न तु मतः क्वापि चैत्ये निवासः ॥ ९ ॥

प्रव्रज्याप्रतिपन्थिनं ननु धनस्वीकारमाहुर्जिनाः
सर्वारम्भपरिग्रहं त्वतिमहासावद्यमाचक्षते ।
चैत्यस्वीकरणे तु गर्हिततमं स्यान्माठपत्यं यते-
रित्येवं व्रतवैरिणीति ममता युक्ता न मुक्त्यर्थिनाम् ॥ १० ॥

भवति नियतमत्रासंयमः स्याद् विभूषा
नृपतिककुदमेतल्लोकहासश्च भिक्षोः ।
स्फुटतर इह सङ्गः सातशीलत्वमुच्चै-
रिति न खलु मुमुक्षोः सङ्गतं गब्दिकाऽऽदि ॥ ११ ॥

गृही नियतगच्छभाग् जिनगृहेऽधिकारो यतेः
प्रदेयमशनादि साधुषु यथा तथाऽऽरम्भिभिः ।
व्रतादिविधिवारणं सुविहितान्तिकेऽगारिणां
गतानुगतिकैरदः कथमसंस्तुतं प्रस्तुतम् ? ॥ १२ ॥

निर्वाहार्थिनमुज्झित गुणलवैरज्ञातशीलान्वयं
तादृग्वंशजतद्गुणेन गुरुणा स्वार्थाय मुण्डीकृतम् ।
यद् विख्यातगुणान्वया अपि जना लग्नोग्रगच्छग्रहा
देवेभ्योऽधिकमर्चयन्ति महतो मोहस्य तज्जृम्भितम् ! ॥ १३ ।

दुष्प्रापा गुरुकर्मसञ्चयवतां सद्धर्मबुद्धिर्नृणां
जातायामपि दुर्लभः शुभगुरुः प्राप्तः स पुण्येन चेत् ।
कर्तुं न स्वहितं तथाप्यलममी गच्छस्थितिव्याहताः
कं ब्रूमः कमिहाश्रयेमहि कमाराध्येम किं कुर्महे ? ॥ १४ ॥

क्षुत्क्षामः किल कोऽपि रङ्कशिशुकः प्रव्रज्य चैत्ये क्वचित्
        कृत्वा कञ्चन पक्षमक्षतकलिः प्राप्तस्तदाचार्यकम् ।
चित्रं चैत्यगृहे गृहीयति निजे गच्छे कुटुम्बीयति
        स्वं शक्रीयति बालिशीयति बुधान् विश्वं वराकीयति ! ॥ १५ ॥
यैर्जातो न च वर्धितो न च न च क्रीतोऽधमर्णो न च
        प्राग् दृष्टो न च बान्धवो न च न च प्रेयान् न च प्रीणितः ।
तैरेवात्यधमाधमैः कृतमुनिव्याजैर्बलाद् वाह्यते
        नस्योतः पशुवज्जनोऽयमनिशं नीराजकं हा ! जगत् ॥ १६ ॥
किं दिङ्मोहमिताः किमन्ध-बधिराः किं योगचूर्णीकृताः ?
        किं दैवोपहताः किमङ्ग ! ठगिताः किं वा ग्रहावेशिताः ? ।
कृत्वा मूर्ध्नि पदं श्रुतस्य यदमी दृष्टोरुदोषा अपि
        व्यावृत्तिं कुपथाज्जडा न दधतेऽसूयन्ति चैतत्कृते ॥ १७ ॥
दृष्टावासितुष्टविटनटभटचेटकपेटकाकुलं
        निधुवनविधिनिबद्धदोहदनरनारीनिकरसङ्कुलम् ।
राग-द्वेष-मत्सरेर्ष्याघनमघपङ्केऽथ निमज्जनं
        जनयत्येव च मूढजनविहितमविधिना जैनमज्जनम् ॥ १८ ॥
जिनमतविमुखविहितमहिताय न मज्जनमेव केवलं
        किन्तु तपश्चरित्र-दानाद्यपि जनयति न खलु शिवफलम् ।
अविधि-विधिक्रमाज्जिनाज्ञाऽपि ह्यशुभ-शुभाय जायते
        किं पुनरिति विडम्बनैवाहितहेतुर्न प्रतायते ॥ १९ ॥
जिनगृह-जिनबिम्ब-जिनपूजन-जिनयात्राऽऽदि विधिकृतं
        दान-तपो-व्रतादि-गुरुभक्ति-श्रुतपठनादि चाहतम् ।
स्यादिह कुमत-कुगुरु-कुग्राह-कुबोध-कुदेशनांशतः
        स्फुटमनभिमतकारि वरभोजनमिव विषलवनिवेशतः ॥ २० ॥
आक्रष्टुं मुग्ध-मीनान् बडिशपिशितवद् बिम्बमादर्श्य जैनं
        तन्नाम्ना रम्यरूपानपवरक-मठान् स्वेष्टसिद्ध्यै विधाप्य ।
यात्रा-स्नात्राद्युपायैर्नमसितक-निशाजागराद्यैश्छलैश्च
        श्रद्धालुर्नामजैनैश्छलित इव शठैर्वञ्च्यते हा ! जनोऽयम् ॥ २१ ॥
सर्वारम्भनिराश्रवाः स्वविषयव्यासक्तसर्वेन्द्रिया
        वल्गद्गौरवचण्डदण्ड-तुरगाः पुष्टाश्रवा दोरगाः ।
सर्वाकल्प्यकृतोऽपि यत्समधुनाऽस्त्याश्चर्यराज्ञा हि[illegible]
        स्थित्वा सद्गुणिमूर्ध्नि तुल्यपदिवद्वन्दन्ति वन्दन्ति च ॥ २२ ॥

सर्वारम्भ-परिग्रहस्य गृहिणोऽग्रेकाशनाद्येकदा
प्रत्याख्याय न रक्षतो हृदि भवेत् तीव्रानुतापः सदा ।
यद्कृत्वस्त्रिविधं त्रिधेत्यनुदिनं प्रोच्यापि भञ्जन्ति ये
तेषां तु क्व तपः क्व सत्यवचनं क्व ज्ञानिता क्व व्रतम् ! ॥ २३ ॥

देवार्थव्ययतो यथारुचिकृते सर्वर्तुरम्ये मठे
नित्यस्थाः शुचिपट्टतूलिशयनाः सद्गण्डिकाद्यासनाः ।
सारम्भाः सपरिग्रहाः सविषयाः सेर्ष्याः सकाङ्क्षा. सदा
साधुव्याजविटा अहो ! सितपटाः कष्टं चरन्ति व्रतम् ॥ २४ ॥

इत्याद्युद्धतसोपहासवचसः स्युः प्रेक्ष्य लोका. स्थितिं
श्रुत्वाऽन्येऽभिमुखा अपि श्रुतपथाद् वैमुख्यमातन्वते ।
मिथ्योक्त्या सुदृशोऽपि बिभ्रति मनः सन्देहदोलाचलं
येषां ते ननु सर्वथा जिनपथप्रत्यर्थिनोऽमी ततः ॥ २५ ॥

सर्वैरुत्कटकालकूटपटलैः सर्वैरपुण्योच्चयैः
सर्वव्यालकुलैः समस्तविधुराधि-व्याधि-दुष्टग्रहैः ।
नूनं क्रूरमकारि मानसममुं दुर्मार्गमासेदुषां
दौरात्म्येन निजघ्नुषां जिनपथं वाचैष सेत्यूचुषाम् ॥ २६ ॥

दुर्भेदस्फुरदुग्रकुग्रहतमःस्तोमास्तधीचक्षुषां
सिद्धान्तद्विषतां निरन्तरमहामोहादहम्मानिनाम् ।
नष्टानां स्वयमन्यनाशनकृते वद्धोद्यमानां सदा
मिथ्याचारवतां वचांसि कुरुते कर्णे सकर्णः कथम् ? ॥ २७ ॥

यत् किञ्चिद् वितथं यदप्यनुचितं यल्लोक-लोकोत्तरो-
त्तीर्णं यद् भवहेतुरेव भविनां यच्छास्त्रबाधाकरम् ।
तत् तद् धर्म इति ब्रुवन्ति कुधियो मूढास्तदर्हन्मत-
भ्रान्त्या लान्ति च हा ! दुरन्तदशमाश्चर्यस्य विस्फूर्जितम् ॥ २८ ॥

कष्टं नष्टदिशां नृणां यददृशां जात्यन्धवैदेशिकः
कान्तारे प्रदिशत्यभीप्सितपुराध्वानं किलोत्कन्धरः ।
एतत् कष्टतरं तु सोऽपि सुदृशः सन्मार्गगांस्तद्विद-
स्तद्वाक्यानवुर्तिनो हसति यत् सावज्ञमज्ञानिव ॥ २९ ॥

सैषा हुण्डावसर्पिण्यनुसमयहसद्भव्यभावानुभावा
त्रिंशश्चोग्रग्रहोऽयं खखनखामितिवर्षस्थितिर्भस्मराशिः ।

अन्त्यं चाश्चर्यमेतज्जिनमतहतये तत्समा दुःषमा चे-
त्येवं पुष्टेषु दुष्टेष्वनुकलमधुना दुर्लभो जैनमार्गः ॥ ३० ॥

सम्यग्मार्गपुषः प्रशान्तवपुषः प्रीतोल्लसच्चक्षुषः
श्रामण्यर्द्धिमुपेयुषः स्मयमुषः कन्दर्पकक्षप्लुषः ।
सिद्धान्ताध्वनि तस्थुषः शमजुषः सत्पूज्यतां जग्मुषः
सत्साधून् विदुषः खलाः कृतदुषः क्षाम्यन्ति नोद्यद्रुषः ॥३१॥

देवीयत्युरुदोषिणः क्षतमहादोषानदेवीयति
सर्वज्ञीयति मूर्खमुख्यनिवहं तत्त्वज्ञमज्ञीयति ।
उन्मार्गीयति जैनमार्गमपथं सम्यक्पथीयत्यहो !
मिथ्यात्वप्रहिलो जनः स्वमगुणाग्रण्यं कृतार्थीयति ॥ ३२ ॥

सङ्घत्राकृतचैत्यकूटपतितस्यान्तस्तरां ताम्यत-
स्तन्मुद्रादृढपाशबन्धनवतः शक्तस्य न स्पन्दितुम् ।
मुक्त्यै कल्पितदान-शील-तपसोऽप्येतत्क्रमस्थायिनः
सङ्घव्याघ्रवशस्य जन्तुहरिणव्रातस्य मोक्षः कुतः ? ॥ ३३ ॥

इत्थं मिथ्यापथकथनया तथ्ययाऽपीह कश्चित्
मेदं ज्ञासीदनुचितमथो मा कुपत् कोऽपि यस्मात् ।
जैनभ्रान्त्या कुपथपतितान् प्रेक्ष्य नॄंस्तत्प्रमोहा-
पोहायेदं किमपि कृपया कल्पितं जल्पितं च ॥ ३४ ॥

प्रोद्भूतेऽनन्तकालात् कलिमलनिलये नाम नेपथ्यतोऽर्हन्-
मार्गभ्रान्तिं दधानेऽथ च तदभिमरे तत्त्वतोऽस्मिन् दुरध्वे ।
कारुण्याद् यः कुबोधं नृषु निरसिसिपुर्दोषसङ्ख्यां विवक्षे-
दम्भोऽम्भोधेः प्रमित्सेत् स सकलगगनोल्लङ्घनं वा विवित्सेत् ॥३५॥

न सावद्याम्नाया न बकुश-कुशीलोचितयति-
क्रियामुक्ता युक्ता न मद-ममता-जीवन-भयैः ।
न संक्लेशावेशा न कदभिनिवेशा न कपट-
प्रिया ये तेऽद्यापि स्युरिह यतयः सूत्ररतयः ॥ ३६ ॥

संविग्नाः सोपदेशाः श्रुतनिकषविदः क्षेत्र-कालाद्यपेक्षा-
नुष्ठानाः शुद्धमार्गप्रकटनपटवः प्रास्तमिथ्याप्रवादाः ।
वन्द्याः सत्साधवोऽस्मिन् नियम-शम-दमौचित्य-गाम्भीर्य-धैर्य-
स्थैर्यौदार्यार्यचर्या-विनय-नय-दया-दान्ति-दाक्षिण्यपुण्याः ॥३७॥

विभ्राजिष्णुमगर्वमस्मरमनाशादं श्रुतोल्लङ्घने
सज्ज्ञानद्युमणिं जिनं वरवपुः श्रीचान्द्रिकाभेश्वरम् ।
वन्दे वर्ण्यमनेकधा सुरनरैः शक्रेण चैनश्छिदं
दम्भारिं विदुषां सदा सुवचसाऽनेकान्तरङ्गप्रदम् ॥ ३८ ॥

जिनपतिमतदुर्गे कालतः साधुवेषै-
र्विषयिभिरभिभूते भस्मक-म्लेच्छसैन्यैः ।
स्ववशजडजनानां शृङ्खलेव स्वगच्छे
स्थितिरियमधुना तैरप्रथि स्वार्थसिद्ध्यै ॥ ३९ ॥

सम्प्रत्यप्रतिमे कुसङ्घवपुषि प्रोज्जृम्भिते भस्मक-
म्लेच्छातुच्छबले दुरन्तदशमाश्चर्ये च विस्फूर्जति ।
प्रौढिं जग्मुषि मोहराजकटके लोकैस्तदाज्ञापरै-
रेकीभूय सदागमस्य कथयाऽपीत्थं कदर्थ्यामहे ॥ ४० ॥

इति सङ्घपट्टकः समाप्तः ॥

(२)

श्रीजिनदत्तसूरिविरचितं

गणधरसार्धशतकम् ।

गुणमणिरोहणगिरिणो रिसहजिणिंदस्स पढममुणिवइणो
सिरिउसभसेणगणहारिणोऽणहे पणिवयामि पए ॥ १ ॥
अजियाइजिणिंदाणं जणियाणंदाण पणयपाणीणं ।
थुणिमोऽदीणमणो हं गणहारीणं गुणगणोहं ॥ २ ॥

गौतमः—

सिरिवद्धमाणवरनाण-चरण-दंसणमणीण जलनिहिणो ।
तिहुयणपहुणो पडिहणियसत्तुणो सत्तमो सीसो ॥ ३ ॥
संखाइए वि भवे साहिंतो जो समत्तसुयनाणी ।
छउमत्थेण न नज्जइ एसो न हु केवली होइ ॥ ४ ॥
तं तिरिय-मणुय-दाणव-देविंदनमंसियं महासत्तं ।
सिरिनाणसिरिनिहाणं गोयमगणहारिणं वंदे ॥ ५ ॥

सुधर्मस्वामी—

जिणवद्धमाणमुणिवइसमप्पियासेसतित्थभारधरणेहिं ।
पडिहयपडिवक्खेणं जयम्मि धवलाइय जेण ॥ ६ ॥

संस्कृतच्छाया ।

गुणमणिरोहणगिरे ऋषभजिनेन्द्रस्य प्रथममुनिपतेः ।
श्रीऋषभसेनगणधारिणोऽनघौ प्रणिपतामि पदौ ॥ १ ॥
अजितादिजिनेन्द्राणां जनितानन्दानां प्रणतप्राणिनाम् ।
स्तौम्यदीनमना अहं गणधारिणां गुणगणौघम् ॥ २ ॥
श्रीवर्धमानवरज्ञान-चरण-दर्शनमणीनां जलनिधेः ।
त्रिभुवनप्रभोः प्रतिहतरागो सत्तमः शिष्यः ॥ ३ ॥
सङ्ख्यातीतानपि भवान् कथयन् यः समस्तश्रुतज्ञानी ।
छद्मस्थेन न ज्ञायत एष न खलु केवली भवति ॥ ४ ॥
तं तिर्यग्-मनुज-दानव-देवेन्द्रनमस्यित महासत्त्वम् ।
श्रीज्ञानश्रीनिधानं गौतमगणधारिणं वन्दे ॥ ५ ॥
जिनवर्धमानमुनिपतिसमर्पिताशेषतीर्थभारधरणैः ।
प्रतिहतप्रतिपक्षेण जगति धवलायितं येन ॥ ६ ॥

तं तिहुयणपणयपयारविंदमुद्दामकामकरिसरहं ।
अणहं सुहम्मसामिं पंचमठाणट्ठिय वंदे ॥ ७ ॥

जम्बूः—

तारुण्णे वि हु णो तरलतारअद्धच्छिपिच्छिरीहिं मणो ।
मणयं पि मुणियपवयणसब्भावं भामियं जस्स ॥ ८ ॥

मण–परमोहिप्पमुहाणि परमपुरपत्थिएण जेण समं ।
समइक्कंताणि समग्ग(त्त)भव्वजणजणियसुक्खाणि ॥ ९ ॥

तं जंबुनामनामं सुहम्मगणहारिणो गुणसमिद्धं ।
सीसं सुसीसनिलयं गणहरपयपालय वंदे ॥ १० ॥

प्रभवाचार्यः—

संपत्तवरविवेयं वयत्थिगिहिजंबुनामवयणाओ ।
पालियजुगपवरपयं पभवायरियं सया वंदे ॥ ११ ॥

शय्यम्भवः—

कट्ठमहो ! परमेयं तत्तं न मुणिज्जइ त्ति सोऊणं ।
सिज्जंभवं भवाओ विरत्तचित्तं नमंसामि ॥ १२ ॥

यशोभद्र–सम्भूतसूरी—

संजणियपणयभद्दं जसभद्दं मुणिगणाहिवं सगुणं ।
संभूयं सुहसंभूइभायणं सूरिमणुसरिमो ॥ १३ ॥

त त्रिभुवनप्रणतपदारविन्दमुद्दामकामकरिशरभम् ।
अनघ सुधर्मस्वामिनं पञ्चमस्थानस्थित वन्दे ॥ ७ ॥
तारुण्येऽपि हि नो तरलतारार्धाक्षिप्रेक्षमाणाभिर्मनः ।
मनागपि ज्ञानप्रवचनसद्भावं भ्रामितं यस्य ॥ ८ ॥
मन.–परमावधिप्रमुखानि परमपुरप्रस्थितेन येन समम् ।
समतिक्रान्तानि समस्तभव्यजनितसौख्यानि ॥ ९ ॥
त जम्बूनामनाम सुधर्मगणधारिणो गुणसमृद्धम् ।
शिष्यं सुशिष्यनिलय गणधरपदपालकं वन्दे ॥ १० ॥
सम्प्राप्तवरविवेकं [illegible] जम्बूनामवचनेन ।
[illegible] प्रभवाचार्यं सदा वन्दे ॥ ११ ॥
कष्टमहो ! [illegible] ।
शय्यम्भवं [illegible] ॥ १२ ॥
[illegible] यशोभद्रं [illegible] ।
सम्भूतं [illegible] ॥ १३ ॥

भद्रबाहुगुरुः—

सुगुरुत्तरणीइ जिणसमयसिंधुणो पारगामिणो सम्मं ।
सिरिभद्दबाहुगुरुणो हियए नामक्खरे धरिमो ॥ १४ ॥

स्थूलभद्रः—

सो कह न थूलभद्दो लहइ सलहं मुणीण मज्झंमि ? ।
लीलाइ जेण हणिओ सरहेण व मयणमयराओ ॥ १५ ॥
कामपईवसिहाए कोसाए बहुसिणेहभरियाए ।
घणदड्ढजणपयगाए(दि) वि जीए जो झामिओ नेय ॥ १६ ॥
जेण रविणेव विहिए(य) इह जणगिहे सप्पहं पया(हा)सती ।
सययं सकज्जलग्गा पहयपहा सा सिणिद्धा वि ॥ १७ ॥
जेणासु साविया साविया चरण-करणसहिएण ।
सपरेसिं हियकए सुकयजोगओ जोगयं दट्ठुं ॥ १८ ॥
तमपच्छिमं चउद्दसपुव्वीणं चरण-नाणसिरिसरणं ।
सिरिथूलभद्दसमणं वंदे हं मत्तगयगमणं ॥ १९ ॥

आर्यमहागिरिः—

विहिया अणिगूहियविरियसत्तिणा सत्तमेण संतुलणा ।
जेणज्जमहागिरिणा समइक्कंते वि जिणकप्पे ॥ २० ॥

सुगुरूत्तरण्या जिनसमयसिन्धोः पारगामिनः सम्यक् ।
श्रीभद्रबाहुगुरोर्हृदये नामाक्षराणि धरामः ॥ १४ ॥
न कथं न स्थूलभद्रो लभते श्लाघां मुनीनां मध्ये ? ।
लीलया येन हतः शरभेणेव मदनमृगराजः ॥ १५ ॥
कामप्रदीपशिखया कोशया बहुस्नेहभृतया ।
घनदग्धजनपतङ्गयाऽपि यया यो ध्यामितो नैव ॥ १६ ॥
येन रविनेव विहिता इह जनगृहे स्वप्रभा प्रकाश(भास)यन्ती ।
सततं स्वकार्यलग्ना(सकज्जलाग्रा)प्रहतप्रभा सा स्निग्धाऽपि ॥ १७ ॥
येनाशु श्राविता श्राविका चरण-करणसहितेन ।
स्व-परेषां हितकृते सुकृतयोगतो योग्यतां दृष्ट्वा ॥ १८ ॥
तमपश्चिमं चतुर्दशपूर्विणां चरण-ज्ञानश्रीशरणम् ।
श्रीस्थूलभद्रश्रमणं वन्देऽहं मत्तगजगमनम् ॥ १९ ॥
विहिताऽनिगूहितवीर्यशक्तिना सत्तमेन सन्तुलना ।
येनार्यमहागिरिणा समतिक्रान्तेऽपि जिनकल्पे ॥ २० ॥

आर्यसुहस्ती—

तस्स कणिट्ठं लट्ठं अज्जसुहत्थिं सुहत्थिजणपणयं ।
अवहत्थियसंसारं सारं सूरिं समणुसरिमो ॥ २१ ॥

आर्यसमुद्र–मङ्गु–सुधर्माणः—

अज्जसमुद्दं जणयं सिरीइ वंदे समुद्दगंभीरं ।
तह अज्जमंगुसूरिं अज्जसुधम्मं च धम्मरयं ॥ २२ ॥

भद्रगुप्तः—

मण–वयण–कायगुत्तं तं वंदे भद्दगुत्तगणनाहं ।
जइ जिमइ जईं जम्मंडलीए तो मरइ तेहिं समं ॥ २३ ॥

श्रीवज्रस्वामी—

छम्मासिएण सुकयाणुभावओ जायजाइसरणेण ।
परिणामओऽणवज्जा पव्वज्जा जेण पडिवन्ना ॥ २४ ॥
तुंबवणसंनिवेसे जाएणं नंदणेण नंदाए ।
धणगिरिणो तणएणं तिहुयणपहुपणयचरणेण ॥ २५ ॥
इक्कारसंगपाढो कओ दढं जेण साहुणीहिंतो ।
तस्सज्झायज्झयणुज्जएण वयसा छवरिसेणं ॥ २६ ॥
सिरिअज्जसीहगिरिणा गुरुणा विहिओ गुणाणुरागेण ।
लहुओ वि जो गुरुकओ णाणदाणओऽसेससाहूणं ॥ २७ ॥

तस्य कनिष्ठं लष्टमार्यसुहस्तिनं सुखा(शुभा)र्थिजनप्रणतम् ।
अपहस्तितसंसारं सारं सूरिमनुस(स्म)राम ॥ २१ ॥
आर्यसमुद्रं जनकं श्रिया वन्दे समुद्रगम्भीरम् ।
तथाऽऽर्यमङ्गुसूरिमार्यसुधर्मं च धर्मरतम् ॥ २२ ॥
मनो–वचन–कायगुप्तं तं वन्दे भद्रगुप्तगणनाथम् ।
यदि जिमति यतिर्यन्मण्डल्या ततो म्रियते तैः समम् ॥ २३ ॥
षाण्मासिकेन सुकृतानुभावतो जातजातिस्मरणेन ।
परिणामतोऽनवद्या प्रव्रज्या येन प्रतिपन्ना ॥ २४ ॥
तुम्बवनसंनिवेशे जातेन नन्दनेन नन्दायाः ।
धनगिरेस्तनयेन त्रिभुवनप्रभुप्रणतचरणेन ॥ २५ ॥
एकादशाङ्गपाठः कृतो दृढं येन साध्वीभ्यः ।
तत्स्वाध्यायाध्ययनोद्यतेन वयसा षड्वर्षेण ॥ २६ ॥
श्रीआर्यसिंहगिरिणा गुरुणा विहितो गुणानुरागेण ।
लघुकोऽपि यो गुरुकृतो ज्ञानदानतोऽशेषसाधूनाम् ॥ २७ ॥

उज्जेणीए गहिअव्वओ लहु गुरुगेहि वरिसंते ।
जो भुजइ त्ति निमंतिय परिक्खिओ पत्ततव्विज्जो ॥ २८ ॥
उद्धरिया जेण पयाणुसारिणा गयणगामिणी विज्जा ।
सुमहापइन्नपुव्वाओ सव्वहा पसमरसिएण ॥ २९ ॥
दुक्कालंमि दुवालसवरसि(रिस)यंमि सीयमाणे संघमि ।
विज्जाबलेणमाणियमन्नं जेणन्नक्खित्ताओ ॥ ३० ॥
सुररायचावविब्भमभमुहाभणुमुक्कनयणबाणाए ।
कामग्गिसमीरणविहियपत्थणावयणघडणाए ॥ ३१ ॥
लद्धंगपइट्ठाए सिट्ठिसुयाए विसिट्ठचिट्ठाए ।
गुणगणसवणाओ जस्स दंसणुक्कंठियमणाए ॥ ३२ ॥
नियजणय(ग)दिन्नधण-कणय(ग)-रयणरासीए जो पन्नाए ।
तुच्छमवि न मुच्छिओ जोव्वणे वि धणिय धणट्ठाए ॥ ३३ ॥
जलणगिहाओ माहेसरीए कुसुमाणि जेणमाणित्ता ।
तिव्वन्नियाणं माणो मलिओ संघुन्नई विहिया ॥ ३४ ॥
दूरोसारियवय(इ)रो वय(इ)रसेणनामेण जस्स वरसीसो ।
सीसो जाओ जाओ जयम्मि जायाणुसारिगुणो ॥ ३५ ॥

उज्जयिन्यां गृहीतव्रतो लघु गुरुवै[illegible] ।
यः भुङ्क्त इति निमन्त्र्य परीक्षितः प्राप्ततद्विद्यः ॥ २८ ॥
उद्धृता येन पदानुसारिणा गगनगामिनी विद्या ।
सुमहाप्रकीर्ण(परिज्ञा)पूर्वात् सर्वथा प्रशमरसिकेन ॥ २९ ॥
दुष्काले द्वादशवार्षिके सीदति सङ्घे ।
विद्याबलेनानीतमन्नं येन[illegible] ॥ ३० ॥
सुरराजचापविभ्रमभ्रू[illegible] ।
कामाग्निसमीरणविहित[illegible] ॥ ३१ ॥
[illegible] ।
गुणगणश्रवणात् यस्य दर्शनोत्कण्ठित[illegible] ॥ ३२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३३ ॥
ज्वलनगृहात् माहेश्वर्याः [illegible] ।
[illegible] ॥ ३४ ॥
दूरो[illegible] वयर(वज्र)सेन[illegible] ।
[illegible] ॥ ३५ ॥

कुकणविसए सोपारयंमि सुगुरूवएसओ जेण ।
कहिय सुभिक्खमविग्घं विहिओ संघो गुणमहग्घो ॥ ३६ ॥
तमहं दसपुव्वधरं धम्मधुराधरणसेससमविरियं ।
सिरिवय(इ)रसामिसूरिं वंदे थिरयाइ मेरुगिरिं ॥ ३७ ॥

आर्यरक्षितः—

नियजणणिवयणकरणंमि उज्जओ दिट्ठिवायपढणत्थं ।
तोसलिपुत्तंतगओ ढड्ढरसड्ढाणुमग्गेण ॥ ३८ ॥
सड्ढाणुसारओ विहियसयलमुणिवंदणो य जो गुरुणा ।
अकयाणुवंदणो सावगस्स जो एवमिह भणिओ ॥ ३९ ॥
को धम्मगुरू तुम्हाणमित्थ य तेण वि विणयपणएणं ।
गुरुणो निदंसिओ स ढड्ढरसड्ढो वियड्ढेण ॥ ४० ॥
अकयगुरुनिह्नवेणं सूरिसयासंमि जिणमयं सोउं ।
परिवज्जिय सावज्जं पवज्जगिरिं समारूढो ॥ ४१ ॥
सीहत्ता निक्खंतो सीहत्ताए य विहरिओ जो उ ।
साहियनवपुव्वसुओ संपत्तमहंतसूरिपओ ॥ ४२ ॥
सुरवरपहुपुट्ठेणं महाविदेहंमि तित्थनाहेणं ।
कहिओ निगोयभूयाण भासओ भारहे जो उ ॥ ४३ ॥

कुङ्कणविषये **सोपारके** सुगुरूपदेशतो येन ।
कथयित्वा सुभिक्षमविघ्नं विहितः सङ्घो गुणमहार्घः ॥ ३६ ॥
तमहं दशपूर्वधरं धर्मधुराधरणशेषसमवीर्यम् ।
श्रीवयर(वज्र)स्वामिसूरिं वन्दे स्थिरतया मेरुगिरिम् ॥ ३७ ॥
निजजननीवचनकरणे उद्यतो दृष्टिवादपठनार्थम् ।
तोसलिपुत्रान्तगतो ढड्ढरश्राद्धानुमार्गेण ॥ ३८ ॥
श्राद्धानुसारतो विहितसकलमुनिवन्दनश्च यो गुरुणा ।
अकृतानुवन्दनः श्रावकस्य य एवमिह भणितः ॥ ३९ ॥
को धर्मगुरुर्युष्माकमत्र च तेनापि विनयप्रणतेन ।
गुरवे निदर्शितः स ढड्ढरश्राद्धो विदग्धेन ॥ ४० ॥
अकृतगुरुनिह्नवेन सूरिसकाशे जिनमतं श्रुत्वा ।
परिवर्ज्य सावद्यं प्रव्रज्यागिरिं समारूढः ॥ ४१ ॥
सिंहतया निष्क्रान्तः सिंहतया च विहृतो यस्तु ।
साधिकनवपूर्वश्रुतः सम्प्राप्तमहत्सूरिपदः ॥ ४२ ॥
सुरवरप्रभुपृष्टेन महाविदेहे तीर्थनाथेन ।
कथितो निगोदभूतानां भाषको भारते यस्तु ॥ ४३ ॥

जस्स सयासे सक्को माहणरूवेण पुच्छए एवं ।
भयवं ! फुडमन्नेसिय मह कित्तियमाउयं कहसु ॥ ४४ ॥
सक्को भवं ति भणिओ मुणिओ जेणाउप्पमाणेण ।
पुट्ठेण निगोयाणं पि वण्णणा जेण निद्दिट्ठा ॥ ४५ ॥
हरिसभरनिब्भरेणं हरिणा जो संथुओ महासत्तो ।
जेण सपयंमि सूरी वि ठाविओ गुणिसुबहुमाणा ॥ ४६ ॥
रक्खियचरित्तरयणं पयडियजिणपवयण पसंतमणं ।
तं वंदामि अज्जरक्खियमलक्खियं तं खमासमणं ॥ ४७ ॥

अन्ये—

तयणु जुगपवरगुणिणो जाया जायाण जे सिरोमणिणो ।
सन्नाण-चरणगुणरयणजलहिणो पत्तसुयनिहिणो ॥ ४८ ॥
परवाइ(दि)वारवारणवियारिणो जे मियारिणो गुरुणो ।
ते सुगहियनामाणो सरणं मह हुंतु जइपहुणो ॥ ४९ ॥

उमास्वातिवाचकः—

पसमरइपमुहपयरणपंचसया सक्कया कया जेहिं ।
पुव्वगयवायगाणं तेसिमुमासाइनामाणं ॥ ५० ॥
पडिहयपडिवक्खाणं पयडीकयपणयपाणिसुक्खाणं ।
पणमामि पायपउमं विहिणा विणएण निच्छउमं ॥ ५१ ॥

यस्य सकाशे शक्रो ब्राह्मणरूपेण पृच्छत्येवम् ।
भगवन् ! स्फुटमन्विष्य मम कियदायुः कथय ॥ ४४ ॥
शक्रो भवानिति भणितो ज्ञातो येनायुःप्रमाणेन ।
पृष्टेन निगोदानामपि वर्णना येन निर्दिष्टा ॥ ४५ ॥
हर्षभरनिर्भरेण हरिणा यः संस्तुतो महासत्त्वः ।
येन स्वपदे सूरिरपि स्थापितो गुणिबहुमानात् ॥ ४६ ॥
रक्षितचरित्ररत्नं प्रकटितजिनप्रवचनं प्रशान्तमनसम् ।
तं वन्दे आर्यरक्षितमलक्षितं तं क्षमाश्रमणम् ॥ ४७ ॥
तदनु युगप्रवरगुणिनो जाता जातानां ये शिरोमणयः ।
सज्ज्ञान-चरणगुणरत्नजलधयः प्राप्तश्रुतनिधयः ॥ ४८ ॥
परवादिवारवारणविदारिणो ये मृगारयो गुरवः ।
ते सुगृहीतनामानः शरणं मम भवन्तु यतिप्रभवः ॥ ४९ ॥
प्रशमरतिप्रमुखप्रकरणपञ्चशती संस्कृता कृता यैः ।
पूर्वगतवाचकानां तेषामुमास्वातिनाम्नाम् ॥ ५० ॥
प्रतिहतप्रतिपक्षाणां प्रकटीकृतप्रणतप्राणिसौख्यानाम् ।
प्रणमामि पादपद्मं विधिना विनयेन निश्छद्मम् ॥ ५१ ॥

हरिभद्राचार्यः—

जाइणीमहय(यह)रियावयणसवणओ पत्तपरमनिव्वेओ ।
भवकारागाराओ साहंकारओ नीहरिओ ॥ ५२ ॥
सुगुरुसमीवोवगओ तदुत्तसुत्तोवएसओ जो उ ।
पडिवन्नसव्वविरई तत्तरुइ तत्थ विहियरई ॥ ५३ ॥
गुरुपारतंतओ पत्तगणिपओ मुणियजिणमओ सम्मं ।
मयरहिओ सपरहियं काउमणो पयरणे कुणइ ॥ ५४ ॥
चउदससयपयरणगोनिरु(सि)द्धदोसो सया हयपओसो ।
हरिभद्दो हरियतमो हरि व्व जाओ जुगप्पवरो ॥ ५५ ॥
उइयंमि मिहि(ह)रि भद्दं सुदिट्ठिणो होइ मग्गदंसणओ ।
तह हरिभद्दायरिए भद्दायरियंमि उदयमिए ॥ ५६ ॥
जं पइ केइ समनामभोलिया भोऽलियाइं जंपंति ।
चीरासिद्दिक्खिओ सिक्खिओ य गीयाण तं न मयं ॥ ५७ ॥
हयकुमयभडजिणभडसीसो सेसु व्व धरियतित्थधरो ।
जुगपवरजिणदत्तपहुत्तसुत्ततत्तत्थरयणसिरो ॥ ५८ ॥
तं संकोइयकुमयकोसियकुलममलमुत्तमं वंदे ।
पगयजणदिन्नभद्दं हरिभद्दपहुं पहामंतं ॥ ५९ ॥

याकिनीमहत्तरावचनश्रवणतः प्राप्तपरमनिर्वेद ।
[illegible] निर्गत ॥ ५२ ॥
[illegible] यस्तु ।
[illegible] ॥ ५३ ॥
[illegible] प्राप्तगणिपदो ज्ञातजिनमत [illegible] ।
[illegible] प्रकरणानि करोति ॥ ५४ ॥
[illegible](सि)द्धदोष सदा हतप्रद्वेषः ।
हरिभद्रो [illegible] जातो युगप्रवरः ॥ ५५ ॥
[illegible] ।
[illegible] हरिभद्राचार्ये [illegible] ॥ ५६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५८ ॥
[illegible]
[illegible]

शीलाङ्कः—

आयारवियारणवयणचंदिमादलियसयलसंतावो ।
सीलंको हरिणंकु व्व सहइ कुमुयं वियासंतो ॥ ६० ॥

देवाचार्य-नेमिचन्द्रोद्योतनसूरयः—

तयणंतरदुत्तरभवसमुद्दमज्जंतभव्वसत्ताणं ।
पोयाण व्व सूरीणं जुगपवराणं पणिवयामि ॥ ६१ ॥
गयराग-दोसदेवो देवायरिओ य नेमिचंदगुरू ।
उज्जोयणसूरी गुरुगुणोहगुरुपारतंतगओ ॥ ६२ ॥

वर्धमानसूरिः—

सिरिवद्धमाणसूरी पवद्धमाणाइरित्तगुणनिलओ ।
चियवासमसंगयमवगमित्तु वसहीइ जो वसिओ ॥ ६३ ॥

जिनेश्वरसूरिः—

तेसिं पयपउमसेवारसिओ भमरु व्व सव्वभमरहिओ ।
ससमय-परसमयपयत्थसत्थवित्थारणसमत्थो ॥ ६४ ॥
अणहिल्लवाडए नाडइ व्व दंसियसुपत्तसंदोहे ।
पउरपए बहुकविदूसगे य सन्नायगाणुगए ॥ ६५ ॥
सड्ढियदुल्लहराए सरसइअंकोवसोहिए सुहए ।
मज्झे रायसहं पविसिऊण लोयागमाणुमयं ॥ ६६ ॥

आचारविचारणवचनचन्द्रिकादलितसकलसन्तापः ।
शीलाङ्को हरिणाङ्क इव शोभते कुमुदं विकासयन् ॥ ६० ॥
तदनन्तरं दुस्तरभवसमुद्रमज्जद्भव्यसत्त्वानाम् ।
पोतानिव सूरीन् युगप्रवरान् प्रणिपतामि ॥ ६१ ॥
गतराग-द्वेषदेवो देवाचार्यश्च नेमिचन्द्रगुरुः ।
उद्योतनसूरिर्गुरुगुणौघगुरुपारतन्त्र्यगतः ॥ ६२ ॥
श्रीवर्धमानसूरिः प्रवर्धमानातिरिक्तगुणनिलयः ।
चैत्यवासमसंगममवगम्य वसतौ य उषितः ॥ ६३ ॥
तेषां पदपद्मसेवारसिको भ्रमर इव सर्वभ्रमरहितः ।
स्वसमय-परसमयपदार्थसार्थविस्तारणसमर्थः ॥ ६४ ॥
अणहिल्लपाटके नाटक इव दर्शितसुपात्रसन्दोहे ।
प्रचुरपदे बहुविदूषके च सन्नायकानुगते ॥ ६५ ॥
सद्धितदुर्लभराजे सरस्वत्यङ्कोपशोभिते सुभगे (शुभदे) (शुभे) ।
मध्ये राजसभं प्रविश्य लोकागमानुमतम् ॥ ६६ ॥

नामायरिएहिं समं करिय वियारं वियाररहिएहिं ।
वसइहि निवासो साहूणं ठविओ ठाविओ अप्पा ॥ ६७ ॥
परिहरियगुरुकमागयवरवत्ताए वि गुज्जरत्ताए ।
वसहिनिवासो जेहिं फुडीकओ गुज्जरत्ताए ॥ ६८ ॥

बुद्धिसागरसूरिः—

तिजयगयजीवबंधू जंबंधू बुद्धिसागरो सूरी ।
कयवायरणो वि न जो विवायरणकारओ जाओ ॥ ६९ ॥

जिनभद्रः—

सुगुणजणजणियभद्दो जिणभद्दो जव्विणेयगणपढमो ।
सपरेसिं हिया सुरसुंदरीकहा जेण परिकहिया ॥ ७० ॥

जिनचन्द्रः—

कुमुयं वियासमाणो विहडावियकुमयचक्कवायगणो ।
उदयमिओ जस्सीसो जयंमि चदु व्व जिणचंदो ॥ ७१ ॥
संवेगरंगसाला विसालसालोवमा कया जेण ।
रागाइवेरिभयभीयभव्वजणरक्खणनिमित्तं ॥ ७२ ॥

अभयदेवः—

कयसिवसुहत्थसेवोऽभयदेवोऽवगयसमयपक्खेवो ।
जस्सीसो विहियनवंगवित्तिजलधोयजललेवो ॥ ७३ ॥

नामाचार्यैः सम कृत्वा विचार विचाररहितैः ।
वसतौ निवास साधूना स्थापितः स्थापित आत्मा ॥ ६७ ॥
परिहृतगुरुक्रमागतवरवार्त्तायामपि गूर्जरत्रायाम् ।
वसतिनिवासो यैः स्फुटीकृतो गूर्जरत्रायाम् ॥ ६८ ॥
त्रिजगद्गतजीवबन्धुर्यद्बन्धुर्बुद्धिसागरः सूरिः ।
कृतव्याक(वाद)रणोऽपि न यो विवादरणकारको जातः ॥ ६९ ॥
सुगुणजनजनितभद्रो जिनभद्रो यद्विनेयगणप्रथमः ।
स्व-परेषां हिता सुरसुन्दरीकथा येन परिकथिता ॥ ७० ॥
कुमुदं विकासयमानो विघटितकुमतचक्रवाकगणः ।
उदयमितो यच्छिष्यो जगति चन्द्र इव जिनचन्द्रः ॥ ७१ ॥
संवेगरङ्गशाला विशालशालोपमा कृता येन ।
रागादिवैरिभयभीतभव्यजनरक्षणनिमित्तम् ॥ ७२ ॥
कृतशिवसुखार्थसेवोऽभयदेवोऽवगतसमयप्रक्षेपः ।
यच्छिष्यो विहितनवाङ्गवृत्तिजलधौतजललेपः ॥ ७३ ॥

देवभद्रसूरिः—

सूर-ससिणो वि न समा जेसिं जं ते कुणंति अत्थमणं ।
नक्खत्तगया मेसं मीणं मयरं पि भुंजंते ॥ ८१ ॥
जेसि पसाएण मए मएण परिवज्जिय पयं परमं ।
निम्मलपत्तं पत्तं सुहसत्तसमुन्नइनिमित्तं ॥ ८२ ॥
तेसिं नमो पायाणं पायाणं जेहिं रक्खिया अम्हे ।
सिरिसूरिदेवभद्दाण सायरं दिन्नभद्दाणं ॥ ८३ ॥
सूरिपयं दिन्नमसोगचंदसूरीहिं चत्तभूरीहिं ।
तेसिं पयं मह पहुणो दिन्नं जिणवल्लहस्स पुणो ॥ ८४ ॥

जिनवल्लभसूरिः—

अत्थगिरिसुवगएसु जिण-जुगपवरागमेसु कालवसा ।
सूरम्मि व दिट्ठिहरेण विलसियं मोहसंतमसा ॥ ८५ ॥
संसारचारगाओ निव्विन्नेहिं पि भव्वजीवेहिं ।
इच्छंतेहि वि मुक्खं दीसइ मुक्खारिहो न पहो ॥ ८६ ॥
फुरियं नक्खत्तेहिं महागहेहिं तओ समुल्लसियं ।
वुड्ढी रयणियरेणावि पाविया पत्तपसरेण ॥ ८७ ॥
पासत्थकोसियकुलं पयडीहोऊण हंतुमारद्ध ।
काए काए य विधाए भावि भयं जं न तं गणइ ॥ ८८ ॥

सूर-शशिनावपि न समौ येषां यत् तौ कुरुतोऽस्तमनम् ।
नक्षत्रगतौ मेषं मीनं मकरमपि भुञ्जाते ॥ ८१ ॥
येषां प्रसादेन मया मदेन परिवर्जितं पदं परमम् ।
निर्मलपात्रं प्राप्तं शुभसत्त्वसमुन्नतिनिमित्तम् ॥ ८२ ॥
तेषां नमः पादेभ्यः पापेभ्यो यैः रक्षिता वयम् ।
श्रीसूरिदेवभद्राणां सादरं दत्तभद्राणाम् ॥ ८३ ॥
सूरिपदं दत्तमशोकचन्द्रसूरिभिस्त्यक्तभूरिभिः ।
तेषां(तैः) पदं मम प्रभोर्दत्तं जिनवल्लभस्य पुनः ॥ ८४ ॥
अस्तगिरिमुपगतेषु जिन-युगप्रवरागमेषु कालवशात् ।
सूर्ये इव दृष्टिहरेण विलसितं मोहसंतमसा ॥ ८५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८८ ॥

जग्गंति जणा थोवा स-परेसिं निव्वुइं समिच्छंता ।
परमत्थरक्खणत्थं सद्दं सद्दस्स मेलंता ॥ ८९ ॥

नाणा सत्थाणि धरंति ते उ जेहिं वियारिऊण परं ।
मुसणत्थमागयं परिहरंति निज्जीवमिह काउं ॥ ९० ॥

अविणासियजीवं ते धरंति धम्मं सुवंसनिप्फन्नं ।
मुक्खस्स कारणं भयनिवारणं पत्तनिव्वाणं ॥ ९१ ॥

धरियकिवाणा केई स-परे रक्खंति सुगुरुफरयजुया ।
पासत्थ-चोरविसरो वियारभीओ न ते मुसई ॥ ९२ ॥

मग्गुम्मग्गा नज्जंति नेय विरलो जणो त्थि मग्गन्नू ।
थोवा तदुत्तमग्गे लग्गंति न वीससंति घणा ॥ ९३ ॥

अन्ने अन्नत्थीहिं सम्मं सिवपहमपिच्छिरेहिं पि ।
सत्था सिवत्थिणो चालिया वि पडिया भवारण्णे ॥ ९४ ॥

परमत्थसत्थरहिएसु भव्वसत्थेसु मोहनिद्दाए ।
सुत्तेसु मुसिज्जंतेसु पोढपासत्थ-चोरेहिं ॥ ९५ ॥

असमंजसमेयारिसमवलोइय जेण जायकरुणेण ।
एसा जिणाणमाणा सुमरिया सायरं तइया ॥ ९६ ॥

जाग्रति जनाः स्तोका स्व-परेषां निर्वृतिं समिच्छन्त ।
परमार्थरक्षणार्थं शब्दं शब्दस्य मेलयन्तः ॥ ८९ ॥

नाना शा(श)स्त्राणि धरन्ति ते तु यैर्विचा(दा)र्य परम् ।
मुषणार्थमागतं परिहरन्ति निर्जीवमिह कृत्वा ॥ ९० ॥

अविनाशितजीवं ते धरन्ति धर्मं सुवंशनिष्पन्नम् ।
मोक्षस्य कारणं भयनिवारणं प्राप्तनिर्वाणम् ॥ ९१ ॥

धृतकृपा (कृपाणाः) केचित् स्व-परान् रक्षन्ति सुगुर—फलकयुता ।
पार्श्वस्थ—चौरविसरो विचा(दा)रभीतो न तान् मुष्णाति ॥ ९२ ॥

मार्गोन्मार्गौ ज्ञायेते नैव विरलो जनोऽस्ति मार्गज्ञ ।
स्तोकास्तदुक्तमार्गे लगन्ति न विश्वसन्ति घना. ॥ ९३ ॥

अन्येऽन्या(ना)र्थिभि सम्यक् शिवपथमप्रेक्षमाणैरपि ।
सार्थाः शिवार्थिनश्चालिता अपि पतिता भवारण्ये ॥ ९४ ॥

परमार्थशा(सा)र्थरहितेषु भव्यसार्थेषु मोहनिद्रया ।
सुप्तेषु मुष्यमाणेषु प्रौढपार्श्वस्थ-चौरै ॥ ९५ ॥

असमञ्जसमेतादृशमवलोक्य येन जातकरुणेन ।
एषा जिनानामाज्ञा स्मृता सादरं तदा ॥ ९६ ॥

'सुहसीलतेणगहिए भवपल्लिं तेण जगडियमणाहे ।
जो कुणइ कु वि जत्तं सो वण्णं कुणइ संघस्स ॥ ९७ ॥'
तित्थयर-रायाणो आयरिया रक्खिया इव तेहिं कया ।
पासत्थपमुहचोरोवरुद्धघणभव्वसत्थाणं ॥ ९८ ॥
सिद्धपुरपत्थियाणं रक्खट्ठाऽऽयरियवयणओ सेसा ।
अहिसेग-वायणायरिय-साहुणो रक्खगा तेसिं ॥ ९९ ॥
ता तित्थयराणाए मए वि ते हुंति रक्खणिज्जाओ ।

वीरवृत्तिः—

इय मुणिय वीरवित्तिं पडिवज्जिय सुगुरुसन्नाहं ॥ १०० ॥
करिय खमा-फलगं धरिउमक्खयं कयदुरुत्तसरक्खं ।
तिहुयणसिद्धं तं जं सिद्धंतमसिं समुक्खिविय ॥ १०१ ॥
निव्वाणठाणमणहं सगुणं सद्धम्ममविसम विहिणा ।
परलोयसाहगं मुक्खकारगं धरिय विप्फुरियं ॥ १०२ ॥
जेण तओ पासत्थाइतेणसेणा वि हक्किया सम्मं ।
सत्थेहिं महत्थेहिं वियारिऊणं च परिचत्ता ॥ १०३ ॥
आसन्नसिद्धिया भव्वसत्थिया सिवपहंमि सठविया ।
निव्वुइमुविंति जह ते पडंति नो भीमभवरण्णे ॥ १०४ ॥

'सुखशीलस्तेनगृहीते भव-पल्यन्तेन कदर्थितानाथे ।
यः करोति कोऽपि यत्नं स वर्णं करोति सङ्घस्य ॥ ९७ ॥'
तीर्थंकर-राजा आचार्या रक्षका इव ते कृता ।
पार्श्वस्थप्रमुखचौरोपरुद्धघनभव्यसार्थानाम् ॥ ९८ ॥
सिद्धपुरप्रस्थितानां रक्षार्थमाचार्यवचनतः शेषाः ।
अभिषेक-वाचनाचार्य-साधवो रक्षकास्तेषाम् ॥ ९९ ॥
तत् तीर्थकराज्ञया मयाऽपि ते भवन्ति रक्षणीयाः ।
इति ज्ञात्वा वीरवृत्तिं प्रतिपद्य सुगुरुसन्नाहम् ॥ १०० ॥
कृत्वा क्षमा-फलकं धृत्वाऽक्षयं कृतदुरुक्तशररक्षम् ।
त्रिभुवनसिद्धं तद् यत् सिद्धान्तमसिं समुत्क्षिप्य ॥ १०१ ॥
निर्वाणस्थानमनघं सगुणं सद्धर्ममविषमं विधिना ।
परलोकसाधकं मोक्षकारकं धृत्वा विस्फुरितम् ॥ १०२ ॥
येन ततः पार्श्वस्थादिस्तेनसेनाऽपि हक्किता सम्यक् ।
शा(शा)स्त्रैर्महार्थैर्विचा(दा)र्य च परित्यक्ता ॥ १०३ ॥
आसन्नसिद्धिका भव्यसार्थाः शिवपथे सस्थापिताः ।
निर्वृतिमुपयन्ति यथा ते पतन्ति नो भीमभवारण्ये ॥ १०४ ॥

मुद्धाऽणाययणगया चुक्का मग्गाउ जायसदेहा ।
बहुजणपुट्ठिविलग्गा दुहिणो हूया समाहूया ॥ १०५ ॥

आयतनम्—

दंसियमाययणं तेसिं जत्थ विहिणा समं हवइ मेलो ।
गुरुपारतंतओ समयसुत्तओ जस्स निप्फत्ती ॥ १०६ ॥

आयतनविधिः—

दीसइ य वीयराओ तिलोयनाहो विरायसहिएहिं ।
सेविज्जंतो संतो हरइ हु संसारसंतावं ॥ १०७ ॥
वाइयमुवगीयं नट्टमवि सुय दिट्ठमिट्ठमुत्तिकरं ।
कीरइ सुसावएहिं स-परहियं समुचिय जत्थ ॥ १०८ ॥
रागोरगो वि नासइ सोउ सुगुरूवएसमंतपए ।
भव्वमणो-सालूर नासइ दोसो वि जत्थाही ॥ १०९ ॥
नो जत्थुस्सुत्तजणक्कमु त्थि ण्हाणं बली पइट्ठा य ।
जइ-जुवइपवेसो विय न विज्जइ विज्जइविमुक्को ॥ ११० ॥
जिणजत्ता-ण्हाणाइं दोसाण जं खयाइ कीरंति ।
दोसोदयंमि कह तेसिं संभवो भवहरो होज्जा ? ॥ १११ ॥
जा रत्ती जारत्थीणमिह रइं जणइ जिणवरगिहे वि ।
सा रयणी रयणियरस्स हेऊ कह नीरयाण मया ? ॥ ११२ ॥

मुग्धा अनायतनगता भ्रष्टा मार्गाज्जातसन्देहाः ।
बहुजनपृष्ठविलग्ना दुःखिनो भूता समाहूताः ॥ १०५ ॥
दर्शितमायतनं तेषां यत्र विधिना समं भवति मेलः ।
गुरुपारतन्त्र्यतः समयसूत्रतो यस्य निष्पत्तिः ॥ १०६ ॥
दृश्यते च वीतरागस्त्रिलोकनाथो विरागसहितैः ।
सेव्यमानः सन् हरति हि संसारसन्तापम् ॥ १०७ ॥
वादितमुपगीतं नाट्यमपि श्रुतं दृष्टमिष्टमुक्तिकरम् ।
क्रियते सुश्रावकैः स्व-परहितं समुचितं यत्र ॥ १०८ ॥
रागोरगोऽपि नश्यति श्रुत्वा सुगुरूपदेशमन्त्रपदान् ।
भव्यमन —शालूर नाशयति दोषोऽपि यत्राहिः ॥ १०९ ॥
नो यत्रोत्सूत्रजनक्रमोऽस्ति स्नानं बलिः प्रतिष्ठा च ।
यति-युवतिप्रवेशोऽपि च न विद्यते विद्यतिविमुक्त ॥ ११० ॥
जिनयात्रा-स्नानादीनि दोषाणां यत् क्षयाय क्रियन्ते ।
दोषोदये कथं तेषां सम्भवो भवहरो भवेत् ? ॥ १११ ॥
या रात्रिर्जारस्त्रीणामिह रतिं जनयति जिनवरगृहेऽपि ।
सा रजनी रजनीचर(जोनिक)स्य हेतुः कथं नीरजसां मता ? ॥ ११२ ॥

साहू सयणासण-भोयणाइआसायणं च कुणमाणो ।
देवद्द रएण लिप्पइ देवहरे जमिह निवसंतो ॥ ११३ ॥
तंबोलो तं बोलइ जिणवसहिट्ठिएण जेण सो खद्धो ।
खुद्धे भवदुक्खजले तरइ विणा नेय सुगुरुतरिं ॥ ११४ ॥
तेसिं सुविहियजइणो य दंसिया जे उ हुंति आययणं ।
सुगुरुजणपारतंतेण पाविया जेहिं नाणसिरी ॥ ११५ ॥
संदेहकारितिमिरेण तरलियं जेसिं दंसणं नेय ।
निव्वुइपहं पलोयइ गुरु-विज्जुवएसओ सहओ ॥ ११६ ॥
निप्पच्चवायचरणा कज्जं साहंति जे उ मुत्तिकरं ।
मन्नति कय तं जं कयंतसिद्धं तु स-परहियं ॥ ११७ ॥
पडिसोएण पयट्टा चत्ता अणुसोअगामिणी वत्ता ।
जणजत्ताए मुक्का मय-मच्छर-मोहओ चुक्का ॥ ११८ ॥
सुद्धं सिद्धंतकहं कहंति बीहंति नो परेहिंतो ।
वयणं वयंति जत्तो निव्वुइवयण धुव होइ ॥ ११९ ॥
तव्विवरीआ अन्ने जइवेसधरा वि हुंति न हु पुज्जा ।
तद्दंसणमवि मिच्छत्तमणुखण जणइ जीवाण ॥ १२० ॥

साधुः शयनासन-भोजनाद्याशातना च कुर्वाणः ।
देवस्य रजसा लिप्यते देवगृहे यदिह निवसन् ॥ ११३ ॥
ताम्बूलं त ब्रुडयति जिनवसतिस्थितेन येन स खादित. ।
क्षुब्धे भवदुःखजले तरति विना नैव सुगुरुतरीम् ॥ ११४ ॥
तेषा सुविहितयतयश्च दर्शिता ये तु भवन्त्यायतनम् ।
सुगुरुजनपारतन्त्र्येण प्राप्ता यैर्ज्ञानश्रीः ॥ ११५ ॥
सन्देहकारितिमिरेण तरलित येषा दर्शन नैव ।
निर्वृतिपथः प्रलोक्यते गुरुविद्योपदेशतः सहजः ॥ ११६ ॥
निःप्रत्यवायचरणा' कार्यं साधयन्ति ये तु मुक्तिकरम् ।
मन्यन्ते कृतं तद् यत् कृतान्तसिद्ध तु स्व-परहितम् ॥ ११७ ॥
प्रतिस्रोतसा प्रवृत्ता त्यक्ताऽनुस्रोतोगामिनी वार्ता ।
जनयात्रया मुक्ता मद-मत्सर-मोहतो भ्रष्टा ॥ ११८ ॥
शुद्धा सिद्धान्तकथां कथयन्ति बिभ्यति नो परेभ्यः ।
वचनं वदन्ति यतो निर्वृतिगमन ध्रुव भवति ॥ ११९ ॥
तद्विपरीता अन्ये यतिवेषधरा अपि भवन्ति न खलु पूज्याः ।
तद्दर्शनमपि मिथ्यात्वमनुक्षण जनयति जीवानाम् ॥ १२० ॥

वित्थरियममलपत्तं कमलं वहुकुमय—कोसिया दूसिया ।
तेयस्सीण वि तेओ विगओ विलयं गया दोसा ॥ १२८ ॥

विमलगुण-चक्कवाया वि सव्वहा विहडिया वि संघडिया ।
भमिरेहिं भमरेहिं पि् पाविओ सुमणसंजोगो ॥ १२९ ॥

भव्वजणेण जग्गियमवग्गियं दुट्ठसावयगणेण ।
जड्डमवि खंडियं मंडियं य महिमंडलं सयलं ॥ १३० ॥

चन्द्रोपमा—

अत्थमइ सकलंको सया ससंको वि दंसियपओसो ।
दोसोदए पत्तपहो तेण समो सो कहं हुज्जा ? ॥ १३१ ॥

विष्णूपमा—

संजणियविही संपत्तगुरुसिरी जो सया विसेसपयं ।
विण्हु व्व किवाणकरो सुरपणओ धम्मचक्कधरो ॥ १३२ ॥

ब्रह्मोपमा—

दंसियवयणविसेसो परमप्पाणं य मुणइ जो सम्मं ।
पयडविवेओ छच्चरणसम्मओ चउमुहु व्व जए ॥ १३३ ॥

शम्भूपमा—

धरइ न कवड्डियं पि हु कुणइ न वंधं जडाण कया वि ।
दोसायरं च चक्कं सिरंमि न चडावए कह वि ॥ १३४ ॥

विस्तृतममलपत्रं कमलं वहुकुमत—कौशिकाः दूषिताः ।
तेजस्विनामपि तेजो विगत विलयं गता दोषाः ॥ १२८ ॥

विमलगुण—चक्रवाका अपि सर्वथा विघटिता अपि सङ्घटिताः ।
भ्रमणशीलैर्भ्रमरैरपि प्राप्तः सुमनः—संयोग. ॥ १२९ ॥

भव्यजनेन जागृतमवल्गित दुष्टश्वापदगणेन ।
जाड्यमपि खण्डितं मण्डित च महीमण्डलं सकलम् ॥ १३० ॥

अस्तमयति सकलङ्कः सदा सश(शशा)ङ्कोऽपि दर्शितप्रदोषः ।
दोषोदये प्राप्तप्रभस्तेन समः स कथं भवेत् ? ॥ १३१ ॥

संजनितविधिः सम्प्राप्तगुरुश्रीयः सदा विशेषपदम् ।
विष्णुरिव कृपाणकर. सुरप्रणतो धर्म—चक्रधरः ॥ १३२ ॥

दर्शितवद(च)नविशेष परमात्मान न जानाति यः सम्यक् ।
प्रकटविवेक. षट्चरणसम्मतश्चतुर्मुख इव जगति ॥ १३३ ॥

धरति न कपर्दिकामपि हि करोति न बन्ध जटा(डा)ना कदाऽपि ।
दोषाकर च चक्र शिरसि नारोपयति कथमपि ॥ १३४ ॥

संहरइ न जो सत्ते गोरीए अप्पए न नियमंगं ।
सो कह तव्विवरीएण संभुणा सह लहिज्जुवमं ? ॥ १३५ ॥

विद्याः—

साइसएसु सग्गं गएसु जुगपवरसूरिनियरेसु ।
सव्वाओ विज्जाओ भुवणं भमिऊण स्संताओ ॥ १३६ ॥
तह वि न पत्तं पत्तं जुगवं जव्वयणपंकए वासं ।
करिय परुप्परमच्चंतं पणयओ हुंति सुहियाओ ॥ १३७ ॥
अन्नुन्नविरहविहुरोहतत्तगत्ताओ तणुईओ ।
जायाओ पुण्णवसा वासपयं पि जो पत्तो ॥ १३८ ॥
तं लहिय वियसियाओ ताओ तव्वयणसररुहगयाओ ।
तुट्ठाओ पुट्ठाओ समगं जायाओ जिट्ठाओ ॥ १३९ ॥

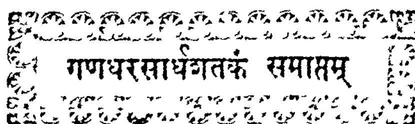
अनुपमेयत्वम्—

जाया कइणो के के न सुमइणो परमिहोवमं ते वि ।
पावंति न जेण समं समंतओ सव्वकव्वेण ॥ १४० ॥
उवमिज्जंते संतो संतोसमुविंति जंमि नो सम्मं ।
असमाणगुणो जो होइ कह णु सो पावए उवमं ? ॥ १४१ ॥
जलहिजलमजलीहिं जो मीणइ नहंगणं पि पएहि ।
परिसक्कइ सो वि न सक्कइ जग्गुणगणं भणिउं ॥ १४२ ॥

संहरति न यः सत्त्वान् गौर्या अर्पयति न निजमङ्गम् ।
स कथं तद्विपरीतेन शम्भुना सह लभेतोपमाम् ? ॥ १३५ ॥
सातिशयेषु स्वर्गं गतेषु युगप्रवरसूरिनिकरेषु ।
सर्वा विद्या भुवनं भ्रान्त्वा श्रान्ताः ॥ १३६ ॥
तथापि न प्राप्तं पात्रं युगपद् यद्वदनपङ्कजे वासम् ।
कृत्वा परस्परमत्यन्त प्रणयतो भवन्ति सुखिताः ॥ १३७ ॥
अन्योन्यविरहविधुरोपतप्तगात्रास्तन्व्य ।
जाताः पुण्यवशाद् वासपदमपि यः प्राप्तः ॥ १३८ ॥
तं लब्ध्वा विकसितास्तास्तद्वदन–सरोरुहगता ।
तुष्टा. पुष्टाः समकं जाता ज्येष्ठाः ॥ १३९ ॥
जाताः कवय के के न सुमतयः परमिहोपमां तेऽपि ।
प्राप्नुवन्ति न येन सम समन्तत सर्वकाव्येन ॥ १४० ॥
उपमीयमाने सन्त· सन्तोषमुपयन्ति यस्मिन् नो सम्यक् ।
असमानगुणो यो भवति कथं नु स प्राप्नोत्युपमाम् ? ॥ १४१ ॥
जलधिजलमञ्जलिभिर्मीनोति यो नभोऽङ्गणमपि पदैः ।
परिष्वष्कते सोऽपि न शक्नोति यद्गुणगणं भणितुम् ॥ १४२ ॥

जुगपवरगुरुजिणेसरसीसाणं अभयदेवसूरीणं ।
तित्थभरधरणधवलाणमंतिए जिणमयं विमयं ॥ १४३ ॥
सविणयमिह जेण सुयं सप्पणयं तेहिं जस्स परिकहियं ।
कहियाणुसारओ सव्वमुवगयं सुमइणा सम्मं ॥ १४४ ॥
निच्छम्मं भव्वाणं तं पुरओ पयडिय पयत्तेण ।
अकयसुकयंगिदुल्लह–जिणवल्लहसूरिणा जेण ॥ १४५ ॥
सो मह सुहविहिसद्धम्मदायगो तित्थनायगो य गुरू ।
तप्पयपउमं पाविय जाओ जायाणुजाओ हं ॥ १४६ ॥
तमणुदिणं दिन्नगुण वंदे जिणवल्लहं पहुं पयओ ।
सूरिजिणेसरसीसो य वायगो धम्मदेवो जो ॥ १४७ ॥
सूरी असोगचंदो हरिसीहो सव्वएवगणिप्पवरो ।
सव्वे वि ताव्विणेया तेसिं सव्वेसिं सीसो हं ॥ १४८ ॥
ते मह सव्वे परमोवयारिणो वंदणारिहा गुरुणो ।
कयसिवसुहसंपाए तेसिं पाए सया वंदे ॥ १४९ ॥
जिणदत्तगणिगुणसयं सप्पण्णयं सोमचंदबिंबं व ।
भव्वेहिं भणिज्जंतं भव–रविसंतावमवहरउ ॥ १५० ॥

युगप्रवरगुरुजिनेश्वरशिष्याणामभयदेवसूरीणाम् ।
तीर्थभरधरणधवलानामन्तिके जिनमत विमतम् ॥ १४३ ॥
सविनयमिह येन श्रुत सप्रणय तैर्यस्य परिकथितम् ।
कथितानुसारतः सर्वमुपगतं सुमतिना सम्यक् ॥ १४४ ॥
निश्छद्मं भव्याना तत् पुरतः प्रकटितं प्रयत्नेन ।
अकृतसुकृताङ्गिदुर्लभ—जिनवल्लभसूरिणा येन ॥ १४५ ॥
स मम शुभविधिसद्धर्मदायकस्तीर्थनायकश्च गुरुः ।
तत्पदपद्मं प्राप्य जातो जातानुजा(या)तोऽहम् ॥ १४६ ॥
तमनुदिन दत्तगुण वन्दे जिनवल्लभं प्रभु प्रयत. ।
सूरिजिनेश्वरशिष्यश्च वाचको धर्मदेवो यः ॥ १४७ ॥
सूरिरशोकचन्द्रो हरिसिंहः सर्वदेवगणिप्रवरः ।
सर्वेऽपि तद्विनेयास्तेषा सर्वेषा शिष्योऽहम् ॥ १४८ ॥
ते मम सर्वे परमोपकारिणो वन्दनार्हा गुरव' ।
कृतशिवसुखसम्पातास्तेषा पादान् सदा वन्दे ॥ १४९ ॥
जिनदत्तगणिगुणशत सपञ्चाशत(सम्पूर्ण) सौम्य(सोम)चन्द्रबिम्बमिव ।
भव्यैर्भण्यमान भव–रविसन्तापमपहरतु ॥ १५० ॥

श्रीजिनदत्तसूरिरचितं

सुगुरुपारतन्त्र्यम् ।

मयरहियं गुणगणरयणसायरं सायरं पणमिऊणं ।
सुगुरुजणपारतंतं उवहि व्व थुणामि तं चेव ॥ १ ॥
निम्महियमोहजोहा निहयविरोहा पणट्ठसंदेहा ।
पणयंगिवग्गदावियसुहसंदोहा सुगुणगेहा ॥ २ ॥
पत्तसुजइत्तसोहा समत्तपरतित्थजणियसंखोहा ।
पडिभग्गलोहजोहा दंसियसुहुम(गह)त्थसत्थोहा ॥ ३ ॥
परिहरियसत्तवाहा हयदुहदाहा सिवंबतरुसाहा ।
संपावियसुहलाहा खीरोअहिणु व्व अगाहा ॥ ४ ॥
सुगुणजणजणियपुज्जा सज्जो निरवज्जगहियपव्वज्जा ।
सिवसुहसाहणसज्जा भवगुरुगिरिचूरणे वज्जा ॥ ५ ॥
अज्जसुहम्मप्पमुहा गुणगणनिवहा सुरिंदविहियमहा ।
ताण तिसंझं नामं नामं न पणासए जियाणं ॥ ६ ॥
पडिवज्जियजिणदेवो देवायरिओ दुरतभवहारी ।
सिरिनेमिचंदसूरी उज्जोयणसूरिणो सुगुरू ॥ ७ ॥

संस्कृतच्छाया ।

मद(क)रहित गुणगणरत्नसाग(र)रं साद(त)र प्रणम्य ।
सुगुरुजनपारतन्त्र्यमुदधिमिव स्तवीमि तदेव ॥ १ ॥
निर्मथितमोहयोधा निहतविरोधाः प्रणष्टसन्देहा ।
प्रणताङ्गिवर्गदापितसुखसन्दोहाः सुगुणगेहाः ॥ २ ॥
प्राप्तसुयतित्वशोभाः समस्तपरतीर्थजनि[illegible]क्षोभ ।
प्रतिभग्नलोभयोधा दर्शितसूक्ष्म र्थ(गहन र्थ)सार्थौघा ॥ ३ ॥
परि[illegible]सत्त्वबाधा ह[illegible]दुःखदाहा [illegible] ।
सम्प्रापित[illegible] क्षीरोदधिरिवागाधा ॥ ४ ।
सुगुण[illegible]जनितपूजाः सद्यो नि[illegible] [illegible] ।
शिवसुखसाधन[illegible] भव[illegible] [illegible] ॥ ५ ॥
आर्यसुधर्मप्रमुखा [illegible] सुरेन्द्रविहित[illegible] ।
तेषां त्रि[illegible] नाम [illegible] न प्र[illegible] [illegible] ॥ ६ ।
प्रतिपन्न[illegible] देवाचार्यो [illegible] ।
श्रीनेमिचन्द्र[illegible]रिद्योतन[illegible] [illegible] । ७ ।

वर्धमानसूरिः—

सिरिवद्धमाणसूरी पयडीकयसूरिमंतमाहप्पो ।
पडिहयकसायपसरो सरयससंकु व्व सुहजणओ ॥ ८ ॥

जिनेश्वरसूरिः—

सुहसीलचोरचप्परणपच्चलो निच्चलो जिणमयंमि ।
जुगपवरसुद्धसिद्धंतजाणओ पणयसुगुणजणो ॥ ९ ॥
पुरओ दुल्लहमहिवल्लहस्स अणहिल्लवाडए पयडं ।
मुक्का वियारिऊणं सीहेण व दव्वलिंगिगया ॥ १० ॥
दसमच्छेरयनिसिविप्फुरंतसच्छंदसूरिमयतिमिरं ।
सूरेण व सूरिजिणेसरेण हयमहियदोसेण ॥ ११ ॥

जिनचन्द्रसूरिः—

सुकइत्तपत्तकित्ती पयडियगुत्ती पसंतसुहमुत्ती ।
पहयपरवाय(इ)दित्ती जिणचंदजईसरो मंती ॥ १२ ॥

अभयदेवसूरिः—

पयडिअनवंगसुत्तत्थरयणकोसो पणासियपओसो ।
भवभीयभवियजणमणकयसंतोसो विगयदोसो ॥ १३ ॥
जुगपवरागमसारपरूवणाकरणबंधुरो धणियं ।
सिरिअभयदेवसूरी मुणिपवरो परमपसमधरो ॥ १४ ॥

श्रीवर्धमानसूरिः प्रकटीकृतसूरिमन्त्रमाहात्म्यः ।
प्रतिहतकषायप्रसरः शरच्छशाङ्क इव सुखजनकः ॥ ८ ॥
सुखशीलचौरन्यत्करणप्रत्यलो निश्चलो जिनमते ।
युगप्रवरशुद्धसिद्धान्तज्ञाता प्रणतसुगुणजनः ॥ ९ ॥
पुरतो दुर्लभमहीवल्लभस्याणहिलुपाटके प्रकटम् ।
मुक्ता विवा(दा)र्य सिंहेनेव द्रव्यलिङ्गि—राजाः ॥ १० ॥
दशमाश्चर्यनिशिविस्फुरत्स्वच्छन्दसूरिमततिमिरम् ।
सूरेणेव सूरिजिनेश्वरेण हतमहितदोषेण ॥ ११ ॥
सुकवि(कृति)त्वप्राप्तकीर्तिः प्रकटितगुप्तिः प्रशान्तशुभमूर्तिः ।
प्रहतपरवादिदीप्तिर्जिनचन्द्रयतीश्वरो मन्त्री ॥ १२ ॥
प्रकटितनवाङ्गसूत्रार्थरत्नकोशः प्रणाशितप्रदोषः ।
भवभीतभविकजनमनःकृतसन्तोषो विगतदो(द्वि)षः ॥ १३ ॥
युगप्रवरागमसारप्ररूपणाकरणबन्धुरो बाढम् ।
श्रीअभयदेवसूरिर्मुनिप्रवरः परमप्रशमधरः ॥ १४ ॥

जिनवल्लभसूरिः—

कयसावयसंता(तो)सो हरि व्व सारंगभग्गसंदेहो ।
गयसमयदप्पदलणो आसाइयपवरकव्वरसो ॥ १५ ॥
भीमभववाणणंमी दंसियगुरुवयणरयणसंदोहो ।
नीसेससत्तगुरुओ सूरी जिणवल्लहो जयइ ॥ १६ ॥
उवरिट्ठियसच्चरणो चउरणुओगप्पहाणसच्चरणो ।
असमसमरायमयणो उड्ढमुहो सहइ जस्स करो ॥ १७ ॥
दंसियनिम्मलनिच्चलदंतगुणोऽगणियसावउत्थभओ ।
गुरुगिरिगुरुओ सरहु व्व सूरी जिणवल्लहो होत्था ॥ १८ ॥
जुगपवरागमपीऊसपाणपीणियमणा कया भव्वा ।
जेण जिणवल्लहेणं गुरुणा तं सव्वहा वंदे ॥ १९ ॥
विप्फुरियपवरपवयणसिरोमणी वूढदुव्वहखमो य ।
जो सेसाणं सेसु व्व सहइ सत्ताण ताणकरो ॥ २० ॥
सच्चरियाणमहीणं सुगुरूणं पारतंतमुव्वहइ ।
जयउ(इ) जिणदत्तसूरी सिरिनिलओ पणयमुणितिलओ ॥ २१ ॥

कृतश्रावकसन्त्रासः(श्वापदसन्त्रासो) हरिरिव सारा(र)ङ्गभग्नसन्देहः ।
गतसमय(समदगज)दर्पदलन आस्वादितप्रवरका(क)व्यरसः ॥ १५ ॥
भीमभववानने दर्शितगुरुवच(द)नरत्न(द)नसन्दोहः ।
निःशेषसत्त्वगुरुः सूरिर्जिनवल्लभो जयति ॥ १६ ॥
उपरिस्थितसच्चरणश्चतुरनुयोगप्रधानसच्चरणः ।
असमसमराग(मृगराज)मदन(राजमदन) ऊर्ध्वमुखः शोभते यस्य करः ॥ १७ ॥
दर्शितनिर्मलनिश्चलदा(द)न्तगुणोऽगणितश्रावको(श्वापदो)त्थभयः ।
गुरुगिरिगुरुः शरभ इव सूरिर्जिनवल्लभोऽभूत् ॥ १८ ॥
युगप्रवरागमपीयूषपानप्रीणितमनसः कृता भव्याः ।
येन जिनवल्लभेन गुरुणा तं सर्वथा वन्दे ॥ १९ ॥
विस्फुरितप्रवरप्रवचनशिरोमणिर्व्यूढदुर्वहक्षमश्च ।
यः शिष्या(शेषा)णां शेषे(ष)व शोभते सत्त्वानां त्राणकरः ॥ २० ॥
सच्चरितानामहीनं सुगुरूणां पारतन्त्र्यमुद्वहति ।
जयतु(ति) जिनदत्तसूरिः श्रीनिलयः प्रणतमुनितिलकः ॥ २१ ॥

इति सुगुरुपारतन्त्र्यम्

कविपल्हविरचिता

पट्टावली(जिनदत्तसूरिस्तुतिः)।

जिण दिट्ठइं आणंदु चडइ अइरहसु चउग्गुणु ।
जिण दिट्ठइ झडहडइ पाउ तणु निम्मलु हुइ पुणु ।
जिण दिट्ठइ सुहु होइ कट्ठु पुव्वज्जिउ नासइ ।
जिण दिट्ठइ हुइ रिद्धि दूरि दारिद्दु पणासइ ।
जिण दिट्ठइ हुइ सुइ धम्ममइ अवुहहु काइं उवग्गहु ।
पहु नवफणिमंडिउ पासजिणु अजयमेरि कि न पिक्खहु ॥ १ ॥
मयण म करि धरि धणुहु बाण पुणि पच म पयडहि ।
रूविण पिम्मपयावि बंभ हरि हरु मन(त) विनडहि ।
रूउ पिम्मु ता बाण मयण ता दरिसहि धणुहरु ।
नम(व)फणिमडिउसीसि जाव न हु पेक्खहि जिणवरु ।
जइ पडिहासि पासजिणिदवसि नाणवंत निम्मलरयण ।
न सु धणुहरु बाण न रूव नहि न रूयपिमु हुइ हइमयण ॥ २ ॥
नम(व)फणिपासजिणिदु गढिउ अन्नहि जु दिट्ठउ ।
अजयमेरि संभरिनरिंदु ता नियमाणि तुट्ठउ ।
कंचणमउ अइ कलसु सिहरि साणउ रज्जविअउ ।
जणु सुतराणि तउ तवइ तिव्वु(त्थु) आयासि मउन्नउ ।
जा वुक्कमिसिण ढक्कारविण करु उब्भिवि फरहरइ धय ।
जिणदत्तसूरि धर धम(व)लि जसि ता पसिद्धि सुरभुयणि कय ॥ ३ ॥
देवसूरिपहु नेमिचंदु बहुगुणिहिं पसिद्धउ ।
उज्जोयणु तह वद्धमाणु खरत(?)रवर लद्धउ ।
सुगुरु जिणेसरसूरि नियमि जिणचंदु सुसंजमि ।
अभयदेउ सव्वंगु नाणि जिणवल्लहु आगमि ।
जिणदत्तसूरि ठिउ पट्टि तहि जिण उज्जोइउ जिणवयणु ।
सावइहिं परिक्खिवि परिवरिउ मुल्लि महग्घउ जिव रयणु ॥ ४ ॥

अणुराय भवयर वरिय नारि सिंगार सुसज्जिय ।
मोहम्मिगण गुरुगज्जिय पव [व]र पडिय निलज्जिय ।
नि(नि)वट(ड)न सेन्न नलिय पिंगारदिक्कारनिरुत्तिय ।
दुद्धरणरइसुपरि त नरयमग्गिण म समत्तिय ।
करि कडयर सुणिमहिरवाढि रहिय रूवय संपुन्नभय ।
जिणदत्तसूरिसीहह भयण मयणकरडिघड विहडि गय ॥ ५ ॥
नवतत्त्व.भीसणह धम्मधीरिमसुरिमसुविसालह ।
सजमसिरभासुरह कुमइकु(य)यदाढकरालह ।
नाणनयणदारुणह नियमनियमहरसमिद्धह ।
कम्मपोय(य)निट्ठुरह विमलपयपुन्छपसिद्धह ।
उपसमणउयरधरदुन्विसह गुणगुंजारवजीहह ।
जिणदत्तसूरि अणुसरहु पय पावकरडिघडसीहह ॥ ६ ॥
जरजलवहलरउदु लोहलहरिहिं गज्जंतउ ।
मोहमच्छउच्छलिउ कोवकल्लोल वहंतउ ।
मयमयरिहि परिवरिउ वंचपहुवेलदुसंचरु ।
गव्वगरुयगंभीरु असुहआवत्तभयकरु ।
संसारसमुद्दु जु एरिसउ जसु पुणु पिक्खिवि दरियइ ।
जिणदत्तसूरिउवएसु सुणि त परतरंडइ तरियइ ॥ ७ ॥
सावय किवि कोयलिय केवि खरह(यी)रिय पासिद्धिय ।
ठाइ ठाइ लक्खियहि मूढ नियविक्तिविरुद्धिय ।
दरहि न किंपि परत्र वेविसु परुप्परु जुज्झहि ।
सुगुरु कुगुरु माणि सुणिवि न किंवि पट्टंतरु बुज्झहिं ।
जिणदत्तसूरि जि न नमहि पयपउम मच्चु(गव्वु) नियमाणि वहहि
संसारउयहि दुत्तरि पडिय ति न हु तरंडइ चडि तरहिं ॥ ८ ॥
तव-संजम-सयनियम-धम्मकम्मिण वावरियउ ।
लोह-कोह-मय-मोह तह व सव्विहि परिहरियउ ।
विसमछंदलक्खणिण सत्थअत्थत्थविसालह ।
जिणवल्लहगुरुभत्तिवंतु पयडउ कलिकालह ।

अन्निहिं वि गुणिहिं संपुन्नतणु दीणदुहियउद्धरणु धर ।
जिणदत्तसूरि पर पल्हु भ(?)णु तत्तवंतु सलहियइ धर ॥ ९ ॥
वक्खाणियइ त परमतत्तु जिण पाउ पणासइ ।
आराहियइ त वीरनाहु कइपल्हु पयासइ ।
धंमु त दयसंजुत्तु जेण वरगइ पाविज्जइ ।
चाउ त अणखंडियउ जु वंदिणु सलहिज्जइ ।
जइ ठाउ त उत्तिमु मुणिवरह वि [पवरवसहिहो चउर नर ।
तिम सुगुरुसिरोमणि सूरिवर खरतरसिरिजिणदत्त वर ॥ १० ॥]*

इति श्रीपट्टावलीपट्पदानि । संवत् ११७० वर्षे अश्वयुगाद्यपक्षे ११ तिथौ श्रीमद्धारानगर्यां श्रीखरतरगच्छे विधिमार्गप्रकाशिवसतिवासिश्रीजिणदत्तसूरीणा शिष्येण जिनरक्षितसाधुना लिखितानि ।

[* इति श्रीपट्टावली ॥ सं ११७१ वर्षे पत्तनमहानगरे श्रीजयसिंहदेवविजयिराज्ये श्रीखरतरगच्छे । योगीन्द्र—युगप्रधान-वसतिवासिश्रीजिनदत्तसूरीणा शिष्येण ब्रह्मचंद्रगणि लिखिता ॥ —जे. भा. प्रतिपाठः]

अवशिष्टपाठ-भेदः ।

पृ.	प.	क.	ख.
६७	१४	अवधिजिनादयः	सामान्यकेवलिनः
,,	१५	०लक्ष्मा	०लक्ष्म्या
,,	२६	०ति सति दे०	०ति दे०
६९	१९	०निद्राऽभा०	०निद्राया अभा०
७०	२६	चोरा	चौरा
७१	१२	एतदेव	तदेव
७२	४	०पुल (ष्पं)	०पुष्पं फुल्ल
,,	१०	इदानीं	इदानीं यथा
,,	,,	०देशवि०	०देशो वि०
,,	,,	निवेशिते	निविशते
७३	२	गुण॰?	गुणः? न कोऽपी-त्यर्थः

पृ.	प.	क.	ख.
७४	८	कुर्वन्ति	करोति
,,	९	,,	,,
,,	,,	अन्तराभाव	व्यवधानाभावं
७५	१२	०त्पात्र	०त्पात्रलक्षणं
,,	१४	०भिक्षयोधे च भ०	भिक्षागाधिरभ०
७७	१७	विविधमा०	०विषमा०
,,	३१	गलति मद्दोषं	गलति गति दोष
७९	११	भजत	भजगते
,,	१३	०येन	येण०
,,	१६	०प्रपारं	०प्रग्य पार
,,	३०	तरन्	तरन् [illegible] जडैः [illegible] घट्टः [illegible] न पोत पार प्राप्नोति पापग[illegible]रोहान्

विशिष्टनामसूची ।

(मूले)

(व्याख्यायाम्)

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES.

Critical editions of unprinted Sanskrit Works, edited by competent scholars, and published by the Oriental Institute, Baroda.

BOOKS PUBLISHED

Rs A

1. **Kāvyamīmāṁsā**: a work on poetics, by Rājaśekhara (880-920 A D): edited by C D Dalal, and R Ananta krishna Sastry, 1916 Re-issue 1924 . 2-4

This book has been set as a text-book by the Bombay and Patna Universities

2. **Naranārāyaṇānanda**: a poem on the Paurāṇic story of Arjuna and Kṛṣṇa's rambles on Mount Girnar by Vastupāla Minister of King Vīradhavala of Dholka, composed between Samvat 1277 and 1287, i e A D 1221 and 1231: edited by C D Dalal and R Anantakrishna Sastri 1916 .. . .. *out of print*

3. **Tarkasaṅgraha**: a work on Philosophy (refutation of Vaiśeṣika theory of atomic creation) by Ānandajñāna or Ānandagiri the famous commentators on Śaṅkarācārya's Bhāṣyas, who flourished in the latter half of the 13th century edited by T M Tripathi 1917 .. 2-0

4. **Pārthaparākrama**: a drama describing Arjuna's recovery of the cows of King Virāṭa by Prahlādanadeva the founder of Palanpur and the younger brother of the Paramāra king of Chandrāvatī (a state in Marwar) and a feudatory of the kings of Gujerat who was a Yuvarāja in Samvat 1220 or A D 1164, edited by C D Dalal 1917 . .. [illegible]

5. **Rāṣṭrauḍhavaṁśa**: an historical poem (Mahākāvya) describing the history of the Bagulas of Mayūragiri, from Rāṣṭrauḍha, king of Kanauj and the originator of the dynasty, to Nārāyaṇa Shah of Mayūragiri by Rudra Kavi composed in Saka 1518 or A D 1596 edited by Pandit Embar Krishnamacharya with Introduction by C D Dalal 1917 1-12

6. **Liṅgānuśāsana**: on Grammar by Vāmana, who lived between the last quarter of the 8th century and the first quarter of the 9th century edited by C D Dalal, 1918 .. . .. . [illegible]

7. **Vasantavilāsa**: an historical poem (Mahākāvya) describing the life of Vastupāla and the history of [illegible]

Rs. A.

Guzerat, by Bālachandrasūri (from Modheraka or Modhera in Kadi Prant, Baroda State), contemporary of Vastupāla, composed after his death for his son in Samvat 1296 (A D 1240) edited by C D. Dalal, 1917 1-8

8 **Rūpakasatkam :** six dramas by Vatsarāja, minister of Paramardideva of Kalinjara, who lived between the 2nd half of the 12th and the 1st quarter of 13th century edited by C D. Dalal, 1918 . .. 2-4

9 **Mohaparājaya .** an allegorical drama describing the overcoming of King Moha (Temptation), or the conversion of Kumārapāla, the Chalukya King of Guzerat, to Jainism, by Yasahpāla, an officer of King Ajayadeva, son of Kumārapāla, who reigned from A D 1229 to 1232 edited by Muni Chaturvijayaji with Introduction and Appendices by C D Dalal, 1918 .. 2-0

10 **Hammīramadamardana .** a drama glorifying the two brothers Vastupāla and Tejahpāla and their King Vīradhavala of Dholka, by Jayasimhasūri, pupil of Vīrasūri, and an Ācārya of the temple of Munisuvrata at Broach, composed between Samvat 1276 and 1286 or A D 1220 and 1239 edited by C D Dalal, 1920 2-0

11 **Udayasundarīkathā** a romance (Campū, in prose and poetry) by Soddhala, a contemporary of and patronised by the three brothers Chchittarāja, Nāgārjuna, and Mummunirāja, successive rulers of Konkan, composed between A D 1026 and 1050 edited by C D Dalal and Pandit Embar Krishnamacharya 1920 2-4

12 **Mahāvidyāvidambana** a work on Nyaya Philosophy, by Bhatta Vadindra who lived about A D 1210 to 1274 edited by M R Telang 1920 . 2-8

13 **Prācīnagurjarakāvyasangraha .** a collection of old [illegible] poems dating from 12th to 15th centuries A D edited by C D Dalal, 1920 . 2-4

14 **[illegible]** a [illegible] work in [illegible] by [illegible], composed in Samvat 1241 [illegible] edited by Muni [illegible] 1920 7-8

15 [illegible] C D D[illegible] 1921 [illegible]

16 [illegible]

17 [illegible]

Rs A

A D edited by C D Dalal and G K Shrigondekar, 1925 . . 2–0

20 Bhavisayattakahā or Pañcamīkahā: a romance in Apabhramśa language by Dhanapāla (*circa* 12th century) edited by C D Dalal, and Dr P D Gune, 1923 6–0

21 A Descriptive Catalogue of the Palm-leaf and Important Paper MSS. in the Bhandars at Jessalmere, compiled by C D Dalal, and edited by Pandit L B Gandhi, 1923 . 3–4

22 23 Paraśurāmakalpsūtra: a work on Tantra, with commentary by Rāmesvara and Paddhati by Umānanda edited by A Mahadeva Sastry, B A 2 vols, 1923 11–0

24 Tantrarahasya: a work on the Prābhākara School of Pūrvamīmāmsā, by Rāmānujācārya edited by Dr R Shamasastry, 1923 . 1–8

25, 32 Samarāngana: a work on architecture, town-planning and engineering, by king Bhoja of Dhara (11th century) edited by Mahamahopadhyaya T Ganapati Shastri, Ph D 2 vols, 1924-1925 .. 10–0

26, 41 Sādhanamālā: a Buddhist Tāntric text of rituals, dated 1165 A D consisting of 312 small works, composed by distinguished writers edited by Benoytosh Bhattacharyya, M A, Ph D 2 vols, 1925-1928 .. 14–0

27 A Descriptive Catalogue of MSS. in the Central Library, Baroda. Vol I (Veda, Vedalaksana and Upanisads), compiled by G K Shrigondekar, M A and K S Ramaswami Shastri, with a Preface by Dr B Bhattacharyya, Ph.D 1925 . .. 6–0

28 Mānasollāsa or Abhilasitārthacintāmani. an encyclopædic work divided into one hundred chapters, treating of one hundred different topics by Somesvaradeva a Chalukya king of the 12th century · edited by G K Shrigondekar, M A, 3 vols vol I 1925 .. 2–12

29 Nalavilāsa. a drama by Rāmchandrasūri, pupil of Hemachandrasūri, describing the Paurānika story of Nala and Damayanti. edited by G K Shrigondekar and L B Gandhi, 1926 . .. 2–4

30, 31 Tattvasangraha: a Buddhist philosophical work of the 8th century by S'āntaraksita, a Professor at Nālandā with Pañjikā (commentary) by his disciple Kamalasila, also a Professor at Nālandā edited by Pandit Embar Krishnamāchārya with a Foreword in English by Dr B Bhattacharyya, M A Ph D 2 vols 1926 24–0

33, 34 Mirat-i-Ahmadi: with its Khatimae or Supplement By Ali Mahammad Khan, the last Moghul Dewan of Gujarat edited in the original Persian by Syed Nawabali, Professor of Persian, Baroda College, 3 vols (vol I and III in the Press), vol II 1926 .. 12–0

		Rs A
35	**Mānavagrhyasūtra**: a work on Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda with the Bhāsya of Astāvakra edited with an introduction in Sanskrit by Pandit Rāmakrishna Harshaji S'āstri, with a Preface by Prof B C Lele, 1926 .. .	5-0
36	**Nātyasāstra**: of Bharata with the commentary of Abhinavagupta of Kashmir edited by M Ramakrishna Kavi M A 4 vols, vol I illustrated, 1926	6-0
37	**Apabhrams'akāvyatrayī** consisting of three works, the Carcari Upadesarasāyana and Kālasvarūpakulaka, by Jinadatta Sūri (12th century) with commentaries: edited by L B Gandhi 1927 .	4 0
38	**Nyāyapravesa**, Part I (Sanskrit Text) on Buddhist Logic of Dinnāga, with commentaries of Haribhadra Sūri and Pārsvadeva edited by Principal A B Dhruva, M A, LL.B, Pro-Vice-Chancellor, Hindu University Benares	*Shortly*
[illegible]	**Nyāyapravesa**, Part II (Tibetan Text) edited with introduction, notes appendices, etc by Pandit Vidhusekhara Bhattacharyya, Principal, Vidyabhavana, Visvabharati, 1927 .	1-8
40	**Advayavajrasangraha**: consisting of twenty short works on Buddhist philosophy by Advayavajra, a Buddhist savant belonging to the 11th century A D, edited by Mahamahopādhyāya Dr Haraprasad Shastri, M A, C I E, Hon D Litt 1927	2-0
[illegible]	**Kalpadrukosa** standard work on Sanskrit Lexicography by Kesava edited with an elaborate introduction and indexes by Pandit Ramavatara Sarma, M A, Sahityacarya of Patna In two volumes, vol I, 1928	10 0
[illegible]	**Mirat-i-Ahmadi Supplement** by Ali Muhammad Khan Translated into English from the original Persian by Mr C N Seddon I C S (retired) and Prof [illegible] M A Corrected Reprint shortly	6-8

BOOKS IN THE PRESS

[illegible]

Rs A.

6 Mānasollāsa or Abhilaṣitārthacintāmaṇi, vol II, edited by G K Shrigondekar, M A

7 A Descriptive Catalogue of MSS. in the Oriental Institute, Baroda, vol II (S'rauta, Dharma and Gṛhya Sūtras) compiled by the Library staff

8 A Descriptive Catalogue of MSS. in the Jain Bhandars at Pattan, edited from the notes of the late Mr C D Dalal, by Pandit L B Gandhi, 2 vols

9 Bhāvaprakāśana of S'āradātanaya an ancient work on Dramaturgy edited by Pandit Ramaswami Shastri, Oriental Institute, Baroda and His Holiness Yadugiri Yatiraja Swami, Melkot.

10 Prajñopāyaviniścayasiddhi of Anangavajra and Jñānasiddhi of Indrabhūti two important works belonging to the little known Vajrayāna school of Buddhism (8th century A D) edited by Dr B Bhattacharyya, Ph D

11 Siddhāntabindu: on Vedānta philosophy by Madhusūdana Sarasvati with commentary of Puruṣottama edited by P C Divanji, M A, LL M

12 Tathāgataguhyaka or Guhyasamāja: the earliest and the most authoritative work of the Tantra School of the Buddhists edited by Dr B Bhattacharya, Ph D, Director, Oriental Institute, Baroda

13 Influence of Portuguese on the Asiatic Languages: Translated into English from Portuguese by Prof A X Soares, M A, Baroda College, Baroda

14 Persian Chronicle: history of the Safvi Period of Persian History 15th and 16th centuries by Hasan Ramlu edited by C N Seddon, I C S (*retired*), Reader in Persian and Marathi, University of Oxford

15 Nañjarājayaśobhūṣaṇa: by Nṛsiṁhakavi *alias* Abhinava Kālidāsa, a work on Sanskrit Poetics and relates to the glorification of Nañjarāja, son of Vīrabhūpa of Mysore: edited by E Krishnamacharya

PUBLISHED BY THE GOVERNMENT OF H.H. THE MAHARAJA GAEKWAD OF BARODA

Gazetteer of the Baroda State. By Rao Bahadur Govindbhai H Desai, B A , LL B , Naeb Dewan, Baroda State, and the late Principal A B Clarke, B A With map 2 volumes, 1923, each Rs 15.

Census of India, 1921, Vol. XVII, Baroda. By Satyavrata Mukerjea, B A , Subah, Baroda Division, formerly Superintendent of Census Operations, Baroda State

In three parts 1921-22—	Rs	As	P
Part I Report .	16	8	0
„ II Imperial Tables . .	9	0	0
„ III State Tables	4	8	0

Mirat-i-Ahmadi, the Original Persian Text Edited by Professor Nawab Ali In 3 volumes

(Gaekwad's Oriental Series Vol II, 1927, Rs 12 Vols I and III are in the Press)

English Translations of Vols I and II are also in preparation

——————————(१८)धे
प्रभुभक्तिव्यभिचारवन्न चेत ·
परिपूरय तन्मनीषितं
द्रुत——————.

· · [ह](१०)दर्थेनार्ं गनि न म्रामिभगित्प्रभिमानस्मिनम-
दा ममाभिलाप मग. पूर्येतीश्वर (११०) ॥ ८८.

परिपक्कमिहैव तत्क्षणं
भगवत्पूजनकल्पशाखिनः .
कविसूरिसभासभाजनं
फलमास्वादयितुं स](१११) नियर्यौ ॥

हरार्चनकल्पवृक्षस्य तत्क्षणं पक्व फल ... निर्गत. ॥ ८.

विजय(११०)दाय(°)तिरुत्तनायपव-
स्तमुपश्लोकय कविर्जयानकः .
स्वपुरीपरित्यागकारणं
परिपृष्टो भणितुं प्र[चक्रमे](...) .

अतिवृत्तोतिशान्तो ... रत्नुत्वा (१४)ति ... ॥ ८९

समपादि पुमान्महामुनिः
किल ... (...)
...
... ॥

...

किल प्रसिद्धौ पुमान्मनुष्य··· ··(116)रुपमन्युनामा संपन्नस्तस्य महामुनेर्गुरो · ········· (117)रक्षति. हरेणोपमन्यवे यो दत्त.. उपमन्युर्नारायणस्य दी[क्षागुरुरासीत् ?] · ···· · · 69.

[उप](118)मन्युकुलादपोहितुं
न पटुर्गोत्रपरम्परागतम्.
कलि–⏑⏑–⏑–⏑–
⏑⏑––⏑⏑––⏑–(119)धनम् ॥

कुलक्रमागतं शिवभक्तिधनमुपमन्युस ·· ······ ···(120)स्य सन्तातिक्रमपर्याप्तत ···· ·हरेभक्तिमु · ·· ····(121)मेण प्राप्तमस्य शिवभक्तिधनस्य ··· · ·· ·····(122)स्यां विरोचनस्सूर्य··· ·············· (123*) 70.

[Six lines at the beginning of page missing]

··· · व निमीलितचक्षु · ·· · ·····(17)-····· ····· ····तोषिता शारदा सूर्योदये · ····चितनेत्रस्य दर्शन(18)- 71.

⏑⏑–⏑⏑–⏑–⏑–
[त्तणसांस्नानिकरन्नन्]पुरम्.
चरणं च निधा[य]–⏑–
⏑⏑ मि त्रिदिवीकृत(19)⏑–.

·· · · गङ्गाजलं तत्र स्नानेन हेतुना चरणं सुस्नातं प्रेन्क्षद्रत्ननूपुरं यस्य(110) ··· · 72.

कवितां पथि पाद्विधे गिरां-
मगि मां पटभिरूप ⏑––⏑–(111)

1 [illegible] 2 Ms [illegible] 3 Ms [illegible] 4 Ms [illegible]
5 Ms [illegible] 6 Ms [illegible]

⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ –

⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ नान ॥

षड्भिर्जन्मभिर्मां सेवित्वा षड्विधे प्राकृतादिप(११२) न-
वांस्तां कथितां मनुष्यरूपस्य हर्वैदयमाणहरा पूर्वीग(११३)[ज] -
...... त्यर्थ. ॥

पुरुहूतपुराङ्गना पुरा
परिखिन्ना चिरलास्यलीलया (११४)
⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ - ⏑ - ⏑ -

⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ - ⏑ विश्रान्ता ॥

चिरं नृत्यक्रीडया श्रान्ता तिलोत्तमाप्सरा गङ्गाया(१)

⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ कालिन्दिनी-
हठमेलापधियागतं विदन .
पुलिनात्तृपि(११६)[ता] ⏑ – ⏑
⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ – ॥

पक्षिणी हठेन मेलापे धिया [illegible]
वनृत्यान्.

दलित ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑
⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ ⏑ (११७) – ⏑
⏑ ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑

रमणं पञ्चनरिपत्तास्मरन् ॥

दलितानां मुखानां [illegible]
[illegible] पदानने [illegible]

⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ –

स्मरणानन्तरमेव दर्शनम् .

यददीयत येन स श्रियो

वश(121)—— ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ –

… .. ·[स्मर]णकाले एव तद्दर्शनं दत्तं येन हेतुना जनेन सह

(122) ·..... .... 77.

⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ –

⏑करं नाकनदीतटस्थितः .

⏑ ⏑ (123) – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ –

⏑ ⏑ —— ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – ॥

·········मिव गङ्गायां स्थितः कामो हरिं(124**84) 78.

* * * * * * * * * * *[1]

---

1 C[illegible]'s Remark—[illegible] .